

ნ. ვ ა ჩ ნ ა ძ ე

სერაპიონ ზარზმედის ცხოვრება
როგორც საისტორიო წყარო

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1975

ნაშრომი მიზნად ისახავს ადრეფეოდალური ხანის ქართული აგიოგრაფიული ძეგლის — „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ ღმერთ-შემოსილისა ნეტარისა მამისა ჩუენისაჲ სე-რაპიონისი“ როგორც წყაროს მონოგრაფიულ შესწავლას.

წიგნის პირველ ნაწილში განხილულია ძეგლის ცნობები სამცხის სოციალ-ეკონომიურ და პოლიტიკურ ისტორიაზე, აგრეთვე, აღნიშნული ძეგლის წყაროთმცოდნეობითი ხასიათის შესწავლის ძირითადი საკითხი — მისი თარიღი. ახალი არგუმენტების მოშველიებით გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „ცხოვრება“ ასახავს IX საუკუნის ვითარებას, ხოლო დაწერილია ის X საუკუნის დასაწყისში.

წიგნის მეორე ნაწილში მოცემულია „ცხოვრების“ ტექსტი, საკუთარ და გეოგრაფიულ სახელთა. საძიებლები, ვრცელი ლექსიკონი; ჩატარებულია ტექსტუალური ხასიათის ეკლევა-ძიება და რიგ შემთხვევაში შეტანილია შესწორებები წყაროს წაკითხვასა და გაგებაში.

წიგნი გათვალისწინებულია სტუდენტების, ასპირანტების, საქართველოს ძველი ისტორიის პრობლემებზე მომუშავე სპეციალისტებისა და ქართული მწერლობის ისტორიითა და კულტურით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

ა ვ ტ ო რ ი ს ა ბ ა ნ

ბასილი ზარზმელის თხზულება „ცხოვრება და მოქალაქობა ღმერთ-შემოსილისა ნეტარისა მამისა ჩუენისა სერაპიონისი“ დიდი მნიშვნელობის მქონე ძეგლია. სავსებით კანონზომიერია ის ინტერესი, რომელსაც მკვლევარნი მის მიმართ იჩენენ, რადგანაც ის ერთნაირად საყურადღებოა ქართული მწერლობის, სამართლის, ხელოვნების ისტორიისა და ისტორიული გეოგრაფიის თვალსაზრისით, ამასთან, ძველი ქართული მწერლობის ძეგლთა შორის ძნელად მოეძებნება მას ანალოგი, რომელშიც ესოდენ სიუხვით იყოს მოცემული ცნობები ქვეყნის საზოგადოებრივი წყობილების შესახებ.

ბასილი ზარზმელის თხზულება აღმოაჩინა და პირველად გამოსცა მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ მ ა. საქართველოს მუზეუმის საეკლესიო ფონდის № 69 ხელნაწერზე* მუშაობისას, რომელშიც მოთავსებული იყო იოანე პეტრიწის მიერ თარგმნილი და კომენტირებული თხზულება „კავშირნი ღმრთის მეტყუელებითნი“ პროკლე დიადოხოსისა, მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ მ ა შეამჩნია ორსვეტად დაწერილი უცნობი ნაწარმოები, რომელიც გადმოიწერა და გამოსცა კიდეც. ეს იყო სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება!

მას შემდეგ დიდმა დრომ განვლო. ამ ძეგლს იკვლევდნენ ისეთი გამოჩენილი მეცნიერები, როგორებიც იყვნენ ი. ჯავახიშვილი, კ. კეკელიძე, ე. თაყაიშვილი, ს. ჯანაშია და სხვები. მთავარი სიძნელე ძეგლის შესწავლაში მისი უთარილობაა. აღნიშნულ საკითხზე აზრთა სხვადასხვაობაა. მკვლევართა თვალსაზრისი ამ საკითხზე მერყეობს VII—X საუკუნეების ფარგლებში.

1 „ცხოვრება და მოქალაქობა ღმერთ-შემოსილისა ნეტარისა მამისა ჩუენისა სერაპიონისი.“ მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, ქართული მწერლობა, წიგნი მეორე, ტფილისი, 1909.

* აღნიშნული ხელნაწერის მოკლე აღწერილობა მოცემული აქვს თ. უ ო რ დ ა ნ ი ა ს, შედარებით ვრცელი — კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე ს. ახალი, საფუძვლიანი აღწერილობა ამ ხელნაწერისა იხ. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, A კოლექცია, ტ. I, 1973, № 69.

როგორც საისტორიო წყარო სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება ძირითადად ორმხრივაა საინტერესო: იგი გვაწვდის ცნობებს სოციალური განვითარების საკითხებსა და ისტორიულ პირებზე. გარდა ამისა, ძეგლი შეიცავს ცნობებს სამცხის სამონასტრო კოლონიზაციაზე, ისტორიულ გეოგრაფიაზე, ეკონომიკაზე და სხვ. მაგრამ მასში დაცული ყველა ცნობის სრულფასოვნად გამოყენება შეიძლება მხოლოდ მათი გარკვეულ ქრონოლოგიურ ფარგლებში მოქცევის შემდგომ. ასე რომ, ამ ძეგლის წყაროთმცოდნეობითი ხასიათის შესწავლის ძირითადი და ამოსავალი საკითხია მისი დათარიღება. ჩვენც ამ საკითხით დავიწყებთ.

დასასრულ, მადლობის გრძნობით გვინდა მოვიხსენიოთ ვ. გაბაშვილი, კ. გრიგოლია, ი. იმნაიშვილი, რომელთაც დიდი დახმარება აღმოგვიჩინეს წიგნზე მუშაობისას.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დათარიღებისათვის

ძველი ქართული მწერლობის ისეთი მრავალმხრივ საყურადღებო ძეგლი, როგორცაა სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება, ფაქტების სიუხვით გამოირჩევა. ამიტომაც მით უფრო საოცარია, რომ მასში არსად ვხვდებით პირდაპირ მითითებას თარიღზე, ეს გარემოება კი თხზულებაში მოთხრობილ ამბავთა ქრონოლოგიურ ლოკალიზაციას მეტისმეტად ართულებს. არანაკლებ შემაფერხებელია მეორე გარემოება: თხზულებამ ჩვენამდე მოაღწია გვიანი ხანის ერთადერთი და ისიც წარყენილი ხელნაწერით.

თხზულების აღმომჩენსა და მის პირველ გამომცემელს მ. ჯანაშვილს არ მოუცია პირდაპირი მითითება მისი დაწერის თარიღზე, მაგრამ მან პირველმა მიაპყრო ყურადღება ნაწარმოების იმ ადგილს, სადაც ნათქვამია, რომ სერაპიონი იყო მოწაფე მიქაელ პარეხელისა, ხოლო ეს უკანასკნელი — შიო საკვირველთმოქმედისა¹. თხზულების ეს ადგილი შემდგომ უმთავრესი არგუმენტი გახდა იმ მკვლევართათვის, რომელნიც მას მე-7 საუკუნით ათარიღებენ².

მ. ჯანაშვილი ძეგლის დათარიღებისას, ერთი მხრივ, ემყარებოდა თხზულების ზემოაღნიშნულ ადგილს, მეორე მხრივ კი, ზარზმის ფერისცვალების ხატის 886 წლის წარწერას, რომელიც გვამცნობს: „ქ. სანელითა ღმრთისაჲთა შეიმოსა ხატი ესე მწედ ამსა გიორგისა, ოვფალთა ფარსმან ერისთავისა, ივანესა, ტკი... მირიანისა, ფერისა, სულასა, ერისა მათისა მამასახლისობასა პაველ მსა, ქორო-

¹ ს. ზარზმელის ცხ., იხ. აქვე, 153₁₋₂—154₃.

² ს. კაკაბაძე. საისტორიო ძიებანი, 1924. გვ. 54; პ. ინგოროვიცა, გიორგი მერჩულე — მწერალი მეათე საუკუნისა, ჟნათობი, 1950. № 7, გვ. 136; მ. სივე, ევიორვი მერჩულე. თბილისი. 1954, გვ. 324—339; ვ. ბერიძე, სამცხის ხუროთმოძღვრება. XI—XVI საუკუნეები, თბილისი, 1955, გვ. 122; ა. ბოგვერაძე. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების თარიღისათვის. მძაგნე, № 3, 1964, გვ. 50—69; მ. ლორთქიფანიძე, აღრეფეოდალური ხანის ქართული საისტორიო მწერლობა, თბილისი, 1966, გვ. 71—72, სადაც აქტიური ძეგლის ადრინდლობის სასარგებლოდ არსებულ არქუ-ენტებს გარკვეულ ანგარიშს უწევს, მაგრამ საკითხს ბოლომდე გადაჭრილად არ თვლის.

ნიკონი იყო რ³. ვინმე პავლე ხუცესი იხსენიება ბასილის თხზულებაში, ვითარცა ზარზმის მონასტრის წინამძღვარი. მ. ჯანაშვილი ასკვნის: „თუ პავლე მამასახლისი პავლე ხუცესია და იგი თუ ჩანს ამ ხანს, თვით სერაპიონი ზარზმის აშენებას დაახლოებით შეუდგებოდა არჩილის მეფობაში (668 — 718 წწ.)“⁴.

ბასილის თხზულება რომ ამ ხანის ვითარებას ასახავს, მ. ჯანაშვილის აზრით, ამაზე ნათლად მეტყველებს შემდეგი: 1. „ცხოვრებაში“ გიორგი ჩორჩანელი დიდ მთავრად არის მოხსენიებული. 2. თხზულებაში არსად იხსენიება მეფე. როდესაც ვინმე გარდაბანელმა არჩილ მეფე არაბთა წინაშე დააბეზლა, ხოლო მეფე 718 წელს სიკვდილით დასაჯეს, მემართიანეს თქმით, „იქმნეს სიმრავლე მთავართა ქუეყანასა ქართლისასა და შეერიათ ბრძოლა და იქმნეს მტერ ურთიერთას“. მ. ჯანაშვილის აზრით, სწორედ ამგვარი ვითარებაა ასახული „ცხოვრებაში“. 3. როგორც ცნობილია, ბასილის თხზულებაში გვხვდება საეკლესიო სახელები—ლატავრი, მირიან, ბეშქენ, რომლებიც სხვა, დაახლოებით ამ ხანის წყაროებშია დადასტურებული. მაგალითისათვის მკვლევარს მოაქვს კორინდეთის ბერძნული სახარების მინაწერები (სახარების თარიღად ავტორი აღნიშნავს 821 წელს), რომლებშიც ხშირად იხსენიებიან ბეშქენები, ხოლო ლატავრი ერქვა აშოტ კურაპალატის დას⁵. 4. ზარზმის ფერისცვალების ხატი 886 წელს განუახლებია ვინმე პავლეს. ეს უკანასკნელი კი მეოთხე თუ მეხუთე მამასახლისი იყო აღნიშნული მონასტრისა. მაშასადამე, ასკვნის მკვლევარი, ხატის შემზადება და ზარზმაში მოსვენება უფრო ადრე უნდა მომხდარიყო, არაუგვიანეს VII საუკუნისა და თუ ზარზმა სერაპიონის მიერ ამ საუკუნეშია დაარსებული, მაშინ სავსებით კანონზომიერია, რომ ბასილი ზარზმელს არაფერი უკონოდა ნათქვამი „შემდეგი დროის კლარჯეთ-აფხაზეთის მონასტრების აღმაშენებლის — გრიგოლ ხანცთელის შესახებ“⁶.

ცნობილია, რომ გიორგი მერჩულის თხზულებაში მოხსენიებულია გრ. ხანცთელის მეგობარი, ბერთის პარეხში დამკვიდრებული მიქელ. ვინმე მიქაელ პარეხელი ნახსენებია სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაშიც, მაგრამ ისინი, მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი ს მსჯელობით, სხვადასხვა

³ Г. Н. Чубинашвили, Грузинское чеканное искусство (Исследование по истории грузинского средневекового искусства), Тбилиси, 1959, გვ. 28.

⁴ მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. LII.

არჩილის მეფობის წლები მკვლევარს ნაჩვენებია აქვს ვახუშტის მიხედვით.

⁵ იქვე, გვ. LII.

⁶ იქვე, გვ. LV.

პირები სჩანან, რადგან: „ა) შიო მღვიმელის მოწაფის მიქელის დროითგან (VI საუკ.) ხ ა ნ ძ თ ე ლ ა მ დ ე (760—862) ორი-სამი თაობის მანძილი მაინც არის, ბ) შიო მღვიმელის მოწაფე მიქელი პარეხს მივიღა ოპიზიდან და გრ. ხანძთელის მეგობარი კი მიჯნაზორით ხანძთას მივიღა და მერე ბერთას პარეხს (უდაბნოს) დაემკვიდრა“⁷.

მ. ჯანაშვილმა „ცხოვრებაში“ დასახელებულ საეკლესიო მოღვაწეების ასეთი სქემა მოგვცა:

შიო მღვიმელი (მოვიდა 562 წ.)
მიქელ პარეხელი (მისი მოწაფე)
სერაპიონ ზარზმელი (ამის მოწაფე)
ბასილი (სერაპიონის ძმისწული)
გიორგი (მამასახლისი)
მიქელ (მამასახლისი)
პავლე ხუცესი (მამასახლისი)

„თითო თაობისათვის რომ დავდვათ 40 წელიწადი, მივიღებთ დროს შიოდამ პავლეს მამასახლისობამდე — 880 წ. და სწორედ ამ ხანაში კი, პავლეს მამასახლისობაში, გაახლებულია ზარზმის ფერისცვალების ხატი, მოტანილი აქ სერაპიონის მიერ“⁸.

იქნებოდა, რომ სერაპიონი, მ. ჯანაშვილს სერაპიონ ზარზმელი არჩილ მეფის (668 — 718) თანამედროვედ მიაჩნია, ხოლო მისი ცხოვრების ამსახველი თხზულების ავტორი, ბასილი — მერვე საუკუნის მეორე მეოთხედის მოღვაწედ.

თხზულების ჯანაშვილისეულმა დათარიღებამ ივ. ჯავახიშვილის კრიტიკა დაიმსახურა. ეს უკანასკნელი ბასილის თხზულებას ათარიღებდა გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების მონაცემების გამოყენებით, კერძოდ, ორივე თხზულების გიორგი მაწყვერელისა და მიქელის გაიგივების გზით. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, მცდარია მოსაზრება, რომ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებისა და გიორგი მერჩულის თხზულების მიქელი სხვადასხვა პირია. აი, რას წერდა მკვლევარი ამის თაობაზე: „მ. ჯანაშვილი ამტკიცებს (ალბათ, რაკი მის აზრს, რომ მიქელი შიო მღვიმელის მოწაფე უნდა ყოფილიყო, არ უდგება), ვითომც ეს სხვა მიქელი უნდა იყოს. მაშინ გ¹ ი მაწყვერელიც სხვა უნდა ყოფილიყო, რაც სრულებით უსაფუძვლო იქნებოდა“⁹. საერთოდ, თხზუ-

⁷ მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. LV—LVI (სქოლიო).

⁸ ი ქ ვ ე, გვ. LI.

⁹ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ისტორიის მოზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა, წიგნი I. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V—XVIII სს.), ტფილისი, 1916, გვ. 72 (სქოლიო).

ლების ჯანაშვილისეულ გამოცემას, ასევე იმ წინასიტყვაობას, რომელშიც სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაა განხილული, ი. ჯავახიშვილი მეტად დაბალ შეფასებას აძლევდა.

ი. ჯავახიშვილის აზრით, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დიდ ნაკლად უთარილობა უნდა ჩაითვალოს. ნაწარმოების ანალიზის შედეგად მკვლევარი მივიდა დასკვნამდე, რომ ბასილის თხზულება მხოლოდ დაახლოებით შეიძლება დათარიღდეს, ვინაიდან საამისო ზუსტი მაჩვენებელი მას არ გააჩნია. ბასილი ზარზმელი იხსენიებს იმ პირს, რომელსაც მისთვის უამბნია სერაპიონის სასწაულმოქმედებათა შესახებ. ეს პიროვნება ყოფილა გიორგი მაწყვერელი. ვინმე გიორგი მაწყვერელი მოხსენიებული ჰყავს მერჩულესაც იმათ გვერდით, რომელთაც შეეძლოთ და შეშვენოდათ კიდეც ხანცთელი არქიმანდრიტის ცხოვრება-მოღვაწეობა აეწერათ. აი ამ ორი თხზულების გიორგი მაწყვერელს მკვლევარი ერთი და იმავე პიროვნებად მიიჩნევს.

ი. ჯავახიშვილი ასეთნაირად მსჯელობს: „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ დასრულდა 951 წელს. როდის დაიწყო გ. მერჩულემ მისი წერა, ჩვენ არ ვიცით. ერთი კი ცხადია: ასეთი თხზულების დაწერა ადვილი საქმე არ იყო და არც მოკლე დროში მოხერხდებოდა. როდესაც მერჩულე თხზულების წერას შეუდგა, გიორგი მაწყვერელი უკვე გარდაცვლილი იყო. მაშასადამე, ბასილი ზარზმელს ცნობები სერაპიონის შესახებ 951 წ. კარგა ხნით ადრე უნდა მიეღო გიორგი მაწყვერელისაგან, ხოლო თვით „ცხოვრებაც“ დაახლოებით იმავე დროს უნდა დაეწერა, როდესაც მერჩულემ დაასრულა თავისი ქმნილება, ე. ი. მე-10 საუკუნის პირველი ნახევრის დამლევს“¹⁰.

„თუ ოდესმე აღმოჩნდა მიქელ პარეხელის „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ“, და სასწაულნი, რომელიც ბასილის სიტყვით „შემდგომად სიკვდილისა მისისა აღწერეს მოწაფეთა მათა“, მაშინ უფრო დაახლოებით შეიძლება განისაზღვროს სერაპიონ ზარზმელის „ცხოვრების“ შედგენის თარიღი, იმიტომ, რომ როცა ავტორი ამ „ცხოვრებასა“ სწერდა, მიქელ პარეხელის „ცხოვრება“ უკვე დაწერილი ყოფილა“¹¹.

გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში მოხსენიებული მიქელ პარეხელი, ი. ჯავახიშვილის აზრით, იგივე მიქაელია, რომელიც სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში იხსენიება. აქედან გამომდინარე, ეს უკანასკნელიც გრიგოლ ხანცთელის თანამედროვე და მეგობარია. „მაშასადამე, — დასძენს მკვლევარი, — მისი მოწაფე სერაპიონი — ხანძთელი არქიმანდრიტის უმცროს თანამედროვედ უნდა ჩაითვალოს“¹².

¹⁰ ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 62.

¹¹ ი ქ ვ ე.

¹² ი ქ ვ ე, გვ. 71—72.

სბასილი ზარზმელის თხზულებას იხილავს ექ. თაყაიშვილი¹³. დიდია მკვლევრის დამსახურება არა მარტო სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების, არამედ ზარზმის ეკლესიის მატერიალური კულტურის ძეგლთა შესწავლის საქმეში. ექ. თაყაიშვილმა დეტალურად განიხილა ფერისცვალების ხატი, რომლის სახელზე აშენებული იყო ზარზმის ეკლესია, განსაზღვრა მისი მნიშვნელობა და ადგილი ქართული კულტურის ისტორიაში.

ფერისცვალების ხატმა შემოგვინახა უძველესი წარწერანი და უძველესი თარიღი ქართული ხატისა¹⁴.

ზარზმის ფერისცვალების ხატი ამჟამად დაცულია საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში (ფონდი გ-47). წარწერა პალეოგრაფიული ნიშნებითა (კილურწერტულოვანი დამწერლობა) XI საუკუნისაა როგორც ი. ჯავახიშვილმა შენიშნა, ის შედგება ორი წარწერისაგან¹⁵: I წარწერა 888 წლის წარწერის პირია (ქრონიკონის აღმნიშვნელი ასოები „რგ“. წარწერიდან ცალკე ლითონის ნაგლეჯზე მოცილებული ყოფილა დ. ბაქრაძისა და ე. თაყაიშვილის დროსვე); II წარწერა XI საუკუნისაა და გვაწვდის ცნობას ზვიად ერისთავის მიერ ხატის ხელახლა შემკობის შესახებ. ორივე წარწერა შესრულებულია ერთი (XI საუკუნის) ხელით, შედგება ოთხი სტრიქონისაგან: I წარწერას ლჭირაეს 1—2 სტრიქონები, ხოლო II წარწერას — 3—4 სტრიქონები. განკვეთილობის ნიშანი ნახმარი არ არის. ქარაგმის ნიშნად ნახმარია სწორი, განივი ხაზი. ზოგჯერ ქარაგმა ზედმეტადაა ნახმარი. წარწერა დაზიანებულია: მარჯვენა კიდეში 1 სტრიქონში აკლია ორი ასო, 2 სტრიქონში — სამი ასო, 3 სტრიქონში — ოთხი ასო, 4 სტრიქონში — შვიდი — ათი ასო¹⁶.

¹³ ე. თაყაიშვილი, შენიშვნები ზარზმის ეკლესიისა და მის სიძველეთა შესახებ, ტფილისის უნივერსიტეტის ნოაშბე, № 1, 1919, გვ. 105—124.

¹⁴ იქვე, გვ. 110.

¹⁵ ი. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, თბილისი, 1949, გვ. 171-172.

¹⁶ ძირითადი გამოცემები: Brosset, M. A., VI, 1873, გვ. 462—464; Кондаков и Баградзе, Опись памятников, СПб., 1898, გვ. 131; „ივერია“, 1894, № 188, გვ. 2; Е. С. Такашвили, АЭРЗ, выпуск I, 1905, გვ. 66—68; მისივე, Зарэмский монастырь и его древности, СМОМПК, вып. XXXV, 1905, გვ. 66—68; ე. თაყაიშვილი, არხ. სოფ., წ. I, 1907, გვ. 37—39; მისივე, შენიშვნები ზარზმის ეკლესიისა და მის სიძველეთა შესახებ, ტფილისის უნივერსიტეტის ნოაშბე, № 1, 1919—1920, გვ. 105—124 (კიბახა სხვაობაში ჩვენთან-თ); კ. კეკელიძე, აღზრდილი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, ტფილისი, 1935, გვ. 117—119; ი. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო წყაროება (V—XVIII სს.), თბილისი, 1945, გვ. 132; გ. ჩუბინაშვილი, ქართული ოქროსწველობა, 1957, გვ. 5—6, ტაბ. 1—2 (ჩვენთან კითხვასხვაობაში: ჩ).

1. [ქ] სე-ოც ი-ოც ეზ-სც ქც-ქი უსი ჟქ-ჯ ზქ-სც ჯს-ჯ ოქ-ოც
ფს-ჩ უბ-სხსც უხ-სც [უ]ქქ[ქსც]
2. ჟბ-ჩსც ფბ-სც სხ-სც უბ-სც ჟბ-სც (+) ჟბ-სცქს-ჯსც უხ-სც
ქ-ბი უქ[ქ ოქ]
3. [ქ]სე-ოც ი-ოც ბ-ი ხ-ბი უბ-ბი [ქ]ქ ს-ხ ხს-სც უბ-სც
ბ-ჯსც ი-ბს უქ-ბი ეზ-ჯ უქ-სც ზ-ს [ქცქქ]
4. სქც უხ-ბი სხ-ი ბც ყც-ჩი [ქ]ქ-ბი ქცქქქი ფბსცქს-ჯსც უ-
სხ-ჯ ბბ-ს ბ-ბსც [ქ-ს ჯ-ჩი-ბ-ქსც]

I წარწერა

1. [ქ.]¹ ს(ა)ხ(ელა)თა ღ(მრთისაჲ)თა შ(ეი)მ(ო)სა ხატი ესე მწ(ე)ლ² ამ(ი),
სა³ გ(იორგი)სა, ო(ჯ)ვ(ალ)თა: ფ(არ)ს(მან) ერ(ი)ს(თა)ვ(ი)სა, ივ(ანე)სა-
[პა]ტ(რი)კი[სა]⁴,
2. მ(ი)რ(იან)ი(ა)სა, ფ(ე)რ(ი)სა, ს(უ)ლ(აჲ)სა⁵, ერ(ი)სა მ(ა)თ(ი)სა, ქ.⁶ მ(ა)-
მან(ა)ხლ(ისო)პ(ა)სა პ(აე)ლ(ს)სა, ქ(რ)ონი(კ)ონი⁷ [იყო⁸ რე].

II წარწერა

1. [ქ.]⁹ ს(ა)ხ(ელი)თა ღ(მრთისაჲ)თა მე, ზ(ვა)დი ერ(ის)თ(ა)ვ(ი)კ[ი,ქ]ს ს(უ)ლ-
კ(ურთ)ხ(ეუ)ლ(ი)სა ერ(ის)თ(ა)ვ(ი)სა [ა]რ(ა)ბ(აჲ)სი ღ(ი)რს ვ(ი)ქმ(ე)ნ
შ(ე)მ(კობა)დ პ(ა)ტ(იონი)სა ა(მი)ს [ხატი]
2. [სა]. შ(ეი)ვ(ელ)რე ს(უ)ლი და ვ(ო)რ)ცნი [ჩ]ემნი ხ[ატო ფე]რ(ი)ს(ც)ვა-
ლ(ე)ბ(ი)ს(ა)ო, შ(ე)წი(ე) ს(უ)ლსა ჩ(ე)მს(ა), ღლ(ე)სა [მას¹⁰ განკითხვ-
სასა¹¹].

ფერისცვალების ხატის წარწერას, მკვლევრის აზრით, სხვა მხრი-
ვაც აქვს ჩვენთვის მნიშვნელობა. ე. თაყაიშვილი სწორედ ამ წარწე-
რის მოშველიებითა და გრიგოლ ხანკთელის ცხოვრების ჩვენებათა
შემწეობით ათარიღებს ბასილი ზარზმელის თხზულებას. ფერისცვალე-
ბის ხატის წარწერით 886 წელს ზარზმაში მამასახლისად პავლე ჩანს,
ეს უკანასკნელი კი „ცხოვრების“ მიხედვით სერაპიონის მომდევნო წი-
ნამძღვრების — გიორგისა და მიქაელის შემდეგაა ზარზმაში. „აქედან
შეგვიძლია დავასკვნათ, — წერს მკვლევარი, — რომ სერაპიონის და
მის შემდეგ სამი წინამძღვრის მოღვაწეობა ზარზმაში ეკუთვნის მე-9
საუკუნეს: სერაპიონისა დაახლოებით პირველ ნახევარს, გიორგისა,
მიქელისა და პავლესი მეორე ნახევარს. როგორც ცხოვრებიდან ჩანს,

¹ ქ. — თ. ² [მწედა (ანუ): შემწედა] თ. ³ ამ-სა ჩ. მაწყურელისა თ. ⁴ ტკი . . . ჩ.
[პე?] ტრაქ[ისა]თ. ⁵ სულასა თჩ. ⁶ ქ. — ჩ; ქ(რისტეს მიერ) თ. ⁷ ქორონიკონი თჩ.
⁸ იყო — ჩ. ⁹ ქ. — თ. ¹⁰ მას — თ. ¹¹ განკითხვსასა — ჩ.

პავლეს შემდეგ წინამძღვრობა დაიჭირა .ძმისწულმა სერაპიონისამან ბასილმა, რომელმაც აღწერა სერაპიონის ცხოვრება“¹⁷. Ⴀ

ს. თაყაიშვილის აზრით, ბასილი ზარზმის მონასტრის გამგებელი უნდა ყოფილიყო 886 წლის შემდგომ, დაახლოებით IX საუკუნის დასასრულსა და X საუკუნის დასაწყისში. სწორედ X საუკუნის დასაწყისში უნდა დაეწერა მას აღნიშნული თხზულება¹⁸. Ⴀ

როგორც „ცხოვრებიდან“ ირკვევა, ბასილისათვის ცნობები გიორგი მაწყვერელს მიუწოდებია, ეს კი ის გიორგია, რომელსაც გრიგოლ ხანტელის ცხოვრების ავტორი იხსენიებს თავის თხზულებაში. მკვლევრის აზრით, ძნელი წარმოსადგენია, რომ მას X საუკუნის დასაწყისის შემდგომ ეტოცხლა. გიორგიმ, როგორც სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებიდან ჩანს, „დაიპყრო“ აწყურის კათედრა და სამცხის გამგებელი შეიქნა. მას მრჩეველად სწორედ სერაპიონი ჰყავდა. გიორგი, სერაპიონის მომდევნო წინამძღვრების—გიორგის, მიქაელის, პავლესა და, როგორც ეტყობა, ბასილის თანამედროვეც ყოფილა¹⁹. აქედან გამომდინარე, ექვთიმე თაყაიშვილის აზრით, ბასილი ზარზმელს თავისი თხზულება უნდა დაეწერა არა უგვიანეს მეთათე საუკუნის პირველი მეოთხედისა²⁰.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დათარიღების საკითხს ეხება პ. პეტერსის იმ გამოკვლევაში, რომელიც უძღვის ძეგლის მიხედვით ლათინურ თარგმანს და რომელშიც საუბარია ბასილი ზარზმელის თხზულების დაწერის თარიღზე. უფრო ზუსტად, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება-მოღვაწეობის ხანაზე. პ. პეტერსის აზრით, ეპიგრაფიკული და, აგრეთვე, სხვა ხასიათის მასალა საშუალებას გვაძლევს ამ მხრივ ზოგი რამ გამოვიკვლიოთ.

პ. პეტერსს ექვემოთნულ ფაქტად მიაჩნია ცნობა იმის შესახებ, რომ სერაპიონ ზარზმელი იყო მიქაელ პარეხელის მოწაფე, მიქაელი კი — შიო მღვიმელისა, რომელიც ლევენდის მიხედვით საქართველოში VI საუკუნის ბოლოს მოვიდა²¹. „ამრიგად, სერაპიონის მიერ ზარზმის მონასტრის აშენების ამბავი საუკუნეთა წყველიადში იკარგება“²², — დასძენს მკვლევარი.

¹⁷ ე. თაყაიშვილი, შენიშვნები ზარზმის ეკლესიისა და მის სიძველეთა შესახებ, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, № 1, 1919, გვ. 110.

¹⁸ იქვე, გვ. 111.

¹⁹ იქვე.

²⁰ იქვე, გვ. 114.

²¹ P. Peeters, «Histoires monastiques Grégoriennes», Bruxelles. 1923 (Extrait des Analecta Bollandiana, t. XXXVI—XXXVII), გვ. 165.

²² იქვე.

იხილავს რა პ. პეტერსისეულ თარგმანს თხზულებისას, აგრეთვე იმ გამოკვლევას, რომელიც ტუქსტს უძღვის, კ. კეკელიძე აღნიშნავს პ. პეტერსის დამსახურებას ამ ძეგლის კვლევის სფეროში, მაგრამ ზოგიერთ საგულისხმო შენიშვნასაც აკეთებს. მაგალითად, კ. კეკელიძე ერთ ადგილას წერს: „მიქელ პარეხელი Peeters-ს მართლაც შიო მღვიმელის მოწაფედ მიაჩნია (p. 165), მაგრამ, ჯერ ერთი, თვით ბიოგრაფიაში ეს ცნობა გადმოცემულია არა როგორც ექვემდებარებული ფაქტი, არამედ როგორც „სიტყვაა მამათა მიერ მომავალი“, ე. ი. — გარდამოცემა; თან ეს ადგილი ბიოგრაფიისა (p. 165), ეტყობა, დამახინჯებულია. მართლაც, აქ ვკითხულობთ: „რამეთუ აღეშენა რაჲ წმიდაჲ და დიდი უდაბნოჲ ოპიზაჲ მონაზონთა მიერ, რომელთა ეწოდებოდა ამონა, ანდრია, პეტრე და მაკარი, ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა მუნით და აღაშენა უწყებითა საღმრთოთა მცირე ეგუტერი და შესაკრებელი ძმათაჲ ადგილსა კლდოანსა და უვალსა კაცთაგან, რომელსა პარეხ უწოდიან“. ვინ მოვიდა „ამისსა შემდგომად მუნით“, ე. ი. ოპიზით, და ვინ აღაშენა პარეხი? ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი, ჩანს აქ ბიოგრაფიას რალაც უნდა აკლდეს“²³.

თავისი მოსაზრება იმის შესახებ, თუ როდის დაიწერა ბასილის თხზულება ან რომელი საუკუნის მოღვაწეა სერაპიონ ზარზმელი, კ. კეკელიძემ უფრო ადრეც გამოთქვა²⁴. ვინაიდან „ცხოვრებაში“ არც ერთი თარიღი არ არის მითითებული მასში აღწერილი ამბების გამოსარკვევად, ამიტომ მკვლევარი ემყარება ზარზმის ფერისცვალების ხატის 886 წლის ცნობილ წარწერას, რომელიც პავლეს წინამძღვრობაშია გაკეთებული, და მიდის დასკვნამდე, რომ რადგან „პავლე იყო მეოთხე წინამძღვარი ზარზმისა (სერაპიონი, გიორგი, მიქელი, პავლე), სერაპიონის ცხოვრება და მოღვაწეობა ჩვენ უეჭველად მეცხრე საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა დაედგათ; ასე რომ, ის ყოფილა თანამედროვე გრიგოლ ხანცთელისა, რომელიც ცოტა უფრო გვიან გარდაცვლილა (861). პავლეს შემდეგ, მაშასადამე 886 წლის შემდგომ, წინამძღვრობა მიუღია ბასილს, დაახლოებით მეცხრე საუკუნის გასულს და მეთათს დამდეგს, და სწორედ ამ დროს უნდა დაეწეროს მას თავისი ბიძის, სერაპიონის, ცხოვრება“²⁵.

²³ კ. კეკელიძე, რეცენზია პ. პეტერსის შრომაზე: «Histoires monastiques Géorgiennes», შიმონიძისეული, I, 1926, გვ. 277—278.

²⁴ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, ძველი მწერლობა, ტფილისი, 1923, გვ. 145—148.

²⁵ იქვე, გვ. 146—147.

მაშასადამე, გიორგი მერჩულის თხზულება გაცილებით გვიან დაწერილა, ვიდრე ბასილის ნაწარმოები, ამიტომაც, კ. კეკელიძის აზრით, ეს უკანასკნელი არაფერს ამბობს გრიგოლ ხანცთელის დიად მოღვაწეობაზე²⁶. მართალია, არც გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაშია რაიმე ნათქვამი სერაპიონის ცხოვრების ამსახველ ნაწარმოებზე: როგორც ჩანს, გიორგი მერჩულეს წყაიბული არა ჰქონია სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება, მაგრამ იგი კარგად იცნობდა ბასილის თხზულების ერთ უმთავრეს მოქმედ პირს — გიორგი მაწყვერელს, მის დროს უკვე დიდი ხნის გარდაცვლილს, რომელსაც შეეძლო და შეშვენოდა კიდევ ხანცთელი არქიმანდრიტის ცხოვრება-მოღვაწეობა აეწერა²⁷.

ბასილი ზარზმელის თხზულების დათარიღებას მკვლევარი სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებასა და გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში მოხსენიებული ზოგიერთი პირის იდენტიფიკაციის გზით ახდენს. მაგალითად, ორთავე თხზულების მიქაელი მას ერთი და იმავე პირად მიაჩნია²⁸. ამ თხზულებათა გიორგი მაწყვერელსაც მკვლევარი ერთი და იმავედ თვლის, რადგან, მისი აზრით, არ არსებობს არავითარი საბუთი იმისათვის, რომ VI საუკუნეში ისეთი მძლავრი და მნიშვნელოვანი საეპისკოპოსო კათედრის არსებობა ვივარაუდოთ, როგორც ბასილის აქვს მოცემული თავის ნაწარმოებში²⁹. რაც შეეხება ჩვენი თხზულების ცნობას, რომ მიქაელ პარეხელი შიო საკვირველთმოქმედის მოწაფე იყო, მკვლევარი მას ანაქრონიზმად მიიჩნევს³⁰. ამის თაობაზე კ. კეკელიძე წერს: „მიქელ პარეხელი (IX ს.) შიო მღვიმელის (VI ს.) მოწაფე ვერასგზით ვერ იქნებოდა, სხვა შიო კი, საკვირველთმოქმედი, რომელიც „ვითარცა მთიები განთიადისაჲ ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა“, ჩვენ არ ვიცით. ამიტომ, თუ ამ ადგილს ბასილი ზარზმელს მივაკუთვნებდით, შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ მის შრომაში „შიოს“ ნაცვლად იკითხებოდა სახელი „გრიგოლი“, რომელიც ნუსხახუცურად ქარაგმით დაწერილი „გლისი“ ან „გილისი“, შემდეგი

²⁶ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, 1923, გვ. 146—147.

²⁷ იქვე.

²⁸ კ. კეკელიძე, აღრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, გვ. 114; მისივე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, თბილისი, 1941, გვ. 484.

²⁹ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, 1960, გვ. 148.

³⁰ კ. კეკელიძე, აღრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, გვ. 114; მისივე, Памятники древнегрузинской агиографической литературы, გვ. 65.

დროის უმეცარი გადამწერის თვალსა და ხელში „შიოდ“ ქცეულა“³¹. არ არის გამორიცხული, რომ ეს ფრაგმენტი დროთა ვითარებაში დამახინჯებულიყო, მით უფრო, რომ კ. კეკელიძე იმავე ძეგლში სხვა, რამდენიმე შერყვნილ ადგილსაც უთითებს³².

მაგრამ, კ. კეკელიძის აზრით, საქმე ისაა, რომ თხზულების ეს ადგილი ბასილის არ უნდა ეკუთვნოდეს, რადგან „ბასილს ხელთ ჰქონია თვით „ცხოვრება“ მიქელისა, დაწერილი მისი მოწაფეების მიერ არაუგვიანეს 40—50 წლისა ბასილის მამასახლისობამდე, ამიტომ გაუგებარი იქნებოდა მისგან თქმა იმისა, რომ ასეთი ცნობა „მამათა მიერ მოვალს ჩუენდაო“; ასეთი გამოთქმა, რომელიც გულისხმობს ზეპირი გადმოცემით მიღებულ რამდენიმე საუკუნოვან ამბავს, შეეძლო შეეტანა თხზულებაში მის გადამკეთებელს, მეტაფრასტს. ამ გადამოცემაში ის კი შენახულა, რომ მიქელის საკვირველმოქმედი მოძღვარი „ვითარცა მთიები განთიადისაჲ ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა“, მაგრამ ის კი წარყვნილა — თუ რა ერქვა ამ მოძღვარს. ამოწერილი სიტყვების უადგილობასა და შემდეგ ჩამატებულობას ამჟღავნებს სხვა მოსაზრებაც. ბასილი ამბობს: მიქელმა „აღაშენა“ მცირე ეგუტერი და შესაკრებელი ძმათაჲ ადგილსა... რომელსა პარეხ უწოდიან“. როგორ შეეძლო მას უშუალოდ ამ სიტყვების შემდეგ ეთქვა: „ესე სიტყვაჲ მამათა მიერ მოვალს ჩუენდა, რამეთუ მიქელ იყო აღმაშენებელი“³³.

გარდა გიორგი მერჩულის თხზულებისა, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დათარიღებისას მკვლევარი ემყარება ფერისცვალების ხატის წარწერას³⁴.

ერთი სიტყვით, კ. კეკელიძის აზრით, თხზულება დაწერილია სერაპიონის ძმისწულის — ბასილის მიერ X საუკუნის 20-იანი წლების მიწურულს³⁵, ხოლო გადაკეთებულია არაუადრეს XI საუკუნისა. „თუ რამდენად კომპეტენტურია ეს უკანასკნელი (იგულისხმება მეტაფრასტი, ნ. ვ.) იქიდანაც ჩანს, რომ სერაპიონის, VI საუკუნის მოღვაწის,

³¹ კ. კეკელიძე, ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, გვ. 115.

³² К. Кекелидзе, Памятники древнегрузинской агнографической литературы, გვ. 65.

³³ კ. კეკელიძე, ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, გვ. 115.

³⁴ К. Кекелидзе, Памятники древнегрузинской агнографической литературы, გვ. 65.

³⁵ იქვე, გვ. 74.

თანამედროვეთ მიაწერს ციტატას VII საუკუნის მიწურულში 688 წ. დაწერილი თხზულებიდან „ცხოვრება გრიგოლ აკრაქანტელისა“³⁶.

ქ. კეკელიძის აზრით, ნაწარმოების ენა არის. გამოკვეთილი, ნათელი, საესებით დაცულია ქართული კლასიკური სალიტერატურო ენის ნორმები. ამ მხრივ სცოდავს მხოლოდ ის ადგილები, რომლებიც მეტაფრასტს ეკუთვნის³⁷.

ბასილი ზარზმელის თხზულების დათარიღების საკითხს ეხება ს. კაკაბაძე, რომელიც მას VII საუკუნის ნაწარმოებად მიიჩნევს. მკვლევარი ეყრდნობა თხზულების იმ ადგილს, რომელშიც მოთხრობილია, რომ სერაპიონ ზარზმელი იყო მიქაელ პარეხელის მოწაფე, ხოლო ეს უკანასკნელი — შიო საკვირველთმოქმედისა³⁸. |

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება შეისწავლა პ. ინგოროყვაამ, რომელმაც ნაწარმოების არქეტიპი IX საუკუნის დამლევს, კერძოდ, 886 წლის ახლო ხანებში დაწერილად მიიჩნია³⁹. მაგრამ რამდენიმე წლის შემდეგ მკვლევარმა შეიცვალა აზრი და ახალი თარიღი შემოგვთავაზა⁴⁰. ეყრდნობა რა მ. ჯანაშვილის მიერ დამოწმებულ ადგილს, სადაც მოთხრობილია, რომ სერაპიონ ზარზმელის მოძღვარი მიქაელ პარეხელი შიო მღვიმელის მოწაფე იყო, მკვლევარი მას VII საუკუნეში დაწერილად მიიჩნევს. |

თავის მხრივ პ. ინგოროყვაამ ზემოთქმულს. უმატებს შემდეგს: რადგან სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოიხსენიება ოპიზის მონასტერი, რომელიც, როგორც ვახტანგ გორგასლის მათიანედან ჩანს, V საუკუნის მეორე ნახევარში დაარსებულა, ხოლო შიო მღვიმელის მოწაფე — მიქაელ პარეხელი სწორედ ამ მონასტერში დამკვიდრდა, ამიტომ ამ უკანასკნელის მოღვაწეობა ოპიზის უდაბნოში VI საუკუნის შუა წლებს უნდა მიეკუთვნოს. პ. ინგოროყვაამ, ერთი მხრივ, ეყრდნობა ცნობას ვახტანგის ისტორიიდან: „ხოლო არტავაზ ალაშენა ციხე არტანუჯისა, და მონასტერი რომელ არს ოპიზა, და სამნი ეკლესიანი: დაბა მერისა, შინდობისა და ახიზისა“⁴¹, ხოლო მეორე მხრივ,

³⁶ ქ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, 1960, გვ. 147.

³⁷ К. Кекелидзе, Памятники древнегрузинской агиографической литературы, გვ. 76.

³⁸ ს. კაკაბაძე, საისტორიო ძიებანი, 1924, გვ. 54.

³⁹ პ. ინგოროყვაამ, ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა. «მნათობი», 1939, № 9, გვ. 125.

⁴⁰ პ. ინგოროყვაამ, გიორგი მერჩულე—მწერალი მეათე საუკუნისა, «მნათობი», 1950, № 7, გვ. 136; მისივე, «გიორგი მერჩულე», თბილისი. 1954, გვ. 324—339.

⁴¹ ქუანშიერი, ცხავეტნე გრგუსლსა, ქც., ტომი I, გვ. 173.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ჩვენებას: „რამეთუ აღეშენა რაჲ წმიდაჲ და დიდი უდაბნო[ჲ] ოპიზაჲ მონაზონთა მიერ, რომელთა ეწოდებოდა ამონა, ანდრია, პეტრე და მაკარი. ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა მუნით და აღაშენა უწყებითა საღმრთოთათა მცირე ეგუტერი და შესაკრებელი მცირეთა ძმათა[ჲ] ადგილსა კლდოანსა და უვალსა კაცთაგან, რომელსა პარეხ უწოდიან“⁴².

კ. კეკელიძე ჯუანშერის ზემომოტანილი ცნობის თაობაზე წერს: „უნდა გვახსოვდეს, რომ სიტყვები — რომელ არს ოპიზისა — იკითხება ვახტანგის ისტორიის მხოლოდ ერთ, ქალაშვილისეულ, ნუსხაში, რომელშიც ეს სიტყვები, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ არც ერთ სხვა ნუსხაში იმათ ადგილი არ აქვთ, უნდა მიჩნეულ იქნას გლოსად რომელიღაც სხვა დროის რედაქტორის თუ გადამწერისა, რომელიც შემდეგი მოსაზრებიდან გამოდიოდა: თუ ამ ციტატაში ნაჩვენებია სახელი ციხისა და სამი ეკლესიისა, რატომ მონასტრის სახელიც არ უნდა ყოფილიყო ნაჩვენებო, და მან თვით „უჩვენა“ ის“³.

კ. კეკელიძე არ იზიარებს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ V საუკუნეში შეიძლებოდა არსებულიყო ისეთი დიდი მონასტერი, როგორიც ოპიზაა, ვინაიდან სამონასტრო მშენებლობა ჩვენში მხოლოდ VI საუკუნიდან იწყება⁴⁴. ხოლო რაც შეეხება ვახტანგის ისტორიას, მასში, მკვლევრის აზრით, არა ერთი და ორი ლეგენდარული ცნობაა შემონახული⁴⁵.

პავლე ინგოროყვას თქმით, სერაპიონი და იოანე დაახლოებით VI საუკუნის შუა წლებში უნდა დაბადებულყვნენ. მათ წარვლეს „სიმრავლე წელთა და სიბერითა კეთილითა განიპოვნეს“. სერაპიონი უნდა გარდაცვლილიყო VII საუკუნის პირველ ნახევარში; სერაპიონის ძმისწულის — ბასილის საზოგადოებრივი მოღვაწეობა კი VII საუკუნეს განეკუთვნება და ამიტომ ბუნებრივია, რომ თხზულც იაც ამავე საუკუნეში იყოს დაწერილი.

ეწინააღმდეგება რა კ. კეკელიძის მიერ მოცემულ და არიღებას, პავლე ინგოროყვა ერთ-ერთ ძირითად შეცდომად სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებასა და გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში მოცემული ზოგიერთი ისტორიული პირის იდენტიფიკაციას თვლის. ოგალითად, მიქელისას, რომელიც ორივე თხზულებაში მოიხსენიება და სწორედ ერთი და იმავე ადგილის მოღვაწედ. აი, რას წერს მ. ჯანაქილი ამის

⁴² ს. რ. ზმელს ცხ. ბა, გვ. 153₂₉₋₃₃.

⁴³ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, გვ. 147.

⁴⁴ იქვე.

⁴⁵ იქვე.

თაობაზე: „ხანძთელის ცხოვრებაში იხსენიება მისი მეგობარი მიქელ, დამკვიდრებული ბერთის პარეხში, მაგრამ ეს სხვა მიქელი უნდა იყოს, რადგან: ა/შიო მღვიმელის მოწაფის მიქელის დროითგან (VI საუკ.) ხანძთელამდე (760 — 862) ორი-სამი თაობის მანძილი მაინც არის, ბ/შიო მღვიმელის მოწაფე პარეხს მივიდა ოპიზიდან და გრ. ხანძთელის მეგობარი კი მიჯნაზორით ხანძთას მივიდა და მერე ბერთას პარეხს (უდაბნოს) დაემკვიდრა“⁴⁶.

ამ ორი ძეგლის მიქელი რომ ერთი და იგივე პირი არ არის, ამაზე ილ. აბულაძე მიუთითებს თავის ერთ-ერთ გამოკვლევაში: „თავი რომ დავანებოთ იმის ძიებას, მართლა ერთი და იგივე პიროვნებაა თუ არა ამ ორი ძეგლის მიქელ პარეხელი, რასაც თვით ძეგლების მოწამობანი არ უნდა ადასტურებდნენ (ხაზი ჩვენია, ნ. ვ.), ერთი ნათელია: ხანძთელის ცხოვრების „პარეხთა“ გეოგრაფიული სახელია, ხოლო სერაპიონის ცხოვრებისა საზოგადო უნდა იყოს, რადგან აქ იგი, ან მისი ფუძე, იხმარება არა მრავლობითი რიცხვის ფორმით, რაც საგნის სახელთაგან წარმოქმნილ გეოგრაფიულ სახელთათვის დამახასიათებელია, არამედ მხოლობითით („პარეხ“ უწოდინ). ამასთანავე ზარზმელის ცხოვრების „პარეხის“ შემცველი ადგილი, დამოუკიდებლად იმისა, იქნება ის საკუთარი თუ საზოგადო სახელი, საგულისხმოა იმითაც, რომ იქ მოცემულია ამ სახელის მნიშვნელობა: „ადგილი კლდოანი და უვალი კაცთაგან“⁴⁷.

3. ინგოროყვას სხვა არგუმენტებიც მოაქვს, კერძოდ: 1. კლარჯეთის სავანეთა საკითხი სერაპიონ ზარზმელისა და გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებათა მიხედვით. მისი აზრით, თუ ბასილი ზარზმელის დროს კლარჯეთში მხოლოდ ორი მონასტერი იყო, მერჩულის ცნობით 830—840 წლებში იქ უკვე 10 სავანეა, ხოლო 840 წლის შემდგომ ამათ კიდევ ორი მიემატა. ამიერიდან უკვე ხშირად იხსენიება კლარჯეთის ათორმეტი სავანე.

2. გრიგოლ ხანძთელის მოუხსენებლობა ბასილი ზარზმელის თხზულებაში. ეს საკითხიც მ. ჯანაშვილმა წამოჭრა. აი, რას წერდა იგი: „...ჩვენი ძეგლი კრინტს არ ძრავს შემდეგი დროის კლარჯეთაფხაზეთში მონასტრების აღმაშენებლის გრიგოლ ხანძთელის შესახებ“⁴⁸.

⁴⁶ მოსე ჯანაშვილი. ქართული მწერლობა, წიგნი II, 1909, გვ. LV — LVI (სქოლიო).

⁴⁷ ილ. აბულაძე, ორი გეოგრაფიული სახელის მნიშვნელობისათვის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტომი მეოთხე, № 8, თბილისი, 1943, გვ. 938—939.

⁴⁸ მოსე ჯანაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. LV.

3. ბასილი ზარზმელის თხზულებაში არსად მოიხსენიება მეფე, მეფობის ინსტიტუტი. სათანადო ადგილას ესეც აქვს აღნიშნული მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ს.⁴⁹

თავისი დებულება რომ უფრო დამაჯერებელი გახდოს, პ. ინგოროყვა ერთმანეთს ადარებს ბასილი ზარზმელისა და გიორგი მერჩულის ცნობებს სამცხის მთავართა (მირიანის ძეთა) გვარეულობის შესახებ. მკვლევარი აკრიტიკებს კ. კეკელიძის მიერ მოცემულ ქრონოლოგიას, რომლის თანახმად ახალ ჩორჩანელთა (მირიანის ძეთა) გვარეულობას საფუძველი 880 — 890 წლებში დაედო. პ. ინგოროყვას აზრით, გ. მერჩულეს ტექსტის მიხედვით აშკარაა მირიანის ძეთა გვარეულობის სამცხის მფლობელად გახდომა IX საუკუნეზე. გაცილებით ადრე, ვიდრე გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში მოიხსენიება მირიანის ძეთა ამ გვარეულობის შთამომავალი, სამცხის მთავარი მირიანი (II), რომელიც VIII — IX საუკუნეთა მოღვაწეა (დაბ. 780 — 790 წლებში, გარდ. 859 წ. ახლო)⁵⁰.

4. თხზულებაში არ არის არავითარი ცნობა არაბობის შესახებ. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დათარიღების საკითხს ეხება ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა გამოკვლევაში „არაბობა საქართველოში“⁵¹. მკვლევარი ფიქრობს, რომ ბასილი ზარზმელის თხზულებაში აღწერილია VIII — IX საუკუნეთა საზღვარზე შექმნილი გარდამავალი ვითარება, როდესაც, მემბტიანეს თქმით, „იქმნა სიმრავლე მთავართა ქუეყანასა ქართლისასა და შეერია ბრძოლა — იქმნეს მტერ ურთიერთას“.

ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს აღნიშნულ თვალსაზრისს, როგორც ჩანს, სავესებით იზიარებს გ. მ ე ლ ი ქ ი შ ვ ი ლ ს.⁵²

ბასილი ზარზმელის თხზულების დათარიღების საკითხს გაკვირთებება შ. ნ უ ც უ ბ ი ძ ე „ქართული ფილოსოფიის ისტორიის“ იმ თავში, რომელიც იოანე მოსხისაღმია მიძღვნილი. ავტორი წერს: „დღეს მეცნიერებაში უ დ ა ვ ო დ ა ა (ხაზი ჩვენია, ნ. ვ.) დამტკიცებული, რომ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება იმავე საუკუნეშია დაწერილი, რომელშიც იოანე მოსხის „სამოთხე“ და როგორც დღეს უკვე გარკვეულად შეიძლება ჩაითვალოს, „სიბრძნე ბალავარის“ ქართული ტექსტიც კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს მიერ ხაზგასმული სინტაქსური და სტილი-

⁴⁹ მოსე ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშ., კვ. LII.

⁵⁰ პ ა ე ლ ე ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გიორგი მერჩულე — მწერალი მეთე საუკუნისა, «მნათობი», 1950, № 7, კვ. 149.

⁵¹ ს ა მ ო ნ ჯ ა ნ ა შ ი ა, შრომები, II, თბილისი, 1952, კვ. 392.

⁵² გ. მ ე ლ ი ქ ი შ ვ ი ლ ი, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გავითარება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი, თბილისი, 1973, კვ. 58—59.

სტური დამთხვევა „სიბრძნე ბალავარის“ ქართული ტექსტისა და „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების“ აღწერილობისა დიდი მნიშვნელობის ფაქტად უნდა ჩაითვალოს. თუ მხედველობაში იქნება მიღებული ის პატარა, მაგრამ დიდი მნიშვნელობის მქონე შესწორება, რომელიც პავლე ინგოროყვამ შეიტანა სერაპიონ ზარზმელის ქრონოლოგიური დათარიღების საქმეში, არ შეიძლება არ აღენიშნოთ, რომ კორნელი კეკელიძის ისტორიულ-ლიტერატურული დაკვირვება თავის სიმაღლეზე აღმოჩნდა⁵³.

რალა თქმა უნდა, არ შეიძლება დღეს მეცნიერებაში უდავოდ დამტკიცებულად მივიჩნიოთ, რომ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება VII საუკუნეშია დაწერილი. ასევე, ვერ დავეთანხმებით მკვლევარს, აგრეთვე, იმაში, თითქოს, პავლე ინგოროყვამ „პატარა, მაგრამ დიდი მნიშვნელობის მქონე შესწორება შეიტანა სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ქრონოლოგიური დათარიღების საქმეში“. პავლე ინგოროყვამ ზარზმელი ისტორიკოსის თხზულების დაწერის თარიღი მთელი სამი საუკუნით წინ გადმოსწია, ამიტომაც აქედან გამომდინარე სრულიად სხვაგვარად უნდა გადაწყდეს რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც უშუალოდ აღნიშნული თარიღიდან გამომდინარეობს.

და კიდევ: კ. კეკელიძეს „ბალავარიანისა“ და სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებასთან დაკავშირებით სრულიად სხვა აქვს აღნიშნული, კერძოდ: როგორც კ. კეკელიძე ფიქრობს, ბალავარიანის ერთ-ერთი, B რედაქცია დაწერილი უნდა იყოს IX — X საუკუნეთა მიჯნაზე, A კი — არა უადრეს X საუკუნისა, ამ საუკუნის დასასრულს. „ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს რიგი ახალსპარსული სიტყვებისა, რომლებიც თხზულებაში გვხვდება. მეცხრე საუკუნის ბოლომდე თუ მეათის დამდეგამდე ახალ სპარსული სიტყვები ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებში მოსალოდნელი არაა. მეორე საბუთი: სტილით თარგმანი უახლოვდება სერაპიონ ზარზმელის მეტაფრასულ „ცხოვრებას“, რომელიც დაწერილი უნდა იყოს არა უადრეს მეთერთმეტე საუკუნის ნახევრისა“⁵⁴.

⁵³ შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტომი პირველი, თბილისი, 1956, გვ. 301.

⁵⁴ კ. კეკელიძე, ბალავარის რომანი ქრისტიანულ მწერლობაში, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, VI, თბილისი, 1960, გვ. 47.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დათარიღების საკითხს ეხება გ. ჩუბინაშვილი⁵⁵, რომელიც თვლის, რომ „ცხოვრება“ IX საუკუნის ვითარებას კი არ გადმოგვცემს, როგორც ეს ი. ჯავახიშვილს, ექ. თაყაიშვილსა და კ. კეკელიძეს მიაჩნდათ, არამედ უფრო ადრინდელს. მკვლევარი თვლის, რომ 1. გიორგი მერჩულესა და ბასილი ზარზმელის თხზულებებში მოხსენიებულ მიქელთა გაიგივება შეუძლებელია, რასაც ის ფაქტი ნათელყოფს, რომ სერაპიონ ზარზმელის მასწავლებლის—მიქელ პარეხელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი თხზულება დაწერეს მისმა მოწაფეებმა, ხოლო გ. მერჩულის თხზულებაში მოხსენიებული მიქელი მონაზვნად გვესახება⁵⁶. ამის შედეგად კი საფუძველი ეცლება თხზულების ივ. ჯავახიშვილისა და კ. კეკელიძისეული დათარიღების ძირითად არგუმენტს, 2. ბასილი ზარზმელის მიერ აღწერილი სამცხის კოლონიზაციის სურათი VI — VII საუკუნეების ვითარებას უფრო ასახავს, ვიდრე IX საუკუნისას, 3. თხზულების ადრინდლობას მოწმობს, აგრეთვე, მასში მეფის ხელისუფლების მოუხსენებლობა, რაც VI — VII ანდა VIII საუკუნეს უფრო შეეფერება, ვიდრე IX—X საუკუნეებს, 4. ქვეყნის სოციალური ვითარებაც, მკვლევრის აზრით, თხზულების ადრინდლობაზე მიგვანიშნებს, მაგალითად: ცალკეულ დიდ მთავართა და წარჩინებულთა არსებობა, მსგავსად გიორგი ჩორჩანელისა, რომელთა ხელთ „საზღვართ-ვრცელი“ მამულებია და რომელიც „უმრავლესთა ჟამთა ინადირობნ“, ფეოდალიზმის განვითარების დასაწყისისათვის არის დამახასიათებელი. ყოველივე ზემოთქმულის გამო, დაასკვნის გ. ჩუბინაშვილი, ანგარიში უნდა გაეწიოს ცნობას იმის შესახებ, რომ სერაპიონ ზარზმელი იყო მოწაფე მიქელ პარეხელისა, ხოლო ეს უკანასკნელი — შიო საკვირველთმოქმედისა, ცნობას, რომელიც კ. კეკელიძემ შემდეგი დროის უმეცარი გადაწყერის შეცდომად მიიჩნია⁵⁷, 5. თხზულების ადრინდლობას უნდა მოწმობდეს ის გარემოება, რომ სოფელ ძარღუაში მცხოვრებმა გლეხმა შეკრიბა სამას ხუთი ღრაკჰანი „სახითა პირველთა მათ მეფეთაათა“, რომელიც, კ. კეკელიძის მტკიცებით, ბიზანტიის იმპერატორებს უნდა გულისხმობდეს, ხოლო ასეთი დიდი

⁵⁵ Г. Н. Чубинашвили, Грузинское чеканное искусство (исследование по истории грузинского средневекового искусства). Тбилиси, 1959, стр. 29—31. ამ საკითხს მკვლევარი ეხება, აგრეთვე, თავის მოხსენებაში, რომელიც წაკითხულ იქნა 1943 წ. 26 აპრილს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების სესიაზე.

⁵⁶ იქვე, გვ. 30.

⁵⁷ კ. კეკელიძე, ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, 1935, გვ. 115.

რაოდენობა ბიზანტიური მონეტებისა მოსალოდნელია არა IX — X, არამედ VI — VII სს., 6. არქიტექტორის მოწვევა „ბერძენთა ქუეყანისაგან, ადგილისაგან ხუფათ წოდებულისა“, 7. მისახლეობის გამოსვლები მონასტრის მშენებლობის წინააღმდეგ, რაც იმის მანიშნებელი უნდა იყოს, რომ ამ დროს მესხეთის მთელი მოსახლეობა არ უნდა ყოფილიყო გაქრისტიანებული. ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე გ. ჩუბინაშვილი დაასკვნის: «Следовательно, принятое в связи со столь обычной обработкой текста, произведенной по К. Кекелидзе во второй половине XI века, отнесение написания жития племянником героя к X веку поддержано быть не может, житие рисует картину не позже перелома VIII—IX веков»⁵⁸.

ზარზმის პირველი აღმაშენებლის — სერაპიონის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას საგანგებოდ შეეხო ვ. ბერიძე, რომელმაც შეისწავლა სამცხის XIII — XVI საუკუნეების ხუროთმოძღვრული ძეგლები⁵⁹.

ამ საკითხისადმი მიძღვნილი ლიტერატურის გაცნობამ მკვლევარი დაარწმუნა, რომ ექვი, შეტანილი თხზულების ტრადიციულ დათარიღებაში უსაფუძვლო არ ჩანს. ვ. ბერიძის აზრით, 1. განსხვავება ბასილი ზარზმელის თხზულების მიქაელსა და გიორგი მერჩულის ნაწარმოების მიქელს შორის არც იმდენად უმნიშვნელოა⁶⁰. მერჩულის ცნობით მიქელ მიძნაძორიდან მოვიდა „ბერთის პარება“, ხოლო ბასილის მიხედვით, მიქელ მოვიდა ოპიზიდან და დამკვიდრდა „...ადგილსა კლდოანსა და უვალსა კაცთაგან, რომელსა პარებ უწოდიან“ ეს საკითხი სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველად მ. ჯანაშვილმა წამოჭრა, რაც სათანადო ადგილას აღნიშნული გვაქვს, რის გამოც მასზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ; 2. ვ. ბერიძე ექვს გამოთქვამს იმის თაობაზე, რომ ეფრემი აწყურის კათედრაზე შეეცვალა გიორგიმ. აი, რას წერს მკვლევარი: „დამტკიცებული კია მართლაც, რომ გიორგი ეფრემის შემკვიდრე იყო? კ. კეკელიძე ამ შემთხვევაში ე. თაყაიშვილზე მიგვითითებს, ე. თაყაიშვილს კი მხოლოდ შემდეგი უწერია: „გიორგი გახდა მაწყვერელად ალბათ ეფრემის შემდეგ, რომელიც მოხსენიებულია „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“. როგორც ვხედავთ, ეს მოსაზრება არაა დამტკიცებული“⁶¹. აი რას წერს კ. კეკელიძე აღნიშნული საკითხის შესახებ: „ცნობები ეფრემ დიდის შესახებ მო-

⁵⁸ Г. Н. Чубинашвили, დასახ. ნაშრ., გვ. 31.

⁵⁹ ვ. ბერიძე, სამცხის ხუროთმოძღვრება, XIII—XVI საუკუნეები, თბილისი, 1955.

⁶⁰ ვ. ბერიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 121.

⁶¹ ვ. ბერიძე, სამცხის ხუროთმოძღვრება, XIII—XVI საუკუნეები, გვ. 121.

ცემულია გრიგოლ ხანძთელის „ცხოვრებაში“, ხოლო გიორგი მაწყვე-რელზე ლაპარაკობს სერაპიონ ზარზმელის „ცხოვრება“. ამ თხზულებათა მიხედვით, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, ე. თაყაიშვილთან ერთად (შენიშვნები ზარზმისა და მის სიძველეთა შესახებ, ტფილ. უნივერ. მოამბე 1, III), რომ გიორგი იყო უშუალო მემკვიდრე ეფრემისა აწყურის კათედრაზე⁶²; 3. მშენებლობა, რომელიც ოპიზაში წარმოებდა მაშინ, როცა აქ სერაპიონმა გაიარა გზად. მოაქვს რა კეკელიძის მიერ მოცემული დეტალური განხილვა საკითხისა⁶³, ვ. ბერიძე ამის თაობაზე წერს: „როგორც ვხედავთ, აქაც უმეტესად ჰიპოტეზებთან გვაქვს საქმე. რა თქმა უნდა, სავსებით შესაძლებელია, გვარამ მამფალისა და მის ძის დროს ოპიზა „მეორედ აღშენებულია“. მაგრამ განა ეს იმას ნიშნავს, რომ სერაპიონის ცხოვრებაში მოხსენიებული მშენებლობა მაინცდამაინც „მეორედ აღშენებაა“? ისეთ დიდ მონასტერში, როგორიც ოპიზა იყო, მშენებლობა — შენობათა რემონტი, სამეურნეო ან სხვა დანიშნულების ნაგებობათა შენება — ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, არა ერთხელ და ორჯერ ყოფილა. რასაკვირველია, ყოველი ასეთი მშენებლობის შესახებ ცნობები არ დარჩებოდა. ჩვენ არავითარი საფუძველი არა გვაქვს იმისათვის, რომ ბასილის მიერ გაკვრით მოხსენიებული ფაქტი მაინცდამაინც დავუყავშიროთ მემატიანის ან წარწერათა ცნობებს, ესეც რომ არ იყოს, აშოტ კურაპალატების „აღილება“ მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი სხვა წყაროთა მიხედვით მშენებლებად არ არიან ცნობილნი, არაა საკმარისად დამაჯერებელი“⁶².

მართლაც, ისეთ დიდ მონასტერში, როგორიც ოპიზა იყო, ხშირად ექნებოდა ადგილი შეკეთებას. ისიც ცხადია, რომ ყოველგვარი ასეთი შეკეთების შესახებ ცნობა ვერ დარჩებოდა. დიდი რეკონსტრუქციის ამბავს მოიხსენიებდნენ.

ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს თვით ოპიზის კედლის მხატვრობის მიერ შემონახულ ცნობასა და „მატიანე ქართლისას“ ჩვენებასთან. აი ეს ორი, ურთიერთსაწინააღმდეგო ცნობა: „და მოკულა გუარამ, ძე აშოტისი, და დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან აღშენებულსა“⁶⁵. „აშოტ კურაპალატი, მეორედ მაშენებელი ოპიზისაჲ და წმიდისა ამის საყდრისაჲ“⁶⁶. რომელი აშოტი იგულისხმება ოპიზის კედლის მხატვრობის წარწერაში? კ. კეკელიძის აზრით, ოპიზის მეორედ მაშენებლად უნდა

⁶² კ. კეკელიძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 110.

⁶³ იქვე, გვ. 112—114.

⁶⁴ ვ. ბერიძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 122.

⁶⁵ მატიანე ქართლისა, ქც., I, 1955, ვვ. 260₂₄.

⁶⁶ Н. М а р р, Тексты и разыскания, VII, გვ. 160.

ჯამოირიცხოს აშოტ კურაპალატი, რადგან „არც მატიანედან, არც სხვა დოკუმენტებიდან, არც გრიგოლ ხანძთელის „ცხოვრებიდან“, სადაც ამის შესახებ რაიმე ცნობა უთუოდ დარჩებოდა, ის ეკლესია-მონასტრების, კერძოდ, ოპიზის მაშენებლად ცნობილი არაა“⁶⁷; უნდა გამოირიცხოს, აგრეთვე, აშოტ კუხი, „რადგანაც, ჯერ ერთი, ის „ერისთავთ-ერისთავადაა“ ცნობილი და არა კურაპალატად, მეორე, თუ ჩვენამდე მოაღწია ცნობამ მის მიერ ტბეთის მონასტრის და ხანძთის ახალი ეკლესიის აშენების შესახებ, რატომ უნდა დაკარგულიყო ასეთივე ცნობა ოპიზის შესახებ?“⁶⁸. ვერც იმ აშოტ კურაპალატს ვიგულისხმებთ, რომლის დროსაც „გრიგოლ ხანძთელს ცხოვრება“ დაიწერა, ვინაიდან მშენებლად არც ისაა ცნობილი, და რომ ასეთი რამ მომხდარიყო მის დროს და მის მიერ, ალბათ ამას გიორგი მერჩულეც აღნიშნავდა“⁶⁹.

კ. კეკელიძე ოპიზის კედლის მხატვრობის მიერ შემონახულ ცნობას ყალბად მიიჩნევს. მკვლევრის აზრით, საქმე შემდეგშია: ოპიზის სატრაპეზოში, მისი სამხრეთის კამარაზე ამოკრილი ყოფილა თვით სატრაპეზოს აშენებისდროინდელი წარწერა, რომელშიც იხსენიებოდა ეინძე აშოტი. თამარის დროის მომხატველებს ამ ლაპიდარული ძეგლის აშოტი, რომლის სახელთან არავითარი ტიტული არ ყოფილა აღნიშნული, მიუღიათ აშოტ კურაპალატად და ასეთი გაიგივების ნიადაგზე შესაფერისი წარწერაც გაუკეთებიათ. „ამრიგად, — დაასკვნის კ. კეკელიძე, — ოპიზის მეორედ მაშენებლად უნდა გვარამ მამფალი იქნეს ცნობილი, თანახმად მატიანესა, მით უმეტეს, რომ გარდა იმისა, რომ ის ოპიზაში დაიმარხა, მისი ქტიტორული მზრუნველობა ოპიზისათვის დამოწმებულია ბაგრატ IV ცნობილ სიგელში. მაშ ვინ უნდა იყოს ლაპიდარული ძეგლის აშოტი, რომელსაც ოთხი წლის განმავლობაში სატრაპეზო აუშენებია?“⁷⁰. კ. კეკელიძე ფიქრობს, რომ ეს აშოტი არის ძე გვარამ მამფლისა, აშოტ მამფალი.

ვ. ბერიძე აანალიზებს რა ოპიზის გუმბათის ყელს, მიდის დასკვნამდე, რომ ამ ძეგლის ცალკეული ნაწილები X საუკუნის პირველი ნახევრის — ე. ი. 954 წელს გარდაცვლილი — აშოტის დროის ძეგლებს უკავშირდება. „...ოპიზის ფრესკის წარწერაში „ყალბ ინტერპრეტაცი-აზე“ ლაპარაკიც დიდად საეჭვოა. არ არსებობს არავითარი საბუთი იმისათვის, რომ ეს წარწერა გვიანდელად — თამარისდროინდელად — მივიჩნიოთ. ამგვარ თარიღს ნ. მარი იმიტომ ასახელებდა, რომ

⁶⁷ კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 113.

⁶⁸ კ. კეკელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 113.

⁶⁹ იქვე.

⁷⁰ იქვე. გვ. 113—114.

მას ოპიზის აწინდელი გუმბათი თამარისდროინდელი ეგონა. მაგრამ ნამდვილად გუმბათი, როგორც ითქვა, X საუკუნისაა⁷¹.

რა თქმა უნდა, საესებით შესაძლებელია, რომ ოპიზის „მეორედ აღშენება“ გვარამ მამფლისა და მისი ძის დროს მომხდარიყო, მაგრამ არსებობს ერთი ფრიად დამაფიქრებელი გარემოება, რომელსაც ანგარიში უნდა გაეწიოს. საქმე შემდეგშია: ჩვენამდე მოაღწია რელიეფმა აშოტ კურაპალატის გამოსახულებით, რომელიც ოპიზის მონასტრის მთავარი ეკლესიის სამხრეთის ფასადზე ყოფილა მოთავსებული⁷². რელიეფს ყურადღება მიაპყრო ე. თაყაიშვილმა⁷³. აღნიშნული რელიეფი ფოტოგრაფ დ. ერმაკოვს ჩამოეტანა თბილისში. მასზე წარმოდგენალო პირების ვინაობის განსაზღვრა და წარწერების ამოკითხვაც ექ. თაყაიშვილის სახელთანაა დაკავშირებული⁷⁴.

ოპიზის რელიეფი ქვის ორ ფილაზე გამოკვეთილ მთლიან კომპოზიციას წარმოადგენს. ერთ-ერთ ფილაზე გამოსახულია ტახტზე მჯდომი ქრისტე, ხოლო მის გვერდით — ფიგურა ვედრების უესტით. ქვის აღნიშნულ ფილაზე ორი წარწერაა, რომლებიც ექ. თაყაიშვილმა შემდგენიარად ამოკითხა:

✠ 1 იესო ქრისტე
2 დავით
3
4

მეორე ფილაზე გამოკვეთილია ქტიტორი, რომელსაც ეკლესიის მოდელი უპყრია ხელთ. მასზე მოცემული წარწერები ასეთი შინაარსისაა:

✠ 1 ხ 2 ხ 3 ხ ეკლესია (ეკლესია)
4 აშტ (აშოტ)
5
6

ტახტზე მჯდომ ქრისტეს მარცხენა ხელში უჭირავს სახარება, მარჯვენათი კი აკურთხებს ეკლესიის მოდელს, რომელსაც მას ქტიტორი აწვდის.

ე. თაყაიშვილი ფიქრობს, რომ ქტიტორი ეკლესიის მოდელით ხელში უნდა იყოს აშოტ დიდი კურაპალატი, რომელსაც ოპიზის მთა-

⁷¹ ვ. ბერიძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 122.

⁷² Г. Казбег, Три месяца в Турецкой Грузии, ЗКОИРГО, книжка X, 1876, გვ. 78.

⁷³ Е. Такашвили, АЭРЗ. т. II, Тифлис, 1905, гв. 57.

⁷⁴ იქვე. გვ. 56—58.

ვარი ეკლესიის ფრესკული წარწერა იხსენიებს, ვითარცა ოპიზის მეორედ მაშენებელს, მით უფრო, რომ აქვეა წარწერა ^ს მ, რომელსაც ^ჩ მკვლევარი მართებულად კითხულობს „ამოტად“.

ამოტ კურაპალატის გამოსახვა, აგრეთვე, წარწერების პალეოგრაფიული ხასიათი ექ. თაყაიშვილს აფიქრებინებს, რომ წარწერა X საუკუნისაა (ექ. თაყაიშვილის გამოანგარიშებით ამოტ დიდი კურაპალატი გარდაიცვალა 826 წელს).

მაგრამ საქმე ის არის, რომ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში არც ოპიზის მშენებლობაზე და არც, მით უმეტეს, „მეორედ აღშენებაზე“ არაფერია ნათქვამი. კამათი, რომელიც ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაშია გამართული ამ საკითხის ირგვლივ, ტექსტის არასწორ წაკითხვაზეა აგებული. მოგვაქვს სათანადო ფრაგმენტი თხზულებიდან: „ხოლო ვითარცა იყო წმიდა იგი მდაბალ და აღუზუავებელ, ტბილითა და დაშნითა კელითა იხილვებოდა მდგომარედ ხუროთა თანა საეკლესიოთა, რამეთუ იყო სხუათავე თანა სათნოებათა მეცნიერ სჯულთა საეკლესიოთა და ფრიად შემკულ წესითა ხუცობისათა“. გამოთქმაში „ხუროთა თანა საეკლესიოთა“ ნაგულისხმევი არიან ოპიზაში მოღვაწე წმინდა მამები; მათ სერაპიონს „შემსგავსებული პატივი წინაუყვეს“, რადგან იგი მშვიდი და თავმდაბალი „კელითა იხილვებოდა“ და სხვა მრავალ სიკეთესთან ერთად „სჯულთა საეკლესიოთა“ შესანიშნავი მცოდნეც იყო.

ბასილი ზარზმელის დათარიღების საკითხს დეტალურად განიხილავს ა. ბოგვერაძე⁷⁵. მკვლევარს მიაჩნია, რომ სერაპიონის მოღვაწეობა ზარზმაში დაახლოებით VI საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედით შემოიფარგლება, ხოლო მისი ცხოვრების ამსახველი თხზულება VII საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა იყოს დაწერილი. მკვლევარი ეყრდნობა ნაწარმოების იმ ადგილს, სადაც მოთხრობილია სერაპიონის ძიქელის მოწაფეობა, ხოლო ეს უკანასკნელი შიოს მოწაფედ არის გამოცხადებული⁷⁶.

ა. ბოგვერაძე სავსებით ეთანხმება პ. ინგოროყვას, რომელსაც ზარზმელის თხზულების ადრინდელობის დამადასტურებელ საბუთად მოაქვს: 1. IX საუკუნის კლარჯეთში გაჩაღებული დიდი სამონასტრო მშენებლობების სულისჩამდგმელისა და ორგანიზატორის — გრიგოლ ხანცთელის მოუხსენებლობა;

⁷⁵ ა. ბოგვერაძე, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების თარიღისათვის, «მაცნე», № 3, 1964, გვ. 50—69.

⁷⁶ ს. ზარზმელის ცხ. ბა, გვ. 153₃₄₋₃₈—154₁₋₂.

2. იმდროინდელი კლარჯეთის სავანეთა მოუხსენებლობა (ა. ბოგვერაძე წერს: „ბასილის ნაწარმოებიდან ირკვევა, რომ კლარჯეთის მხარეში სერაპიონის დროს მხოლოდ ორი მონასტერი — ოპიზა და პარეხი იყო“)⁷⁷;

3. არაბთა შესახებ ცნობების უქონლობა;

4. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონების მოუხსენებლობა („თუ არაბების მოუხსენებლობა ჩვენს თხზულებაში შეიძლება კიდევ ახსნილი იქნეს IX ს. მეორე ნახევრის ქართლის სამხრეთ პროვინციებში შექმნილი მდგომარეობით, ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონებზე ღუმილი კი ფრიად დამაფიქრებელია“)⁷⁸.

ა. ბოგვერაძე ბასილი ზარზმელის თხზულების დათარიღებისათვის დამატებით იყენებს სამცხის სამონასტრო მშენებლობას, ასე ვერცლად რომ არის აღწერილი „ცხოვრებაში“. მკვლევარი წერს: „არ შეიძლება ძველი არ გვეჩვენოს, აგრეთვე, სამონასტრო მშენებლობის ის სურათი, რომელსაც „ცხოვრებაში“ ვხედავთ. სამშენებლო ქვის უქონლობის გამო „საღმრთოა შური მონასტრის შენებისაჲ“ სერაპიონს და მის „ძმებს“ აიძულებს „წყლისაგან რასმე, ლო^ს იერობდეს და უშუერსა რასმე ქვასა მუნით გამოიღებდეს“. როგორც იქნა, „შემდგომად სამისა წლისა სრულ იქნა ეკლესიაჲ და შეიმკო ყოვლითა განგებითა, რომელი შეპკუანდა ჟამსა მას. „ეს ჟამი“, როგორც ვხედავთ, ქართული ეროვნული ხუროთმოძღვრების გაშლისა და აყვავების ხანა არ ყოფილა. მაშინ, როცა კლარჯეთი დიდებული ეკლესია-მონასტრებითაა მოფენილი, დასაქვრებელია, მეზობელ სამცხეში მდინარისაგან გამოღებული „უშუერი“ ქვით შენდებოდეს პატარა მონასტერი, ისიც დიდი მთავრის მზრუნველობით და ხელისშეწყობით? ჩანს, ქვეყანა ამ დროს ჯერ კიდევ ადრეფეოდალური ურთიერთობის იმ საფეხურზე იმყოფება, როცა მის საზოგადოებრივ ძალებს არ მოსდევთ საშუალება ნივთიერი სახსრების გამოღებისა“⁷⁹.

თუ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში აღწერილია VI ს. მეორე ნახევრის სამონასტრო მშენებლობის სურათი, ხოლო, მკვლევრის თქმით, „ეს ჟამი... ქართული ეროვნული ხუროთმოძღვრების გაშლისა და აყვავების ხანა არ ყოფილა“, მაშინ ლოგიკურად წინააღმდეგობაში ვეარდებით, რადგან განა მცხეთის ჯვარი ამ ეპოქის ნაგებობა არ არის? და საერთოდ V—VI სს. ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლების

⁷⁷ ა. ბოგვერაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 60.

⁷⁸ ა. ბოგვერაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 62.

⁷⁹ იქვე.

შესწავლა ხომ ამტკიცებს, რომ სამშენებლო ხელოვნება იქამად გან-
ვითარების მაღალ საფეხურზე იდგა.

* * *

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოთხრობილი ამბების ქრო-
ნოლოგიური ლოკალიზაციისათვის, ჩვენი აზრით, ანგარიში უნდა გაე-
წიოს შემდეგ გარემოებებს:

1. ენობრივი ფაქტორი. თხზულების ტექსტი როგორც შორფო-
ლოგიურად, ასევე სინტაქსურად საფუძვლიანად არის შესწავლილი
და გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ბასილის ნაწარმოების ჩვენამდე
მოდწეული ტექსტი X—XI საუკუნეების თხზულებათა წრეს განეკუთ-
ვნება⁸⁰. მაგრამ თხზულებაში მოთხრობილი ამბების დათარიღებისათ-
ვის, ჩვენი აზრით, გაცილებით საგულისხმოა მისი ლექსიკური მხარე,
კერძოდ, ს ა კ უ თ ა რ ი ს ა ხ ე ლ ე ბ ი, რომლებსაც მეტაფრასტს ვერ
მივაკუთვნებთ და რომელთა უმეტესი ნაწილი გვიანდელი წარმოშო-
ბისაა, ნაწილი თუმც ძველია, მაგრამ საგრძნობლად მოდერნიზებუ-
ლი⁸¹. საკუთარ სახელთა უმრავლესობა ქართულ ძეგლთაგან პირველად
ბასილის თხზულებაში დასტურდება.⁸² ბეშქენ — Beşken, საშ. სპ. Peş-
gin, არაბული Biskīn, სომხური Peşgen ქართულ წყაროებში XI
საუკუნეზე უადრესს არ გვხვდება („მატიანე ქართლისა“), ამავე დროს,
აღნიშნული სახელი თავისი ფორმით (თავკიდური „ბ“-ს გამო) უფრო
ახლოა არაბულ, ვიდრე საშუალო სპარსულ ანდა სომხურ ფორმებ-
თან.

ბაჰლაუნდი — Bahlaundi, ძვ. Parθava, საშ. სპ. Pahlav, Pahlavān,
ახ. სპ. Pahlav, Pahlavan, არაბ. Pahlavān, სომხ. Պահևաունի. აღნიშნუ-
ლი სახელი წარმოშობით საშუალო სპარსელია, ბასილის თხზულებაში
კი ახალი ფორმით არის წარმოდგენილი. იგი „დ“ ბოლოკიდურით ახალ
სპარსულ ფორმას უახლოვდება. ამ უკანასკნელის არსებობა IX საუკუნემ-
დე არ არის მოსალოდნელი.

⁸⁰ ნ. გ. ო. გ. უ. ა. ძ. ე. «სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების» ტექსტისა და ენის საკო-
თხები, ფილოლოგიური ძიებანი, I. თბილისი, 1964, გვ. 7—23.

⁸¹ ძეგლში მოხსენიებულ საკუთარ სახელებზე უფრო დაწვრილებით მსჯელობა
გვექნება ქვემოთ, შრომის ამ ნაწილში კი მიზანშეწონილად ვცანით მათი მხოლოდ ჩა-
მოთვლა და მოკლედ კომენტირება.

⁸² აღნიშნული საკითხის მნიშვნელობაზე პირად საუბარში მიგვიითთა აწ განსვენე-
ბულმა ი. ა. ბ. უ. ლ. ა. ძ. ე. მ., რომელსაც მნიშვნელოვანი დაკვირვებები ჰქონდა, მაგრამ
მათი გამოქვეყნება, საუბედუროდ, ვერ მოასწრო.

ბასილის თხზულებაში დამოწმებულ საკუთარ სახელებზე ზოგიერთი ცნობა
მ. ა. ნ. დ. რ. ო. ნ. ი. ა. შ. ვ. ი. ლ. მ. ა. ზეპირ საუბარში მოგვაწოდა, რისთვისაც მადლო-
ბას მოვახსენებთ.

ამასპო — Amaspo. წარმოსდგება ფორმისაგან ამაზასპ — Hamā-zāspa. ეს უკანასკნელი IX საუკუნემდე არ გვხვდება ქართულ მწერლობაში („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“). მისი სახეცვლილება ამაზასპი, ისევე როგორც თავად ფორმა ამაზასპი, დადასტურებულია ლეონტი მროველთან. ბასილი ზარზმელის თხზულებაში დამოწმებული ფორმა — ამასპო ამაზასპის სახეცვლილებას წარმოადგენს. ამ უკანასკნელის გაქართულებული, შედარებით გვიან მიღებული ფორმაა.

ია — ia < „აჰაჰა“ — yahya. წარმოშობით, შესაძლოა, არაბულია, მაგრამ ქართულ წყაროებში XII საუკუნეზე უადრესს არ გვხვდება.

ლატავრი — latavri. „ავრი“ სუფიქსიანი სიტყვები ძველად გამოყენებული ყოფილა ქალის სახელებად. რა არის ეს „ავრი“? იგი სპარსული წარმოშობისა უნდა იყოს და ნიშნავს „ასულს, ქალს, ქალიშვილს“⁸³. ქართულ წყაროებში XI საუკუნემდე არ გვხვდება („მატიანე ქართლისა“). ჰრ. აჰარიანის მოწმობით, აღნიშნული სახელი სომხურში ქართულიდან არის შესული.

გარბანელი — garbaneli. აღნიშნული სახელი სომხურშიც იხმარება, მხოლოდ ოდნავ განსხვავებული ფორმით (*Գարբանիէլ*); იხსენიება მხოლოდ ერთხელ და ისიც XI საუკუნეში. ამ სახელის ეტიმოლოგია ჰრ. აჰარიანისათვის უცნობია. როგორც ჩანს, სომხურში ეს სახელი შესულია ქართულიდან, რაზედაც მიუთითებს სადაურობის აღმნიშვნელი ქართული სუფიქსი -ელ.

ქურდ — kurd. სომხური *քուրդ*, ჰრ. აჰარიანის აზრით, მომდინარეობს სპარსული kurd-იდან და VIII საუკუნეზე უადრესს არ გვხვდება.

II. ფერისცვალების კულტი. ფერისცვალების დღესასწაული, როგორც ეორტოლოგიის ისტორიიდან არის ცნობილი, აღმოსავლეთში ფეხს იკიდებს საყოველთაოდ VIII საუკუნიდან, ხოლო კონსტანტინოპოლში იმპერატორ ლეონ ბრძნის (886 — 912) დროიდან. VIII საუკუნეზე ადრე მისი გავრცელება საქართველოში, ალბად, საეჭვოდ უნდა მივიჩნიოთ⁸⁴.

⁸³ ა. ბ ა ნ ი ძ ე, *ჯერი სუფიქსიანი ქალის სახელები ძველ ქართულში*, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, II, საიუბილეო, თბილისი, 1968, გვ. 12.

⁸⁴ В. В. Болотов, Михайлов день. Почему собор св. архистратига Михаила совершается 8 ноября? (Эртологический этюд). Христианское чтение, 1892, Ноябрь-Декабрь, гв. 616—621. ფერისცვალების კულტის შესახებ იხ. Boobyer, G. H. St. Mark and the Transfiguration Story, Edinburgh-London, 1942; Grawfurd, L. P. The Transfiguration. A Manifestation of God in Man, London, 1912; Remsey, A. M. The Glory of God and the Transfiguration of Christ, 1949; Riesenfeld, H. J'ésus transfiguré. L'Arrière-plan du récit évangélique de la transfiguration de Notre-Seigneur (Acta Seminarii Neotestamentici Upsaliensis, XVI-1947).

III. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში დამოწმებულ სოციალურ ტერმინოლოგიას (მამული, ერი) გვიანდელი სემანტიკა აქვს.

IV. აწყურის ეპისკოპოსის გაძლიერება და მის მიერ სამცხის საერო ხელისუფლების ხელთ გდება, რასაც გვამცნობს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება, მოსალოდნელია არა VI საუკუნეში, როცა ნამდვილად ისიც კი არ ვიცით, არსებობდა საერთოდ აწყურის ეპარქია თუ არა, არამედ უფრო IX საუკუნეში, რადგან ამ პერიოდთან აშკარად ჩანს მაწყვერლის აღზევება (გრიგოლ ხანატელის ცხოვრება).

V. ტერმინები „ქუეყანა“ და „სოფელი“ ბასილის თხზულებაში დამოწმებულია ახალი მნიშვნელობითაც, რაც მათ VIII — IX საუკუნეებში შეიძინეს (ი. ჭავჭავაძის მიხედვით).

VI. ბაჰლაუნდების გვარის ისტორია. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებული ბაჰლაუნდის გვარიდან შემდეგში წარმოიქმნა ორი და შესაძლოა სამიც ახალი გვარი: ახალი ჩორჩანელები, ლაკლაკნი და ფალავანდიშვილები (?).

ლაკლაკთა საგვარეულო პირველად იხსენიება XI საუკუნეში, ზარზმის ღვთისმშობლის ხატის წარწერაში: „წმიდაო დედოფალო, მეოხ ეყავ წინაშე ძისა და ღმრთისა ჩუენისა ყოველთ ლაკლაკთ: ერისთავთ — ერისთავ მირიანს და... მე, გლახაკმა ეპრაქსია, დედამან სკსა (?) და მირიანისამან, შეეამკე... სალოცველად ყოველთა ლაკლაკთ, საკსენებლად სულისა ჩუენისა...“.

ბაჰლაუნდის გვარის მეორე განშტოება ახალი ჩორჩანელებისა, აგრეთვე, პირველად იხსენიება XI საუკუნის აღაპში. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება ჩორდვანელისა და ჩორჩანელის გაიგივებისა (კ. კეკელიძე, ა. ბოგვერაძე) და სკლიაროსის დამამარცხებელ სარდალ თორნიკეს (X ს.) ჩორჩანელად მიჩნევის შესახებ, რა თქმა უნდა, მცდარია.

ამრიგად, ბაჰლაუნდის გვარიდან წარმოქმნილი ახალი ჩორჩანელის გვარიცა და ლაკლაკთა გვარიც წყაროებში მხოლოდ XI საუკუნიდან იხსენიება.

სრულიად გამორიცხულია, რომ ლაკლაკ ბაჰლაუნდი, მოხსენიებული სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში, ყოფილიყო VI საუკუნის მოღვაწე, ხრლო ლაკლაკთა გვარი წარმოქმნილიყო X—XI საუკუნეში. ასევე გამორიცხულია, რომ პირველ ჩორჩანელთა საგვარეულო, მოხსენიებული სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში, გადაშენებულიყო VI საუკუნეში, ჩორჩანის მემამულეები ბაჰლაუნდები გამხდარიყვნენ იმავე საუკუნეში, ხოლო ჩორჩანელები მათ სწოდებოდნენ X—XI საუკუნიდან.

საეჭვოა, რომ ლაკლაკთა და ახალ ჩორჩანელთა გვარები წარმოქმნილიყო VI საუკუნეში და მათზე ცნობა შემოგვრჩენოდა მხოლოდ X—XI საუკუნიდან. ამასთან, ასეთ შემთხვევაში ახალ ჩორჩანელთა გვარის ისტორია გაიჭიმებოდა VI — XIII საუკუნეებზე, ხოლო ლაკლაკთა გვარისა VI — XII საუკუნეებზე, რაც აგრეთვე საეჭვოა. ამ პერიოდში ასეთი ხანგრძლივი ისტორიის მქონე გვარები არ ჩანს.

ბაჰლაუნდების გვარს X—XI საუკუნეებთან აახლოებს, აგრეთვე, ამ პერიოდის წარწერებში და აღაპებში მოხსენიებულ ლაკლაკთა და ახალ ჩორჩანელთა საგვარეულო სახელები: სულა, ივანე, მირიანი. X საუკუნესთან ამ გვარს აახლოებს, აგრეთვე, ზარზმის ეკლესიის წარწერა 979 წლის ახლო დროისა, სადაც მოხსენიებულია სკლიაროსის წინააღმდეგ ლაშქრობაში მონაწილე ივანე სულას ძე. იგი, უეჭველია, ბაჰლაუნდების გვარისა თუ ამ გვარის ერთ-ერთი განშტოების წარმომადგენელია.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებული მირიან ბაჰლაუნდი, დიდი მთავარი, ცხადია, არ არის გიორგი მერჩულესთან მოხსენიებული მირიანი. ეს უკანასკნელი უფრო გვიანდელი მოღვაწე უნდა იყოს, მაგრამ ეს გვიანდელობა, ალბათ, ერთ თაობას არ გადასცილდება. ამავე დროს, ცხადია, რომ ორივე მირიანი ბაჰლაუნდების საგვარეულოდანაა. ამასთან, არც ერთი მათგანი მთლიანად არც განაგებს და არც ფლობს სამცხეს; მათ გვერდით ადგილი რჩება სხვა დიდი მთავრებისთვისაც.

ასე რომ, ბაჰლაუნდების გვარის ისტორია, ჩვენი აზრით, საბოლოოდ სწყვეტს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების თარიღის საკითხს მისი გვიანდელობის სასარგებლოდ.

სმრაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ცნობები სამცხის სოციალ-ეკონომიურ და პოლიტიკურ ისტორიაზე

1. ეკონომიკა

საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი — მესხეთი ბუნებრივი ნიშნების მიხედვით ორ ზოლად იყოფოდა; ერთს შეადგენდა ზღვის სანაპირო ზოლი, რომელიც არსიანის ქედის დასავლეთით იყო გადაჭიმული და აჭარას, შავშეთსა და კლარჯეთს მოიცავდა. არსიანის ქედის აღმოსავლეთით მდებარეობდა მეორე ზოლი, რომელიც სამცხის, ჭავჭავთის, არტაანის, კოლასა და ტაოს თემებისაგან შედგებოდა¹.

ძველ ქართულ წყაროებში აღნიშნული ნაწილებიდან დაწვრილებითაა აღწერილი ზღვის სანაპირო ზოლის ჰავა და ნიადაგები. მისი მიწა-წყალი სოფლის მეურნეობის თვალსაზრისითაც კარგად არის დახასიათებული². საკმარისია დავასახელოთ გრიგოლ ხანტელის ცხოვრება, რომელიც უხვად შეიცავს ცნობებს ამ თვალსაზრისით. რაც შეეხება მეორე ზოლს, მის შესახებ მასალა მწირია³; ამიტომაც

¹ ი. ჭ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, I, 1930, გვ. 144.

² ი ქ ე ე.

³ მესხეთის მიწა-წყლის მოკლე დანახიათება მოვეცა პროკოპი კესარიელმა. მისი ცნობები ძირითადად არსიანის ქედის აღმოსავლეთით მდებარე ნაწილს შეეხება, ამდენად მათი მნიშვნელობა, წყაროთა სიმცირის გამო, განსაკუთრებულ ღირებულებას იძენს.

პროკოპი კესარიელის ცნობით, ლაზების ქვეყნის მეზობლად, «...სახელდობრ იბერიის გასწვრივ, ცხოვრობენ ძველთაგანვე იბერთა ქვეშევრდომი მესხები, რომელთაც მთებში აქვთ საბინადრო ადგილები... ამ ქვეყანაში ღებები მეტად მაღალია, უზარმაზარი და საშინლად მიუვალი. და ისინი გავრცელებულია ვიდრე კავკასიის მთებამდე. ამათ უკან აღმოსავლეთით არის იბერია, რომელიც პერსარმენიელებამდე აღწევს» (De bello Gothico, გეორგიკა, ტომი II. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს ი მ ო ნ ყ ა უ ხ ხ ი შ ვ ი ლ მ ა, 1965, გვ. 127).

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ყველა ის წყარო, რომელიც ამ ზოლის შესახებ მცირეოდენ ცნობას მაინც გვაწვდის. ამ მხრივ დიდ ყურადღებას იმსახურებს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება, რადგან მასში დაცული ცნობები საგანგებოდ სამცხეს შეეხება.

აღნიშნული პროვინცია სოფლის მეურნეობის თვალსაზრისით ძველთაგანვე დაწინაურებული ყოფილა. ამაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა მისი ჰავა, ნიადაგი და საერთოდ ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა.

სამცხეს სავაჭრო-სამომოსვლო გზები აკავშირებდა როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხესთან, ისე მეზობელ ქვეყნებთან. სამცხიდან გზები მიდიოდა ლიხთ-იმერეთს, გურიას, აჭარას, შავშეთს, ერუშეთ-არტაანს, ჯავახეთსა და ქართლს⁴.

ვახუშტის მიხედვით, ახალციხის წყალი კვანძლას ზევით ოთხ მდინარედ იყოფოდა. ესენია: ფერსათის მთებიდან გამომდინარე ოძრხის წყალი, ქვაბლიანისა და ბოცოს წყლები გურია-აჭარის მთებიდან, ჯაყის წყალი არსიანის მთებიდან მისი შემდინარე ფოცხოვის ხევით⁵.

სწორედ ამ მდინარეთა ხეობებს მიჰყვებოდა გზები. სამცხიდან ჩრდილო-დასავლეთით გზა მიემართებოდა იმერეთში. ვახუშტი ოძრხის წყლის ხეობით იმერეთს მიმავალ გზას შემდეგნაირად აღწერს: „გარდავალს აქედამ გზა კაკას ხიდზედ, ბაღდადს. ამ გზას ეწოდა, მთით, რკინის-ჯვარი“⁶. „რკინის ჯვარის გზა ერთი მთავარი მაგისტრალთაგანი იყო, — აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი, — სამხედრო-პოლიტიკურთან ერთად, მას დიდი ეკონომიური მნიშვნელობაცა ჰქონდა. ბიზანტიიდან (ანატოლიიდან), და განსაკუთრებით სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან, უმთავრესად ამ მიმართულებით შედიოდნენ ლიხთიქით საქართველოში“⁷.

სამცხიდან გზა სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით არტაანისაკენ მიდიოდა. არტაანი დიდი და მნიშვნელოვანი მაგისტრალების სავანძო პუნქტი იყო.

სამცხიდან გზები გადიოდა აგრეთვე გურიაში, აჭარაში, შავშეთსა და ერუშეთში. ვახუშტი გვამცნობს: „ხოლო ქვაბლოვანისა და ბოცოს-წყლის სათავიდან გარდავლენან გურიას და აჭარას გზანი, და ჯაყის-

⁴ ნ. ბერძენიშვილი, გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში, თბილისი, 1966, გვ. 84.

⁵ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 125—126.

⁶ იქვე, გვ. 125.

⁷ ნ. ბერძენიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 86—87.

წყლის სათავიდამ გარდავალს აჭარასა და შავშეთს გზანი, და ფოცხოვის-წყლის სათავიდამ გარდავალს ერუშეთს გზა⁸.

ქვაბლიანის ხეობა რომ ჯერ კიდევ VIII — IX საუკუნეებში ყოფილა ეკონომიურად დაწინაურებული, ამაზე მეტყველებს ზარზმის ტაძარი, ზანავსა და ჩორჩანში სამცხის მთავრის—გიორგი ჩორჩანელის დიდ სასახლეთა არსებობა. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ეს აშკარად მოწმობს, რომ მეზობელ მხარესთან — აჭარასთან ქვაბლიანის დამაკავშირებელი გზა იყო ცხოველი და განვითარებული, მაგრამ „...ამისდა მიუხედავად ძველი მოწმობანი აჭარა-სამცხეს შორის ამ გზით მიმოსვლის შესახებ თითქმის არ გაგვაჩნია (თუ არ დაუშვებთ, რომ ანდრია მოციქული დიდ აჭარიდან სამცხეში რკინის ჯვარ-ოდრხეს გზით კი არა, არამედ გოდერძ-ქვაბლიანით შეიძლება მხოლოდ შემოსულიყო)“⁹.

ისტორიული სამცხის გულს ახალციხის ქვაბული წარმოადგენს¹⁰. ეს უკანასკნელი ოროგრაფიულად საქართველოს სამხრეთი მთიანეთის შემადგენელი ნაწილია, რომელიც ჩრდილოეთიდან იმერეთის ქედით, სამხრეთიდან ერუშეთის მალლობით, ხოლო აღმოსავლეთსა და დასავ-

⁸ ე ა ხ უ შ ტ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 126.

⁹ ნ. ბერძენიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 89.

¹⁰ ახალციხის ქვაბულისა და მისი მიმდებარე ტერიტორიის ფიზიკურ-გეოგრაფიული და სხვა ხასიათის მიმოხილვა მოცემულია შემდეგი სპეციალური ნაშრომების მიხედვით: Б. А. Клоповтовский, Ахалцихская котловина, узел основных ландшафтов Закавказья (Юго-Западная Грузия). Труды Второго всесоюзного географического съезда, I, Москва, 1948 г., стр. 356—366; Гамкрелидзе П. Д. и Эдилашвили В. Я., Геологическое описание листа К-38-XX (Боржоми), 1941; Кордзыхия М. О. и Напетваридзе Е. А., Климатические типы Грузии и зоны их распространения (с картой климатов Грузии), 1946 год; Сосновский Д. И. и Клоповтовский Б. А., Геоботаническая карта Ахалцихской котловины, 1946; Фигуровский И. В., Климаты Кавказа (Предварительный очерк). Записки Кавказского отдела Русского географического общества, кн. XXIX, вып. 5, Тифлис, 1919; Фигуровский И. В., Деление Кавказа на физико-географические области и районы, отдельный оттиск из № 2 XXIV тома «Известий Кавказского Отдела Императорского Русского Географического Общества», 1916; ა ბ ე ს ა ძ ე, გ., ახალციხის მაზრის ხორბლები, ექსპერიმენტული აგრონომიის ინსტიტუტის შრომა, № 6, 1930; В. Л. Менабде, Пшеницы Грузии, Тбилиси, 1948; ახალციხის საცდელი მინდვრის 1952 წლის ანგარიში, მიწათმოქმედების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის არქივი, საქმე № 03-009; Н. И. Вавилов, Научные основы селекции пшеницы, Избранные труды, III, Москва-Ленинград, 1962; ნ. კ ე ტ ლ ი, კულტურულ მცენარეთა ზონები საქართველოში, თბილისი, 1957; ნ. ვ ე ე ლ ი, საქართველოს მცენარეული საფარი, თბილისი, 1960 და სხვ.

ლეთიდან შესაბამისად თრიალეთისა და არსიანის ქედებით არის შემოსაზღვრული.

დღევანდელ საზღვრებში ქვაბულის ფართი 2500 კვ კმ-ს შეადგენს. ქვაბულისა და მისი მიმდებარე ტერიტორიის უდაბლესი და უმაღლესი ჰიფსომეტრიული მაჩვენებლებია შესაბამისად 900 (აწყური) და 2964 მეტრი (მთა კაჟუმბერტი). ქვაბული საქართველოს რელიეფის ერთი მნიშვნელოვანი მორფოლოგიური ნაწილია. მისგან ჩრდილო-დასავლეთით მდებარეობს ნესტიანი, ტყიანი დასავლეთ ამიერკავკასია (ნაწილობრივ სუბტროპიკული კოლხეთი), სამხრეთ-აღმოსავლეთით — ცივი და კონტინენტური მთიან-მდელოიანი და ნახევრადუდაბნო-სტეპიანი სამხრეთ-კავკასიონის ვულკანური ზეგანი, ხოლო ჩრდილო-აღმოსავლეთით — გრილი და თბილი აღმოსავლეთი ამიერკავკასია (მდინარე მტკვრის შუა და ქვემო წელის აუზი).

ახალციხის ქვაბულის უდიდესი ნაწილი თავისი ლანდშაფტით განეკუთვნება აღმოსავლეთ ამიერკავკასიას; მისი სამხრეთი, ამაღლებული ნაწილი — ერუშეთის ზეგანი — საქართველოს სამხრეთ მთიანეთის შემადგენლობაში მყოფი ვულკანური ზეგანის ჩრდილო-დასავლეთ კიდეს შეადგენს. რაც შეეხება ქვაბულის დასავლეთით მიმდებარე ტერიტორიას, მასზე მკვეთრად იგრძნობა დასავლეთ ამიერკავკასიის ლანდშაფტის გავლენა.

ოროგრაფიულად ახალციხის ქვაბულის ძირი, რომლის სიმაღლე ზღვის დონიდან 900 — 1100 მეტრს უდრის, მდინარეული ტერასების ფართო გავრცელებით ხასიათდება. ეს უკანასკნელნი გენეტურად მდ. მტკვრის, ფოცხოვის, ქვაბლიანის მოქმედებასთან არიან დაკავშირებული. რაც შეეხება ქვაბულის ფერდობებს, იგი გარემოცულია მთებისა და ქედების — ახალციხე-იმერეთის, არსიანის, საბადურ-ოშორის და სხვა დასაფხვურებული და მძლავრად დაღარული ხეცებითა და ხეობებით. ქვაბულის სამხრეთ ნაწილში აღმართულია ერუშეთის ლავური ზეგანი (2000-დან 2900 მეტრამდე ზღვის დონიდან).

ახალციხის ქვაბული ჰიდროგრაფიულად წარმოდგენილია მდ. მტკვრითა და მისი შემდინარეებით, აგრეთვე, წვრილი ტბებითა და მრავალი მინერალური და მტკნარი წყაროთი. მდინარე მტკვარი მესხეთის ფარგლებში იერთებს რიგ მნიშვნელოვან შემდინარეებს — მარცხნიდან ფოცხოვს (შენაკადებით ქვაბლიანითა და ოცხეთი), ურაველს, წინუბნის წყალს, მარჯვნიდან კი — ახალქალაქის წყალს, კოდალას, ოთასწყალს, ოშორისწყალს და სხვ. ტბები განლაგებულია მტკვრის ხეობაში (წუნდის ტბა), ერუშეთის მაღლობის ჩრდილო-დასავლურ კიდეზე (ტბა სათახვე) და აჭარა-იმერეთის ქედის თხემზე. მინერალუ-

რი წყაროები არის აბასთუმანში (ოცხე), ასპინძასთან, ურაველში და ა. შ.

ახალციხის ქვაბულის ჰავა გარდამავალია აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის დაბლობისათვის დამახასიათებელი კონტინენტურ-სუბტროპიკულიდან დასავლეთ საქართველოსათვის ტიპური ზღვის ჰავისაკენ. ატმოსფერული ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა მერყეობს 460-დან 900 მმ-მდე; ქვაბულის ძირის უმეტეს ნაწილში საშუალო-წლიური ტემპერატურა 5—9° უდრის, ფერდებზე — 0—3°. ჰავა თანდათან მშრალდება ჩრდილო-დასავლეთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით, აგრეთვე, ფერდებზე ზევითან ქვევით, სიმაღლის შემცირებასთან ერთად.

ახალციხის ქვაბულში ნიადაგების მიხედვით სამი ვერტიკალური ზონა გამოიყოფა: 1. მთიან-მდელოიანი რუხი (ტყიანი) ნიადაგები, რომლებიც გავრცელებულია ზღვის დონიდან 2000 მეტრ სიმაღლეზე არსებულ ადგილებში, 2. რუხი ტყიანი ნიადაგები 1500-დან 2000 მეტრამდე ზღვის დონიდან, 3. ყავისფერი (ტყიანი) ნიადაგების ზონა, რომელიც უმეტესად ქვაბულის ძირა ნაწილშია (1200-დან 1500 მეტრამდე და უფრო დაბლა ზღვის დონიდან). ამ უკანასკნელს უნდა მივაკუთვნოთ ის ზოლიც, რომელიც ტყიანი ნიადაგებიდან წაბლა-სტეპურ ნიადაგებზე გარდამავალია და უმეტესად გვხვდება ახალციხის ქვაბულის აღმოსავლეთ ნაწილში. ამავე სიმაღლის ადგილებში კუნძულების სახით არის შავმიწიანი ნიადაგები. იგივე შეიძლება ითქვას წაბლა ნიადაგების შესახებაც. ამას გარდა, ქვაბულში მდინარეთა ხეობების ძირზე და მიმდებარე ზოლში გვხვდება ალუვიური და დელუვიური ნიადაგები.

ახალციხის ქვაბული ქართველი ხალხის კულტურის ერთ-ერთი უძველესი კერაა.

მესხეთის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი, მიუხედავად ამ ქვეყნის მთაგორიანობისა, დახელოვნებული მიწათმოქმედი ყოფილა. აქაურ მკვიდრთ ვენახებიცა და ხეხილის ბაღებიც ჰქონიათ გაშენებული. მესხეთის მოსახლეობის დიდი შრომისმოყვარეობა და მეზღეობა-მეხილეობით გატაცება ჯერ კიდევ პროკოპი კესარიელს (VI ს.) შეუნიშნავს: „მესხეთის მთები არც მწირია და არც ნაყოფიერებას მოკლებული, არამედ სავსეა ყოველგვარი სიკეთით, რადგან მესხებიც მარჯვე მიწის მუშები არიან და იქ ვენახებიც არიან“¹¹. მესხეთის მცხოვრებნი, როგორც მარჯვე მიწათმოქმედნი, აწარმოებდნენ ბრძოლას ეროზიის წინააღმდეგ: ნიადაგს ათავისუფ-

¹¹ De bello Gothico, გეორგიკა, ტომი მეორე, თბილისი, 1965, გვ. 127.

ლებდნენ ქვებისაგან, რომელთაც იყენებდნენ მიჯნებისათვის, და ამრიგად ქმნიდნენ ხელოვნურ ტერასებს. სწორედ ხეობათა კალთებზე შექმნილი ხელოვნური ტერასები გამოიყენებოდა ვენახებისა და ხეხილის ბაღების გასაშენებლად. ამგვარი ხელოვნური ტერასები სამცხეში უნახავს XIX საუკუნის 70-იან წლებში ლ. ზ ა გ უ რ ს კ ი ს, რომელიც ამის თაობაზე წერს: «Проезжая около деревни Хизабавры, мы заметили небольшие виноградные лозы, расположенные террасами на покатости, обращенной к югу. Подобные виноградные лозы видели мы потом при въезде в Хертвис и в других местах ущелья. Жители Хизабавры готовят даже вино, подходящее по своему вкусу к имеретинскому»¹².

იმავე ავტორის მოწმობით, აღნიშნულ სოფლებს გარდა, მევენახეობით განთქმული ყოფილა სოფ. უნწა და აგრეთვე ქ. ახალციხე. «В Унце, — как нас уверяли, — виноградные лозы давали в последние годы зрелый и сочный виноград. В самом Ахалцихе хорошо привился один сорт винограда, пересаженный из Артевина»¹³. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ახალციხის მაზრას ღვინო საკმარისად მაინც არ ჰქონდა და იგი შემოჰქონდათ იმერეთიდან: «Протяжение всей дороги от Ахалциха, через перевал Ркинисджвари и Зекарское ущелье, до Кутаиси — 107 верст; по этой дороге, называемой обыкновенно Зекарскою, из Имеретии в Ахалцих везут главным образом вино, а из Ахалциха в Имеретию отправляют: хлеб, огородные овощи, фрукты и в особенности разного рода скот, значительное количество которого пригоняется из Турции»¹⁴.

სამცხეში შუა საუკუნეებში განვითარებული ყოფილა მემინდვრეობა. ამაზე მეტყველებს ერთი ფრიად საყურადღებო ცნობა ჟამთააღმწერლისა, სადაც ნათქვამია: „ყრმანი მკუღართა დედათა ძუძუთა ლეშეთა სწოვდიან, და უ მ რ ა ვ ლ ე ს ი ე რ ი ქ ა რ თ ლ ი ს ა წ ა რ ვ ი დ ა სამცხეს, ქუეყანად ბექასსა, სადა — ი გ ი ი პ ო ვ ე ბ ო რ ა პ უ რ ი ს ა ს ყ ი დ ლ ა დ. ფრიადსა და უზომოსა მოწყალეობასა შინა იყო მეუღლე ბექასი ვახახი, რომელი იყო ყოვლითურთ შემკობილი“¹⁵.

აღნიშნული პროვინცია სოფლის მეურნეობის თვალსაზრისით რომ ჯერ კიდევ VIII — IX სს. ფრიად დაწინაურებული ყოფილა, ამას ადასტურებს ზოგიერთი ცნობა, რომელიც ბასილი ზარზმელის თხზულებაშია დაცული.

¹² Л. Загурский, Поездка в Ахалцихский уезд в 1872 г. ЗКОИРГО, кн. VIII, Тифлис, 1873, გვ. 54.

¹³ იქვე, გვ. 55.

¹⁴ იქვე, გვ. 40—41.

¹⁵ ჟამთააღმწერელი, ქც., II, გვ. 310_{გ-11}.

როგორც წყაროდან აშკარად მოჩანს, სამცხეში განვითარებული ყოფილა მემინდვრობა. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ტერმინ „აგარაკის“ დამოწმება: „რამეთუ იყო ვინმე მთავარი დიდი და წარჩინებული ქუეყანასა ამას, რომელი ყოველთა ჰმატდა სიმდიდრითა და სიმრავლითა ერთა და აგარაკთაჲთა, რომლისა სიერცე საზღვართ-ვრცელ და მრავალ იყო“¹⁶. ან კიდევ: „მერმე მოილო (სერაპიონ ზარზმელმა, ნ. ვ.) ანდერძი დიდისა მის მთავრისა გიორგისი და წარიკითხა აღსავსემან ცრემლითა, და ილოცა მისთვის და აკურთხა კურთხეული იგი კაცი, რამეთუ მდიდრად მიეცა ყოველივე უხუებით: აგარაკნი თავისუფლებით და საქონელი მრავალფერი და სიმრავლე საკედართა და მროწეულთაჲ“¹⁷.

მემინდვრობის არსებობაზე მეტყველებს ტერმინი „ყანობირი“, რომელიც აღნიშნულ ძეგლშია დატული: „...ვიხილენით მცირენი რა[ჲ]მე ყანობირნი და მცირე დაბაჲ“¹⁸. ყანობირი უძველესი ტერმინია. იგი ქართული ოთხთავის ტექსტში რამდენჯერმე გვხვდება¹⁹. ამ უკანასკნელის სიმფონია-ლექსიკონში ის ახსნილია, როგორც ყანებო²⁰. სულხან-საბა ორბელიანთან ვკითხულობთ: „ყანობირი-ყანები“²¹. აღნიშნული ტერმინის ამგვარივე ახსნა გვაქვს ი. აბულაძისეულ ლექსიკონში²².

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში იხმარება ტერმინი „ორთოკი“: „ხოლო წმიდამან მან აღილო კელითა თვისითა ორთოკი რკინისა[ჲ] და გამოაქანდაკენა ჭუარნი ლოდთა რათმე ზედა დიდ-დიდთა, რომელნი-იგი იხილვებიან ვიდრე დღენდე[ლ]ად დღემდე“²³. სულხან-საბა ორბელიანი ამგვარად განმარტავს აღნიშნულ ტერმინს: „ორთოკი-ორგნითვე სათხროლი“²⁴. ასეთი სამეურნეო იარაღი, რომელსაც ერთი ფუნქციის მატარებელი ორი პირი ჰქონდა, ნაპოვნია

¹⁶ ს-ნ ზარზმელს ცა. გვ. 157₁₂₋₁₅.

¹⁷ ი ქ ვ ე, გვ. 177₆₋₁₀.

¹⁸ ი ქ ვ ე, გვ. 163₁₄.

¹⁹ იხილეთ: ყანობირი ეგვი, რგანთეთრებულ არიან და ახან მკად, ი. 4,35 C; წარვიდოდა იესუ დღესა შაბათსა ყანობირსა მათსა, მ. 12,1; ე-რ-იგი თანა-წარპვიდოდა ყანობირსა შაბათსა შინა, მრ. 2,23.

²⁰ ი. ი მ ნ ა ი შ ე ი ლ ი, ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, ა. შ ა ნ ი ძ ი ს რედაქციით, თბილისი, 1948—1949 წწ.

²¹ ს უ ლ ხ ა ნ-ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ქართული ლექსიკონი, პროფ. ი. ყიფ-შიძის და პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, ტფილისი, 1928.

²² ი. ა ბ უ ლ ა ძ ე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი, 1973.

²³ ს-ნ ზარზმელს ცხ-ბა, გვ. 164₁.

²⁴ ს უ ლ ხ ა ნ-ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ქართული ლექსიკონი, I, თბილისი, 1966.

მახარაძის რაიონის სოფელ შრომაში და ამჟამად მახარაძის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ინახება²⁵. იგი წარმოადგენს სწორკუთხა ფორმის ბრინჯაოს თუ სპილენძის ფირფიტას, რომელსაც შუა ნაწილში სატარე ხვრელი აქვს. სატარეს უკანა პირი, ისევე როგორც ჩვეულებრივი ბრინჯაოს თოხებისა, მილისებურად გამოშვებულია. იარაღის ორივე პირი მოკვეთილია, რაც იმის მანიშნებელია, რომ მას ორივე მხრიდან ერთნაირად ხმარობდნენ მიწის დასამუშავებლად²⁶. საქართველოს რელიეფისა და ნიადაგის მრავალგვარობის გამო მიწის დამუშავება სახვნელით ზოგჯერ ალბათ ვერ ხერხდებოდა, უპირატესად მთის ზოლში, და ამ მიზნით თოხს ხმარობდნენ ხოლმე, რასაც ბასილის თხზულებაც ადასტურებს.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ტექსტში დამოწმებულია ტერმინი „წისკელი“²⁷, რაც აგრეთვე ადასტურებს მემინდვრეობის განვითარებას VIII—IX სს. სამცხეში.

მიწათმოქმედების საკითხს უნდა უკავშირდებოდეს მიწის აზომვის წესი.²⁸ გიორგი ჩორჩანელმა იხმო ვინმე ჭაბუკი ასაკითა და უთხრა: „შვილო საყუარელო, გზა-ჰყევ წმიდათა ამათ და ხვალე განთიადით განვიდრე მწუხრამდე [რაოდენი] შემოწერთ შემოვლონ, მიმიცემიეს მათდა, ვინა[ა]თგან აღგილსა ამას წადიერ არიან. და უკუეთუ ვინმე იპოოს დამახრწველ მათდა უცხოებისათვს, ყოველთავე აუწყე, ვითარმედ თავისუფლებით და ნებისაებრ აშენებენ მონასტერსა საბრძანებელსა შინა ჩუენსა“²⁹.

მესხეთი, განსაკუთრებით მისი აღმოსავლეთი ნაწილი, განთქმული ყოფილა მესაქონლეობით. ი. ჯავახიშვილის თქმით, ამ ნაწილში „...ზამთარი მკაცრი უნდა ყოფილიყო, ზაფხული კი გრილი და საამო; მალღობი მდებარეობის წყალობით აქ ზაფხულში, მეტადრე ჯავახეთსა და კოლა-არტაანში საუცხოვო ბალახი იცოდა და მშვენიერი სამოვრები იყო, რომლითაც საქართველოს სხვა თემების მესა-

²⁵ ო. ჯავახიშვილი, მიწათმოქმედების იარაღები დასავლურ-ქართულ კულტურაში, თსუ შრომები, ტომი 49, 1953, გვ. 178.

²⁶ იქვე, გვ. 200.

²⁷ ს-ნ ზარზმელის ცხბა, გვ. 162²², 162³¹⁻³².

²⁸ ცნობილია, რომ საქართველოში არსებობდა და დღესაც არსებობს დღიური გუნთხე-

²⁹ ს-ნ ზარზმელის ცხბა, გვ. 161²²⁻³⁰—162¹.

ქონლებიც სარგებლობდნენ³⁰. ამ მხრივ სამცხეც არ იყო გამონაკლისი.

მიწათმოქმედების გვერდით VIII—IX სს. სამცხის მეურნეობაში მესაქონლეობის განვითარებაზე მეტყველებს, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ცნობით, გიორგი ჩორჩანელის კარზე საჯედართა³¹, მროვეულთა³², ჯორები³³, კარაულელების³⁴ და სხვა მრავალგვარი საქონლის არსებობა³⁵.

იგივე ძველი გვამცნობს სამცხეში მონადირეობის მნიშვნელოვან როლს. ნადირობა, როგორც მეურნეობის ერთ-ერთი წამყვანი დარგი, ფრიად გავრცელებული ყოფილა არა მარტო სამცხეში, არამედ საქართველოს ყველა სხვა კუთხეში. საამისო ცნობები საკმარისად მოგვეპოვება წერილობით წყაროებსა და ლიტერატურაში: კავკასიისა და საქართველოს ფაუნისა და ნადირობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მცოდნე ა. კალინოვსკი წერდა, რომ კავკასიაში დამოწმებულია ნადირობის მეტად ფართო გავრცელება და ამავე დროს ნადირობის წესების მნიშვნელოვანი სიუხვე, დაწყებული პრიმიტიული და დამთავრებული სავსებით განვითარებული ხერხებით³⁶.

ქართველი ხალხის ყოფასა და ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში დაცულია ნადირობის ჩვევები და, რაც მთავარია, მისი ორგანიზაციის მრავალგვარი სახეობა³⁷. ამ მხრივ შესანიშნავი ტრადიციების მქონე ისტორიული სამცხის მოსახლეობა.

ქართველ ტომებში ნადირობას პრაქტიკული მნიშვნელობაც ჰქონდა: „მრავალრიცხოვან მტერთან მუდმივ ბრძოლაში ჩაბმული ქართველი ხალხისათვის, იმ ხალხისათვის, რომელიც ერთი ხელით უდიდეს კულტურულ მშენებლობას ეწეოდა, ხოლო მეორეთი ნიადაგ მტერს იგერიებდა, რეგულარული არმიის არყოლის პირობებში სერიოზული მნიშვნელობა ჰქონდა ნადირობას, როგორც სამხედრო ვარჯიშს. ორგანიზებული, მასობრივი ნადირობა წრთვნიდა ხალხს, ზრდიდა მასში

³⁰ ი. ქაჯახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი პირველი, ტფილისი, 1930, გვ. 146.

³¹ სწ. ზარზმელის ცხება, გვ. 159^ა, 161^ბ, 177^გ.

³² იქვე, გვ. 177^ბ.

³³ იქვე, გვ. 171^ა.

³⁴ იქვე, გვ. 171^ბ.

³⁵ იქვე, გვ. 177^გ.

³⁶ ა. რობაქიძე, შრომის ორგანიზაციის ფორმები ძველი საქართველოს ხალხო მეურნეობაში, I, კოლექტიური ნადირობის გადმონაშთები რაჭაში, თბილისი, 1941, გვ. 76.

³⁷ იქვე.

საბრძოლო თვისებებს, ამტკიცებდა სამხედრო სულისკვეთებას და უზრუნველყოფდა ქვეყნის თავდაცვით უნარიანობას. დახელოვნებული მონადირე მოწინავე მებრძოლსა ნიშნავდა და აქედან ბუნებრივად რაინდის იდეალის განუყრელ თვისებას დახელოვნებული ნადირობა და უცდომელი მოისარობა წარმოადგენდა³⁸.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება ნათელყოფს, თუ რა მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ნადირობას ფეოდალის ყოფაში; თხზულების მიხედვით, დიდი და წარჩინებული მთავარი — გიორგი ჩორჩანელი „უმრავლესთა ჟამთა“ ნადირობაში ატარებდა; ამ უკანასკნელისათვის ნადირობა წარმოადგენდა დასვენებას, შვება-განცხრომასა და გართობას და, ამავე დროს, ყოფის აუცილებელ ატრიბუტს.

გიორგი ჩორჩანელი ნადირობდა ხოლმე საგანგებოდ ადგილას, რომელიც მდიდარი იყო თხითა და „სხუათა ნადირთა ველურთა[ა]თა“, და რომელსაც ცხროჭა ეწოდებოდა³⁹. ამ ადგილას მას სახლიც ჰქონია აგებული, „...რომელ ოდესმე ეწიის ღამე, — მოგვითხრობს აგიოგრაფი, — სადგურ ყვიან მას შინა სიბნელისათვის ღამისა და უვალობისა და სიქშოჰსა ტყეთა[ა]სა“⁴⁰.

ნადირობისას გიორგი ჩორჩანელის გვერდით იმყოფებოდნენ და მასთან ერთად ნადირობდნენ „მთავარნი“, რომელნიც ამავე დროს იყვნენ „საკუთარნი დიდისა მის მთავრისანი“, „წინაშემდგომელნი“, მსახური, რომელსაც აგიოგრაფი ერთ შემთხვევაში „ყრმას“ უწოდებს, ხოლო მეორეში — „მონას“.

ძველ საქართველოში პირველ რიგში ნადირით ბუნებრივად მდიდარ ადგილებში ნადირობდნენ, როგორც იყო ყარაიაზის დაბლობი, თრიალეთის შამხნარი, აჯამეთის ტყე, გეგუთი და გელათი, მაგრამ როგორც წყაროებიდან ირკვევა, მეფეებს თავის სამფლობელოში სპეციალური ნაკრძალებიც ჰქონდათ მოწყობილი⁴¹. ა. რ. ბ. ა. ქ. ი. ძ. ის. აზრით, ნაკრძალები ცალკე საერისთავოებშიც არსებობდა. ამის ნიმუშად ავტორს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში საგანგებოდ დასახელებული ადგილი ცხროჭა მიაჩნია⁴². მკვლევრის აზრით, ასეთ ადგილებში სხვას აკრძალული უნდა ჰქონოდა ნადირობა, რასაც მოწმობს გიორგი ჩორჩანელის ამგვარი განცხადება: „ვინა[ა] არს ადგილსა

³⁸ ა. რ. ბ. ა. ქ. ი. ძ. ე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 151.

³⁹ ს-ნ ზარზმელის ცხრა, გვ. 157²²⁻²⁴.

⁴⁰ ი. ქ. ვ. ე, გვ. 157²⁴⁻²⁶.

⁴¹ ა. რ. ბ. ა. ქ. ი. ძ. ე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 22.

⁴² ი. ქ. ვ. ე, გვ. 23—24.

იმას სიჭმომ[ა] კუამლისა[ა], ანუ თუ ვის რად უქმს ცეცხლი? უკუეთუ ვინმე ეძიებს ნადირთა, რად კადნიერ და ურცხვნო ქმნილ არს? და-
ლათუ სხუაჲ საჭირო რაჲ ვის უქმს, ჩუენ ვითარ არა მეცნიერ-
ვართ?“⁴³.

თუ საზოგადოების ერთი ნაწილისათვის ნადირობა უმეტესწილად
გართობა-დასვენების საშუალება იყო, გარკვეული წრისათვის იგი შე-
მოსავლის წყაროს წარმოადგენდა, თუმც დიდი ხანია აღარ იყო ქვეყ-
ნის მეურნეობის მთავარი და უპირველესი დარგი, რის გამოც სამე-
ურნეო ყოფაში მას გადამწყვეტი როლი, ბუნებრივია, აღარ ექნებოდა.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება საყურადღებო ცნობებს გვაწვე-
ლის ნადირობის ორგანიზაციის შესახებ: „და ვითარცა ვილოდეთ, აჰა
ესერა მოვიდეს ვინმე კაცი უკეთურნი, რომელნი გუეტყოდეს, რაჲთა
დაეცადოთ სლვა[ა] კერძოთა მათ, რომელთა მიგუემართა, რამეთუ
ჟამი არსო ნადირთაჲ, რომელნი მოვლენ ტბასა ამას, რამეთუ მზა
არიან მონადირენი ადგილთა ამათ, რაჲთა არა იქმნას ცთომი[ა] მა-
თი თქუენ მიერ. და არა გკტევენეს რაჲთურთით წარსლვად კერძოთა
მათ“⁴⁴.

მაშასადამე, დღის გარკვეულ მონაკვეთში, საღამო ჟამს, ნადირი
ტბის პირს მოადგებოდა წყლის დასალევად. იქვე ახლოს, ტბასთან,
წინასწარ „ჩასახუნდრებულნი“ მონადირენი ელოდნენ ნადირის გამო-
ჩენას. ასეთ დროს ადამიანის ერთ ზედმეტ მოძრაობას შეეძლო და-
ეფრთხო ნადირი და ხელმოცარული დაეტოვებინა ისინი, ვისთვისაც
ეს ნაწილობრივ მიინც საარსებო საშუალება იყო. „ძნელი წარმოსად-
გენია, — წერს ა. რ. ბ. ა. ქ. ი. ძ. ე., — რომ სანადიროდ ასეთი ორგანი-
ზებული წამოსვლა სხვადასხვა სანახიდან, ნადირობის წესების ასეთი
სასტიკი დაცვა და, რაც მთავარია, ერთმანეთის მოსაკლავად გამეტე-
ბა, მხოლოდ გართობის მიზნით ყოფილიყოს მოწყობილი. როგორც
ჩანს, ნადირობა მნიშვნელოვან საარსებო წყაროს წარმოადგენდა ზე-
მოხსენებული ადგილებისათვის X — XI საუკუნეებში“⁴⁵...

მონადირეთა ასეთი დახასიათება, როგორც კაცის მოსაკლავად
გამზადებულისა, მოცემულია სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების
შემდეგ ადგილზე: „ესე არს ტბაჲ მღრვე ყოლადვე, რომელსა ეწო-
დების საოჰქუე. და არს ამას შინა სიმრავლე თაჭუთა [და] სხუათა ნა-
დირთა[ა] და დედა[ა] შფოთთა და ბრძოლათა [ა].“

⁴³ ს. ნ. ზარზმელის ც., გვ. 157₃₁₋₃₅.

⁴⁴ იქვე, გვ. 164₃₃₋₁₆₅₁₋₂.

⁴⁵ ა. რ. ბ. ა. ქ. ი. ძ. ე., დასახელებული ნაშრომი, გვ. 133.

რამეთუ ესა ამას აქა იხილვებიახ მდევარნი
ნადირთანი, შეკრებულნი თვთოეულთა სანახებ-
თანი და ურთიერთას მდევარნი საქმეთა უჯე-
როთანი, რომელნი კლვადცა მზა არიან თვთო-
ეულია⁴⁶.

როგორც ჩანს, ეს ადგილი ნადირით მდიდარი ყოფილა. ამიტომაც
„ნადირთ მდევარნი“ სხვადასხვა სანახიდან სწორედ აქ მოდიოდნენ.
მაგრამ რადგანაც მათ ნადირობის გარკვეული წესი და ორგანიზაცია
ჰქონდათ, რომლის დარღვევა ნადირის დაფრთხობას გამოიწვევდა, ამი-
ტომ ხელისშემშლელ პირობებთან, რაღა თქმა უნდა, მოსალოდნელი იყო
უთანხმოება, დავა, კამათი, მაგრამ რაც შეეხება „კლვას“, ვფიქრობთ,
გადაჭარბებაა. ეს აგიოგრაფს დასჭირდა, ალბათ, იმისათვის, რომ უკეთ
წარმოეჩინა ამ ადამიანთა „ბოროტება“, „უკეთურება“, „შფოთის-
მოყვარეობა“. რასაც შემდგომი სტრიქონებიც ადასტურებს: „...ტბაჲ
ესე მიზეზი შფოთთა და კაცის-კლვათა[ჲ] განკმა წმიდათა ამათ
მიერ“⁴⁷. ვფიქრობთ, სწორედ წმინდა მამებისადმი გაწეული წინააღმ-
დეგობის გამო „დაისაჯნენ“ მონადირენი ასე სასტიკად.

აღნიშნული ტბა, რომელიც დღესაც არსებობს ზარზმასა და ადი-
გენს შორის ზღვის დონიდან 1910 მეტრის სიმაღლეზე და ყარაგელის
სახელს ატარებს, მდიდარი ყოფილა თავით. თხზულებაში ვკითხუ-
ლობთ: „ესე არს ტბაჲ მღრკე ყოლადვე, რომელსა ეწოდების სათა-
კუე. და არს ამას შინა სიმრავლე თავუთა [და] სხუათა ნადირ-
თა[ჲ]...“⁴⁸. თავვის ჰერა ფართო მასშტაბით ხორციელდებოდა, ამი-
ტომაც მისი მნიშვნელობა სცილდებოდა სამცხის პროვინციის საზღვ-
რებს: თავვის ტყავი, როგორც ძვირფასი ბეწვეული, საგარეო ბაზარ-
ზედაც გაჰქონდათ⁴⁹.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება განსაკუთრებულ ყურადღე-
ბას იმსახურებს როგორც წყარო, რომელშიც უხვად მოიპოვება ცნო-
ბები ხელოსნობაზე: ხელოსნობა აქ უშუალოდ უკავშირდება სამონას-
ტრო მშენებლობას, ხოლო ეს უკანასკნელი არის ის დერძი, რომლის
ირგვლივაც ვითარდება „ცხოვრების“ სიუჟეტი.

⁴⁶ ს-ნ ზარზმელს ცხ-ბა, გვ. 164₇₋₁₃.

⁴⁷ ი ქ ვ ე, გვ. 169₈₋₉.

⁴⁸ ი ქ ვ ე, გვ. 164₇₋₉.

⁴⁹ ს. ქ ა ნ ა შ ი ა, ბრძოლა მიწის ფეოდალური მითვისებისათვის ძველ საქარ-
თველოში, შრომები, II, გვ. 446.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში დამოწმებული ტერმინები „შენება“⁵⁰ და „აღშენება“⁵¹ ძირითადად თანამედროვე შინაარსითაა ნახმარი. „აშენება“ უმთავრესად ახლის აგებას ნიშნავდა, ამის შესაბამისად იმას, ვინც აშენებდა, ან აშენებას თაოსნობდა, „მაშენებელი“ ეწოდებოდა⁵². ბასილი ზარზმელთან გვხვდება როგორც „აშენება“ და მისი შესაბამისი „მაშენებელი“ (მრ. „მაშენებელნი“)⁵³, ისე „აღშენება“ და მისგან ნაწარმოები „აღმაშენებელი“⁵⁴.⁵

ერთგან ტერმინს „აღმაშენებელი“ წინ უძღვის მსაზღვრელი „პირველნი“: სერაპიონ ზარზმელმა, შეიტყო რა გიორგი ჩორჩანელის გარდაცვალების ამბავი, „...ჰრქუა იკონომოსსა და ხუცესთა და ძმათა ყოველთა, რაჲთა ხელის დღე მივიდენ საფლავად მისსა, ადგილსა მას ზანავისასა, სადა-იგი მონასტერი შუეხიერი მენ არს, რომლისა-იგი იყვნეს პირველნი აღმაშენებელნი ამასჲო და ქურდია. ხოლო აწ კუალად და[ა] გიორგისი, რომელი იყო ცოლი დიდისა მთავრისა მირიანისი, ძისა ბეშქენ ბაჰლაუნდისა[ა] [ძისა] იოვანესი“⁵⁵. უეჭველია, ცნებაში „კუალად“ უნდა ვიგულისხმოთ „კუალად აღშენება“, რაც შესაძლოა განახლებას გამოხატავდეს მსგავსად ცნებებისა „მეორედ აშენება“, „განახლებით აშენება“, „კუალად განახლება“, „ახლად შენება“⁵⁶.

ტერმინი „შენება“ იხმარებოდა როგორც ახლის აგების, ასევე აგებული განახლების მიზნით, რასაც ბასილის თხზულებაც ადასტურებს⁵⁷.

ყველა იმ პირს, რომელიც ამა თუ იმ საქმეს ასრულებდა საერო თუ სასულიერო ნაგებობათა მშენებლობისას, „მუშაკნი“ და „მაშენებელნი“ ეწოდებოდა, მაშენებელი ხელოსნები კი „ხუროლ“ იწოდებო-

⁵⁰ სწ ზარზმელს ცხბა, გვ. 153₂₆, 156₁₇, 157₂₁, 161₃₆, 163₃₂, 169₂₂, 173₃, 170₂₃, 170₂₄, 171₂, 172₇, 173₂, 173₃₀.

⁵¹ ი ქ ვ ე, გვ. 153₂₉, 153₃₁, 155₃, 155₁₁, 155₈, 155₁₀, 156₉, 157₆, 158₂₀, 159₁₈, 160₁₁, 160₂₀, 162₃, 165₂₉, 169₂₀, 169₂₁, 169₂₉, 170₂, 170₇, 170₃₀, 170₃₅, 171₂₅, 175₂₀, 175₃₆, 176₁₁, 181₃₃.

⁵² შ. მესხია, ხელოსნობა ძველ საქართველოში (V—XII სს). ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ზარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი ნაშრომი, თბილისი, 1942, ხელნაწერის გვ. 26.

⁵³ სწ ზარზმელს ცხბა, გვ. 153₂₇.

⁵⁴ ი ქ ვ ე, გვ. 153₂₅.

⁵⁵ ი ქ ვ ე, გვ. 176₂₃₋₂₉.

⁵⁶ შ. მესხია, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 29.

⁵⁷ სწ ზარზმელს ცხბა, გვ. 182₉, 183₁₂, 184₇, 184₉.

დენე⁵⁸. „ხურონი“ მაშენებლის მნიშვნელობით იხმარება სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში: „ხოლო ვითარცა იყო წმიდა იგი მდაბალ და აღუზუავებელ, ტკბილითა და დაწინითა კელითა იხილვებოდა მდგომარედ ხუროთა თანა საეკლესიოთა, რამეთუ იყო სხუათავე თანა მეცნიერ სჯულთა საეკლესიოთა და ფრიად შემკულ წესითა ხურობისა[ჟ]თა“⁵⁹.

„ხუროთა ერთ ჯგუფს ეწოდებოდა „ქვითხურონი“, მეორეს — „კირით-ხურონი“. ორივე ეს ცნება ერთნაირი მნიშვნელობისა იყო, მაგრამ ქართულ ორიგინალურ ძეგლებში ისინი იშვიათად გვხვდება. მათ ნაცვლად, VIII საუკუნიდან მაინც მკვიდრდება სომხურიდან შემოსული სიტყვა „გალატოზი“, რომელმაც დღემდე შეინარჩუნა თავისი მნიშვნელობა⁶⁰.

აღნიშნული ტერმინი იხმარება, და არა ერთხელ, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში: „და იყო ვითარ გასრულდა სარკუმლამდე, გამოხატეს თვთ მიქაელცა ორთა მათ თანა გალატოზთა ზედა სარკუმელსა აღმოსავალისასა“⁶¹. ან კიდევ: „...ქელოვნებით განთქუმულსა. კაცსა მოუწოდა მიქაელ ქუეყანისაგან ბერძენთასა, ადგილისაგან ხუფათ წოდებულისა, ბრძანებითა უფალთა[ჟ]თა, რომელსა თანა-შემწედ აქუნდა გალატოზ სახელით შუარტყლელი. და ესე ორნივე იყვნეს მოძღუარ და მასწავლელ სიმრავლესა მუშაკთასა“⁶². როგორც ძეგლიდან ჩანს, არსებობდნენ „გალატოზთა განმგებელნი“: „და ყვეს კაცი იგი განმგებელ არა თუ გალატოზთა, არამედ ძმათაცა იკონომოსობაჲ ერწმუნა“⁶³, — მოგვითხრობს აგიოგრაფი იმ პირის შესახებ, რომელიც სერაპიონის გარდაცვალების შემდეგ აღკვეცეს ზარზმის მონასტერში და არაფრით გამოირჩეოდა გარდა იმისა, რომ „...იყო კაცი იგი საქმარ და მსრბოლ გზათა შორთა“⁶⁴. ამრიგად, „გალატოზთა განმგებლად“ საცხებით დასაშვებად მიაჩნდათ ისეთი პირის დანიშვნა, რომელსაც „გალატოზობისა“ მაინცდამაინც არაფერი ესმოდა⁶⁵.

⁵⁸ შ. შესხია, დასახ. ნაშრ., გვ. 30.

⁵⁹ სწ ზარზმელს ცხება, გვ. 174₃₋₇; შდრ. К. Кекелидзе. П. д. а. II, გვ. 92.

⁶⁰ შ. შესხია, დასახ. ნაშრ., გვ. 33.

⁶¹ სწ ზარზმელს ცხება, გვ. 184₁₄₋₁₆.

⁶² იქვე, გვ. 183₂₂₋₂₇.

⁶³ იქვე, გვ. 184₇₋₈.

⁶⁴ იქვე, გვ. 182₂₇₋₂₈.

⁶⁵ შ. შესხია, დასახ. ნაშრ., გვ. 37.

მსგავსად „გალატოზთა განმგებელისა“, შესაძლებელია კაცი „ხუ-
ჯროთმოძღვარი“ ყოფილიყო, მაგრამ „ქელი ხურობისაჲ“ არ ჰქონო-
და. ამ შემთხვევაში, გასაგებია, სრულიად გამოირიცხებოდა შემოქმე-
დებითი მომენტი და აღნიშნული პირის ფუნქციებს მშენებლობაზე
ზედამხედველობის გაწევა, მშენებლობის რიგიანად მსვლელობაზე
ზრუნვა შეადგენდა⁶⁶. ასეთი იყო ვინმე გარბანელი, რომლის შესახებ
ბევრი რამ არის მოთხრობილი თხზულებაში, მაგრამ არსად ერთი სიტ-
ყვითაც კი არ არის მითითებული, რომ იგი ხუროთმოძღვრებაში (ამ
სიტყვის დღევანდელი გაგებით) ჩახედული ყოფილიყოს⁶⁷. ერთგან
გარკვევით არის ნათქვამი: „ხოლო იყენეს ხ უ რ ო თ მ ო ძ ლ უ ა რ დ ა
ზ ე დ ა მ დ გ ო მ ე ლ ს ა ქ მ ი ს ა მ ი ს გ ა რ ბ ა ნ ე ლ ი და ო რ ნ ი
ი გ ი ძ მ ა ნ ი“⁶⁸. გარბანელი „ხუროთმოძღვრად“ მხოლოდ პირველი ეკ-
ლესიის აგებისას იყო, შემდეგ „ახალი ხუროთმოძღვარი“ გამოჩნდა,
რომლის დანიშნაც, როგორც ჩანს, არაფერს შეცვლიდა. ახალი ეკლე-
სიის მშენებლობის დაწყებისას მიქელმა მესამე ხუროთმოძღვარი
დანიშნა, რომელიც ალბად გამოირჩეოდა ნიჭიერებით, გემოვნებით,
ოსტატობით, რადგანაც „კელოვნებით განთქმული კაცის“ სახელი
ქონია მოხვეჭილი.

ძეგლში აღწერილია მშენებლობის პროცესი. წმინდა მამებმა წი-
ნასწარ შეარჩიეს სათანადო ადგილი, შეამზადეს იგი, მაგრამ მშენებ-
ლობისათვის საჭირო ქვის მოპოვება ამ არე-მარეში შეუძლებელი შე-
იქნა, რადგან „...ქვანი მათ ადგილთანი ტყეთაგან დაფარულ იყვნეს,
ვინა[ჲ]ცა წყლისაგან რაჲსმე ღონიერობდეს და უშუერსა რასმე ქვასა
მუნით გამოიღებდეს“⁶⁹. სხვაგან ვკითხულობთ: „და არა იპოვა რაჲთ-
თურთით ქვა[ჲ], და ჭირით და შრომით მდინარისა მისგან მოიღებ-
დეს“⁷⁰.

მშენებლობის ადგილს კვლავ ეწვია გიორგი ჩორჩანელი, რომელ-
მაც „...განიცადა ყოველი საქმე მათი, და იურვოდა, რაჲთამცა კეთი-
ლად აღეშენა ეკლესია[ჲ] იგი. და მოუტდა გულსა და პრქუა წმიდათა
მათ: „ქრისტეს მიერ განბრძნობილნო მამანო, უკუეთუ სთნავს სიწმი-
დესა თქუენსა, არს ადგილი ერთი, სადა ეკლესია[ჲ] მისი დაცემულ
არს ძრვისაგან. აწ, უკუეთუ ჰბრძანოთ, ადვილ არს, რაჲთა იგი მოვი-

⁶⁶ შ. მესხია. დასახ. ნაშრ.. გვ. 42.

⁶⁷ გარბანელის შესახებ იხ. სწ ზრზმლს ცხბა, გვ. 165₈₋₁₁, 165₁₆₋₁₈, 166₂₅₋₂₈

170₁₁₋₁₈

⁶⁸ სწ ზრზმლს ცხბა, გვ. 170₂₈₋₂₉.

⁶⁹ იქვე. გვ. 170₂₅₋₂₇.

⁷⁰ იქვე, გვ. 170₃₁₋₃₃.

ლოთ“. ხოლო ცნეს რაჲ წმიდათა მათ, რამეთუ უკმ[რ]ად მდებარე არს ეკლესია[ჲ] იგი, ბრძანეს, რაჲთა სწრაფით კელ-ყონ საქმესა მას. და იწყეს მოღებად მეყსეულად რაოდენი ეკმარებოდა ეკლესიისა მისთვის. და იცნობებთან ქვანი იგი ზოგს-რაჲმე კუთხთა მიერ და კამარათა. ხოლო არს სახელი ადგილისა მის უმწაჲ, რომელი შორავს ათორმეტ მილიონ“⁷¹. მაშასადამე, წმინდა მამებმა მიიღეს გიორგი ჩორჩანელის რჩევა: მდინარისაგან ამოღებული „უშუერი“ ქვის ნაცვლად მათ დაიწყეს მოზიდვა მშენებლობისათვის ვარგისი და ამავე დროს უკვე დამუშავებული ქვისა, რომელიც „უკმრად“ ეყარა უმწად წოდებულ ადგილას, ეს უკანასკნელი კი ზარზმიდან „ათორმეტ მილიონ“* იყო დაშორებული.

ამ საკითხის თაობაზე ა. ბოგვერაძე შენიშნავს: „არ შეიძლება ძველი არ გვეჩვენოს აგრეთვე სამონასტრო მშენებლობის ის სურათი, რომელსაც „ცხოვრებაში“ ვხედავთ. სამშენებლო ქვის უქონლობის გამო „სალმართოჲ შური მონასტრისა შენებისაჲ“ სერაპიონს და მის „იმებს“ აიძულებს „წყლისაგან რასმე ღონიერობდეს და უშუერსა რასმე ქვასა მუნით გამოიღებდეს“. როგორც იქნა „შემდგომად სამისა წლისა სრულ იქმნა ეკლესიაჲ და შეიმკო ყოვლითა განგებითა, რომელი შეკგუანდა ჟამსა მას“. ეს ჟამი, როგორც ვხედავთ, ქართული ეროვნული ხუროთმოძღვრების გაშლისა და აყვავების ხანა არ ყოფილა. მაშინ როცა კლარჯეთი დიდებული ეკლესია-მონასტრებითაა მოფენილი, დასაჯერებელია, მეზობელ სამცხეში მდინარისაგან ამოღებული „უშუერი“ ქვით შენდებოდეს პატარა მონასტერი, ისიც დიდი მთავრის მზრუნველობითა და ხელისშეწყობით? ჩანს, ქვეყანა ამ დროს ჯერ კიდევ ადრეფეოდალური ურთიერთობის იმ საფეხურზე იმყოფება, როცა მის საზოგადოებრივ ძალებს არ მოსდევთ საშუალება დიდი ნივთიერი სახსრების გამოღებისა“⁷².

ამრიგად, ა. ბოგვერაძის აზრით, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში აღწერილი სამონასტრო მშენებლობის სურათი, თავისი მცირე მასშტაბით, არ შეესაბამება IX — X სს. ეპოქას, რამდენადაც ამ პერიოდში კლარჯეთში დიდებული მონასტრები აშენდა და ასეთივე აშენდებოდა სამცხეშიც.

ჩვენი აზრით, ძველის მონაცემები არ არის შეუსაბამობაში IX — X სს. ეპოქასთან სამონასტრო მშენებლობის მასშტაბების თვალსაზრით-

⁷¹ სწ ზარზმელს ცხ“ბ., გვ. 170³⁴⁻³⁶—171¹⁻⁸.

⁷² ა. ბოგვერაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 62.

* მილიონი უდრის 1000 ნაბიჯს.

სით: თხზულება აგვიწერს სამცხეში ეკლესია-მონასტრების საკმაოდ ინტენსიური მშენებლობის სურათს.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში დაწვრილებითაა აღწერილი ზარზმის ეკლესიის მშენებლობა, რადგან თხზულება საგანგებოდ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ასახვის მიზნით იქმნება; აღწერილია არა მარტო ეკლესიის, არამედ მიმდებარე ნაგებობების შენება: „ხოლო შემდგომად სამისა წლისა სრულ იქმნა ეკლესიაჲ და შეიმკო ყოვლითა განგებითა, რომელი შეჰკვანდა ჟამსა მას. და აღმართეს მას შინა ცხოველს-მყოფელი ხატი ფერისცვალებისა [ა]. და ამისსა შემდგომად სე ნ ა კ ე ბ ი ც ა ი შე ნ ე ს ძმათა“⁷³.

ღმიუხედავად იმისა, რომ ძეგლი წარმოადგენს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების აღწერას და მიზნად არ ისახავს სამცხეში სამონასტრო მოძრაობის მთელი სურათის გადმოცემას, მასში, ზარზმის ეკლესიის გარდა, მაინც გვხვდება ცნობები სხვა ეკლესია-მონასტრების აგების შესახებ. კერძოდ, თხზულება გვამცნობს, რომ სერაპიონის ძმამ—იოვანემ ააგო შესანიშნავი მონასტერი „...ბრძანებისაებრ დიდისა მის მოქალაქისა. და შეამკო ყოვლითა სამკაულითა, ვითარცა შეჰკვანდა, და უწოდა სახელი სენნაჲ თვისი, რამეთუ იოვანე-წმიდა ეწოდების ადგილსა მას. მოვიდოდა ჟამითი-ჟამად ძმისა თვისისა თანა და ისწავებნ ყოველსავე განგებასა მონასტრისასა“⁷⁴. როგორც ტექსტიდან ჩანს, სამცხეში ეკლესია-მონასტერთა რიცხვი მრავალი იყო: სერაპიონ ზარზმელის გარდაცვალების გამო „...მოვიდა ძმა [ა] მისი იოვანე, რამეთუ უწყებული იყო სულისაგან, ვითარცა ღრუბლითა აღტაცებული. და შემოკრება სიმრავლე გარემოთა მონასტერთა და სოფელთაჲ. ხოლო მოვიდა ღმერთ-შემოსილი გიორგი მაწყუერელიცა ჟუარითა ყოველთა თანა მწყობრთა ეკლესიისათა“⁷⁵.

ძეგლი გვამცნობს აგრეთვე ზანავში „შუენიერი“ მონასტრის არსებობას. სერაპიონმა „...ჰრქუა იკონომოსსა და ხუცესთა და ძმათა ყოველთა, რაჲთა ხვალის დღე მივიდენ საფლავად მისსა (გიორგი ჩორჩანელის), ადგილსა მას ზ ა ნ ა ვ ი ს ა ს ა, სა და ი გ ი მ ო ნ ა ს ტ ე რ ი შ უ ე ნ ი ე რ ი შ ე ნ ა რ ს, რომლისა-იგი იყვნეს პირველნი აღმაშენებელნი ამასპო და ქურდია“⁷⁶. ძეგლის მიხედვით გიორგი ჩორჩანელს ჰქონდა არაერთი ეკლესია: მან „...ყოველივე. რაჲცა აქუნდა,

⁷³ ს-ნ ზარზმელს ცხ-ბა, გვ. 171⁹⁻¹².

⁷⁴ ი ქ ვ ე, გვ. 176⁸⁻⁹.

⁷⁵ ი ქ ვ ე, გვ. 180²²⁻²⁷.

⁷⁶ ი ქ ვ ე, გვ. 176²²⁻²⁷.

და მამული და ყოველნი ეკლესიანი და მონაგები მისი დასა მისსა შე[3]ვედრა და შეილთა მისთა საკუთრებით განუთვსა, რომელთა ეწორდა სულა, ბეშქენ და ლაკლაკი“⁷⁷.

ღამრიგად, როგორც ვხედავთ, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ასახული საეკლესიო-სამონასტრო მშენებლობის სურათი ამ მხრივ არ ეწინააღმდეგება IX—X საუკუნეებისათვის დამახასიათებელ ვითარებას. უმასთან, ჩვენი აზრით, საერთოდ ძნელია ძეგლში ასახული ეპოქის განსაზღვრა იმის მიხედვით, თუ რა მასშტაბის საეკლესიო მშენებლობაა დამოწმებული თხზულებაში, როგორი ქვეით აშენებდნენ ამა თუ იმ ეკლესიას; ყველა ეპოქაში შესაძლოა აეშენებინათ როგორც ბრწყინვალე, ისე მდარე ხუროთმოძღვრული ძეგლი; როგორც კარგად ნათალი, ისე დაუმუშავებელი — „უშუერი“ ქვეით; განა არ ააგეს ადრეფეოდალური ხანის დასაწყისში ჯვრის დიდებული ტაძარი? და განა არ იგებოდა ადრეფეოდალური ხანის ბოლოს მდარე ძეგლები? რაც შეეხება კონკრეტულად ზარზმის მონასტერს, იგი მთლიანად „უშუერი“ ქვეით ხომ არ აუგიათ? მისი მშენებლობისას გამოიყენეს უმწაში დაქცეული ეკლესიის კარგად ნათალი ქვები, როგორც ეს ბასილის თხზულებაშია აღნიშნული. ამ მიმართებით უფრო მეტის თქმა იქნებოდა შესაძლებელი, მაგრამ ასეთ პირობებში, როცა ზარზმის თავდაპირველ ნაგებობას ჩვენამდე სრულიად არ მოუღწევია, უფრო ფართოდ მსჯელობა ამ საკითხზე თითქმის შეუძლებელია.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებამ შემოგვინახა ცნობები ვაჭრობის სფეროდანაც. სოფელ ძარღუაში მცხოვრები „გლეხი“, რომელიც იყო „საკმარ და მსრბოლ გზათა შორთა“, მონასტერში აღიკვეცა: „და ყვეს კაცი იგი განმგებელ არა თუ გალატოზთა, არამედ ძმათაცა იკონომოსობაჲ ერწმუნა“⁷⁸. ამ პირმა მონასტერს შესწირა საკმარდ მოზრდილი თანხა. თხზულებაში ვკითხულობთ: „...იკითხეს კაცისა მის მიერ რიცხვ ოქრო[ა]საჲ და ვითარებაჲ. ხოლო მან ჰრქუა: „ოქრო[ა] ეგე არს ოქრო[ა]საგან თლილისა და წმიდისა, სახითა პირველთა მეფეთაჲთა, ხოლო რიცხვთ იყო ბეჭედსა ამას შინა დ რ ა ჰ კ ა ნ ი ს ა მ ა ს რ ხ უ თ ი თ უ რ თ“. და ვითარცა განჰქსნეს მანდილი“, რომელსა შინა გამოკრულ იქ[მ]ნა, და იპოვა, ვითარცა პირველ ეთქუა კაცსა მას. და იწყეს შენებად გულს-მოღვინედ“⁷⁹.

⁷⁷ ს-ნ ზარზმელს ცხ-ბა, გვ. 176₃₁₋₃₆—177₁.

⁷⁸ ი ქ ვ ე, გვ. 184₇₋₈.

⁷⁹ ი ქ ვ ე, გვ. 184₁₋₇.

* ტერმინი მანდილი ქართულ ძეგლთაგან პირველად „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ იხსენიება.

როგორც კ. კეკელიძე შენიშნავს, ამ პირს „შეუკრებია სამას ხუთი ბიზანტიური დრაჰკანი (დრაჰკანი იწონიდა 1 1/15 მისხალ ოქროს) „ოქრომსაგან თლილისა და წმიდისა“. თხზულებაში ნაჩვენებია გზა ამ ფულის შექმნისა... ის იგზავნებოდა ხოლმე შორეულ ქვეყნებში და უეჭველია, ასეთი მიმოსვლისას იქენდა ფულს; ამას ისიც გვაფიქრებინებს, რომ მის მიერ შექმნილი ფული „სახითა პირველთა მეფეთაჲთა“, ბიზანტიური იყო“⁸⁰. ბიზანტიური მონეტების ასეთი რაოდენობა, გ. ჩუბინაშვილის აზრით, მეტად შეესადაგება ადრეულ ეპოქას, ვიდრე IX—X საუკუნეებს: «естественно учесть прямые указания на раннее время, как сообщение... о 305 золотых драхмах вклада, сделанного сельчанином Дзаргуа на постройку храма Зарзмы, что они были украшены — по толкованию и акад. К. Кекелидзе — изображениями византийских императоров»⁸¹.

როგორია ნუმისმატიკური მასალის მონაცემები ამ საკითხთან დაკავშირებით? * ბ რ ი ტ ა ნ ე თ ი ს მ უ ზ ე უ მ ი ს კ ა ტ ა ლ ო გ ი ს მ ი ხ ე დ ვ ი თ, ანასტასი I-ის დროიდან მავრიკი კეისრამდე (491 — 602) ნაპოვნია 1349 ბიზანტიური მონეტა, ფოკადან კონსტანტინე IV-მდე (602—685) — 1334, იუსტინიანე II-დან მიხეილ II-მდე (685—829) — 423, თეოფანედან ნიკიფორე II ფოკამდე (829 — 969) — 226, იოანე კიმისხიდან ნიკიფორე III-მდე (969 — 1081) — 283, ალექსი I კომნენიდან ალექსი III-მდე (1081 — 1195) — 349.

ი. ი. ტ ო ლ ს ტ ო ი ს კ ა ტ ა ლ ო გ ი თ:

ანასტასი I-ის დროიდან მავრიკი კეისრამდე (491—602) ნაპოვნია 1578 ბიზანტიური მონეტა, ფოკადან კონსტანტინე IV-მდე (602—685) — 1129, იუსტინიანე II-დან მიხეილ II-მდე (685—829) — 532, თეოფილედან მიხეილ III-მდე (829—867) — 72.

მაგრამ სამონეტო კოლექციები თითქმის ყოველთვის სუბიექტური ხასიათისაა: რაც უფრო მეტადაა გავრცელებული მონეტის ესა თუ ის სახეობა, მით უფრო მცირდება ამ უკანასკნელის მიმართ კოლექციონერის ინტერესი. ამის გამო კოლექციებში შედარებით დიდი ადგილი ეთმობა იშვიათ მონეტებს. მაგალითად, კომნენოსებისა და პალეოლოგების ხანის მონეტებს კოლექციონერები ნაკლები გულისყურით ეკიდებიან, ვიდრე წინა საუკუნეებში მოჭრილ მონეტებს⁸². ეს

⁸⁰ კ. კეკელიძე, ა. ფ. ქ. ლ., გვ. 134.

⁸¹ Г. Н. Чубинашвили, დასახ. ნაშრ., გვ. 31.

* კატალოგების მონაცემები მოგვაქვს ნაშრომებიდან: А. П. Каждан, Византийские города в VII—XI вв., Советская археология, XXI, 1954; И. И. Толстой, Византийские монеты, вып. I—IX, СПб, 1912—1914.

⁸² А. П. Каждан, Византийские города в VII—XI вв., СА, XXI, 1954, გვ. 167.

ფაქტორი, ბუნებრივია, ხელს უშლის მკვლევრებს ჭეშმარიტი და ობიექტური სურათის აღდგენაში. ამის გამო მსჯელობა მხოლოდ ძველი კატალოგების მონაცემებით ცალმხრივი და ზერელე იქნებოდა; თუ მას არ შევამაგრებდით არქეოლოგთა მიერ მოპოვებული ახალი მასა-ლით.

როგორც გათხრების შედეგად მოპოვებული ნუმისმატიკური მასალა მოწმობს, მცირე აზიაში მიმოქცევაში არსებული ბიზანტიური მონეტების რაოდენობა VIII — IX საუკუნეებიდან ძალზე შემცირებულია, ხოლო XI—XII საუკუნეებში მატულობს და საგრძნობლადაც. გამონაკლისს შეადგენს ერთი განძი, რომელშიც 34 მონეტაა VIII საუკუნისა, ხოლო 68 მონეტა — IX საუკუნის I ნახევრისა⁸³. რაც შეეხება დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს, ბიზანტიური ნუმისმატიკური მასალის რაოდენობა აქ სხვადასხვა პერიოდში სხვადასხვაგვარია. მაგალითად: იტალიაში ნაპოვნია VI საუკუნის 600, VII საუკუნის 129 მონეტა (ამას ემატება 205 სოლიდი VI საუკუნის დამლევისა და VII საუკუნის დამდევისა), VII — VIII საუკუნეების მიჯნისა — 43, IX საუკუნის დამლევისა და X საუკუნის დამდევისა — 73 და, ბოლოს, XI საუკუნის 16 მონეტა. საფრანგეთში, ბელგიასა და ჰოლანდიაში ნაპოვნია შესაბამისად 461 მონეტა VI საუკუნისა, 200 — V — VI სს., 23 — VI საუკუნისა; ჩრდილოეთ გერმანიის ზოგიერთ ოლქში ნაპოვნია X საუკუნის მონეტებიც, რომელთა შორის განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ოლდენბურგში ნაპოვნი განძი. მასში 41 მონეტაა IX საუკუნისა⁸⁴.

როგორი მდგომარეობაა ამ მხრივ ამიერკავკასიაში? საქართველოს ტერიტორიაზე ნაპოვნი ბიზანტიური მონეტებიდან მცირეოდენი ნაწილი თარიღდება VII—IX საუკუნეებით. აღნიშნული პერიოდის მონეტათა სიმცირე ნათლად მეტყველებს იმ გარკვეულ პოლიტიკურ სიტუაციაზე, რომელიც აქ შეიქმნა არაბთა დამპყვრების შემდეგ. მიუხედავად ამისა, VII საუკუნის დამლევი და VIII საუკუნის დამდეგით თარიღდება ბიზანტიური ოქროს მონეტები, რომელთაგან ერთი ნაპოვნია ბიჭვინტაში, ხოლო მეორე — სოხუმში. ორივე მონეტა მოჭრილი უნდა იყოს ტიბერიოს III-ის (698—705) ხანაში. აღნიშნული მონეტები ინახება აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმისმატიკის განყოფილებაში (№ 84 და № 85)⁸⁵. ნაპოვ-

⁸³ E. F. Newelle, The byzantine board of Lagbe, New York, 1945.

⁸⁴ A. П. Каждан. დასახ. ნაშრ., გვ. 167—168.

⁸⁵ თ. აბრამიშვილი, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ბიზანტიური მონეტები, თბილისი, 1955. გვ. 18.

ნია აგრეთვე IX საუკუნის ვერცხლის მონეტა ობიზაში (№ 92), იგი ლეონ VI-ის (886—912) ხანას ეკუთვნის; სპილენძისა — ნიკიფორე I-ს (802—811) — დმანისში (№ 86); ლეონ V-ს (813—820) — ქობულეთში (№ 87); თეოფილეს (829—842) — ოკამში (№ 88), ბობოყვათში (№ 89), ქობულეთში (№ 90); ლეონ VI-ს (886 — 912) — ოჩამჩირეში (№№ 93 — 94), დმანისში (№ 95), ფსირცხაში (№ 96), ციხისძირში (№ 97), ქობულეთში (№ 98)⁸⁶.

როგორც ვხედავთ, VIII—IX საუკუნეების ბიზანტიური მონეტები ჩვენი ცოტაა, მაგრამ მაინც არსებობს (როგორც ოქროს, ასევე ვერცხლისა და სპილენძისა). ამასთან მხედველობაში მისაღებია ერთი ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოება: სოფ. ძარლუას მცხოვრები, რომელსაც 305 დრაჰკანი ჰქონდა, იყო „...კაცი საკმარ და მსბოლო გზათა შორთა“, ისე რომ, ადვილი მოსალოდნელია მას ეს თანხა შემოჰყოლოდა საიდანმე⁸⁷, მით უფრო, რომ ბიზანტიური ფული საერთაშორისო ვალუტის როლში გამოდიოდა, მას კიდევ დიდხანს ჰქონდა გასავალი როგორც აღმოსავლეთის, ასევე დასავლეთის ქვეყნებში.

ამრიგად, ზემოაღნიშნული ნუმიზმატიკური კატალოგების მონაცემები მართლაც მეტყველებს ბიზანტიური მონეტების რაოდენობის შემცირებაზე VIII — IX სს., მაგრამ, ვფიქრობთ, ეს მონაცემები მხოლოდ ჩვენი საუკუნის 50-იან წლებამდე მოპოვებული მონეტების რაოდენობას გვიჩვენებენ; არ არის გამორიცხული, რომ ამ მონეტების მნიშვნელოვანმა ნაწილმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია ან ჯერჯერობით არ არის მოპოვებული; ამასთან არსებული მასალაც შესაძლოა სრულად არ არის აღრიცხული, რის გამოც ვერც კატალოგებში პოვა ასახვა.

ამდენად, ჩვენი აზრით, სოფელ ძარლუას მცხოვრების მიერ ზარზმის მონასტრისათვის შეწირული 305 დრაჰკანი თუნდაც რომ ბიზანტიურ მონეტებად მივიჩნიოთ, ეს ცნობა მაინც არ გამოდგება სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დასათარიღებლად.

2. სოციალური ვითარება

ა) სოციალური ტერმინოლოგია

როგორც უკვე აღნიშნული გვქონდა, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში არ არის პირდაპირი მითითება თარიღზე. ასეთ ვითარე-

⁸⁶ თ. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ბიზანტიური მონეტები, თბილისი, 1965, გვ. 18.

⁸⁷ კ. კ ე ძ ე ლ ი ძ ე, აღრიცხული ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, გვ. 134.

ბაში თხზულებაში მოთხრობილი ამბების ქრონოლოგიური ლოკალიზაციისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მასში დაცული სოციალური ტერმინოლოგიის შესწავლას. თითოეული ასეთი ტერმინის კვლევა, აღნიშნულ კონტექსტში მისი მნიშვნელობის გარკვევა ხელს შეუწყობს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მონაცემების საფუძველზე ადრეფეოდალური სამცხის სოციალური ვითარების წარმოსახვას. ძეგლში დაცულ სოციალურ ტერმინთა ანალიზი და მათი შევსება-შეჭერება გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში არსებულ ტერმინებთან შესაძლებლობას მოგვცემს წარმოვაჩინოთ ამ მხარის ფეოდალური საზოგადოების როგორც მაღალი (გაბატონებული), ისე დაბალი (დაქვემდებარებული) საზოგადოებრივი ფენები. ასეთი ტერმინებია სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში: - მთავარი, წარჩინებული („მთავარი დიდი და წარჩინებული“), უფალი, საკუთარი, წინაშემდგომელი, ქუეყანის-მოქმედი, კაცი, გლახაკი, მონა; გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში: აზნაური, ერისმთავარი, მსოფლიო, მდაბიო.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მიხედვით სამცხეში არის „მთავარი დიდი და წარჩინებული“. იგი ყველას აღემატება სიმდიდრით: „ერის“ სიმრავლით, სახნავ-სათესი მიწების რაოდენობით, რომელთა სივრცე „საზღვართვრცელია“¹ „...რამეთუ იყო ვინმე მთავარი დიდი და წარჩინებული ქუეყანასა ამას, რომელი ყოველთა ჰმატდა სიმდიდრითა და სიმრავლითა ერთა და აგარაკთადათა, რომლისა სივრცე საზღვართ-ვრცელ და მრავალ იყო“¹.

მთავარი „დიდი და წარჩინებული“ მრავალი სოფლის მფლობელია, რომელთა ნაწილს იგი ზარზმის ეკლესიის ასაგებად მოსულ საღმრთო ძმებს უთმობს: „...სოფლებნიცა (!) მისცნა კაცმან მან ღმრთისამან გიორგი, ვიდრემდის მოსწრაფე იყო, რაათა ყოველივე ადგილისა მისთვის წარაგოს“².

მთავრის მატერიალურ საფუძველს, როგორც ცნობილია, შეადგენს მიწის ფეოდალური მფლობელობა, რომელიც მისი დიდებისა და ძლიერების წყაროა. თხზულებაში ხაზგასმითაა აღნიშნული მთავრის საქონელები — აგარაკი, სოფელი. სახნავ-სათესი მიწების „საზღვართვრცელობა“ სრულიად აშკარად მოჩანს შემდეგი ფაქტიდან: სერაპიონსა და მის თანმხლებ პირებს მთავარმა გააყოლა ვინმე ჭაბუკი, რომელსაც მოუწოდა: „შვილო საყუარელო, გზა-ჰყევ წმიდათა ამათ და ხვალე განთიადით განვიდრე მწუხრამდე რაოდენი შემოწერით შემოვლონ, მიმიცემიეს მათ-

¹ ს-ნ ზარზმელს ცხ-ბა, 157¹²⁻¹⁸.

² იქვე, გვ. 171²¹⁻²³.

და, ვინაჲთვან ადგილსა ამას წადიერ არიან. და უკუეთუ ვინმე იპოოს დამახრწეველ მათდა უცხოებისათჳს, ყოველთავე აუწყე, ვითარმედ თავისუფლებით და ნებისაებრ აშენებენ მონასტერსა საბრძანებელსა შინა ჩუენსა“³.

მთავრის საკუთრებაა „სხვადასხვა ადგილნი“ და „ყოველი საკმარი უხუებით“, „საქონელი მრავალფერი“, „სიმრავლე საკედართა და მროწეულთაჲ“. გიორგი ჩორჩანელის გარდაცვალების შემდეგ, მისივე ანდერძის თანახმად, ზარზმის მონასტერს „...მდიდრად მიეცა ყოველი ივე უხუებით: აგარაკნი თავისუფლებით და საქონელი მრავალფერი და სიმრავლე საკედართა და მროწეულთაჲ“⁴.

გიორგი ჩორჩანელის საბრძანებელში შედის „ადგილნი მრავალნი და კეთილნი“, „...და შესავალნი“ მათი; „მთავარი დიდი და წარჩინებული“ თავისი სამფლობელოს ერთ ნაწილს უთმობს ზარზმის ეკლესიის ასაგებად მოსულ საღმრთო ძმებს, რადგან კარგად იცის, რომ მის მამულში მონასტრის არსებობა მისივე სოციალური ძლიერების ერთ-ერთი აუცილებელი ნიშანია: „გვედრები, წმიდანო ღმრთისანო, რაჲთა ერთი მომმადლოთ მე, რამეთუ არიან ადგილნი მრავალნი და კეთილნი და ნაშენებითა ღონიერნი და იხილნეთ იგინი, და უკუეთუ დიდად მოაშენდეს სულსა თქუენსა, აჰა ადგილნი და შესავალნი და ყოველი საკმარი უხუებით“⁵.

მთავრობის ატრიბუტი იყო აგრეთვე ტაძარი (სასახლე) და კარავი (როგორც ჩანს, მცირე სასახლე). თხზულებაში ვკითხულობთ: „ესევეითარი ესე კაცი იყოფოდა და მრავალთა ტაძართა და კარავთა იქცეოდა, რომელსა სახელი ეწოდა გიორგი, მეორედ— ჩორჩანელი, რომლისა ტაძარნი შენ იყვნეს სანახეპსა ჩორჩანისა და ზანაეისასა“⁶.

მთავარს უნდა ჰქონოდა საგვარეულო სასახლე. იგი დადასტურებულია სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში. მისი კავშირი გვარის სიდიდესა და სიძლიერესთან აშკარად მოჩანს სხვა ქართული წყაროებიდანაც. როდესაც სერაპიონს აუწყეს გიორგი ჩორჩანელის გარდაცვალების ამბავი, „...დიდად იგლოვა, ცრემლოდა ვითარცა მკსნელი ლაზარეს ზედა და უმეტეს, რომელ არა თანა-დახუდა სიკუდილსა მისსა, ვინაჲცა ჰრქუა იკონომოსსა და ხუცესთა და ძმათა

³ სწ ზარზმის ცხვა, გვ. 161₂₂₋₂₆—162₁.

⁴ იქვე, გვ. 177₈₋₁₀.

⁵ იქვე, გვ. 161₂₃₋₂₇.

⁶ იქვე, გვ. 157₁₈₋₂₂.

ყოველთა, რაჟთა ხეალის დღე მივიდენ საფლავად მისსა, ადგილსა მას ზანავისასა, სადა-იგი მონასტერი შუენიერი შენარს, რომლისა-იგი იყვნეს პირველნი აღმაშენებელნი ამას-პო და ქურდია“⁷.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ტექსტიდან ირკვევა, რომ მთავარი „დიდი და წარჩინებული“ დიდი მამულისა და მასში მდებარე „ყოველთა ეკლესიათა“ მფლობელია. ავტორის გადმოცემით, გიორგი ჩორჩანელს მემკვიდრე არ შერჩენოდა, ამიტომაც მან თავისი ქონების ნაწილი „...მამული და ყოველნი ეკლესიანი და მონაგები მისი დასა მისსა შეჰვედრა და შეილთა მისთა საკუთრებით განუთესა“⁸.

საინტერესოა თხზულების ტექსტში ტერმინ „მამული“ დამოწმება. აღნიშნული ტერმინი, როგორც ივ. ჯავახიშვილმა გაარკვია, მამეულისაგან არის წარმომდგარი და მამისაგან მემკვიდრეობით მიღებულ უძრავ საკუთრებას ნიშნავდა⁹!

„მამულის“ შესახებ ი. ჯავახიშვილი წერს: „აღსანიშნავია, რომ „მამული“ საღმრთო წერილის ქართულ თარგმანში მხოლოდ მამის სამშობლოს, მამეულსა კნიშნავს და ბერძნულს *ἡ ἰατρικὴ*-ს, ლათინურს *patria*-ს, სომხურს *սպգ*-ს ან *գաւառ*-ს უდრის (იხ. მაგ. ლევიტელთა 25₁₀ და მათეს 13₄₅). მე-VIII ს. დამლევსაც „მამული“ და „დედული“ წინანდებურად მამისეულსა და დედისეულს, მამაკაპაქეულს ნიშნავდა. იოანე საბანისძეს მაგ. ნათქვამი აქვს: აბო ტფილელი იყო ნამდვილი არაბი, „ყოვლადვე არაბიელთა თესლი მამულად (ე. ი. მამის მხრით) და დედულად (ე. ი. დედის მხრით), რომლისა მამაჲ მისი და დედაჲ მისი და დანი მისნი იყვნეს მუნვე ქალაქსა მას შინა ბაღდადს ბაბილოვნი-სასაო“ (წამებაჲ ჰაბოჲსი 15). გაქრისტიანებულ ჰაბოს მსაჯულმაც უთხრა: „ხარ შენ ნათესავით და ტომით სარკინოზ და დაგიტყევიბიეს მამული სჯული“-ო (იქვე, 24). მე-IX და X სს. ძეგლებში კი „მამული“ უკვე საგვარეულო, მემკვიდრეობით მიღებული საკუთრების აღმნიშვნელი ტერმინია (იხ. მაგ. ბ. ზარზმელისა და გ. მერჩულის თხზულებები). ამგვარად, „მამული“ თავისი მნიშვნელობით უკვე ლათინურს *res in patrimonio*-ს და *patrimonium*-ის შესატყვი-

⁷ სწ. ზარზმელის ცხ. ბა, გვ. 176₂₁₋₂₇.

⁸ იქვე, გვ. 176₃₄₋₃₆.

⁹ ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი II, ტფილისი, 1929, გვ. 388.

სობას წარმოადგენს და ეს მნიშვნელობა ამ ტერმინს საუკუნეთა განმავლობაში შერჩა¹⁰.

„მამული“ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ნახმარია არა მარტო იმ ახალი მნიშვნელობით, რომელსაც ი. ჯავახიშვილი IX—X საუკუნეებით ათარილებს, არამედ მას შეეძენილი აქვს კიდევ სხვა ნიუანსი — აღნიშნავს ფეოდალური მიწათმფლობელობის ფორმას, რაც სრულიად ახალი მოვლენაა, მკვეთრად გამიჯნული ამ ტერმინის IX ს. ადრინდელი შინაარსისაგან.

მთავარი „დიდი და წარჩინებული“ მპყრობელი და უფალია ადგილთა და მათ სანახთა. როდესაც გიორგი ჩორჩანელმა ნაღირობისას ტყეში კვამლი შენიშნა, საქმის ვითარების გასარკვევად აფრინა კაცი, რომელმაც სერაპიონს შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „მთავრისა ვარ მე დიდისა, რომლისა სახელი გიორგი, რომლისა მიერ მოვივლინე მე, რამეთუ დაუკვრდა ესევითარსა ამას ადგილსა კუამლი ცეცხლისა და ყოლად ყოფაჲ კაცისაჲ“. ხოლო წმიდასა მას ვითარცა ესმა, რამეთუ მთავარი არს და უფალი ადგილთა მათ, გამოიკითხა გამოწულილვით ყოველი საქმე მისი. და ვითარცა ცნა ზედამიწეენით, ვითარმედ უფალ არს მათ ადგილთა და მპყრობელ ყოველთა მათ სანახებთა, მეყსეულად იწყო წმიდამან სერაპიონ და მყის წარმოუთხრა პირველითგან ვიდრე მუნ ეამამდე, თუ რომლისა მიზეზისათვის მოიწინეს ადგილსა მას, და ვითარმედ ეგულების აღშენებაჲ მონასტრისაჲ¹¹.

თხზულების ტექსტიდან დამოწმებული ადგილები აშკარად მოწმობს დიდი და წარჩინებული მთავრის—გიორგი ჩორჩანელის ეკონომიურ სიმძლავრეს.

დიდი მონასტრის აგებას სჭირდებოდა ამგვარი ფეოდალის შემწეობა, ამიტომაც მონასტრისათვის ადგილის შესარჩევად მოსულ საღმრთო ძმებს მთავარი შემდეგნაირად მიმართავს: „...საქმენი ესე... თვნიერ ჩემსა არა წარემართებიან“¹².

გიორგი ჩორჩანელის გარდა დიდი მთავარი ყოფილა აგრეთვე მისი დის ქმარი—მირიანი, ძე ბეშქენ ბაჰლანდისა.

ბასილი ზარზმელის თხზულების მიხედვით, „დიდი და წარჩინებული მთავრის“ გვერდით სამცხეში არსებობენ უფ-

¹⁰ ი. ჯავახიშვილი, ქართული საპართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი II, გვ. 389.

¹¹ სწ ზარზმელს ცხბა, გვ. 158₁₋₂.

¹² იქვე, გვ. 160₇₋₁₁; შდრ. გრგლ ხნტლს ცხბა, გვ. 261₂₁₋₂₄.

რო დაბალი რანგის მთავარნიც — „ს ხ უ ა ნ ი ც ა მ თ ა ვ ა რ ნ ი“. თხზულების ავტორის თქმით, ზარზმის ეკლესიის ასაგებად მოსულ საღმრთო ძმებთან, გიორგი ჩორჩანელის გარდა, მოვიდნენ „...ს ხ უ ა ნ ი ც ა მ თ ა ვ ა რ ნ ი... გ ა რ ე მ თ ა ა დ გ ი ლ თ ა ნ ი და თვთო-ეულნი უთხრობდეს წმიდათა მათ სიმარჯუესა სამონასტრეთა ადგილ-თასა, და კაციცა იგი, რომელ პირველ იოტა ძინძედ წოდებულისა მის-გან ადგილისა, მოწლედ შეუვრდებოდა და აწუევდა, რაჟთა მუნ აშე-ნებდენ“¹³.

ცხადია, „ს ხ უ ა ნ ი ც ა მ თ ა ვ ა რ ნ ი“ თავიანთი სოციალ-ეკონო-მიური რანგით გიორგი ჩორჩანელზე დაბლა დგანან. კ. კეკელიძე სა-მართლიანად აღნიშნავს, რომ „ეს მთავრები ისეთი სიმდიდრისა და შეძლების პატრონად არ ჩანან, როგორც „მთავარი დიდი და წარჩი-ნებული“¹⁴.

მაშასადამე, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში სამცხის ფეო-დალური კლასის აღსანიშნავად იხმარება ტერმინი „მთავარი“ და არც ერთხელ არ გვხვდება სიტყვა „აზნაური“; რაც შეეხება გიორგი შერ-ჩულეს თხზულებას, აქ ფეოდალური კლასის ძირითადი აღმნიშვნელი ტერმინი არის აზნაური¹⁵, მაგრამ მთავარიც იხმარება: „ხოლო იყო ვინმე აზნაური დიდებული წინააშე აშოტ კურა-ბალატისა, და ერქუა მას სახელი გაბრიელ დაფნაჩული. და აწ ნათესავთა მისთა ჰრქვან დაფნაჩულნი. ესე აზნაური შემკულ იყო ყოვლითა სისრულითა და სიმდიდრითა, სიბრძნითა, ჰასაკითა და ახოვნებითა, და ყოველსა ზედა საქმესა განმარჯუებითა და კეთლად მორწმუნეობითა ქებულ იყო“¹⁶. ერთ დღეს გაბრიელს ესტუმრა მამა გრიგოლი. დიდი აზნაური შინ არ იყო. „ხოლო რაჟამს მოიწია სახიდ-თვსა გაბრიელ მთავარი, მაშინ აუწყა ღმრთის მოყუარემან მეუღლემან მისმან ნეტარისა მამისა გრიგოლის მოსლვაჲ, და ვითარ-იგი მან სიხარულით განუტევა და ვითარცა ესმა ესე დიდებულ-სა მას აზნაურსა, მადლი შეწირა ღმრთისა წმიდისა მის შეს-ლეისათვს სახლსა თვსსა, და აკურთხა მეუღლმც თვსი“¹⁷. ან კიდევ: ზან-ცთის ძველი ეკლესია, ავტორის თქმით, აიგო „...შეწევნითა ქრისტე-სითა და მეოხებითა წმიდისა გიორგისითა და ლოცვითა ნეტარისა მა-

¹³ სწ ზარზმის ცხბა, გვ. 168₂₂₋₃₂.

¹⁴ კ. კეკელიძე, აღრიცხული ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, თბი-ლისი, 1935, გვ. 125.

¹⁵ მ. ლორთქიფანიძე, აღრეფეოდალური ხანის ქართული საისტორიო მწერლობა, 1966, გვ. 143.

¹⁶ გიორგი შერჩულე, გრგლ ხნცთლს ცხბა, გვ. 258₂₁₋₂₅.

¹⁷ იქვე, გვ. 259₈₋₁₂.

მისა გრიგოლისითა, ხოლო კორციელად მოღუაწებითა დიდებულისა გაბრიელ მთავრისა და ყოველთა მართლმორწმუნეთათა“¹⁸.

საგანგებო განმარტებას მოითხოვეს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ტექსტში დამოწმებული „სხუანიცა მთავარნი“.

ალბათ, შემთხვევითობით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ბასილი ზარზმელის თხზულებაში იხმარება ტერმინი „მთავარი“ და არც ერთი შემთხვევა არა გვაქვს „აზნაურის“ გამოყენებისა, წინააღმდეგ გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებისა, სადაც ერთი და მეორეც არის მოხსენიებული. ამ ორ ტერმინს შორის, სოციალური შინაარსის თვალსაზრისით, არავითარი განსხვავება არ შეინიშნება. როგორც ჩანს, იმ დროს „მთავარი“ „აზნაურის“ სინონიმად იხმარებოდა.

გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში ერთგან გაბრიელ დაფანჩულის მიმართ იხმარება ტერმინი „ერის მთავარი“: „ამისა შემდგომად ღმრთის-მსახურსა მეფესა აშოტ კურაპალატსა აუწყა გაბრიელ ერის-მთავარმან სანატრელისა მამისა გრიგოლის ღირსება და უცხოვება და უქმსა უდაბნოსა მონასტრისა შენება და მოწაფეთა მისთა სათნოება და მოწაფეთაგანვე ცნობა და დიდებულებისა და წმიდისა მის მშობელთა“¹⁹.

ტერმინი „მთავარი“ გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში იხმარება აშოტ კურაპალატის ძეთა მიმართ. გრიგოლმა სთხოვა მათ ენახათ მის მიერ აგებული მონასტრები და კლარჯეთის უდაბნონი. „ხოლო მათ ისმინეს მოკსენება და წმიდისა მის, რომელიცა წინა წარმოუძღლა მთავართა (იგულისხმებიან აშოტ კურაპალატის შვილნი) მათ“²⁰. ანდა: „ხოლო ერისკაცთა მათ შეიკვიმეს მხილება იგი უმეცართა წესისდადებისა და შეინდევს შჯულისა წინამძღუართაგან. და ვითარცა განასრულეს პურის ჭამა, მისცეს მშვედობა მთავარსა მას დიდსა (იგულისხმება გუარამ კელმწიფე) და მან სიხარულით განუტევენა ყოველნი“²¹.

როგორც ვხედავთ, გაბრიელ დაფანჩული ერთდროულად იწოდება დიდებულ აზნაურად, მთავარად და ერისმთავრად. ამავე დროს ყველა მთავარი არ იწოდება ერისმთავრად. „სხუანიცა მთავარნი“, როგორც ჩანს, არ იყვნენ ერისმთავრები. ერისმთავრებად უნდა ვიგულისხმოთ მთავართა მაღალი კატეგორია — „მთავარი დიდი და წარჩი-

¹⁸ გრგლ ხნცთლს ცხბა, გვ. 261₂₁₋₂₄.

¹⁹ იქვე, გვ. 261₃₄₋₃₈.

²⁰ იქვე, გვ. 275₄₋₈.

²¹ იქვე, გვ. 290₁₈₋₁₉.

ნებული“. რაც შეეხება აზნაურს, როგორც ჩანს, აზნაურთა კლასი ამ დროს უკვე გაყოფილია ორ სოციალურ ფენად: დიდებულ აზნაურებად და აზნაურებად (მაგრამ დიდებულები ჯერ არ არიან გამოყოფილნი ცალკე წოდებად. დიდებული წარმოადგენს მხოლოდ აზნაურთა ზედაფენის ეპითეტს).

როგორც ჩანს, აზნაური ჯერ კიდევ ინარჩუნებს ზოგად შინაარსს და მოიცავს როგორც მთავარს, ისე ერისმთავარს. მაშასადამე, ფეოდალთა კლასს აღნიშნავს ორი ტერმინი: აზნაური და მთავარი, ამ კლასის ზედაფენას — დიდებული აზნაური და ერისმთავარი სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში „სხუანიცა მთავარნი“ მოხსენიებულნი არიან მრავლობით რიცხვში და, ცხადია, წარმოადგენენ რიგით მთავრებს. მათგან აშკარად გამოირჩევა მთავარი „დიდი და წარჩინებული“, რომელიც შეიძლება მივიჩნიოთ გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში მოხსენიებული „ერისმთავრის“ და „დიდებული აზნაურის“ თანაბარი სოციალური რანგის პირად.

გიორგი ჩორჩანელი, მთავარი „დიდი და წარჩინებული“, გარემოცულია „წინაშემდგომლებით“. ეს უკანასკნელნი მის გვერდით იმყოფებიან, მას ემსახურებიან. როდესაც უცხოთა მოსვლის ამბავი შეიტყო, გიორგი ჩორჩანელმა „მონათავანი“ გაგზავნა ადგილის დასაზვერად, ამ უკანასკნელმა კი „ყოველი მიუთხრა დიდსა მას მთავარსა და ყოველთა წინაშემდგომელთა. ხოლო იგინი მთავრითურთ შიშმან და განკვრევაბამან შეიპყრნა და საოცარ რამე ჰგონეს საქმე იგი“²².

„წინაშემდგომელი“ უძველესი ტერმინია. იგი გვხვდება შატბერდული ოთხთავების ტექსტებში, რომლებიც, მართალია, IX—X საუკუნეებშია გადაწერილი, მაგრამ წარმოშობით ადრინდელ ხანას—IV—V საუკუნეებს ეკუთვნის²³. აღსანიშნავია, რომ ეს ტერმინი იხმარება ოთხთავის ჯრუჭისა და პარხლის რედაქციებში, აღიშისაში კი არც ერთხელ არ არის მოხსენიებული: „და ერთმან ვინმე წინაშემდგომელმან იკადა მახვლი და ჰსცა მონასა მდღელთ მოძღურისასა და წარკუეათა ყური“ (მრ., 14, 47, DE); „ხოლო მან კუალად უვარ-ყო. და მერმე შემდგომად მცირედისა ეამისა წინაშემდგომელნი იგი ეტყოდეს პეტრეს: ჰეშმარიტად მათთანაჲ ხარ, და რამეთუ გალილეველ ხარ“ (მრ., 14, 70, DE): „მერმე კუალად მკე-

²² სწ ზარზმელს ცხა, გვ. 158₂₄₋₂₇.

²³ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით (897, 936 და 973 წწ.), გამოსცა აკაკი შანიძემ, თბილისი, 1945, გვ. 011.

ვალმან მან იხილა იგი და იწყო სიტყუად წინაშე მდგომელთა მათ, ვითარმედ: ესეცა მათგანი არს“ (მრ., 14, 69, DE); „მიუგო და ჰრქუა ანგელოზმან მან: მე ვარ გაბრიელ, წინაშე მდგომელი პირსა ღმრთისასა და მოვივლინე სიტყუად შენდა და ხარებად ამას“ (ლ., 1, 19, DE); „და ვითარცა ესე თქუა მან, ერთმან წინაშე მდგომელმან მსახურმან ჰსცა ყურმიალსა იესუს და ჰრქუა: „ესრჳთ სიტყუას უგება მღდელთ მოძღუარსა? (ი., 18, 22, DE).

ტერმინი „წინაშემდგომელი“ გვხვდება გიორგი მერჩულის თხზულებაში. გაბრიელ ერისმთავარმა გრიგოლ ხანცთელისა და მისი მოწაფეების საქმიანობა გააცნო აშოტ კურაპალატს. „ესე ყოველი ვითარცა გულისკმა-ყო კეთილად მსახურმან კურაპალატმან აშოტ, მსწრაფლ ხოლო დაწერა ებისტოლჳ ქელითა: თვისითა და კაცი ერთი კეთილი წინაშე მდგომელთაგანი და ერთი გაბრიელის მსახურთაგანი სწრაფით წარმოავლინნა მამისა გრიგოლის წინაშე“²⁴.

მერეს მახლობლად, მათვის სამყოფელში ქურდები მოსულიყვნენ. ერთ-ერთი მათგანი, რომელიც წინ მოუძლოდა მათ, „...კადნიერ იქმნა წარღებად, რაჲცა-იგი აქუნდა წმიდასა მას. და მან ჰრქუა: „წინაშე მდგომელი ვარ წმიდისა ღმრთის-მშობლისაჲ, რომელმანცა პატიეულ გყოს შენ წარმდები ეგე“²⁵.

თხზულების მიხედვით, დიდი მთავრის ქვეშევრდომი დაბალი რანგის ვასალები არიან „საკუთარნი“. „საკუთარი“ სოციალურად ექვემდებარება უფალს. საკუთარნი თვითონაც მთავარნი არიან. გიორგი ჩორჩანელმა, მოისმინა რა ამბავი სერაპიონისა და სხვათა მოსვლის შესახებ, მოისურვა დაწვრილებით შეეტყო ყოველივე. ამ მიზნით... განთენნა რაჲ, კუალად უბრძანა მთავარმან ორთა საკუთართა თვსთა და გონებითაცა ფრთხილთა, რაჲთა ზედა-მიწევნით ცნან ყოველივე. ხოლო წარმოვიდეს კაცნი იგი. და ვითარცა მოიწინეს წინაშე წმიდისა მის მამისა, და იხილნა იგინი და გულისკმა-ყო, რამეთუ მთავარნი არიან და საკუთარნი დიდისა მის მთავრისანი, მიეგება და მოწულედ მოიკითხნა წმიდამან მან და წინაშე ხატსა წარავლინნა, და თაყუანის-სცეს რაჲ, და იკურთხნეს და განიხარეს დიდად ფრიად“²⁶.

დიდი და წარჩინებული მთავარი „საკუთართ“ ხშირად აზრს ეკითხება და მათი რჩევისამებრ იქცევა. ავტორის გადმოცემით, გიორგი ჩორჩანელმა „...ჰრქუა თვსთა საკუთართა: „ვიინაჲთგან არა ინებეს

²⁴ გრგოლ ხნცთლს ცხბა, გვ. 261³³-41.

²⁵ იქვე, გვ. 284³⁴-38.

²⁶ სწ ზრზმლს ცხბა, გვ. 158²⁰-38.

წმიდათა მათ აღგილთა მას ზანავისათა, რაჲთამცა მუნ გუეშენა უდაბ-
ნოჲ დიდი და მალალი, აწ უკუე რაჲ ჯერ-არს ყოფად?“ ხოლო მათ
პრქუეს: „რაჲთა არა დაეაბრკოლოთ გულს-მოდგინებაჲ მათი“²⁷. და
მართლაც, გიორგი ჩორჩანელმა ისე გადაწყვიტა საკითხი, როგორც
„საკუთრებმა“ ურჩიეს: „ძალისაებრი შუწვენა“ გაუწია საღმრთო
ძმებს და ამ უკანასკნელთა კარნახით გადაჭრა სამონასტრო ადგილის
შერჩევის საქმე.

ტერმინი „საკუთარი“ საბა-სულხან ორბელიანს შემდეგნაირად
აქვს განმარტებული: „ესე არს განთესებული საქმე (+ ვითარცა თუა-
ლისათჳს ფერი, ყურისათჳს სმენა, ცხვირისათჳს ყნოსა, პირისათჳს
გემო და ესევეთარნი საკუთარნი)“²⁸. ამ განმარტებიდან ისე ჩანს, რომ
სიტყვა „საკუთარი“ ნიშნავს დამახასიათებელ მხარეს, თ ვ ი ს ე ბ ა ს,
რაც სხვებისაგან გამოარჩევს ერთ მოვლენას თუ საგანს²⁹. ილ. აბუ-
ლაძის ეტიმოლოგიით ტერმინები „საკუთარი“, „საკუთრება“, „უსაკუ-
თრესი“ თავისი „კუთ“ ძირით ძველ ქართულში ძირითადად გადმოს-
ცემს ცნებას, დაკავშირებულს სპეციფიკურთან, კერძოსთან, პირად-
თან, ცალკესა (ცალკერძსა) და სათავისოსთან, ანუ თჳსთან³⁰. „კუთ“
და მისგან ნაწარმოები „კუთნ“ ფუძე, თავის მხრივ, ნაწარმოები ზმნე-
ბითა და სახელზმნებით — კუთნვა, დაკუთნვა, განკუთნვა, გამოკუთნ-
ვა, განკუთნებული, მკუთნველი საბოლოოდ „კუეთ“ ზმნის ფუძისა-
გან ამოდის; ასე რომ, კუთ და კუთნ ძირსა თუ ფუძეს, უპირველეს
ყოვლისა, „კუეთა“-ს ცნებისაგან მოაქვთ თავიანთი მნიშვნელობა (გა-
მოკვეთა, გამოყოფა, გამოსაზღვრა, გამოარჩევა, გამოცალკეევა, გამო-
კერძოება, განთვისება, განჩემება, გამოკუთვნება), რაც სომხური ენის
მონაცემებითაც მტკიცდება³¹. სომხურში „კუთნ“-ისა და „საკუთარ-
საკუთრების“ ცნებათა აღმნიშვნელი ტერმინები, ქართულის მსგავსად,
„კუეთა“-საგან მოდიან. ეს უკანასკნელი, რასაკვირველია, შემთხვევი-
თი მოვლენა არ უნდა იყოს, მას გარკვეული სოციალური პირობები
უნდა ედოს საფუძვლად³².

ი. ჭავჭავიძის აზრით, ტერმინი „კუთნა“ მსახურებას, თავყა-
ნისცემას, ზრუნვას და მოვლას ნიშნავდა. ამის მიხედვით „საკუთარი“

²⁷ ს-ნ ზრზმლს ცხ-ბა, გვ. 161¹⁵⁻¹⁸.

²⁸ ს უ ლ ხ ა ნ-ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ქართული ლექსიკონი, ი ო ს ე ბ
ყ ი ფ შ ი ძ ი ს ა და ა კ ა კ ი შ ა ნ ი ძ ი ს რ ე და ქ ც ი თ, თბილისი, 1928.

²⁹ ი ლ . ა ბ უ ლ ა ძ ე, ძველი ქართულის ლექსიკიდან, ხელნაწერთა ინსტი-
ტუტის მოამბე. I, 1959, თბილისი, გვ. 157.

³⁰ ი ქ ვ ე, გვ. 163.

³¹ ი ქ ვ ე, გვ. 166.

³² ი ქ ვ ე, გვ. 167.

თავდაპირველად მოსაველელის, საზრუნავისა და სათაყვანებელის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო“³³.

აღნიშნული ტერმინი გვხვდება პირველსავე ქართულ წერილობით ძეგლში „მარტკლობაჲ შუშანიკისი“: „...იყო იგი (შუშანიკი, ნ. ვ.) ბნელსა მას შინა მარხვით და ლოცვით და ტირილით. და პრქუა ვინმე პიტიახშსა საკუთარმან მისმან, ვითარმელ: „ამათ წმიდათა მარხვათა ნურას ეტყუ მას“³⁴. იგივე თხზულებაში ვკითხულობთ: „ხოლო პიტიახშმან გამოარჩია ძუძუჲს-მტჳ მისი საკუთარი, რაჲთა მოიყვანის იგი (შუშანიკი, ნ. ვ.) ტაძრად“³⁵.

„როგორც ძუძუჲს-მტე, რომელსაც პიტიახშში საპასუხისმგებლო მისიის დასაკისრებლად გამოარჩევს, ისე „ვინმეც“, რომელიც პიტიახშს რჩევას აძლევს, უკანასკნელთან დაახლოვებულნი პირები არიან. „საკუთარი“ ორივე შემთხვევაში დაახლოვებულ პირს, ახლობელს, თავისიანს ნიშნავს“³⁶.

ტერმინი „საკუთარი“ იხმარება გიორგი მთაწმიდელის თხზულებაში: „ესე ნეტარი მამაჲ ჩუენი იოვანე იყო ნათესავით ქართველი, მშობელთა და პაპათგან დიდებული და წარჩინებული და საჩინოჲ მთავართა შორის დავით კურაპალატისათა, მკნე და ახოვანი და განთქმული წყობათა შინა, მაღალი და შუენიერი ჰასაკითა და აგებულებითა გუამისაჲთა და ბრძენი და გონიერი გონებითა და გულისკმის-ყოფითა, და სავსე შიშითა ღმრთისაჲთა და ყოვლითავე კეთილისა საქმითა, და ფრიად საყუარელი და საკუთარი კეთილად ქსენებულისა დავით კურაპალატისაჲ“³⁷. ანდა: „და ვითარ ესმა კოსტანტი მეფესა, დიდად შეწუხნა და წარავლინა თვისი ვინმე საკუთარი და მოიკითხა იგი“³⁸. შემდეგ: „...ჟამთა რომანოზ მეფისათა, დიდად წარჩინებულ იქმნა გიორგი

³³ ი. ჭავჭავაძის, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი II, გვ. 394.

³⁴ იაკობ ტურტაველი, მარტკლობაჲ შუშანიკისი, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 19₁₃₋₁₆.

³⁵ იქვე, გვ. 24₁₁₋₁₂.

³⁶ გ. სოსელია, საკუთრების უფლების აღმნიშვნელი ტერმინების შესახებ V—XVIII სს. ქართულ წყაროებში, ა. მ. გორკის სახელობის სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტომი IX, სოხუმი, 1956, გვ. 91.

³⁷ გიორგი მთაწმიდელი, ცხოვრება იოვანესა და ეფთჳქესი, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი II (XI—XV სს.), თბილისი, 1967, გვ. 42₁₃₋₂₀.

³⁸ იქვე, გვ. 91₁₃₋₁₄.

წინაშე რომანოზ მეფისა და დიდად საკუთარ და პატივცემულ³⁹.

ტერმინი „საკუთარი“ გვხვდება გიორგი მცირეს თხზულებაში: გიორგი მთაწმიდელი, ავტორის თქმით, „...აღმოცენა... ქუეყანასა თრიალეთისასა, ვითარცა პირმან საქმისამან გაუწყოს. რამეთუ მშობელ—ამისნი იყვნეს ღმრთის-მსახურნი. ეწოდებოდა მამასა იაკობ, ხოლო დედასა — მარიამ. ესე იაკობ იყო ერთგულთაგანი და საკუთართა ღმრთის-მსახურისა მეფისა გიორგისთა⁴⁰; „პირველად შეჰვედრა იგი (გიორგი მთაწმიდელი, ნ. ვ.) ყოვლად წმიდასა ღმრთის-მშობელსა, რომლისა-იგი ერთგულ მსახურ და საკუთარ მონაყოფად იყო, და მერმე თვსთა ძმათა მიუთუალა და თვთ სიხარულით წარვიდა სახედ თვსა⁴¹; „ხოლო მეფემან ბაგრატ სიხარულითა დიდითა წარმოგზავნა შვილი თვისი მართა კაცთა თანა საკუთართა თვსთა⁴²; „ხოლო მას (მეფეს, ნ. ვ.) ვითარცა ესმა, განიხარა ფრიად და წარმოავლინა საკუთარი თვისი იოვანე⁴³.

ამრიგად, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის „საკუთარის“ სოციალურ-პოლიტიკურ შინაარსზე: „საკუთარი“ ვასალია — ის დიდ მთავარს ექვემდებარება, ამავე დროს თვითონაც მთავარია. „საკუთარი“ დაბლა დგას წინაშემდგომელებზე: ბერებთან გაგზავნილი ყრმა დაბრუნების შემდეგ ამბავს მოახსენებს არა მარტო მთავარს — გიორგი ჩორჩანელს, არამედ მის წინაშემდგომელებსაც, გიორგი. ჩორჩანელი კი ამბის ზედმიწევნით შესატყობად გზავნის არა წინაშემდგომელებს, არამედ ორ საკუთარს. სხვა წყაროების ცნობები აღსატურებს და ნაწილობრივ ავსებს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მონაცემებს „საკუთარზე“, როგორც დაბალი რანგის ვასალზე.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში, გარდა საზოგადოების გაბატონებული ფენისა, გვხვდება დაბალი სოციალური ფენებიც და ინმარება მათი აღმნიშვნელი სათანადო ტერმინებიც. ამ მხრივ საგანგებო

³⁹ გიორგი მთაწმიდელი. ცხოვრება, იოვანესი და ეფთჳმესი, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი II (XI—XV სს.), თბილისი, 1967, გვ. 93₁₄₋₁₈

⁴⁰ გიორგი მცირე, ცხოვრება გიორგი მთაწმიდელისა, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი II (XI—XV სს.), თბილისი, 1967, გვ. 110₄₋₁₀

⁴¹ იქვე, გვ. 115₁₁₋₁₄

⁴² იქვე, გვ. 141₉₋₁₀

⁴³ იქვე, გვ. 157₁₅₋₁₈

ყურადღებას იმსახურებს ტერმინი „ქუეყანის-მოქმედი“, რომელიც, როგორც უკვე აღნიშნულია ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, მიწისმოქმედს, მიწის დამმუშავებელს, გლეხს ნიშნავს⁴⁴.
თხზულების მიხედვით, „ქუეყანის-მოქმედს“ ახასიათებს პატიოსანი შრომითა და ლიტონად, ე. ი. უბრალოდ, მარტივად ცხოვრება: „ესე ნეტარი და ყოლად ქებული სერაპიონ აღმოსცენდა ქუეყანასა კლარჯეთისასა მშობელთაგან ღირსთა და პატიოსნებით და ლიტონად ცხოვრებითა, რომელნი შრომით და ქუეყანის-მოქმედებით იზარდებოდეს და ნაშრომისაგან მათისა მდიდრად ზრდიდეს გლახაკთა, და ძალისაებრსა მისცემდეს უღონოთა კელის-აპყრობასა, და სიმშვიდით და სიძდაბლით იყოფვოდეს მსგავსად საწინასწარმეტყუელოესა სიტყვსა: „ვის მივხედნე გარნა მშვიდსა და მდაბალსა“ და შემდგომი“⁴⁵.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, „ქუეყანის-მოქმედს“. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ცნობით, შეუძლია „გლახაკთა მდიდრად ზრდა“ და „უღონოთა კელის-აპყრობა“. ამდენად, ცხადია, „ქუეყანის-მოქმედი“ არ წარმოადგენს საზოგადოების ყველაზე დაბალ სოციალურ კატეგორიას არც ეკონომიურად („გლახაკთა მდიდრად ზრდა“) და არც უფლებრივად („უღონოთა კელის-აპყრობა“).

საზოგადოების უმდაბლესი სოციალური კატეგორიის აღმნიშვნელი ტერმინი „გლეხი“ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებული არ არის. არ არის იგი დადასტურებული არც გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებასა და არც ზოგიერთ სხვა ნარატიულ ძეგლში, როგორც ეს შენიშნა ი. ჯავახიშვილმა. მისი აზრით, ამ ძეგლებში გლეხის შესატყვისად იხმარება სხვა ტერმინები: გიორგი მერჩულეს თხზულებაში — „მსოფლიონი ერის კაცნი“ და „მდაბიო“, „მატიანე ქართლისაჲში“ — „წურილი ერი“, სუმბატ დავითის ძის თხზულებაში — „ერნი მსოფლიონი“. ი. ჯავახიშვილი თვლის, რომ ეს ან შემთხვევითობით აიხსნება, ან მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ ეს ტერმინი XI საუკუნემდე არ იყო დამკვიდრებული ქართულ მწერლობაში⁴⁶.

⁴⁴ ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვ. I-ტფილისი, 1928, გვ. 28. კ. კეკელიძე, აღრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, გვ. 127.

⁴⁵ ს. ზარზმელის ცხება, გვ. 152₂₆₋₂₇.

⁴⁶ ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი I, გვ. 38.

უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირად არა, მაგრამ მანაც გვაქვს ამ სიტყვის ხმარება ქართულ მწერლობაში მეთერთმეტე საუკუნემდე. ერთი ადრინდელი ხმარება ამ სიტყვისა დადასტურებულია „რიფსიმეანთა წამების წიგნში“, რომელიც VIII საუკუნეზე უადრესი და IX საუკუნეზე გვიანდელი არ უნდა იყოს⁴⁷.

„რიფსიმეანთა წამების წიგნი“ ასახელებს ქალაქ ვალარშაპატის დაბალ მასას, რომელსაც „გლებს“ უწოდებს⁴⁸. ტერმინ „გლების“ ზოგადი მნიშვნელობა კარგად ჩანს ქართული ბიბლიის „ოშკურ ხელნაწერში წარმოდგენილი „სოლომონის სიბრძნის“ მე-6 თავის მე-7 მუხლიდან⁴⁹. ილ. აბულაძე ასე განმარტავს „გლების“ შინაარსს: „როგორც ქართულ მოწმობათაგან ირკვევა, „გლები“ ძველად ჩვენში ხმარებულა ფართო შინაარსით მოსახლეობის სოციალურად დაბალი ფენის აღმნიშვნელად, და ვიწროთი—ამ დაბალ ფენაში შემავალი ქალაქელი (რიფსიმეანთა წამების მიხედვით) თუ სოფელი უბრალო ხალხის ანუ „გლების“ ამსახველად (გრიგოლ ოშკელის თარგმანის მიხედვით). ბიბლიის ქართული თარგმანის „გლები“ შეესატყვისება სომხურ „ალქატს“ და რუსულ „НШШШ“-ს და „БЕДНЯК“-ს. ორთავე შემთხვევაში „ღარიბს“. ეს უკანასკნელი კი ძველი ქართულით ჩვეულებრივ „გლახაკ“-ად იწოდება. რადგან ქართულ კონტექსტებში „გლები“ თითქმის ყველგან „მდიდარს“ უპირისპირდება, ამიტომაც მისი „გლახაკ“-ად მიჩნევა არ უნდა ჩანდეს საექვო⁵⁰.

როგორც ი. აბულაძის მიერ მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, „გლები“ იყო დაბალი სოციალური ფენის აღმნიშვნელი ზოგადი ტერმინი. ამასვე უკერს მხარს „ნიკორწმინდის დაწერილი“, სადაც „გლები“ აღნიშნავს როგორც მიწაზე მიმაგრებულ, მებეგრე მიწისმოქმედს, რომლის გაყიდვა, შეწირვა თუ სხვა სახით გასხვისება შეუძლია ფეოდალს, ისე მიწისმფლობელ უშუალო მწარმოებელს. საბუთის ცნობით, ნონასტრის წინამძღვარი ყიდულობს მიწას გლებისაგან: „ჩინქარაჲს ძისა გლებისაგან ვიყიდე ნაოთხალი ვენაჯისაჲ, ჩუენ თანა ედვა და გავისაკუთრე და მივეც ზროხაჲ ა, და ორმოცისა დრამისა კმელადი“⁵¹. ამავე საბუთის ცნობით, მონასტერს სწორავენ გლებებს, ე. ი. პირად თავისუფლებამწართმეულ უშუალო მწარმოებელს⁵².

47 ი. აბულაძე, ძველი ქართულის ლექსიკონიდან, გვ. 170.

48 იქვე.

49 იქვე, გვ. 172.

50 იქვე, გვ. 174.

51 ქართული სამართლის ძეგლები. ტომი III. საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI—XIX სს), თბილისი, 1970, გვ. 27.

52 იქვე.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში იხმარება ტერმინი „გლახაკი“. როგორც წყაროებიდან ჩანს, ეს არის „ქუეყანის-მოქმედთა“ წრიდან გამოსული, ეკონომიურად და სოციალურად მიმძლავრებული, წარმოების უნარდაკარგული სოციალური ფენა. გლახაკის ცნება სიმდიდრესთან არის დაპირისპირებული: „უძლურთა მკურნალო, კირვეულთა შემწეო, ღელვა-გუემულთა ნავთ-საყუდლო, გ ლ ა ხ ა კ თ ა ს ი მ დ ი დ რ ე ო, უცხოთა და მოგზაურთა ნუგეშინის-მკემლო...“⁵³. სხვაგან ავტორი სამონასტრო ადგილის შესარჩევად სამოსელჩამოხეული და დაქანცული ბერების გარეგნობას მიიჩნევს გლახაკთა გარეგნობად. იგი წერს: „...ესევეთართა ს ი გ ლ ა ხ ა კ ი თ ა იხილვებიან და ესევეთარსა ამას უღლაწსა ადგილსა იხილვებიან“⁵⁴.

აღამიანთათვის მძიმე უბედურებად თვლის ავტორი „სიგლახაკის ალში“ ჩავარდნას. სერაპიონ ზარზმელის ოჯახის თავგადასავალი მოწმობს, რომ სანამ ოჯახის მამა ცოცხალია და შრომის უნარი შესწევს, „ქუეყანის-მოქმედის“ ოჯახიც არსებობს, მაგრამ დაობლებულ მცირეწლოვან ბავშვებს თავისი შრომით არსებობა არ შეუძლიათ და დიდ მატერიალურ სივიწროვეს განიცდიან: „და დაშეთს სამნივე ყრმანი მსგავსად ბაბილოენისა ყრმათა ა ლ ს ა მ ა ს შ ი ნ ა ს ი გ ლ ა ხ ა კ ი ს ა ს ა შ ე თ ხ ე უ ლ ნ ი“⁵⁵.

შუა საუკუნეებში გლახაკთა სოციალური ფენა არსებობდა სხვა ქვეყნებშიც, როგორც აღმოსავლურ სამყაროში, ისე ბიზანტიაში. ჩვენში ამ ფენის მრავალრიცხოვნებას მოწმობს ის გარემოება, რომ იგი მეფეთა სავანებო ზრუნვის საგანი იყო. მაგალითად, ბაგრატ კურაპალატმა IX საუკუნეში გლახაკთა და უძლურთა სასარგებლოდ განსაკუთრებული გადასახადი, ე. წ. „გლახაკთა ნაწილი“ დააწესა⁵⁶.

„გლახაკი“ ღარიბის, დაბალ სოციალურ საფეხურზე მდგომი ადამიანის აღმნიშვნელად იხმარება გიორგი მცირეს თხზულებაში: „ამისა შემდგომად აღძრვითა ზეგარდამოხათა მოუკდა სურვილი უ ც ხ ო ე ბ ი ს ა და ს ი გ ლ ა ხ ა კ ი ს ა ა და თვსთა და მეცნიერთაგან განშორებისაჲ, და, უფროაჲს-და ვთქუა თუ, სურვილი თაყუანისცემისათვის წმიდათა მათ და განმაცხოვრებელთა ადგილთა...“⁵⁷. ავტორის თვალთხედვით გლახაკი ხმარობს „დაბებულ“, ე. ი. ძველ, დაცვეთილ, დაკონკილ ტანსაცმელს. როდესაც გიორგი მთაწმიდელი ათონის მონას-

⁵³ ს¹ ზ¹ ზმ¹ლს ცხ¹ბა, გვ. 186⁷⁻⁹.

⁵⁴ ი ქ ვ ე, გვ. 158⁹⁻⁹.

⁵⁵ ი ქ ვ ე, გვ. 153¹⁸⁻¹⁸.

⁵⁶ ი. ჭ ა ვ ა ხ ი შ ე ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, II, 1965, გვ. 115.

⁵⁷ გ ი ო რ გ ი მ ც ი რ ე, ცხოვრება გიორგი მთაწმიდელისაჲ, გვ. 119¹²⁻¹⁸.

ტრიდან იერუსალიმში გაიპარა, მას გზად შემოხვდა ვილაც კაცი, რომელსაც „დაბებკული“ ტანსაცმელი ემოსა. გაიგეს რა გიორგის წასვლის ამბავი, მამა მკარი და სხვა ბერნი „შეწუხნეს ფრიად და ყოველით კერძო მეძიებელნი და შემპყრობელნი განავლინნეს, და ყოველნი გზანი მოიცივნეს. მაშინ, ვითარცა გულისკმა-ყო, რამეთუ შეიპყრობდეს, საღმრთო ღონე იქუშია ვითარცა დიდმან ათანასი, და შესამოსელი თვისი ფრიად კეთილი მისცა გლახაკსა ვისმე და მისი იგი დაბებკული შეიმოსა“⁵⁸.

ტერმინი „გლახაკი“ უქონელის, უღონოს მნიშვნელობით იხმარება ძველში „ისტორიანი და აზმანი შარავეანდელთან“. თამარმა „...იკსნა მოვალენი ვალთაგან, და მისცა ობოლთა ღონე და ქურივთა კელმწიფობა ქორწინებად, და ღონიერ ყვნა გლახაკნი და მდიდარ ღონიერნი“⁵⁹. ან კიდევ: „მშუებელნი იხარებდეს, გლახაკნი განმდიდრდებოდეს“⁶⁰; თამარი გლახაკთადმი მზრუნველობას იჩენდა: „ამან (იგულისხმება თამარი, ნ. ვ.) ისმინა კმა იგი უტყუელისა პირისა და შეიტკბო იგი, რამეთუ ღამე ყოველ მძღვარება, ლოცვა, მუკლთ-დრეკა და ცრემლით ვედრება ღმრთისა ზემდგომობითა განსაკვრებულ აქუნდა, და ღამე ყო კელსაქმარი, რომელი გლახაკთა მიეცემოდა“⁶¹. ან კიდევ: „კელით-საქმარი ჩისი განყიდეს და ეგოდენ ფასი გლახაკთა აქელ-საქმარის და მისცის არა სამეფოდ შემოსავალთაგან“⁶². თამარი „...არა უმაღლო იპოვა ღმრთისა მიმართ; აღასრულებდა ლიტანიობასა და ღამისთევასა, მრავალნი გასცა ობოლთა და გლახაკთა ზედა, და ლაშქართა ზედა გაყო საჭურჭლე დიდი, აღვსებულნი კუალად აღავსნა“⁶³. თხზულების ერთი ადგილიდან ჩანს, რომ გლახაკი შიმშილობდა: თამარმა „...აღავსნა ყოველნი კელნი მთხოველთანი, და განაძღნა ყოველნი გლახაკნი და აღუვსო წიაღნი მათნი უხუებით“⁶⁴.

ტერმინი „გლახაკი“ იხმარება ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულებაში მდიდართა საპირისპიროდ: „...იყვნეს თვთ მუნ და ყოველთა ადგილსა ლიტანიობანი და ღამისთევანი მიმდემნი, და ცრემლთა დინებანი იხილვებოდეს მდიდართა და გლახაკთანი სწო-

⁵⁸ ცხება გრგი მოწმდსი, გვ. 119₃₁—120₁₋₄.

⁵⁹ ისტონი და აზმნი, ქც, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა. II, გვ. 29₁₆₋₁₇.

⁶⁰ იქვე, გვ. 47₁₄.

⁶¹ იქვე, გვ. 79₁₂₋₁₄.

⁶² იქვე, გვ. 81₁₋₃.

⁶³ იქვე, გვ. 109₁₄₋₁₇.

⁶⁴ იქვე, გვ. 140₂₀₋₂₁.

რეზიოტ⁶⁵. ეხება რა თამარის დიდ დამსახურებას, ავტორი შენიშნავს: „და წამებს ამას ყოველი მახლობელი სამეფო გარემოში ქართლისა, თუ რაოდენნი დაგლახაკებულნი მეფენი განამდიდრნა, რაოდენთა მიმძლავრებულთა უკუნ სცა სამეფო თვსი, რაოდენნი განდევნილნი სამეფოდვე თვსად კუალად აგნა და რაოდენნი სიკუდილად დასჯილნი განათავისუფლნა“⁶⁶.

თამარის ზრუნვა გლახაკთა მიმართ ბასილი ეზოსმოდღვარს შემდეგნაირად აქვს აღწერილი: „ხოლო გლახაკთათვის განეჩინნეს სარწმუნონი ზედამდგომელნი, და ყოვლისა სამეფოსა მისისა შემოსავალნი, რაცა იყო შინათ და გარეთ, ყოვლისა ნათალი გლახაკთა მიეცემოდა დაუკლებელად ერთისა ქრთილისა მარტულამდეცა. და ამას ყოვლადვე არა გონებდა ქველის საქმედ მითულვად წინაშე ღმრთისა, რამეთუ რაჟამს მოიცალის მარტოებით ყოფად, მყის აღიღის სასთუელი, გინა საკერავი და ნაშრომსა მას თვსთა კელთასა ხუტესთა და გლახაკთა განუყოფნ თვსითა კელითა“⁶⁷. ან კიდევ: „წარვლნა დღენი მისნა სიხარულსა შინა, ამისთვის რამეთუ მარადღე ახარებდა ყოველთა გლახაკთა და დავრდომილთა“⁶⁸.

როგორც ვედავთ, „გლახაკთა“ ფენას იმდენად მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა შუა საუკუნეების საქართველოს სოციალურ ცხოვრებაში, რომ ის სახელმწიფო ზრუნვის საგანს შეადგენდა.

როგორც აღნიშნული გვექონდა, ბასილი ზარზმელის თხზულებაში არ იხმარება ტერმინი „გლეხი“, მაგრამ როგორც ტექსტიდან თვალნათლივ ჩანს, „გლეხები“ (თუ გლეხს მივიღებთ დაბალი სოციალური ფენის აღმნიშვნელ ზოგად ტერმინად, როგორც ეს ჩანს ადრინდელ ძეგლებში) უნდა ყოფილიყვნენ იმ ადგილის მფლობელნი, რომელიც მდებარეობდა „უტყვს“-ად წოდებული ხევის ბოლოში და სახელად ძინძე ჰქმევია. როდესაც მათ შეუტყვიათ ბერების მოსვლის ამბავი, განრისხებულთ ეს უკანასკნელნი აქედან გაუძევებიათ.

თხზულების ტექსტში ვკითხულობთ: „ხოლო ეუწყა რაჲ უფალთა მის დაბისათა, ვითარმედ უტყხოთა ვიეთმე მონაზონთა ჰნებაჲს ადგილსა მას აღშენებად მონასტერი, ხოლო მათ არა ინებეს, რამეთუ იყვნეს ყოვლითურთ მქეცებრივ, უწირავ და ბოროტ, რამეთუ არა ინებეს კურთხევაჲ წმიდათა მათგან“⁶⁹.

⁶⁵ ბასილი ეზოსმოდღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, ქც.

II, გვ. 144²⁵⁻²⁷.

⁶⁶ იქვე, გვ. 147⁷⁻¹⁰.

⁶⁷ იქვე, გვ. 147²⁴⁻²⁹.

⁶⁸ იქვე, 147²⁴⁻²⁵.

⁶⁹ სწ. ზრზმელს ცხბა. გვ. 156²⁰⁻²¹

ამ ფრაზაში გამოსკვივის აგიოგრაფის კლასობრივი დამოკიდებულება დაბალი სოციალური ფენის, ამ შემთხვევაში „გლეხობის“ მიმართ.

ს. ჭანაშია ამ „უფალთა მის დაბისათა“-ში გულისხმობდა, ერთი მხრივ, „გლეხებს“, ხოლო მეორე მხრივ — მათი სოფლის ბატონს, რომელსაც, როგორც მკვლევარი შენიშნავს, მის ხალხთან ერთად „...ბერებისათვის უკმეხად გამოუცხადებია—არც თქვენი ლოცვა-კურთხევა გვინდა და არც თქვენი მონასტერი, მოგვშორდით თავიდანო. სერაპიონი და მისი თანამშრომელი, როგორც ჩანს, გაძალიანებულან. მაშინ ამ ფეოდალს, ალბათ, მსახურებისათვის განკარგულება გაუცია, უტაცნიათ ხელი დაუბატიებელი სტუმრებისათვის და ძალით გადაურეკნიათ თავიანთი სოფლის საზღვრებს გარეშე“⁷⁰.

ეფიქრობთ, რომ „უფალთა მის დაბისათა“-ში ამ დაბის მფლობელი „გლეხნი“ იგულისხმებიან მხოლოდ.

სამონასტრო ადგილის შესარჩევად წამოსული ბერები მიადგებიან ადგილს, რომელიც მდებარეობდა „...შესაკრებელსა ორთა მათ წყალთასა. ხოლო იყო მუნ წისქვილი, სახლი რაჲმე შესაკრებელსა მას შუა წყალთასა, რომელსა საძმო ეწოდებოდა. და ამას შინა იყვენეს კაცნი რაჲმე უკეთურნი, ყოლად მქეცებრივნი, ვითარცა ადგილისა უკაცოხსა და უცხოხსანი“⁷¹. დაინახეს რა მოსული ბერები „კაცთა მის დაბა-წისქვილისათა, იწყეს ყენებად... და ვითარცა ცოფნი წინა რბიოდეს“⁷², მოგვითხრობს ავტორი.

მაგრამ მამების შეურაცხყოფისათვის „...კაცთა მათ, რომელნი იგი შესაკრებელსა მას წყალთასა წინა რბიოდეს ვითარცა ეშმაკეულნი“⁷³, ღვთის სასჯელი მიიღეს. არანაკლები ძალის შეტაკება მოუხდათ ბერებს ტბასთან, რომელსაც „სათაქუე“ ეწოდებოდა. ამ მგზავრობის ერთ-ერთი მონაწილე იგონებს: „მოვიდეს ვინმე კაცნი უკეთურნი, რომელნი გუეტყოდეს, რაჲთა დავაცადოთ სლვაჲ კერძოთა მათ, რომელთა მიგუემართა, რამეთუ უამი არსო ნადირთაჲ, რომელნი მოვლენ ტბასა ამას,

⁷⁰ ს. ჭანაშია, მწიწის ფეოდალური მითვისებისათვის ძველ საქართველოში, შრომები, II, გვ. 440.

⁷¹ ს. წ. ზრ. ზმლს ცხ. ბა, გვ. 162₂₂₋₂₆.

⁷² იქვე, გვ. 162₂₁₋₂₃.

⁷³ იქვე, გვ. 167₂₂₋₂₃.

რამეთუ მზა არიან მონადირენი ადგილთა ამათ, რაჲთა არა იქმნას ცთომამჲ მათი თქუენ მიერ⁷⁴.

წმინდა მამები „გარე-უკუ-მოაქციეს“, ისინი გამოემართნენ ადგილისაკენ, რომელსაც ბაბგენ ეწოდებოდა, და შეხვდნენ ვინმე გარბანელს, რომელსაც სერაპიონმა ჭუარი დასწერა და შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „ღმერთმან მოგაგოს ნაცვალი მგზავრობისა შენისაჲ, ძმაო ხოლო გეტყვ შენ, რამეთუ ადრე იხილო მისაგებელი კ ა ც თ ა მ ა თ ბ ო რ ო ტ თ ა და შ ფ ო თ ი ს-მ ო ყ უ ა რ ე თ ა ჲ“⁷⁵.

დამოწმებულ ადგილებში დაბალი სოციალური ფენის აღსანიშნავად იხმარება ტერმინი „კ ა ც ი“ (მრ. კაცნი, კაცთა; შდრ. მეგრული („კოჩი“). რა მიმართებაშია „კაცი“ „გლეხთან“? გლეხი, როგორც ჩანს, უფრო ზოგადი ტერმინია, ვიდრე კაცი. „გლეხი“ ეწოდება უშუალო მწარმოებელთა ყველა ფენას, როგორც პირადად თავისუფალს, ისე პირად თავისუფლებამწართმეულ მებეგრეს, ფეოდალის მიწაზე მჭდომს, ხოლო „კაცი“, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მიხედვით, უფრო ვიწრო შინაარსისა ჩანს: ის არ გულისხმობს მებეგრეს, ფეოდალის მიწაზე მჭდომს. ზემოთ აღნიშნულ მაგალითებში „კაცნი“ დაბა-წის-ქვილის მფლობელნი არიან; როგორც ჩანს, ძინძეს მფლობელნი— „უფალნი დაბისანი“ ასევე „კაცნი“ არიან.

ამრიგად, „დაბის უფლებთან“, „კაცებთან“ (გლეხებთან?) ბერების შეტაკება მოწმობს, რომ ამ უკანასკნელთ კარგად ესმოდათ, რასაც უქადდა მათ ამ ადგილებში მონასტრის მშენებლობა. ამიტომაც მათ მძაფრი წინააღმდეგობა გაუწევიათ სერაპიონისა და მისი თანხლები პირებისათვის.

ყურადღასაღებია ის გარემოება, რომ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ავტორი საზოგადოების ამ დაბალი ფენისადმი კლასობრივ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს და სწორედ კლასობრივი პოზიციიდან უწოდებს მათ „უკეთურს“, „ბოროტს“, „უწირავს“, „მჭეცებრივს“, „შფოთის-მოყუარეთ“ და სხვა.

გლეხთა წრეს ეკუთვნოდა ალბათ სოფელ ძ ა რ ლ უ ა ს მცხოვრებიც⁷⁶. იგი სერაპიონ ზარზმელის გარდაცვალების შემდგომ მისსავე მონასტრის მამასახლისმა აღკვეცა. „...და აღასრულეს მის ზედა ყოველი წესი მონაზონთაჲ. და ვითარცა წარვიდა კ ა ც ი იგი სოფლად თქსსა, იცნეს იგი კ ა ც თ ა და მეგობართა, და განჰკრთეს, იხილეს რაჲ

⁷⁴ სწ ზარზმელს ცხბა, გვ. 164_ა-_ბ—165₁.

⁷⁵ ი ქ ე ე, გვ. 165_ა-_ბ.

⁷⁶ კ. კ ე ე ლ ი ძ ე, ა. ფ. ქ. ლ., გვ. 127.

უცხოთა სამოსლითა შემოსილი, და ენება კულად ერისაგან ყოფად. და ვითარცა ვერ შეუძლეს მორჩილებად მისი, უთხრეს ესე უფალსა მისსა, რამეთუ იყო კაცი იგი საქმარ და მსრბოლ გზათა შორთა⁷⁷.

როგორც ჩანს, ამ დროს სამცხეში „გლებთა“ მასიდან გამოყოფილი იყვნენ ცალკეული პირები, რომლებიც ასრულებდნენ ამა თუ იმ წვრილ სამოხელეო ფუნქციას. ასეთთა რიცხვს ეკუთვნოდა სოფელ ძარღუაში მცხოვრები „მსრბოლი გზათა შორთა“, რომელიც ქონებრივად რამდენადმე დაწინაურებულა (305 დრაჰკანის მფლობელი გამხდარა).

ასეთივე კატეგორიის პირები იყვნენ ე. წ. „მკვრცხლ მავალნი“. გიორგი ჩორჩანელმა შეიტყო უცხო პირთა მოსვლის ამბავი და „...შემდგომად სამისა დლისა უბრძანა, რაათა მზა-ყენენ გზანი მიმყვანებელნი ადგილსა მას, რომელსაცა იყენეს წმიდანი იგი. და აღეკაზმა და აღილო მცირედი რაამე ევლოგიაჲ, რომელი შეეტყუებოდა კაცთა მათ მეუღაპნოეთა, და მის თანა წარიყვანა ხუცესნიცა საცეცხლურსა-კუმეველებითა. და წარავლინა წინაათ მკვრცხლ მავალნი, რაათა გაანჰმზადებდენ გზათა“⁷⁸.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში ახმარება ტერმინი „ერი“: „ხოლო წმიდაჲ იგი, ვითარცა იყო უცხოჲ ზუაობისაგან, მიუგო და ჰრქუა მათ: „ნუ ჰგონებთ, მთავარნო და ერნო, თუმცა ჩუენითა რაათმე ძალითა ქმნილ იყვნეს სასწაულნი ესე, არამედ რამეთუ აღიდა ხატი პარისა თვისისაჲ ქრისტემან ღმერთმან, რაათა თქუენ გრწმენეს, ვითარმედ არა ტყუვილ და ამაო არიან საქმენი ესე, რომელთა თქუენ ხედავთ“⁷⁹. ან კიდევ: „...დაიდგინა მონაცვალებდ მისა აავლე ვინმე ხუცესი, კაცი წამებული ყოვლისა მიერ ერისა“⁸⁰.

ტერმინი „ერი“ შემკრებლობითი, საზოგადო ცნების გამომხატველი სიტყვა იყო, რომელსაც ქართული მწერლობის უძველეს ძეგლებში ორგვარი მნიშვნელობა ჰქონდა: ხალხსაც აღნიშნავდა და ჯარსაც. შავალითად, სახარების ქართულ თარგმანში აღნიშნული ტერმინი ხან ხალხის, ბრბოსა და კრებულის შესატყვისიდა, ხან ჯარისა და ლაშქრისა⁸¹. სიტყვა „ერის“ ამგვარი მნიშვნელობების არსებობა სრულიად დასაშვებია ჩანს, რადგან უძველეს დროს ხალხი და ჯარი ერთი

⁷⁷ ს. წ. ზარზმელ ცხ. ბა, გვ. 182²³⁻²⁸.

⁷⁸ იქვე, გვ. 159²⁴⁻²⁹.

⁷⁹ იქვე, გვ. 169⁹⁻¹⁴.

⁸⁰ იქვე, გვ. 184²⁹⁻³¹.

⁸¹ ი. ქაჯახიშვილი, ქართულ სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი

და იგივე იყო. შემდგომში ტერმინი „ერი“ თანდათან კარგავს ჯარის გაგებას და მხოლოდ ხალხის აღმნიშვნელ ტერმინად იქცევა. ჯარისათვის კი სამწერლო ენაში ჯერ სიტყვა „სპა“ შემოდის, ხოლო შემდგომ ტერმინი „ლაშქარიც“ იხმარება⁸².

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში „ერი“ სოციალური ტერმინია და იხმარება საზოგადოების დაბალი ფენის (რუს. *престолюжи*) აღსანიშნავად. ამაზე განსაკუთრებით მიგვანიშნებს ერთი ადგილი „ცხოვრიდან“, სადაც ნათქვამია: გიორგი ჩორჩანელი „...ყოველთა ჰმატდა სიმდიდრითა და სიმრავლითა ერთა და აგარაკთათა...“⁸³.

ცნობილია, რომ ძველ ქართულ წყაროებში დაბალი ხალხის აღსანიშნავად იხმარებოდა „წურილი ერი“ და „ყოველი ერი“. ამ ტერმინთა შინაარსობრივი მნიშვნელობა კარგადაა ნაჩვენები ქართულ საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში იხმარება ტერმინი „ყრმა“. ეს უკანასკნელი „მონის“ სინონიმად არის გამოყენებული. მაგალითად, როდესაც ნადირობისას გიორგი ჩორჩანელმა ტყეში კვამლი შენიშნა, „...მყის უბრძახა ერთსა ვისმე მონათა განსა: „და წარვედ მსწრაფლ“, ჰრქუა, „და ზედამიწევნით ცან ძალი საქმისაჲ ამის და მუწყე ჩუენ, თუ რაჲმე არს სახილავი ესე?“. ხოლო წარვიდა მყის ყრმაჲ იგი და ჭირით და შრომით მიჰყვა კუამლსა მის ცეცხლისასა“⁸⁴. იგივე ტერმინი ერთგან კვლავ აქვს თხზულების ავტორს გამოყენებული: „და მოუწოდა (იგულისხმება გიორგი ჩორჩანელი, ნ. ვ.) ერთსა ყრმათა განსა და ჰრქუა მას: „მივედ, ძმაო, და არქუ წმიდათა მათ, რაჲთა მოვიდენ ადგილსა ამას“⁸⁵.

ტერმინ „ყრმის“ თაობაზე კ. კეკელიძე შენიშნავს: „თხზულებაში (იგულისხმება სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება) ვხვდებით აგრეთვე სხვა სოციალური წრის წარმომადგენელსაც, მაგალითად, ყრმას, რომელიც, ავტორის შეგნებით, მონის სინონიმს წარმოადგენს... რომ აქ სიტყვა „ყრმა“ სოციალური ტერმინია, აღმნიშვნელი იმისა, რასაც ჩვეულებრივ „ყმა“ ეწოდებოდა, და არა ასაკისა, ბავშვის მაჩვენებელი, ჩანს იქიდან, რომ ამ „ყრმას“ თითქმის ყოველ ნაბიჯზე „კაცი“ ეწოდება, მას მიმართავენ სიტყვით „ძმაო“ და არა „შვილო“. საფიქრ-

⁸² ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი I, გვ. 21.

⁸³ სწ. ზარზმელის ცხ. ბა. 157₁₃₋₁₄.

⁸⁴ იქვე, გვ. 157₂₅₋₂₆—158₁₋₄.

⁸⁵ იქვე, გვ. 161₁₃₋₁₆.

ბელია, რომ „ყმა“, რომლის პირვანდელ, უძველეს ფორმად „ყრმა“ ჩანს, როგორც სოციალური ტერმინი, უფრო ძველია, ვიდრე ე. წ. პატრონუმობის პერიოდი ჩვენი ისტორიისა (მე-10 საუკუნე), ის, ალბათ, იხმარებოდა პარალელურად ტერმინისა „მონა“; ყოველ შემთხვევაში, ბიბლიაში არის ისეთი ადგილები (მაგალ. ისაია 44²¹), სადაც „ყრმა“ „მონის“ მნიშვნელობითაა ნახმარი (И. Джавахов, Государственный строй древней Грузии и Армении, 73). ამავე მნიშვნელობით ეს ტერმინი ნახმარი უნდა იყოს აგრეთვე მეხუთე საუკუნის ძეგლში, რომელსაც „შუშანიკის მარტვილობა“ ეწოდება⁸⁶.

ქ. კეკელიძემ „ყ რ მ ის“ განმარტებისას ყურადღება მიაპყრო იმ გარემოებას, რომ აღნიშნული ტერმინი მოხსენიებულია იაკობ ცურტაველის თხზულებაში „მარტვლობაჲ შუშანიკისი“ და იქაც, მისივე სიტყვით, იმავე მნიშვნელობითაა ნახმარი, როგორც ბიბლიის ჩვენთვის ცნობილ რედაქციებში.

ტერმინი „ყ რ მ ა“ განმარტებული აქვს ილ. აბულაძეს „შუშანიკის მარტვლობის“ მის მიერ გამოცემული ტექსტისათვის დართულ ლექსიკონში. მკვლევარი აღნიშნულ ტერმინს განმარტავს, როგორც „ახალგაზრდას“⁸⁷. საზოგადოდ კი, ი. აბულაძის აზრით, ტერმინი „მონა“ და „ყრმა“ მსახურის (და არა ყმის) აზრს მოიცავენ და ერთმანეთს ამიტომაც ენაცვლებიან⁸⁸.

რა თქმა უნდა, ბასილი ზარზმელის თხზულებაში დამოწმებულ ტერმინებს „ყრმა“ და „მონა“ არაერთი კავშირი არა აქვს მონათმფლობელურ ფორმაციასთან. ისინი ფეოდალური საზოგადოების ცნებათა გამოხატველად გვევლინება. ამავე დროს, როგორც ჩანს, „ყრმა-ცა“ და „მონაც“ განვითარების ორგვარ ტენდენციას ამჟღავნებდა: ორივე ტერმინი დროთა განმავლობაში უკავშირდებოდა როგორც გაბატონებული ფეოდალური კლასის მაღალსა და საშუალო (მდრ. „ვეფხისტყაოსნის“ ყრმასა და მონას), ასევე დაბალ საზოგადოებრივ ფენებს (მაგალითად, „ყმა“, როგორც ფეოდალურად დამოკიდებული გლეხი და სხვა.).

როგორც ცნობილია, ტერმინი „ყმა“, რომელსაც განსაზღვრულ პირად და უფლებრივ დამოკიდებულებაში მყოფი ადამიანის აღმნიშვნელად ხმარობდნენ, წარმოდგება სიტყვისაგან „ყ რ მ ა“, რაც ძველ

⁸⁶ ქ. კეკელიძე, ა. ფ. ქ. ლ., გვ. 128.

⁸⁷ იაკობ ცურტაველი, მარტვლობაჲ შუშანიკისი, ქართული და სომხური ტექსტები გამოსცა, გამოკლევა, ვარიანტები. ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ილია აბულაძემ, ტფილისი, 1938.

⁸⁸ ეს აზრი პროფესორმა ილია აბულაძემ მოგვაწოდა ზეპირ საუბარში.

ქართულ მწერლობაში, მაგალითად, დაბადებასა და სახარებაში, ბავშვს ნიშნავს⁸⁹.

„ყრმისა“ და „მონის“ ურთიერთდამოკიდებულებას ფეოდალურ საზოგადოებასთან, მათ შინაარსობრივ განვითარებას ფეოდალურ გარემოცვაში კარგად გვიხატავს „ვეფხისტყაოსნის“ სათანადო სტროფები. „ყ რ მ ა“ არის ავთანდილი (სტროფები: 64, 65, 145, 149 და სხვა), ტარიელი (სტროფები: 84, 86, 92, 94, 96, 103, 114, 115, 116, 117 და სხვა). პოემაში „მონად“ იწოდება შერმადინი:

„ესეა მონა შერმადინ, ზეწითა სხელდებულა,

თანა-შეზრდილი, ერთგული და მისთვის თავდადებული“
და სხვ.

რა თქმა უნდა, „მონა“ აქ ფეოდალური შინაარსის შემცველია და გამომხატველი. თვითონ ტერმინოლოგიაც („ერთგული“, „თავდადებული“) ფეოდალური ურთიერთობის შესაფერისია. ამგვარი მნიშვნელობა ტერმინებს „ყ რ მ ა ს ა“ და „მ ო ნ ა ს“, რაღა თქმა უნდა, მე-12 საუკუნემდე კარგა ხნით ადრე უნდა მიეღო.

სწორედ ამ მხრივ არის ჩვენთვის საინტერესო სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში დამოწმებული „ყრმა“ და „მონა“.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში შესული სოციალური ტერმინოლოგია, ჩვენი აზრით, ასახავს ფეოდალური ურთიერთობის იმ ეტაპს, როდესაც „მამული“ უკვე იხმარება როგორც ფეოდალური მიწათმფლობელობის აღმნიშვნელი ტერმინი, ხოლო „ერი“ ქცეულა სოციალურ ტერმინად (შდრ. „წურილი ერი“ და სხვ.). მთავრდება ადრეფეოდალური ხანა და იქმნება საჭირო სოციალ-ეკონომიური პირობები განვითარებული ანუ მომწიფებული ფეოდალური ხანისათვის. განვითარებული ფეოდალური ხანის (მე-10—12 სს.) სოციალ-ეკონომიური ტერმინოლოგია ქართული ფეოდალიზმის ამ საფეხურის შესაფერისია და, რაღა თქმა უნდა, სცილდება სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ქრონოლოგიურ ჩარჩოებს.

ბ) სოციალური მოძრაობანი

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში ასახულია ადრეფეოდალური ხანა. აღნიშნული პერიოდისათვის დამახასიათებელია შემდეგი გარემოება: ფეოდალურ ურთიერთობას ჯერ კიდევ არ მოუტავს საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო, თუმცა კი უკვე ყოველგვარი

⁸⁹ ი. ჭ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი I, გვ. 65.

(სოციალ-ეკონომიური) პირობა არსებობს ფეოდალიზაციის პროცესის შემდგომი გაღრმავებისათვის.

ადრეფეოდალური ხანის ნიშანდობლივი თვისებაა წინარე ფორმაციების გადმონაშთთა არსებობა⁹⁰. ამ უკანასკნელთა ლიკვიდაცია ვერ მოხდებოდა და არც მომხდარა ფეოდალიზმის განვითარების საწყისს ეტაპზე. წინარე ფორმაციების გადმონაშთთა ლიკვიდაციამ განაპირობა მოწიფული ფეოდალიზმის დასაწყისი.

მართალია, ფეოდალური ურთიერთობის არსებობა გულისხმობს მწარმოებელი საზოგადოების დაყმევებას, მაგრამ ეს იყო მეტისმეტად რთული და ხანგრძლივი პროცესი, რომელიც ერთბაშად ვერ დასრულდებოდა: ადრეფეოდალურ ხანაში დაყმევებულია მწარმოებელთა დიდი ნაწილი, მაგრამ ეს არ გამორიცხავს მის გვერდით თავისუფალი მწარმოებლის ფენის არსებობას, რაც თავისთავად იმას ნიშნავს, რომ ფეოდალური ურთიერთობა ჯერ კიდევ განვითარების პროცესში იმყოფება. აღნიშნულ ეტაპზე ისევ ვხვდებით თემური წყობილების გადმონაშთს — სასოფლო თემს, რომლის რღვევის პროცესი შორსაა წასული, მაგრამ საბოლოოდ დასრულებული ჯერ კიდევ არ არის.

ღროთა ვითარებაში მცირდება მეთემე გლეხთა რიცხვი, ამის ხარჯზე იზრდება ფეოდალურად დაყმევებულ გლეხთა რაოდენობა, იზრდება დაყმევებულთა ექსპლუატაციის ხარისხი და ადრეფეოდალური ხანის ბოლოს, IX—X საუკუნეების დასასრულისათვის, თანდათან გადავდივართ მოწიფული ფეოდალიზმის ხანაზე.

სწორედ ადრეფეოდალური ხანის დასასრულისათვის გაძლიერდა მიწების ფეოდალური დატაცება. ფეოდალს ჰქონდა მონაგები, ნახმლევი, ნანადვრძევი და სხვა, მაგრამ მიწის ფეოდალური გასაკუთრება ძირითადად მაინც სათემო მიწების ხარჯზე ხდებოდა. „X საუკუნის დამდეგისათვის საქართველოს მოწინავე თემებში მიწების უდიდესი ნაწილი უკვე მთავრებსა და აზნაურებს ჰქონდათ დაჩემებული. მაგრამ ხალხის მიწა-წყლის მითვისება და ფეოდალურ მამულებად გადაქცევა უბრძოლველად არ მომხდარა“⁹¹. სასოფლო თემი გააფთრებით იცავდა თავის ქონებრივსა და სოციალურ უფლებებს.

სათემო მიწების მითვისებისა და მათი კერძო საკუთრების საგნად გადაქცევის პროცესი შესწავლილია ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს მიერ, რომლის

⁹⁰ 1. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს, საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან მე-13 საუკუნემდე, მრომები, II, გვ. 421; მ. ლ ო რ თ კ ი ფ ა ნ ი ძ ე, ადრეფეოდალური ხანის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი ქართულ საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში, ი. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, IV, ნაკვ. II, 1959, გვ. 184—185.

⁹¹ 2. ზ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ფეოდალური სახელმწიფო წიგნში: „საქართველოს ისტორია“, დამხმარე სახელმძღვანელო, გვ. 128.

აზრით თემმა თავდაპირველად და ყველაზე ადრე დაჰკარგა სამოსახლო და ნაშენები (საბალ-ბოსტნე) ადგილები. შემდგომში მას მიჰყვა სახნავ-სათესი მიწები; რაც შეეხება საძოვრებს, მათზე თემის უფლებები მთლიანად ან ნაწილობრივ კიდევ დიდხანს ვრცელდებოდა. და ბოლოს, ბრძოლის უკანასკნელი ობიექტი იყო ტყე. „თითქმის ყველა ქვეყანაში ხალხის შეგნებაში, სულ უკანასკნელ ხანებამდის, ღრმად იყო გამჭდარი შეგნება, რომ ტყე მთელი თავისი პროდუქციით საზოგადო, სახალხო საკუთრებას შეადგენს“⁹².

ტყე რომ გვიან საუკუნეებშიც სახელმწიფო საკუთრებას შეადგენდა და საზოგადო სარგებლობაში იყო, ამაზე მეტყველებს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის ერთი მუხლი, სადაც ვკითხულობთ: „ქვეყანაზედ ეს სამი არ დაეკირვის კაცსა და კელმწიფისა არის: წყალი, შეშა და ბალახი“⁹³.

როგორც უკვე აღნიშნული გვქონდა, X საუკუნის მიწურულისათვის დამთავრდა ადრეფეოდალური ხანა და ქვეყანამ ფეოდალური განვითარების ახალ, შედარებით მაღალ საფეხურს მიიღწია⁹⁴. „სოციალური განვითარების მხრივ ეს გარემოება იმაში გამოიხატა, რომ მღაბიორების საზოგადოებრივი ფენა დამოკიდებული გახდა აზნაურებზე. აზნაურებმა დაიტაცეს სათემო მიწები. ბარის საქართველოში სასოფლო თენი საბოლოოდ დაიშალა და გაქრა. ყმათა დიდმა უნრავლესობამ თანდათან დაკარგა თავისუფლების ყველა ნიშანი და აზნაურის „გლეხთა“ რიგში ჩადგა. ამ ნიადაგზე კლასობრივი წინააღმდეგობა გაღრმავდა, კლასობრივი ბრძოლა განწყავდა“⁹⁵.

ფეოდალიზაციის პროცესი იწვევდა „გლეხთა“ ბრძოლას მათი დაყმევების წინააღმდეგ. აღნიშნული პროცესი დაიწყო ბარის რაიონებში, სადაც მწარმოებელ საზოგადოებას მძიმე ტვირთად აწვა, ერთა მხრივ, ფეოდალური, ხოლო, მეორე მხრივ, არაბთა ბატონობის უღელი. ამის გამო „მკვიდრი მოსახლეობა, რომელიც ადრევე მისწრაფვოდა აღმოსავლეთ საქართველოს განაპირა კუთხეების და დასავლეთი და სამხრეთი საქართველოსაკენ, როგორც დამპყრობელთათვის მიუდგო-

⁹² ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა . ბრძოლა მიწის ფეოდალური მითვისებისათვის ძველ საქართველოში, შრომები, II, გვ. 438.

⁹³ ვახტანგ VI. სამართლის წიგნი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოყვლევა და ტერმინთა საძიებელი დაურთო თინა ენუქიძემ, თბილისი, 1955, გვ. 22.

⁹⁴ ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი , ქართული ფეოდალური სახელმწიფო წიგნში: „საქართველოს ისტორია“, დამხმარე სახელმძღვანელო, გვ. 137.

⁹⁵ ი კ ე ე .

მელი რაიონებისაკენ, არაბთა ძალმომრეობისაგან თავის დასაღწევად, თანდათანობით მტკიცდება და ძალას იკრებს ახალ ადგილებზე⁹⁶.

ასე დიწყო სამცხის კოლონიზაცია, — მოსახლეობის მომრავლება სამცხეში, ქართლის ამ განაპირა რაიონში, სადაც არაბთა ბატონობა მეტისმეტად სუსტი იყო, ანდა საერთოდ არ ყოფილა.

როგორც ცნობილია, გლეხობის ჩაბმა ფეოდალური ურთიერთობის უღელში ხდებოდა მწვავე კლასობრივი ბრძოლის პირობებში. თავისუფალი მწარმოებელი ნებაყოფლობით არ თმობს არც საწარმოო საშუალებებს (მიწას) და არც თავისუფლებას.

ქართულ ნარატიულ წყაროებში მხოლოდ აქა-იქ გვხვდება ცნობები, რომელთა შინაარსი სოციალურ ბრძოლებს შეეხება. საამისო მასალა დიდი რაოდენობით უნდა ყოფილიყო დაცული დოკუმენტურ წყაროებში⁹⁷, მაგრამ სამწუხაროდ ადრეფეოდალური ხანიდან ჩვენამდე მხოლოდ ერთმა საბუთმა (IX ს.) მოაღწია. ამის გამო განსაკუთრებით საყურადღებოა სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ჯაცული ცნობები, რადგან ადრეფეოდალური ხანის ქართული მწერლობის არც ერთი ძეგლი ამ საკითხზე არ გვაძლევს ისეთ მნიშვნელოვან მონაცემებს, როგორსაც ეს წყარო.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების საამისო ცნობებს ქართველმა მკვლევარებმა უკვე მიაქციეს ყურადღება⁹⁸. ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ფეოდალურ საქართველოში მიმდინარე სოციალურ ბრძოლას საზოგადოდ და, კერძოდ, ზარზმის სანახების დაბალი საზოგადოებრივი ფენების ბრძოლას უკავშირებდა ეკონომიურ უთანხმოებებსა და წინააღმდეგობებს. მონასტრების დამაარსებელთა ცხოვრების ამსახველ თხზულებებში აღნიშნულია, რომ ამ მოღვაწეებს ჩვეულებრივ დიდ დახმარებას უწევდნენ ერისკაცნი, უმეტესად მემამულე აზნაურნი, რომელნიც ამას ქრისტიანული ღვთისმოსაობის გამო აკეთებდნენ. ასეთივე ქრისტიანული მისწრაფებანი უნდა გამოემჟღავნებიათ დაბალ საზოგადოებრივ ფენებსაც. თითქოს ისინიც, როგორც ი. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, თანაგრძნობას უცხადებდნენ ხოლმე ეკლესია-მონასტრების მშენებელთ⁹⁹. მაგრამ რაგინდ ძლიერი ყოფილიყო ქრისტიანული

⁹⁶ ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან მე-13 საუკუნემდე, შრომები, II, გვ. 422.

⁹⁷ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, სოციალური ბრძოლის ისტორია საქართველოში IX—X საუკუნეებში, 1934, გვ. 1.

⁹⁸ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, სოციალური ბრძოლის ისტორია საქართველოში IX—X საუკუნეებში, ტფილისი, 1934; ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, ბრძოლა მიწის ფეოდალური მიწისფლობისათვის ძველ საქართველოში, შრომები, II, 1952; Г. Н. Ч у б и н а ш в и л и, Грузинское чеканное искусство, 1959; ა. ბოგვერაძე, კლასობრივი ბრძოლის ანარქული ადრეფეოდალური ხანის ქართულ ორიგინალურ მწერლობაში, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, 1966 და სხვ.

⁹⁹ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 2.

რწმენა, „...როდესაც მონასტრის გაშენება მათ რაიმე განსაცდელს უქაღდა, ეს გრძნობა მათი ეკონომიური ინტერესების შელახვით გამოწვეულს გულისწყრომას ვერ დახშავდა. მართლაც, მახლობლად მდებარე დაბა-სოფლების მკვიდრთ შორის მონასტრების გაშენებას ყოველთვის აღტაცება არ გამოუწვევია“¹⁰⁰.

ასე მომხდარა ზარზმის მონასტრის მშენებლობის დროსაც, რაც დაწვრილებითაა მოთხრობილი სერაპიონ ზარზმელის ცნობრებაში. ადგილობრივ მკვიდრთათვის სრულიად გასაგები იყო, რომ მონასტრების აშენებასა და მათ გამრავლებას მოჰყვებოდა დაბალი სოციალური ფენების ფეოდალური დამოკიდებულების გაძლიერება, რადგან რაც დრო გადიოდა, ეკლესია თუ მონასტერი მით უფრო მეტად იღებდა ფეოდალური სასულიერო ორგანიზაციის სახეს. ამდენად, სრულიად გასაგები უნდა იყოს, თუ რატომ უწყევნ წინააღმდეგობას ზარზმის მონასტრის ასაგებად მოსულ ბერებს ახლო-მახლო დაბების მცხოვრებნი. მით უფრო, ადვილი მოსალოდნელია, რომ ისინი ყოფილიყვნენ ქართლიდან გამოქცეული მიწის მუშაკნი, რომელთაც, როგორც წყაროდან ირკვევა, „იწროებსა“ და „უდაბური“ ადგილებისათვის შეუფარებიათ თავი, „არ იყო კუალი მგზავრობისაჲ და არცა გზაჲ“, მოგვითხრობს სერაპიონის ერთ-ერთი თანმხლები პირი. ეგებ შემთხვევითი არც კი ყოფილიყო ასეთი ადგილების შერჩევა საცხოვრებლად? ლოგიკურია, მშვიდ ცხოვრებას მონასტრებულ ხალხს სწორედ ასეთი ადგილებისაკენ გამოეწია. მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ ეს მხარე საზოგადოდ დაუსახლებელი იყო IX—X საუკუნეებამდე, პირიქით, თვით ის ფაქტი, რომ წმინდა ნინო ქართლში ამ გზით შემოვიდა, რაც მოთხრობილია ჩვენს წყაროებში, ბევრის მტკმელია: „...წარმოვემართე მათათა ზედა ჯავახეთისათა, რათა ვცნა თუ სადათ არს მცხეთაჲ. და მივემთხუევე მათათა ზედა ტბასა დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა ერქუა ფარანაჲ... გარდამოსადინალსა მის ტბისსა მოვყევე და წარმუევემართე და იყო დინება წყლისა დასავლით კერძო და მიუღეგ წყალსა მას. და მივემთხუევე გზათა ძნელთა და ფიცხელთა. და ვნახეთ ჭირნი დიდნი გზათა მათგან და შიშნი მკეცთაგან, ვიდრე არა მოვიწიე, სადა აგი იწყო წყალმან დინებად აღმოსავლეთით. მაშინდა იქმნა მოღხინება ჩემი და ვპოვენი მოგზაურნი და შევემოყსიე მათ და მოვიწიე სანახებსა ქართლისსა და ორბნისსა“¹⁰¹.

¹⁰⁰ ი. ქ ა ე ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, დასახლებული ნაშრომი, გვ. 2.

¹⁰¹ Е. Такашвили, Описание рукописей «Общества распространения грамотности среди грузинского населения», том II, 748—749—750 (ქელოზური ვარიანტი).

როგორც „ნინოს ცხოვრებაში“ მოთხრობილი, სომხეთიდან წამოსული ქართლის განმანათლებელი მოადგა ფარავნის ტბის პირს, აქედან იგი გამოჰყვა იმ ცნობილ საქარავნო გზას, რომელიც მდინარე მტკვრის გაყოლებით, ჯავახეთ-სამცხეზე გავლით ქართლისაკენ მიემართებოდა. ამ გზის დასაწყისი ძეგლში უდაბურად და საშიშრადაა წარმოდგენილი. ნინომ შვება მხოლოდ მაშინ იგრძნო, როდესაც მდინარემ აღმოსავლეთისაკენ იქცია პირი.

ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ნინომ „ლხინება პოვა“, როდესაც აწინდელ ქართლში შემოვიდა¹⁰². ჩვენ ვფიქრობთ, რომ რადგან მტკვარი აღმოსავლეთით სწორედ სამცხის ფარგლებში უხვევდა, ამიტომაც ნინოს სიტყვები: „...მაშინდა იქმნა მოლხინება და ჩემი და ვპოვენ მოგზაურანი და შევემოყსიე მათ და მოვიწიე საჩახებსა ქართლისსა და ორბნისსა“, ეხება საგანგებოდ სამცხეს.

მაგრამ ადრეფეოდალურიდან მოწიფულ ფეოდალიზმზე გარდამავალ პერიოდში „გლახობა“ სამცხეშიც — ქართლის ამ განაპირა ოლქში — ფეოდალური დაყმევების საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა, რასაც მოჰყვა მძაფრი სოციალური ბრძოლა.

სოციალური წინააღმდეგობების ნიადაგზე აღმოცენებული და განვითარებული ბრძოლის ერთი უმთავრესი მიზეზთაგანი იყო სწორედ ფეოდალიზაციის პროცესის შემდგომი განვითარება, ფეოდალური ექსპლუატაციის გაძლიერება¹⁰³, რასაც ადგილი ჰქონდა ადრეფეოდალურიდან მოწიფულ ფეოდალიზმზე გადასვლასთან დაკავშირებით IX—X საუკუნეების საქართველოში.

აღნიშნული ბრძოლის შესახებ საგულისხმო ცნობები მოიპოვება სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში.

ამდენად, ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგობა, ბერები-სადმი გაწეული, არამც და არამც არ უნდა ნიშნავდეს, რომ ძეგლში იმ ხანის ვითარებაა აღწერილი, როდესაც „მესხეთის მთელი მოსახლეობა ჯერ კიდევ არ არის გაქრისტიანებული“¹⁰⁴. ასეთი დასკვნის საფუძველი, ჩვენი აზრით, არ არსებობს და, მაშასადამე, ეს არგუმენტი არ გამოდგება თხზულების ადრინდელობის სამტკიცებლად.

¹⁰² ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, 1, თბილისი 1964, გვ. 51.

¹⁰³ ვ. გაბაშვილი, სოციალური მოძრაობანი მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქებში (IX—XIII სს.), ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, თბილისი, 1966, გვ. 15.

¹⁰⁴ Г. Н. Урушидзе, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 31.

თითქმის ანალოგიურ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე გიორგი მერჩულეს თხზულებაში. გრიგოლ ხანკთელის მოწინააღმდეგემ, უკანონო გზით გაეპისკოპოსებულმა ცქირმა ისარგებლა ადგილობრივ მცხოვრებთა უკმაყოფილებით და იმდროისათვის არაჩვეულებრივი, მკრეხელობად მიჩნეული საქმე ჩაიდინა, როგორც იყო ანჩის ერის შეკრება და მისი წარვლენა ხანკთის ეკლესიის დასარღვევად¹⁰⁵. „ანჩელთა ასეთი, იმ დროისათვის სრულებით გაუგონარი, განზრახვა და გადაწყვეტილება მათს უკიდურეს გულისწყრომასა და მღელვარებას ამჟღავნებს. ცქირს ხალხის მონასტრისადმი სამტროდ ასე სწრაფად აყოლება არ შეეძლო, რომ ამისათვის ნიადაგი უკვე მომზადებული არ ყოფილიყო. ანჩელთა გადაწყვეტილების დაუნდობელი სიმკაცრე გვაფიქრებინებს, რომ აქაც მტრობა აგარარულ ნიადაგზე უნდა ყოფილიყო აღმოცენებული“¹⁰⁶.

მსგავსს მოვლენებს არაერთხელ ჰქონია ადგილი მეზობელ სომხეთში როგორც X საუკუნეში, ისე გვიანაც¹⁰⁷.

სომხეთის „გლეხთა“ ბრძოლა ფეოდალური (სამონასტრო) წინააღმდეგობის წინააღმდეგ, კერძოდ, სახალხო აჯანყებანი შუა საუკუნეების სომხეთში და მისი გამომწვევი მიზეზები დიდი ხანია მკვლევართა ყურადღების ცენტრშია. ამ საკითხს სათანადოდ ეხებიან: ი. მანანდიანი, ი. ჯავახიშვილი, ა. იოანისიანი, ს. პოდოსიანი და სხვები. სიენიეთის ოლქის გლეხთა მოძრაობას დაწვრილებით შეისწავლიან: ა. აბრაამიანი, ა. უტმაზიანი, ბ. არუთინიანი, ტ. სააქიანი, გ. გრიგორა-

¹⁰⁵ გრგლ ხნკთლს ცხება. გვ. 306₂₂.

¹⁰⁶ ი. ჯავახიშვილი, დასახელებული ნაშრომი. გვ. 5.

¹⁰⁷ ი. ჯავახიშვილი, გლეხთა მოძრაობის ერთი ფურცელი ძველ სომხეთში, ტფილისის უნივერსიტეტის ნიშნავი, II, 1922—23, გვ. 251—252; А. Абраамян, Крестьянское движение в Сисакаке в X в.. Исторические записки, 1938, № 3, გვ. 54—68; К. Юзбашян. К истории павликианского движения в Византии в IX в., «Вопросы истории религии и атеизма», № 4, 1956; მისივე, Тондракитское движение в Армении и павликиане, «Известия» АН Армянской ССР, серия общественных наук, № 9, 1955; С. Погосян. Закрепощение крестьян и крестьянские движения в Армении в IX—XIII вв., Ереван, 1956 (სომხურ ენაზე); А. Иоаннисян, Очерки армянской освободительной мысли, книга I, Ереван, 1957 (სომხურ ენაზე); მისივე, Движение тондракитов в Армении (IX—X вв). Вопросы истории, 1951, № 10; Р. М. Бартикян, Источники для изучения истории Павликианского движения, Ереван, 1960; А. М. Утмазян, Сюник в IX—X веках; Т. Х. Акопян, Царство Сюника, Ереван, 1966; Г. М. Григорян, Церковно-монастырское землевладение в IX—XIII веках, Ереван, 1957 (საკანდიტო დისერტაციის აბტრეფერატი); Ас. Мнацаканян. О некоторых главных вопросах тондракского движения, «Известия» АН Армянской ССР, серия общественных наук, № 3; 1954.

ნი და სხვები. ამ მკვლევართა მიერ პირველწყაროებზე დაყრდნობით შესწავლილია სოციალური მოძრაობანი შუა საუკუნეების სომხეთში.

თუ სივნიეთის ოლქის სოციალ-ეკონომიური ვითარების გასარკვევად ძირითადი წყაროებია: ჰოვჰანეს დრასხანაკერტცის „სომხეთის ისტორია“, თომა არწრუნის „ისტორია“, სტეფანოზ ტარონეცის „მსოფლიო ისტორია“ და ეპიგრაფიკული მასალა, სოციალური ბრძოლების განსახილველად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სტეფანოს ორბელიანის „სივნიეთის ისტორიას“.

სტეფანოს ორბელიანის ცნობით, სხვადასხვა პირებმა ტათევის მონასტერს შესწირეს რამდენიმე სოფელი: ცოლუნი — ჰაბანდის გავარში, ბუნუიქი — სივნიეთში, ცური — ციხითა და მამულებით (აგარაკებით), მდინარე ცურითა და ეკლესიით — წლუჯის გავარში, აგრეთვე, გელარქუნიქში — სოფელი კტუისი, რომელიც თავისუფალი ყოფილა ყოველგვარი გადასახადისაგან. ამ ადგილთა შეწირულების სიგელი ეპისკოპოს ჰოვჰანესთან ინახებოდა. წყაროში კვითხულობთ: „თუმც ყველა ეს სოფელი ტათევს შესწირეს, მაგრამ ცურის ციხის მოსახლეობის ადგილიდან აყრა ვერ მოახერხეს (მღვდელ-მონაზვნებმა), რადგან ისინი იყვნენ იმ ადგილების მემკვიდრეობით მფლობელები, ბარბაროსნი, და ბილწი ადამიანები. ასევე ვერ მოახერხეს ტამალეკის დასაკუთრება, რადგან მისი მკვიდრნიც მათი (ე. ი. ცურელების, ნ. ვ.) მსგავსნი იყვნენ. ტაძრის მოპირდაპირე მხარეს, ღიდი მდინარის იქითა ნაპირზე იყო ავაზაკთა ერთი ციხე, რომელსაც არაველადაშტს უწოდებდნენ... ისინიც ვერ განდევნეს და მათგანაც არა მცირე უბედურება შეემთხვა (ტათევის) ძმობას“¹⁰⁸.

შემდეგ, მართალია, აღნიშნული სოფლები სხვადასხვა დროს დაისაკუთრეს ტათევის წინამძღვრებმა, მაგრამ მერმე მაინც დაჰკარგეს. ბოლოს, როგორც იქნა, მონასტერმა მოახერხა აღნიშნული ადგილების რიგ-რიგობით შემომტკიცება¹⁰⁹. იგივე ძეგლში ნათქვამია: „სმბატის, — აშოტის ძის, სივნიეთის მფლობელის, — იშხანობისას და უფალ ჰოვჰანესის ეპისკოპოსობისას, ღიდი და მრავალი უბედურება დაატეხეს თავს ტათევის წმინდა ძმობას. ცურის ციხის მცხოვრებნი, რომლებიც იყვნენ უღმერთონი, უგუნურნი და ავაზაკნი (ყაჩაღები) ერთ ღამეს მოულოდნელად გამოჩნდნენ და დაიწყეს ტაძრისა და სახელოსნოების და ღვთისმსახურთა სადგომების რბევა და ძარცვა. მო-

¹⁰⁸ შა. ი რ ხ ე ს ა ნ. ჳააძიძე ნაჩონიქი სიხასკან, შიქიქი, 1911, 230.

¹⁰⁹ შა. ი რ ხ ე ს ა ნ, ჳააძიძე, ვვ. 230.

საკლავად ეძებდნენ ეპისკოპოსს, მაგრამ ვერ იპოვეს. რაც ხელთ იგდეს, ყველაფერი თან წაიღეს და დაბრუნდნენ ციხეში (ე. ი. ცურში, ნ. ვ.), წაიღეს მირონის ვერცხლის ჭურჭელი და ჭვავზე დაახეთქეს და დაამსხვრიეს. გარიჟრაჟზე დაბრუნდა ეპისკოპოსი და როდესაც დაინახა მთელი ეს საზარელი [უბედურება], ხელთ აიღო წმინდა ჭვარი და სხვა წმინდა ნივთები და საშინელი კრულვით შეაჩვენა ციხე (ე. ი. ცური, ნ. ვ.) და მისი მკვიდრნი. მაშინვე იძრა დედამიწა, სიმაგრე ორად გაიპო, ჩამოიქცა ყველა ნაგებობა, ხოლო მისი ბევრი მოსახლე უკვალოდ დაიკარგა. ეპისკოპოსმა აღარ ინება იმ ადგილას დარჩენა, წაიღო ჭვარი და ყველა მღვდელთმსახურითურთ გადაიხვეწა უცხო ქვეყანაში“¹¹⁰.

ეს ამბავი შეუტყვია სახელგანთქმულ იშხანს-სმბატს. იგი „აღსდგა და სხვა აზატებთან ერთად გაჰყვა ეპისკოპოსს და წმინდა ჭვარს და დიდი ხვეწნა-მუდარით მიიყვანა იგი მის სამყოფელში — ტათევის დიდ მოძღვართ საჯდომში. და დაუწყო დევნა ცურის სიმაგრის დაწყველილ მცხოვრებლებს, ზოგი მათგანი დასაჯა — გაწყვიტა და მოაშორა იმ ქვეყანას, ხოლო ის ადგილი მთელი მისი საზღვრებით უწყალობა სამემკვიდრეო მფლობელობაში ტაძარს და უფალ ჰოვჰანესს გადასცა. სმბატმა ბრძანა დაეწერათ სიგელი საზარელი წყევლით, ბეჭდით დაემტკიცებინათ იგი და შეენახათ ტაძარში, რათა ვერავის ევნო მისთვის“¹¹¹.

სიგელი მთავრდება წყევლა-კრულვით ყველას მიმართ, ვინც ხელს აიღებს სარწმუნოებაზე და რაიმე ზიანს მოუტანს ტათევის მონასტერს. ყოველივე ეს მომხდარა სომხური წელთაღრიცხვის 364, ე. ი. 915 წელს¹¹².

მაგრამ ეს არ იყო უკანასკნელი შემთხვევა ტათევის მონასტრის ისტორიაში. სტეფანოსი გვიამბობს, რომ „...ვასაკის მეფობის დღეებში სევადისა და მისი დედის შაჰანდუხტის დროს მეორედ კვლავ დაარბიეს სავანე. ეპისკოპოსი უფალი ჰაკოფი (იმ დროს) ბაღში იმყოფებოდა. როდესაც იგი უკან ბრუნდებოდა, ბოროტმზრახველები ჩაუესაფრდნენ გზაზე, რომელიც ცურის ხეობაზე გადიოდა, თავს დაესხნენ და მოკლეს ეპისკოპოსი...“¹¹³.

სტეფანოს ორბელიანის ცნობით, ჰაკოფის შემდგომი ეპისკოპოსის

¹¹⁰ Սա. Որբելեան, Պատմութիւն, გვ. 217.

¹¹¹ იქვე, გვ. 248.

¹¹² იქვე, გვ. 250.

¹¹³ იქვე, გვ. 250.

ჟამს მეფე ვასაკის ბრძანებით ცურის ციხე დაანგრიეს, ხოლო მოსახლეობა — გაწყვიტეს¹¹⁴.

თუმცა აღნიშნულ წყაროში საგანგებოდ არ არის მითითებული ვინ იყვნენ ცურის მცხოვრებნი, მაგრამ ერთი ცხადია: მათი მიწების ხელში ჩაგდება მოისურვა ტათევის მონასტერმა, მაგრამ ეს უკანასკნელი ადგილობრივ მკვიდრთაგან დიდ წინააღმდეგობას წააწყდა. ავტორი ცურისა და ტამალეკის მოსახლეობის მიმართ ხმარობს გამოთქმებს: „ბარბაროსნი“, „ბილწი ადამიანები“, „ულმერთონი“, „უგუნურნი“, საიდანაც აშკარად ჩანს მისი კლასობრივი დამოკიდებულება საზოგადოების დაბალი ფენების მიმართ.

რალა თქმა უნდა, გამოიტყულება, რომ აღნიშნულ ოლქში X საუკუნის მეორე ათეულში სივნიეთის მოსახლეობის მიერ მონასტრის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლა გამოწვეული ყოფილიყო მოსახლეობის უდიდესი ნაწილის წარმართობით. მართალია, სისაკანის ოლქი — სომხეთის სხვა მხარეებს, მაგალითად, არარატს, შირაკსა და სხვათა ჩამორჩებოდა, მაგრამ IX—X საუკუნეებისათვის იგი დაწინაურებულია: IX საუკუნეში აქ დაარსდა მთელს ამ მხარეში ყველაზე დიდი და მნიშვნელოვანი მონასტერი — ტათევისა. ამავე საუკუნის დამლევს მას მოჰყვა სხვა ეკლესია-მონასტრების შვენებლობაც. მაგალითად: სწორედ IX საუკუნის დასასრულს შეიქმნა სევანის მონასტერი, 885 წელს — შოლოვანის ეკლესია, 901 წელს — მაკენის ეკლესია, 905 წელს ვანაკანის მონასტერი, 910 წელს — ხოტაკერაცი, 936 წელს — ნორაჯანის მონასტერი და მრავალი სხვა¹¹⁵.

ასე რომ, სრულიად აშკარაა — ეს იყო ს ა მ ა მ უ ლ ო ნ ი ა დ ა გ ზ ე წ ა რ მ ო ქ მ ნ ი ლ ი დ ა გ ა ნ ვ ი თ ა რ ე ბ უ ლ ი ს ო ც ი ა ლ უ რ ი ბ რ ძ ო ლ ა.

სომხურ საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომ X ს. განსაკუთრებით ძლიერდება საერო და სასულიერო ფეოდალთა მიერ ყმა-გლეხთა ექსპლუატაცია, მიმდინარეობს თავისუფალი მწარმოებლის საბოლოოდ დაყმევება ძირითადად სომხეთის მაღალმთიან, შედარებით ჩამორჩენილ რაიონებში¹¹⁶. აღნიშნული პროცესის თანმხლები მოვლენა სოციალურ და კლასობრივ წინააღმდეგობათა საფუძველზე აღმოცენებული დაუნდობელი ბრძოლა გახლდათ.

ანალოგიური ვითარებაა ამ მხრივ საქართველოშიც: ფეოდალიზაციის ინტენსიური პროცესი, რაც ადრეფეოდალური ხანის დასასრულ-

¹¹⁴ შა. ი რ ე ხ ე ხ ა ნ, *ყაჰანიქიან*, გვ. 251.

¹¹⁵ A. A ბ რ ა ა მ ი ი, *დასახელებული ნაშრომი*, გვ. 60.

¹¹⁶ ი ქ ვ ე, გვ. 57.

ლისათვის (ე. ი. IX—X სს.) მიმდინარეობდა, იწვევდა გლეხთა ბრძოლას არა მარტო ბარისა და ცენტრალურ რაიონებში, სადაც, როგორც აღვნიშნეთ, კლასობრივს დამპყრობელთა ჩაგვრაც ერთოდა, არამედ მთისა და ვანაპირა რაიონებშიც, თუმცა აქ იგი, ალბათ, ნაკლებ მწვავე იყო. მწარმოებელი საზოგადოების ეს ბრძოლა ფეოდალიზაციის წინააღმდეგ IX—X სს. სამცხეში რამდენადმე ასახულია სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში.

მივყვით თხზულების ტექსტს. სამონასტრო ადგილის შესარჩევად წამოსულმა ბერებმა გაიარეს ხევი, რომელსაც უტყვსა ეწოდებოდა და შეჩერდნენ ძინძედ სახელდებულ ადგილზე: „ხოლო ეუწყა რაჲ უფალთა მის დაბისათა, ვითარმედ უცხოთა ვიეთმე მონაზონთა ჰნებაეს ადგილსა მას აღშენებად მონასტერი, ხოლო მათ არა ინებეს, რამეთუ იყვნეს ყოვლითურთ მკეცებრივ, უწირავ და ბოროტ, რამეთუ არა ინებეს კურთხევაჲ წმიდათა მათგან. ამრსთვს ზედა-მიეტევენეს...“¹¹⁷. გიორგი ჩორჩანელმა, შენიშნა რა ტყეში კვამლი და შეიტყო უცხოთა მოსვლის ამბავი, მოუწოდა ერთ ჭაბუკს და უთხრა: „შვილო საყუარელო, გზაჰყევ წმიდათა ამათ და ხვალე განთიადითგან ვილრე მწუხრამდე რაოდენი შემოწერით შემოვლონ, მიმიცემიეს მათდა, ვინაჲთგან ადგილსა ამას წადიერ არიან. და უკუეთუ ვინმე იპოოს დამახრწეველ მათდა უცხოებისათვს, ყოველთავე აუწყე, ვითარმედ თავისუფლებით და ნებისაებრ აშენებენ მონასტერსა საბრძანებელსა შინა ჩუენსა“. ხოლო წმიდათა მათ მამათა ეტყოდა: „გულპყრობილ იყვენით, ვითარმედ ყოვლითა ძალითა თანაშემწე თქუენდა ვარ მე და მზრუნველ, და არავინ წინააღმდგომ ჩუენდა არს ადგილთა ამათ, რომელთა გეგულების დაპყრობად, ხოლო შემდგომად სამისა დღისა კუალად გიხილნე, უფალსა თუ ენებოს“¹¹⁸.

გიორგი ჩორჩანელს შესაძლებლად მიაჩნია ბერებს მათი „უცხოებისათვს“ ვინმემ წინააღმდეგობა გაუწიოს და ამიტომ საგანგებოდ ავალებს მეგზურს: თუ ასეთი რამ მოხდება, მან ყველას აუწყოს, რომ ჩორჩანელის ნებართვით ხდება მის საბრძანებელში მონასტრის აგება, ბერებს კი შემდეგი სიტყვებით მიმართავს: „...არავინ წინააღმდგომ ჩუენდა არს ადგილთა ამათ, რომელთა გეგულების დაპყრობად“. მიუხედავად ამისა, ბერები დიდ წინააღმდეგობას წააწყდნენ. მათ „...იწყეს სლვად პირსა მის მდინარისასა დასაეღით კერძო. და ვითარ ვლეს, მი-

¹¹⁷ ს. წ. ზრ. ზმლს ც. ა, გვ. 156²⁰⁻²⁴.

¹¹⁸ იქვე, გვ. 161²²⁻²⁸—162¹⁻³.

იწინეს შესაკრებელსა ორთა მათ წყალთასა. ხოლო იყო მუნ წისქვილი, სახლი რამე შესაკრებელსა მას შუა წყალთასა, რომელსა საძმო ეწოდებოდა. და ამას შინა იყვნეს კაცნი რამე უკეთურნი, ყოლად მკეცებრივნი, ვითარცა ადგილისა უკაცოხსა და უცხოხსანი¹¹⁹. ბერებმა პირი სამხრეთისაკენ იქციეს, მაგრამ „...გვხილნეს რაჲ კაცთა მის დაბა-წისქვილისათა, იწყეს ყენებად ჩუენდა, და ვითარცა ცოფნი წინა რბიოდეს. ხოლო ჭაბუკი იგი აყენებდა მათ...“ — იგონებს ამ მგზავრობის ერთ-ერთი მონაწილე.

ბერებმა გზა განაგრძეს. მათ შენიშნეს ტბა და იკითხეს მისი სახელი. მეგზურმა ბერებს შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „ესე არს ტბაჲ მღრვე ყოლადვე, რომელსა ეწოდების სათაჟუე. და არს ამას შინა სიმრავლე თაქუთა და სხუათა ნადირთაჲ და დედაჲ შფოთთა და ბრძოლათაჲ, რამეთუ ჟამსა ამას აქა იხილვებიან მღევარნი ნადირთანი, შეკრებულნი თვთოეულთა სანახებთანნი და ურთიერთას მღევარნი საქმეთა უჯეროთანი, რომელნი კლვადცა მზა არიან თვთოეულისა“¹²⁰. ამის შემდეგ, „...ვითარცა ვიდოდეთ, აჰა ესერა მოვიდეს ვინმე კაცი უკეთურნი, რომელნი გუეტყოდეს, რაჲთა დავაცადოთ სლვაჲ კერძოთა მათ, რომელთა მიგუემართა, რამეთუ ჟამი არსო ნადირთაჲ, რომელნი მოვლენ ტბასა ამას, რამეთუ მზა არიან მონადირენი ადგილთა ამათ, რაჲთა არა იქმნას ცთომჲ მათი თქუენ მიერ. და არა გკტევენს რაჲთურთით წარსლვად კერძოთა მათ. და ჭაბუკი იგი, მოძლუარი ჩუენი, ძლიერად წინააღუდგებოდა მათ, და არა იყო მათ თანა სმენაჲ, არამედ გარე-უკუ-მოგუაქცინეს და პირი იგი ზღვსაჲ მის დასავალით წიად-ვლეთ, მოვედით თავსა შთასავალისა მის ქედისასა, რომელ არა იყო ყოლად კუალი მგზავრობისაჲ და არცა გზაჲ“¹²¹.

სერაპიონმა გამყოლს ჭუარი დასწერა და უთხრა: „ღმერთმან მოგაგოს ნაცვალი მგზავრობისა შენისაჲ, ძმავო! ხოლო გეტყვ შენ, რამეთუ ადრე იხილო მისაგებელი კაცთა მათ ბოროტთა და შფოთის-მოყუარეთაჲ“¹²².

საბა-სულხან ორბელიანთან სიტყვა „შფოთი“ ნიშნავს ჩხუბს¹²³. ტერმინის „შფოთის-მოყუარეთა“-ს ხმარება ხომ არ მიგვანიშ-

¹¹⁹ ს¹ნ ზრ ზმლს ც¹ბა, გვ. 162₂₁₋₂₈.

¹²⁰ ი ქ ვ ე, გვ. 164₇₋₁₂.

¹²¹ ი ქ ვ ე, გვ. 164₃₃₋₃₆—165₁₋₆.

¹²² ი ქ ვ ე, გვ. 165₂₀₋₂₃.

¹²³ საბა-სულხან ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, 1928.

ნებს, რომ მსგავსს მოვლენებს აქ სხვა დროსაც ჰქონია ადგილი! ტყუილად არ უწოდებს ამ ადგილს ავტორი „დღეა შფოთთა და ბრძოლათაჲს“, ანდა: „ეგრეთვე ტბაჲ ესე მიზეზი შფოთთა და კაცის-კლვათაჲ განკმა წმიდათა ამათ მიერ“¹²⁴. კიდევ: „...მისაგებელი კაცთა ამათ შფოთის-მოყუარეთა და კუხლად კაცთა მათ, რომელნი იგი შესაკრებელსა მას წყალთასა წინა რბიოდეს ვითარცა ეშმაკეულნი“¹²⁵; სერაპიონმა გიორგი ჩორჩანელს მოუთხრო „...ყოველივე მათ ზედა მოწევენული, და ვითარ ადგილსა მას ორძის სიმრავლე ძმათა, და სასწაულთა მათთვის განკმობისათვის ტბისა და კაცთა მათთვის ურჩთა და ფარვისა...“¹²⁶.

ს. ჯანაშიამ დაწერილებით განიხილა ყველა ეს ცნობა და ხაზგასმით აღნიშნა მათი განუზომლად დიდი მნიშვნელობა: ისინი არა მარტო ადასტურებენ „საზოგადოებრივი ქონების უზურბაციას ფეოდალთა მიერ, მიმძლავრების გზით. ამ ცნობების კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი ამ პროცესის საესებით გარკვეულ საფეხურს, ეტაჲს, წარმოგვიდგენენ“¹²⁷.

მკვლევარმა ყურადღება გაამახვილა თხზულების ერთ ადგილზე, სადაც ნათქვამია: „...წმიდამან მან ვითარცა თითითა უჩუენა მათ ადგილი იგი, სადა ეგულებოდა აღშენებაჲ მონასტრისაჲ“¹²⁸. ეს გახლდათ ძინძედ სახელდებული ადგილი, „...უდაბნო... და შეცვულ ტყეთა და ქევთა“¹²⁹. აი, ამ ადგილას ჩაეყარა საფუძველი ახალ მონასტერს. ბერებმა „...დაყენეს მუნ არა მცირედნი დღენი. ხოლო ეუწყა რაჲ უფალთა მის დაბისათა, ვითარმედ უცხოთა ვიეთმე მონაზონთა ჰნებაჲს ადგილსა მას აღშენებად მონასტერი, ხოლო მათ არა ინებეს, რამეთუ იყვნეს ყოვლითურთ მკეცებრივ, უწირავ და ბოროტ, რამეთუ არა ინებეს კურთხევაჲ წმიდათა მათგან. ამისთვის ზედა-მიეტევნეს მათ...“¹³⁰. ს. ჯანაშიას აზრით, ეს ხევი გარკვეული სოფლის ფარგლებში შედიოდა, თუმცა კი აქ მეკომურები არ იდგნენ. ს. ჯანა-

124 ს.წ.ზრ.ზმლს ცხ.ბა, გვ. 169-9.

125 იქვე, გვ. 167₃₁₋₃₃.

126 იქვე, გვ. 172:8-20.

127 ს. ჯანაშია. ბრძოლა მიწის ფეოდალური მოთვისებისათვის ძველ საქართველოში, შრომები, II, გვ. 439.

128 ს.წ.ზრ.ზმლს ცხ.ბა, გვ. 156₉₋₁₀.

129 იქვე, გვ. 156₁₃₋₁₄.

130 იქვე, გვ. 156₁₈₋₂₄.

შია სწორედ ამ უკანასკნელი გარემოებით ხსნის ავტორის სიტყვებს: „...უდაბნო იყო და შეცვულ ტყეთა და ქვეთა“¹³¹.

ვის ეკუთვნოდა ეს ადგილი? ს. ჯანაშიას თვალსაზრისით ამ ადგილის პატრონი უნდა ყოფილიყო „დაბის უფალი“, რომელსაც ბერები გაუძეებია თავისი სამფლობელოს ფარგლებიდან¹³². მეორეგან ავტორი ჰავიოგრაფის გამოთქმას — „უფალთა მის დაბისათა“ კითხულობს, როგორც „ბატონს და მის ხალხს“¹³³. მკვლევარი წერს: „...ამ ბატონს და მის ხალხს ბერებისათვის უკმეხად გამოუცხადებიათ — არც თქვენი ლოცვა-კურთხევა გვინდა და არც თქვენი მონასტერი, მოგვშორდით თავიდანაო. სერაპიონი და მისი თანამშრომელი, როგორც ჩანს, გაძლიანებულან. მაშინ ამ ფეოდალს, ალბათ, მსახურებისთვის განკარგულება გაუცია, უტაცნიათ ხელი დაუპატიჟებელი სტუმრებისათვის და ძალით ვადაურეკნიათ თავიანთი სოფლის საზღვრებს გარეშე! ავტორი მომხდარ ამბავს მასპინძლების ველურობითა და სიბოროტით ხსნის, მაგრამ ნამდვილად მოტივები სრული გამჭვირვალეობით მოჩანს“¹³⁴.

ს. ჯანაშიამ ყურადღება გაამახვილა აგრეთვე, თხზულების მეორე ეპიზოდზე: ძინძედან გამორეკილი ბერები მოვიდნენ „...ადგილთა ყოლად ტყეთა და უვალთა კაცთა მიერ, და მიმო-რა[ხ]-ვიდოდეს ჰირით და შრომით ადგილთა მათ იწროთა, პოვე[ს] ნიშები და სასწაულები“¹³⁵. ბერებს, როგორც ჩანს, მოსჩვენებიათ, რომ ამ ადგილს მათ აღარავინ შეედავება და ერთმანეთი დაურწმუნებიათ: სწორედ ესაა ზეგარდმო ნანიშნები ადგილით¹³⁶. ეს კი დიდი ფეოდალის—გიორგი ჩორჩანელის საყვარელი სანადირო ადგილი გახლდათ. ჩორჩანელის გულისწყრომა—საიდან არის ამ ტყეში კვამლი, ან ვის რად სჭირია იქ ცეცხლი, თუ ვინმე ნადირს ეძებს. ასე როგორ გაკადნიერებულა და გაუსირცხვილოებულა, ხოლო თუ სხვა რაიმე საჭიროება გასჩენია, მას როგორ არა აქვს ამის შესახებ ცნობა — ს. ჯანაშიას საგულისხმოდ მიაჩნია; მკვლევრის აზრით, აქ აშკარად არის გამოთქმული მთავრის უფლებები ამ უღრან ტყეზე: მთავარი „პირდაპირ აცხადებს, რომ იგი „მეცნიერ“ უნდა იყოს ე. ი. მას ცნობა უნდა ჰქონდეს ყოველგვარი სამეურნეო საქმიანობის შესახებ, რასაც ამ ტყეში განიზრახავს ან შეასრულებს ვინმე, ვინც არ

131 ს. ჯანაშია, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 440.

132 იქვე.

133 იქვე.

134 იქვე.

135 სწორედ ამის ცხადია, გვ. 156²⁹⁻³¹.

136 ს. ჯანაშია, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 441.

უნდა იყოს იგი¹³⁷. გიორგი ჩორჩანელი, ს. ჯანაშიას თქმით, ისე ადვილად ვერ ელევა ტყეს, მაგრამ ბოლოს მაინც დაეთანხმება ბერებს. „მაშასადამე, ტყის გადაქცევა სამონასტრედ მთავრის ნებაყოფლობაზეა დამოკიდებული“¹³⁸. ერთგან თხზულების ავტორი გიორგი ჩორჩანელს ათქმევინებს: „...უკუეთუ ვინმე იპოოს დამახრწველ მათდა უცხოებისათვის, ყოველთავე აუწყე, ვითარმედ თავისუფლებით და ნებისაებრ აშენებენ მონასტერსა საბრძანებელსა შინა ჩუენსა“¹³⁹. მეორე დღესვე იწყება სამონასტრო საკუთრებად მამულის შემომიჯვნის თავისებური პროცესი. დიდი მთავრის წინასწარი შიში უსაფუძვლო არ ყოფილა: ბერებს კიდევ ერთი დიდი შეტაკება მოუხდათ სამძოდ წოდებულ ადგილას. ამ არასასიამოვნო ფაქტმა ბერებს გადააწყვეტინა „სრულებით გვერდი აევლოთ მეტნაკლებად გამოყენებულ მიწებოსათვის და მხოლოდ საკუთრივ ტყის არე მიეჩემებინათ“¹⁴⁰.

საგულისხმოა თხზულების მესამე ეპიზოდი, რომელიც მთლიანად კონფლიქტზეა აგებული და რომელიც აგრეთვე განიხილა ს. ჯანაშიამ: ამჯერად ბერებს შეტაკება მოუხდათ მონადირეებთან.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ყველა ამ მონაცემის გამოწვლილვით განხილვის შედეგად ს. ჯანაშია ასკვნის: „ახლად ასაგები მონასტრისათვის მისი მაშენებელნი ისაკუთრებენ, „იპყრობენ“ სავსებით სპეციფიკურ ადგილს. ეს არის დიდი სივრცის მთის ტყე, სავსებით პირველყოფილი, უღრანი და გაუვალი ...მხოლოდ ამ ტყის პერიფერიაზე „არიან ადგილნი მცირედ კაცრიელნი“. აქა-იქ რამდენიმე შეკომურს ახო გაუჭრია და ჩამდგარა, მათი ადგილები მაინც „უკაცოდ და უცხოდ“ ითვლება. ჩანს, გარშემო მოსახლეობის საკმაო სიმჭიდროე და, ამ მიზეზით, მიწის სივიწროეც იგრძნობა ალბათ, — თვით ტყე ფეოდალის გართობისა და წვრილი მონადირეების ექსპლუატაციის ობიექტია. იღებენ ამ ტყეს ბერები ფეოდალისაგან, რომელიც მას თავისი „საბრძანებლის“ ნაწილად და თავის საკუთრებად სთვლის. მაგრამ სხვანაირად უყურებს ამ საქმეს ხალხი: ამკარაა, რომ იგი ფეოდალის ამ უფლებებს არ სცნობს, რომ იგი ჯერ კიდევ არ შერიგებია ტყის დაკარგვასაც, მასზე თავისი უძველესი უფლების გაუქმებას“¹⁴¹.

ს. ჯანაშიას თვალსაზრისით, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში დასრულებულია მიწისათვის ბრძოლის მისეული სტეპის სამი

¹³⁷ ს. ჯანაშია, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 442.

¹³⁸ იქვე, გვ. 444.

¹³⁹ ს. ზარზმელის ცხება, გვ. 161³⁵⁻³⁸—162¹.

¹⁴⁰ ს. ჯანაშია, დასახელებულ ნაშრომი, გვ. 445.

¹⁴¹ იქვე, გვ. 447—448.

საფეხური და იწყება მეოთხე ეტაპი — ბრძოლა ტყვისათვის¹⁴², რაც იმავე სქემის მიხედვით აღრეფეოდალური ხანის დასასრულს მოასწავებს.

ს. ჯანაშიას თვალსაზრისს არ იზიარებს ა. ბოგვერაძე. მკვლევარს მიაჩნია, რომ ნაწარმოებში ბრძოლა „...სწორედ სახნავ-სათესი მიწებისათვის წარმოებს, რაც მიწისათვის ბრძოლის ვაცილებით აღრინდელი პროცესია. მონასტრისათვის ადგილის დაპყრობის სურვილით შეპყრობილ ბერებს, უწინარეს ყოვლისა, ნაყოფიერი ადგილი „შესაკრებელი მას შუა წყალთასა, რომელსა საძმო ეწოდებოდა“, მოსვლიათ თვალში და მითვისება მოუსურვებიათ. მიუხედავად ბერების წყევლა-კრულვისა და მთავრის კაცის მუქარისა, დაუპატიჟებელმა სტუმრებმა ვერ შეადწიეს „ძმობის“ საზღვრებში“¹⁴³.

მაგრამ აღნიშნულ ეპიზოდს ბევრად წინ უსწრებს პირველი შეტაკება „უფალთა მის დაბისათა“-სთან ძინძედ სახელდებულ ადგილას, რომელიც ჰაგიოგრაფის თქმით, „...უღაბნო იყო და შეცვულ ტყეთა და ქევთა“¹⁴⁴. მონასტრის მშენებლობა თავდაპირველად ხომ აქ დაიწყო? მას შემდეგ, რაც ეს „მკეცებრივი“, „უწირავი“, „ბოროტი“ კაცნი მიუხტნენ ბერებს და გამორეკეს ისინი, მათ „...წიად-მოვლეს რაჟ მდინარე იგი და მოვიდეს დასავალით მისსა, ვითარ ორ მილიონ, ადგილთა ყოლად ტყეთა და უვალთა კაცთა მიერ, და მიმო-რა[ჟ]-ვიდოდეს ჭირით და შრომით ადგილთა მათ იწროთა, პოვეს ნიშები და სასწაულები“¹⁴⁵.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენთვის საინტერესოა, რომ გიორგი ჩორჩანელმა ერთი „მონათაგანი“ გაგზავნა „უღუაწსა ადგილსა“ ანდა „უღუაწთა ამათ და უვალთა ადგილთა“; ასეთ ადგილებში მიმოსვლა უკიდურესად ჭირდა, რაზედაც მეტყველებს გიორგი ჩორჩანელის მიერ მიღებული ღონისძიებანი: მისი ბრძანება „...რაათა მზა-ყვენენ გზანი მიმყვანებელნი ადგილსა მას, რომელსაცა იყვენეს წმიდანი იგი“¹⁴⁶, ან კიდევ: ჩორჩანელმა „...წარავლინნა წინაათ მკურცხლ მავალნ[ი], რაათა განჰმზადებდენ გზათა“¹⁴⁷, ანდა შერჩეული ადგილის გიორგი ჩორჩანელისეული დახასიათება:

¹⁴² ს. ჯანაშია, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 448.

¹⁴³ ა. ბოგვერაძე, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების თარიღისათვის. „მაცნე“, № 3. 1964. გვ. 62.

¹⁴⁴ ს. წ. ზრ. ზმლს ცხ. ბა, გვ. 156₁₃₋₁₄.

¹⁴⁵ იქვე. გვ. 156₂₈₋₂₉.

¹⁴⁶ იქვე. გვ. 159₂₄₋₂₅.

¹⁴⁷ იქვე. გვ. 159₂₈₋₂₉.

„...ყოველითურთ უქმ და უღუაწ არს ადგილი ესე, და ყოლად უღონოდ გხედავ თქუენ მსგავსად მოციქულთა... აწ უკუე არს ადგილი, რომელი მარჯუე არს და მომზავებელ ამათ საქმეთა, ვინაჲცა ბრძანენ სიწმიდემან თქუენმან, რაჲთა მუნ აღვაშენოთ მონასტერი, რამეთუ აქა შეუძლებელ არს ყოლად რა[ჲ]საცა ეგევითარისა საქმედ“¹⁴⁸.

ვფიქრობთ, რომ ამ ეპიზოდებში არ ჩანს ბრძოლა სახნავ-სათვის მიწებისათვის.

მაშასადამე, ა. ბოგვერაძის აზრით, ბერებს თავდაპირველად ნაყოფიერი ადგილი — „შესაკრებელი მას შუა წყალთასა, რომელსა საძმო ეწოდებოდა“ სურდათ ხელთ ეგდოთ, მაგრამ აქ ისინი გადაულახვე წინააღმდეგობას წააწყდნენ, პირი იბრუნეს და ტყის არეში მოექცნენ: „როცა ბერებმა დიდი ტანჯვითა და წვალებით შემოვლა დაამთავრეს, მათ ხელში ძირითადად ტყე აღმოჩნდა, პირველყოფილი, გაუვალი და უღრანი. ამ ფაქტში არ შეიძლება ტყისათვის ბრძოლის მომენტი დაეინახოთ. ბერებისათვის იმდენად ტყეს კი არ აქვს ფასი (ან რა ფასი უნდა ჰქონდეს მას ქვეყანაში, რომლის დიდი ნაწილიც ტყითაა დაფარული), რამდენადაც შერჩეულ ადგილს. „ადგილი ესე, რაჲმს კელყონ კელოვანთა მუშაკთა, მაშინ იხილოს თუალმან მხილველთამან შეუნიერებაჲ ადგილისა ამის“, — უთქვამს სერაპიონს მთავრისათვის“¹⁴⁹.

ა. ბოგვერაძის თვალსაზრისით, ბერებისათვის უფრო ხელსაყრელი იყო მშენებლობისა და მეურნეობის საწარმოებლად ვარგისი ადგილების ხელთ გდება, ამიტომაც მათ უკან არ დაუხვეიათ, როცა კი მიეცათ საამისო საშუალება¹⁵⁰. მაგრამ გიორგი ჩორჩანელი ხომ გარკვევით აღნიშნავს: „...საქმენი ესე, ...თვნიერ ჩემსა არა წარემართებთან. აწ უკუე არს ადგილი, რომელი მარჯუე არს და მომზავებელ ამათ საქმეთა, ვინაჲცა ბრძანენ სიწმიდემან თქუენმან, რაჲთა მუნ აღვაშენოთ მონასტერი, რამეთუ აქა შეუძლებელ არს ყოლად რა[ჲ]საცა ეგევითარისა საქმედ“¹⁵¹; გიორგი ჩორჩანელი ბერებს სთავაზობს მარჯვე, მოხერხებულ ადგილებს, ისინი კი უარს აცხადებენ. ა. ბოგვერაძე ამჩნევს ამ წინააღმდეგობას. მკვლევარი წერს: „ეს კია, რომ ასეთი (ე. ი. მეურნეობისა და მშენებლობის საწარმოებლად ვარგისი, ნ. ვ.) ადგილების მიღება, უღრანი ტყეებით

¹⁴⁸ ს-ნ ზრ-ზმლს ცხ-ბა, გვ. 160₁₄₋₂₁.

¹⁴⁹ ა. ბოგვერაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 63.

¹⁵⁰ იქვე.

¹⁵¹ ს-ნ ზრ-ზმლს ცხ-ბა, გვ. 160₁₇₋₂₁.

დაფარული ხეების სანაცვლოდ, ჩორჩანელისაგან მათ რატომღაც არ სურთ. უპატრონო და სათემო მიწების დაჭერას ამჯობინებენ¹⁵². ჩვენი აზრით, ზარზმის მონასტერი აშენდა გიორგი ჩორჩანელის კუთვნილ ადგილას, რაზედაც მეტყველებს გიორგის რეაქცია, როდესაც მან პირველად შენიშნა კვამლი: „ვინა[ა] არს ადგილსა იმას სიკჳო[ა] კუამლისა[ა], ანუ თუ ვის რად უკმს ცეცხლი? უკუეთუ ვინმე ეძიებს ნადირთა, რად კადნიერ და ურცხვნო ქმნილ არს? დაღათუ სხუამსაჰირო რამე ვის უკმს, ჩუენ ვითარ არა მეცნიერ ვართ?“¹⁵³. ჩვენი აზრით, იმავე ვითარების გამომწვევლია გიორგი ჩორჩანელის შემდეგი სიტყვები: „შეილო საყუარელო, გზა - ჰყევ წმიდათა ამათ და ხვალე განთიადითგან ვიდრე მწუხრამდე [რაოდენი] შემოწერთ შემოვლონ, მიმიცემიეს მათდა, ვინა[ა] თგან ადგილსა ამას წადიერ არიან. და უკუეთუ ვინმე იპოს დამახრწველ მათდა უცხოებისათჳს, ყოველთავე აუწყე, ვითარმედ თავისუფლებით და ნებისაებრ აშენებენ მონასტერსა საბრძანებელსა შინა ჩუენსა“. ზოლო წმიდათა მათ მამათა ეტყოდა: „გულბყრობილ იყვენით, ვითარმედ ყოვლითა ძალითა თანაშემწე თქუენდა ვარ მე და მზრუნველ, და არავინ წინააღმდეგომ ჩუენდა არს ადგილთა ამათ, რომელთა გეგულების დაპყრობად“¹⁵⁴.

ა. ბოგვერაძის აზრით, „...ბერებმა კარგად იციან, რომ ეს ტყე უშუალოდ არავის არ ეკუთვნის (როგორც არ უნდა გაიძახოდეს მთავარი), ყოველ შემთხვევაში, ჯერ კიდევ საერთო-სათემო სარგებლობაშია და თუ ჩორჩანელი მათ აქედან გარეკავს, ამის უფლებას მას ძალა მისცემს და არა იურიდიული ნორმა“¹⁵⁵. ვფიქრობთ, აქ აშკარად ჩანს, რომ ბერებისათვის სასურველი ადგილი სწორედ გიორგი ჩორჩანელს ეკუთვნის.

მიუხედავად იმისა, მივიღებთ თუ არა სათემო მიწების ფეოდალთა მიერ მითვისების ზემოაღნიშნულ თანმიმდევრობას, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში იგი მაინც არ ჩანს დატული: ს. ჯანაშიათელის, რომ ტყე ამ ძეგლის მიხედვით ჯერ არ არის ფეოდალის საკუთრება, ზოლო სახნავი მიწები უკვე მისი საკუთრებაა. ა. ბოგვერაძეს კი მიაჩნია, რომ არა მარტო ტყე არ არის ფეოდალის საკუ-

¹⁵² .. ბოგვერაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 63.

¹⁵³ ს. ზარზმელის ცხ. ბა, გვ. 157₃₁₋₃₅.

¹⁵⁴ იქვე, გვ. 161₂₂₋₂₈—162₁₋₄.

¹⁵⁵ ა. ბოგვერაძე, კლასობრივი ბრძოლის ანარეკლი..., გვ. 153.

თრება, არამედ — სახნავი მიწებიც. ძეგლის ანალიზი კი, ჩვენი აზრით, გვიჩვენებს, რომ ტყე ფეოდალის საკუთრებაა: გიორგი ჩორჩანელს უყვირს, რომ უცნობმა პირებმა გაბედეს ტყეში მისი ნებათთვის გარეშე შესვლა და ამის ჩამდენთ „ურცხვნო ქმნილ“—თ უწოდებს. აშკარაა, რომ ტყე იურიდიულად მისი საკუთრებაა. რაც შეეხება სახნავ-სათეს მიწებს, აქაც გიორგი ჩორჩანელი გაბატონებული ჩანს: იგი ბერებს სწორედ ასეთ მიწებს სთავაზობს, თანაც ურჩევს მათ, რომ უღრანი ტყისა და მიუვალი ადგილების ნაცვლად აირჩიონ სწორედ საცხოვრებლად და სამშენებლოდ მარჯვე და მოხერხებული ადგილები, ე. ი. სახნავი მიწები.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მიხედვით ს. ჯანაშიასეული სქემის ბრძოლის ეტაპები დაწყებულია: გიორგი ჩორჩანელის საბრძანებელში შედის როგორც სახნავი მიწები, ისე ტყეები, თუმცა ორივეგან ჯერ კიდევ ჩანს უშუალო მწარმოებელთა საკუთრებაც (ალბათ, სათემო).

მაშასადამე, ჩვენი აზრით, ბასილის თხზულებაში ასახულია დაბალი ფენების ბრძოლა სამონასტრო კოლონიზაციის წინააღმდეგ, რასაც, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, სოციალური ნიადაგი აქვს და არა სარწმუნოებრივი. ესაა ბრძოლა, რომელიც თან ახლავს ფეოდალიზაციის პროცესს. მაგრამ, ჩვენ არ მიგვაჩნია მართებულად ფეოდალიზაციის ამ პროცესის გამიჯვნა ორ ძირითად ქრონოლოგიურ ეტაპად: ბრძოლა სათემო სახნავი მიწებისა და ტყის მითვისებისათვის. რა თქმა უნდა, ტყე შედარებით დიდხანს შემორჩა სათემო საკუთრებად, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ტყის მითვისებისათვის ბრძოლა დაიწყო მაშინ, როცა დამთავრდა სახნავი მიწების მითვისება, და მაშასადამე, თუ ძეგლში დამოწმებულია სახნავი მიწების მითვისებისათვის ბრძოლა, ეს ძეგლი ადრინდელი ვითარების ამსახველია, ხოლო თუ ტყისათვის—გვიანდელი. სათემო სახნავი მიწების მითვისებისათვის ბრძოლა არა მარტო IX საუკუნეში, არამედ ამაზე გვიანაც წარმოებდა, ისევე, როგორც სათემო ტყის მითვისებისათვის ბრძოლა ადრევე დაიწყო და გვიან ხანამდე გაგრძელდა. ამდენადვე უსაგნო ჩანს კამათი იმის შესახებ, თუ სათემო მიწების მითვისებისათვის ბრძოლის რა ეტაპია ასახული სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში. ძეგლის ადრინდელობის მომხრეები ამტკიცებენ, რომ აქ ადგილი აქვს სახნავი მიწების მითვისებისათვის ბრძოლას, გვიანდელობის მომხრენი კი ხედავენ ტყის მითვისებისათვის ბრძოლას. ჩვენი აზრით, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ბრძოლა მიმდინარეობს როგორც სახნავი მიწების, ისე ტყის მით-

ვისებისათვის. თვითონ ამ ბრძოლის სოციალური ხასიათი, როგორც ვნახეთ, სავესებით შეეფერება ადრეფეოდალური პერიოდის დასასრულის ვითარებას და კლასობრივი დამოკიდებულების სრულიად ახალ ფორმას, რომელიც X საუკუნიდან გლახთა დაყმევების პროცესის გაძლიერების ნიშნით მიმდინარეობს.

8. პოლიტიკური ვითარება, ისტორიული პირები

საისტორიო ძეგლში მოხსენიებულ ისტორიულ პირთა დადგენა აუცილებელია ამ ძეგლის წყაროთმცოდნეობითი კვლევის დროს: ერთი მხრივ, ეს ხელს უწყობს პოლიტიკური ისტორიის ფაქტების დადგენას, მეორე მხრივ — ძეგლის დათარიღებას.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში დამოწმებულ ისტორიულ პირთაგან ზოგიერთმა ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე მიიპყრო დიდი ყურადღება. მათი ვინაობის გამორკვევა უშუალოდ და ორგანულადაა დაკავშირებული თხზულების დათარიღების ცდასთან. ასე, მაგალითად: სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებას ი. ჭავჭავიძე ილი, კ. კეკელიძე და ე. თაყაიშვილი ათარიღებდნენ ძირითადად გრიგოლ ხანცთელისა და სერაპიონ ზარზმელის „ცხოვრებაში“ მოხსენიებული ზოგიერთი პირის იდენტიფიკაციის გზით. ბასილის თხზულებაში ერთ-ერთ მთავარ მოქმედ პირად ავტორს გამოჰყავს გიორგი მაწყვერელი; ვინმე გიორგი მაწყვერელი მოხსენიებულია გიორგი მერჩულესთანაც. სერაპიონ ზარზმელის სულიერი მოძღვარი — მიქაელ პარეხელი მსგავსებას პოულობდა გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების მიქელთან. ეს იდენტურობა იყო ერთ-ერთი ძირითადი არგუმენტი, რომლის საფუძველზეც დასახელებული მკვლევრები ცდილობდნენ თხზულების დათარიღებას. თითოეული მათგანი სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დაწერის თარიღად X საუკუნეს სდებდა, მაგრამ, როგორც ცნობილია, მათ მსჯელობასა და დასკვნებში განსხვავება იმ მხრივ შეინიშნება, რომ აღნიშნული მკვლევარნი ცდილობენ დააზუსტონ — X საუკუნის რომელ პერიოდშია შექმნილი ჩვენთვის საინტერესო თხზულება: ი. ჭავჭავიძელით „ცხოვრება“ დაიწერა X საუკუნის პირველი ნახევრის დასასრულს, ე. თაყაიშვილი X საუკუნის პირველ მეოთხედს ასახელებს, კ. კეკელიძე კი — X საუკუნის მეორე ათეულის მიწურულს.

ყველა საამისო დასკვნა, როგორც უკვე აღნიშნული გვექონდა, დაფუძნებულია ისტორიულ პირთა ვინაობის გარკვევის ცდაზე.

ამ პირთაგან თითოეულს ქვემოთ ცალ-ცალკე შევეხებით.

მიქაელ. თხზულების ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირი — მიქაელ პარეხელი ძეგლში ხშირად იხსენიება. წყარო მის შესახებ გვა-

ცნობს: „რამეთუ აღეშენა რაჲ წმიდაჲ და დიდი უდაბნო[ა] ოპიზაჲ მონაზონთა მიერ, რომელთა ეწოდებოდა ამონა, ანდრია, პეტრე და მაკარი. ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა მუნიით და აღაშენა უწყებითა საღმრთოთჲთა მცირე ეგუტერი და შესაკრებელი მცირეთა ძმათა[ა] ადგილსა კლდოანსა და უვალსა კაცთაგან, რომელსა პარეხ უწოდიან. ხოლო ესე სიტყუად მამათა მიერ მოვალს ჩუენდა, რამეთუ მიქაელ იყო აღმაშენებელი, სასწაულთა და ნიშთა მოქმედი მაღალთა და დიდთაჲ, რომელი იყო მოწაფე დიდისა შიოხსი საკვრველთ-მოქმედისაჲ, რომელი, ვითარცა მთიები განთიადისა[ა], ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა. ამისა ნეტარისა მიქაელის მიმართ წარემართა ყოლად ბრძენი სერაპიონ, რომელსა თანა-ჰყვა ძმა[ა] მცირე ჰასაკითა. რამეთუ დიდსა მიქაელს, ვითარცა რაჲ მამასა სულთასა და მზრდელსა ობოლთასა, შეჰვედრა თავი თვისი. ხოლო ნეტარსა მას სხუანიცა მრავალნი აქუნდეს მოწაფენი, სრულნი და ბრწყინვალენი სათნოებითა, ვითარცა დიდსა ანტონის ილარიონ და მხაკარი, ეგრეთვე მიქაელს ბასილი და მარკელაოზ“¹.

ამ ამონაწერიდან ირკვევა, რომ მიქაელ ყოფილა მონასტერთა აღმშენებელი და, ამავე დროს, მოწაფე ცნობილი საეკლესიო მოღვაწისა ასურელ მამათა რიგიდან „დიდისა შიოხსი საკვრველთ-მოქმედისაჲ, რომელი, ვითარცა მთიები განთიადისა[ა], ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა“.

ზოგ მკვლევარს (ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, პ. პ ე ე ტ ე რ ს ი, პ. ი ნ გ ო რ თ ვ ე ვ ა, ა. ბ ო გ ვ ე რ ა ძ ე) თხზულების სწორედ ეს ადგილი აქვს ძირითადად მხედველობაში, როდესაც „ცხოვრების“ დაწერის თარიღად VII საუკუნეს მიიჩნევს. ამ მკვლევართა ზემოაღნიშნული არგუმენტი, უნდა ითქვას, საკმაოდ ძლიერია: ჩვენთვის დანამდვილებით ცნობილია შიოს მოღვაწეობის ხანა, და ამდენად მისი მოწაფის ცხოვრების IX საუკუნის II ნახევარში გადატანა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება.

თხზულების ზემოაღნიშნული ადგილი, სადაც ნათქვამია, რომ მიქაელ პარეხელი იყო შიოს, „საკვრველთ-მოქმედად“ წოდებულის მოწაფე, კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე ს მერმინდელი გადამკეთებლის ნახელავად მიანდა, რადგან ბასილი ზარზმელს ამ თხზულების დაწერისას ხელთ ექნებოდა თვით მიქაელ პარეხელის „ცხოვრება“, ამ უკანასკნელის მოწაფეების მიერ აღწერილი, ამიტომაც მას შეუძლებელია მიქაელის ბიოგრაფიული ცნობების შესახებ ეთქვა: „...მამათა მიერ მოვალს ჩუენდაო“; ასეთი გამოთქმა, მკვლევრის აზრით, გულისხმობს „ზეპირს

¹ ს. ნ. ზრ. ზმლ. ცხ. ბა, გვ. 153₂₉₋₃₈—154₁₋₈.

გადმოცემით მიღებულს რამდენიმე საუკუნოვან ამბავს²; „ამ გარდმოცემაში, — წერს მკვლევარი, — ის კი შენახულა, რომ მიქელის საკრველთ-მოქმედი მოძღვარი „ვითარცა მთიები ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა“, მაგრამ ის კი წარყვნილა თუ რა ერქვა ამ მოძღვარს. ამოწერილი სიტყვების უადგილობასა და შემდეგ ჩამატებულობას ამქლავნებს სხვა მოსაზრებაც. ბასილი ამბობს: მიქელმა „აღაშენა მცირე ეგუტერი და შესაკრებელი ძმათა ადგილსა... რომელსა პარეხ უწოდიან“. როგორ შეეძლო მას უშუალოდ ამ სიტყვების შემდეგ ეთქვა: „ესე სიტყუაჲ მამათა მიერ მოვალს ჩუენდა, რამეთუ მიქელ იყო აღმაშენებელი“³.

საზოგადოდ კი, ქ. კეკელიძის აზრით, თუ ამ ადგილს ბასილი ზარზმელს მივაკუთვნებდით, ისიც შეიძლება გვეფიქრა, რომ „მის შრომაში „შიოს“ ნაცვლად იკითხებოდა სახელი „გრიგოლ“, რომელიც, ნუსხახუცურად ქარაგმით დაწერილი „გლისი“ ან „გილსი“, შემდგომი დროის უმეტარი გადამწერის თვალსა და ხელში „შიოდ“ ქცეულა“⁴.

რადგან ქ. კეკელიძე აღნიშნულ ძეგლში არაერთ შერყვნილ ადგილს უთითებს⁵, ამიტომ არ არის გამორიცხული, რომ ეს ფრაგმენტიც დროთა ვითარებაში დამახინჯებულიყო, მით უფრო, რომ იგი სტილისტურად და აზრობრივად სრულიად გაუმართავია. ამას, გარდა ქ. კეკელიძის მიერ შენიშნული შეუსაბამობისა, მოწმობს შემდეგიც: წინადადებას პარეხის აშენების შესახებ აკლია ქვემდებარე: „რამეთუ აღეშენა რაჲ წმიდაჲ და დიდი უდაბნო[ა] ოპიზაჲ მონაზონთა მიერ, რომელთა ეწოდებოდა ამონა, ანდრია, პეტრე და მაკარი. ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა (?) მუნიით და აღაშენა უწყებითა საღმრთოთა მცირე ეგუტერი და შესაკრებელი მცირეთა ძმათა[ა] ადგილსა კლდოანსა და უვალსა კაცთაგან, რომელსა პარეხ უწოდიან. ხოლო ესე სიტყუაჲ მამათა მიერ მოვალს ჩუენდა, რამეთუ მიქელ იყო აღმაშენებელი, სასწაულთა და ნიშთა მოქმედი მალალთა და დიდთაჲ, რომელი იყო მოწაფე დიდისა შიოხსი საკრველთ-მოქმედისაჲ, რომელი, ვითარცა მთიები განთიადისა[ა], ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა“⁶.

² ქ. კეკელიძე, ა. ფ. ქ. ლ., გვ. 115.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ К. Кекелидзе, Памятники древнегрузинской агнографической...

გვ. 65.

⁶ ს. ნ. ზრზმელს ც. ბა, გვ. 153-154-154-1-2.

როგორც ვხედავთ, დამოწმებული კონტექსტი მთლიანად დალაგებასა და გამართვას საჭიროებს, რაც არ შეიძლება თვითონ ორიგინალიდან მომდინარეობდეს. ისმის კითხვა: ხომ არ შეიძლება საქმე ინტერპოლაციასთან ანდა გადაძწერის შეცდომასთან გვექონდეს? აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ შემდეგი გარემოება: თვით ხელნაწერი გვიანდელ საუკუნეებს განეკუთვნება და, როგორც ერთხმად და ხაზგასმით აღნიშნავენ მკვლევარნი, ჩვენამდე იგი დამახინჯებული სახით არის მოღწეული*.

ა. ბოგვერადის აზრით, „თუ დავუშვებთ, რომ შიოს სახელი გადაძკეთებელმა შეიტანა თხზულებაში, მასვე უნდა ეკუთვნოდეს ზედსართავი „საკვრველთ-მოქმედი“, რომლითაც ქართულ ჰაგიოგრაფიაში შიოა ცნობილი და არა გრიგოლი. ცხადია, „ქართლი“ შიოს სამოღვაწეო უფროა, ვინემ გრიგოლისი (მერჩულეს თვალსაზრისითაც რომ გავიგოთ ეს სახელი)“⁷.

რა თქმა უნდა, ა. ბოგვერადე მართალია, როდესაც შენიშნავს, რომ „საკვრველთ-მოქმედად“ ქართულ აგიოგრაფიაში შიოა ცნობილი და არა გრიგოლ ხანცთელი, მაგრამ მხედველობაში მისაღებია ის გარემოება, რომ საისტორიო წყაროებში საკვრველთ-მოქმედი მიემართება შიოს გარდა სხვა სახელებსაც — და მათ შორის გრიგოლსაც (თუმცა არა გრიგოლ ხანცთელს)⁸. ამიტომ არ არის მთლად გამორიცხული, რომ ავტორს გრიგოლის სახელთან, თუკი ის ეწერა „ცხოვრების“ თავდაპირველ რედაქციაში, ეპითეტი „საკვრველთ-მოქმედი“ დაეკავშირებინა.

რაც შეეხება საკითხს, შესაფერი იყო თუ არა ტერმინი „ქართლი“ გრიგოლ ხანცთელის სამოღვაწეო ასპარეზის აღსანიშნავად, თუ ის შიოს უფრო შეეფერებოდა, ვფიქრობთ, გათვალისწინებული უნდა იყოს ტერმინ „ქართლის“ შინაარსი როგორც შიოს, ისე გრიგოლის ხანაში. ორივე ხანაში „ქართლი“ იხმარებოდა ფართო შინაარსით და მოიცავდა მთელ აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს. კერძოდ,

⁷ ა. ბოგვერადე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 54—55.

⁸ მაგალითად. რაკეთის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის XI საუკუნის წარწერაში მოხსენიებულია ნიკოლოზ საკვირველთ-მოქმედი (გ. ბოკოჩიძე, რაქის ისტორიული ძეგლები, საქართველოს მუზეუმის მოამბე, ტომი V, ტფ., 1930, გვ. 166—167). ჭვარისას ეკლესიის ხატის წარწერაში მოხსენიებულია გრიგოლ საკვირველთმოქმედი (გ. ბოკოჩიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 174).

* თ. უორდანიას აზრით, ხელნაწერი XIII საუკუნისაა, მ. ჯანაშვილით იგი XVII საუკუნის უნდა იყოს, ხოლო კ. აეკელიძის აზრით იგი უფრო XVI საუკუნისაა. ვიღრე XVII-სი.

სამხრეთ საქართველო შეადგენდა ე. წ. ზემო ქართლს.⁹ თვით ტაო-კლარჯეთის მმართველები ხშირად იწოდებოდნენ ქართლის კურაპალატებად¹⁰. სამცხე „ყოველი ქართლის“ შემადგენლობაში იყო წარმოდგენილი. მაშასადამე, გრიგოლის სამოქმედო ასპარეზად ქართლის დასახელება არ იქნებოდა შეუსაბამობა. გრიგოლ ხანცთელის სიტყვებით, „...ქართლად ფრიადი ქუეყანაა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ეამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღსრულების, ხოლო კკრიელგჳსონი ბერძნულად ითქუნის, რომელ არს ქართულად: „უფალო, წყალობა ყავ“, გინა თუ „უფალო, შეგვწყალებ“¹¹.

ამრიგად, „ქართლი“, როგორც ეთნიკური ტერმინი, გრიგოლ ხანცთელის ხანაში (IX ს.) მიემართებოდა აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მცხოვრებთ (თუ დასავლეთისასაც არა), თვით ტაოელ მეფეებს ეწოდებოდათ „ქართველთა მეფე“. ამ თვალსაზრისით, რა თქმა უნდა, სამცხეც „ქართლში“ არის ნაგულისხმევი.

გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება მიქელის შესახებ შემდეგ ცნობებს გვაწვდის; „ხოლო იყო ნეტარი მიქელ ქუეყანისა შავშეთისაჲ, სოფლისა ნორგიალისაჲ, და მიძნაძოროს მონაზონ იქმნა, ხოლო პარეხთა შინა მრავალთა წელიწადთა ცხოვნდა და აღ-რად-ესრულა, მუნვე დაემარხა. და აწ საფლავი მისი და დიდებულისა მამისა ბასილისი, რომელიცა შემდგომად მისსა პარეხთა მკვდრ იყო, ერთგან არიან და კაცთა კურნებასა მიჰმადლებენ, რომელნი სარწმუნოებით მივლენან მათდა“¹².

„რაჟამს ხანცთაჲ იქმნა სახელოვან მადლითა და სახარულევან სულიერთა შვილთაგან, მას ეამსა მიძნაძოროთ ხანცთად მოვიდა დიდი მეუღაბნოე მიქელ მამაჲ, რომელიცა დაემკვდრა პარეხთა, რამეთუ იყო იგი მეგობარ ნეტარისა მამისა გრიგოლისა. და ეძიებდა მარტოდ-მყოფებასა და პოვა თავისა თვისსა სამკვდრებელი ბერთისა პარეხთა და განზრახვითა ამის წმიდისაჲთა დაემკვდრა მათ შინა და კეთილად წარემართა სათნობათა მიმართ უფლისათა“¹³.

„ხოლო მტერი ეშმაკი, იგლოვდა ფრიად, რამეთუ ხედვიდა წმიდათა კაცთა განმრავლებითა ეამისა თვისსა შემოკლებასა, და მიქელის-თვის დიდსა საუცრებასა ცხადად და ფარულად ჰყოფდა, რაჲთამცა გა-

⁹ ი. ჭავჭავაძის მიხედვით, საქართველოს საზღვრები..., 1919, გვ. 35.

¹⁰ მატიაზე ქართლისა, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 252_{გ-დ}.

¹¹ გრგოლ ხანცთელის ცნობა, გვ. 290_{ა-ბ}.

¹² იქვე, გვ. 281_{ა-ბ}.

¹³ იქვე, გვ. 280_{ა-ბ}.

ნიოტა უდაბნოა. ხოლო იგი ძლიერად მოითმენდა გუემათა დაუძინებელისა მის მკდომისათა და არცხუნდა თითო-სახეთა მათ მანქანებათა მისთა შეწვევითა ქრისტესითა და წმიდათა ყოველთა ოხითა. ხოლო იყო უამსა რომელსამე მამამ მიქელ განშორებულად სენაკსა თვსსა, მდგომარე მალალსა კლდესა ზედა მცირედ რაჲმე უღბად, და კადნიერ იქმნა მის ზედა ბელიარ და სიმაღლისა მისგან გარდამოავდო ქუე. ხოლო დაიცვა ყოლად უვნებელად ყოველთა მეუფემან ქრისტემან ღმერთმან. არამედ მამამ მიქელ შეზრუნდა, მიმდემი სამარადისოსა მას ბრძოლასა, და მოწაფე თვისი მიავლინა სულიერად მოძღურისა თვისისა მამისა გრიგოლისსა და აუწყა ყოველი იგი განსაცდელი სულთა ბოროტთაჲ¹⁴.

როგორც უკვე აღნიშნული გვქონდა, ი. ჭავახიშვილი, კ. კეკელიძე და ე. თაყაიშვილი ამ ორი თხზულების მიქელს აიგივებდნენ.

გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებასა და სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებული მიქელი სხვადასხვა პირებად ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველად მიიჩნია მ. ჭანაშვილი¹⁵, რომელიც ემყარებოდა თხზულებების რამდენადმე განსხვავებულ მონაცემებს მიქელის შესახებ: ზარზმელის „ცხოვრებაში“ მოხსენიებული მიქელი პარეხს მივიდა ოპიზიდან, ხოლო ხანცთელის „ცხოვრების“ მიქელი კი — მიჯნაძორიდან ხანცთას, ხოლო ამ უკანასკნელიდან ბერთის პარეხს გადავიდა, სადაც დაემკვიდრა კიდევ¹⁶.

მ. ჭანაშვილის მიერ თავის დროზე გამოთქმული მოსაზრება სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებისა და გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების მიქელის სხვადასხვაობის შესახებ გაიმეორეს და უფრო გააფართოეს კიდევ პ. ინგოროყვამ და ა. ბოგვერაძემ, მათ საამისოდ დამატებითი არგუმენტები წამოაყენეს.

ა. ბოგვერაძის აზრით, ეს ორი მიქელი სრულიად სხვადასხვა პირებია, რადგან:

1. თუ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მიქელი მაშენებელია, გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების მიქელი ასეთად არ გამოიყურება: მიძნაძორიდან წამოსული იგი პირდაპირ მკვიდრდება „ბერთისა პარეხთა შინა“;

2. პირველი მიქელი თავის ეგუტერში გარშემორტყმულია მრავალრიცხოვანი ძმებით, მეორე კი — „ეძიებს მარტოღმყოფობას“, თუმც, როგორც ტექსტიდან ჩანს, მას მოწაფეც ჰყოლია;

¹⁴ გრ. გლ. ხნც. თლს. ც. ა, გვ. 280₄₃₋₄₃—281₁₁₋₁₁.

¹⁵ მ. ჭანაშვილი, ქართული მწერლობა, წიგნი II, გვ. LV—LVI (სქოლიო).

¹⁶ იქვე.

3. თუ პირველი მიქელის მასწავლებელი იყო შიო „საკვრველთ-მოქმედი“, მეორის სულიერი მოძღვარი და მეგობარი გრიგოლ ხანცთელი ყოფილა;

4. მიქელს, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ტექსტის მიხედვით, ეწოდება პარეხელი, გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების მიქელი კი მარტო სახელით იხსენიება;

5. როგორც ბასილის თხზულებიდან ირკვევა, მიქელ პარეხელის „ცხოვრება“ დაუწერიათ მის მოწაფეებს. ა. ბოგვერაძეს საეპეოდ მიაჩნია, რომ ჯერ შექმნილიყო პარეხელის, ხოლო შემდეგ მისი მასწავლებლის — გრიგოლ ხანცთელის „ცხოვრება“, ანდა როგორ შეიძლებოდა გ. მერჩულეს ეს ფაქტი დარჩენოდა აღუნიშვნელიო, დასძინს მკვლევარი.

მაშასადამე, ა. ბოგვერაძე ამ ორი მიქელის იგივეობას გამორიცხავს იმის გამოც, რომ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მიქელ გარშემორტყმულია მრავალრიცხოვანი ძმებით, გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების მიქელი კი ფიქვებს „მარტოდმყოფობას“. მაგრამ ამ უკანასკნელსაც ჰყავს თავისი მოწაფე: „...არამედ მამაჲ მიქელ შეზრუნდა, მიმდემი სამარადისოსა მას ბრძოლასა, და მოწაფეთკისი მიაელინა სულიერად მოძღურისა თვისისა მამისა გრიგოლისისა და აუწყა ყოველი იგი განსაცდელი სულთა ბოროტთაჲ“¹⁷.

მკვლევარი ამ ორი მიქელის იგივეობას გამორიცხავს იმის გამოც, რომ ბასილის თხზულების მიქელ პარეხელად იწოდება, მეორე კი — მხოლოდ სახელით იხსენიება. მაგრამ ეს მიქელიც ხომ შეიძლებოდა ყოფილიყო პარეხელი? მისი მხოლოდ სახელით მოხსენიება თითქოს არ უნდა იძლეოდეს იმის საფუძველს, რომ ისინი სხვადასხვა პირებად დავსახოთ, მით უფრო, რომ მათი მოღვაწეობის ადგილი თითქმის ერთი და იგივეა*.

რაც შეეხება ა. ბოგვერაძის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ნაკლებ სარწმუნოა ჯერ დაწერილიყო მიქელ პარეხელის, ხოლო შემდ-

¹⁷ გრგლ ხნცთლს ცა. გვ. 281გ-11.

* ამ ორი მიქელის იგივეობას უარყოფს ი. აბულაძე თავის ერთ-ერთ გამოკვლევაში, სადაც იგი აღნიშნავს, რომ „... ხანცთელის ცხოვრების „პარეხთა“ გეოგრაფიული სახელია, ხოლო სერაპიონის ცხოვრებებსა კი საზოგადო უნდა იყოს, რადგან აქ იგი, ან მისი ფუძე, იხმარება არა მრავლობითი რიცხვის ფორმით, რაც საგნის სახელთაგან წარმოქმნილ გეოგრაფიულ სახელთათვის დამახასიათებელია, არამედ მხოლობითით („პარეხ“ უწოდიან). ამასთანავე ზარზმელის ცხოვრების „პარეხის“ შემცველი ადგილია. დამოუკიდებლად იმისა, იქნება ის საკუთარი თუ საზოგადო სახელი, საგულისხმოა იმითა, რომ იქ მოცემულია ამ სახელის მნიშვნელობა: ადგილი კლდოვანი და უვალი კაცთაგან“.

გომ მისი მასწავლებლის—გრიგოლ ხანცთელის „ცხოვრება“, ვფიქრობთ, გაუმართლებელია: გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება დაიწერა გრიგოლის გარდაცვალებიდან 90 წლის შემდეგ. ცხადია, ამ 90 წლის მანძილზე, იმის გამო, რომ ხანცთელის „ცხოვრება“ არ იყო შექმნილი, აგიოგრაფიული მწერლობა არ შეჩერდებოდა. თუკი დასაშვებია იყო გრიგოლის ცხოვრება არ აღწერილიყო 90 წლის განმავლობაში, არც ისაა გამორიცხული, რომ მისი მოწაფის — მიქელის „ცხოვრება“ აღეწერათ ხანცთელის „ცხოვრებაზე“ ადრე.

ბეშქენ. ასე ეწოდება ბაპლუნდის საგვარეულოს ორ წარმომადგენელს: დიდი მთავრის — მირიანის მამას და მის შვილს: „...და[ჟ] გიორგისი, რომელი იყო ცოლი დიდისა მთავრისა მირიანისი, ძისა ბეშქენ ბაპლუნდისაჲ [ძისა] იოვანესი“¹⁸; „...გარდა-რაჲ-იცვალა ყოლად კურთხეული იგი გიორგი, ყოველივე, რაჲცა აქუნდა, და მამული და ყოველნი ეკლესიანი და მონაგები მისი დასა მისსა შე[პ]ვედრა და შეილთა მისთა საკუთრებით განუთჳსა, რომელთა ეწოდა სულა, ბეშქენ და ლაკლაკი“¹⁹.

მამაკაცის საკუთარი სახელი „ბეშქენ“ ფეოდალურ საქართველოში ფრიად გავრცელებული ყოფილა. აღნიშნული სახელი ჩვენამდე შემონახულ ქართულ ძეგლთაგან პირველად „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“ მოიხსენიება.

სახელი „ბეშქენ“ XI საუკუნიდან გვხვდება: ჭაყელთა გვარში და მის განშტოებებში (XIII ს-ში ბოცოს ძეებში), გურკლელთა, ჭილაძეძეთა, გობოძეძეთა, ვარდანისძეთა, მჭეცისძეთა გვარებში. თუხარისის ერისთავი — ბეშქენ ჭაყელი მოიხსენიება „მატიანე ქართლისაში“, როგორც ბაგრატ IV თანამედროვე და მისი მოწინააღმდეგის — ლიპარიტ ბაღვაშის მომხრე: „და ჰყვეს ლიპარიტს კახნი და ბერძენნი, და წაიღეს ატენი, რამეთუ ციხეთაუფალნი კაცნი მტკიცე იყვნეს ერთგულობასა ზედა ბაგრატისსა, თვნიერ ფარსმან თმოგუელისა და ბეშქენ ჭაყელისა, თუხარისისა ერისთავისა“²⁰.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი გვამცნობს ბეშქენ ჭაყელის მკვლელობაზე ჭავჭავთში: „ხოლო მეორესა წელსა ბზობად წარმოემართა მეფე ღანუქით წარსლვად რაქსას პირსა, და ზატიკი გარდაი-

¹⁸ ს.წ. ზრ. ზმლს ც.ა. გვ. 176²⁷⁻²⁸.

¹⁹ იქვე, გვ. 176³³⁻³⁶—177¹.

²⁰ მატიანე ქართლისა, ქც. გვ. 298¹⁶⁻¹⁵.

კადა ნაჯიდურს. მუნ მოართუეს ამბავი ბეშქენ ჯაყელისა ჯავახეთს თურქთაგან მოკლვისა“²¹.

იკორთის ტაძრის ერთ-ერთ, 1172 წლის წარწერაში მოიხსენიება ბეშქენი და ერისთავთ-ერისთავი სულა: „ქ. სამებაო ერთარსებაო, ადიდე ერთავე შ[ინ]ა ცხოვრებათა ე[რისთავთ]-ე [რისთავი]* სუ[ლა] ---რ--- და ბეშქენ ბქესა ვრდ (?)- --- ლეიარსა (?), ე[რისთავთ]-ე[რისთავ]ს მ[ი]ხ[ა]ლ[ა]ის** (?)- ---თ და ლოცვა ყავთ ქ[რონიკონს] ტუბ (392-1172)“²².

ბოცოსძეებში (ჯაყელთა განშტოება) „ბეშქენი“ იხსენიება ალის მონასტრის (ბოცოსძეთა საგვარეულო მონასტერი) ხელნაწერთა მინაწერ საბუთებში და მოსახსენებლებში (XIII—XIV სს.)

გურკლელთა გვარში „ბეშქენი“ მოხსენიებულია ჟამთააღმწერელთან როგორც ამირეჯიბი: „...ათაბაგი ავაგ, სურამელი, გამრეკელი, ამირეჯიბი ბეშქენ. და ესრეთ მრავალყამ იყოფოდეს ხატაეთს და ყარაყურუმს“²³.

ვარდანისძეთა, ჭილაძისძეთა, გობოძისძეთა და მკეციძისძეთა გვარებში სახელი „ბეშქენ“ გვხვდება ჯვრის მონასტრის ალაპებში: „[თუესა დეკენბერსა იგ] ამ[ასვე] დღესა წირვაჲ და აღ[ა]პი ბეშქენ ჭილაძისძისაჲ, მოგკვიდა ათასი თეთრი აღბულა ენტელეგის ძისა და ჭილაძის ძისა მსახურისა ჩიფხუტისა ქ[ე]ლითა და ვინცა შეეცვალოს, შე-მცაცვ[ა]ლებ[უ]ლ არს სჯ[უ]ლისაგ[ან] ქ[რისტი]ენანეთაჲსა“;²⁴ „თუესა დეკენბერსა კთ: ამასვე დღესა აღაპი არის საუკუნოჲ გარეყნის ძისა მაკ[ა]რის შვ[ი]ლისა ფორთოჯინის რ[ა] და მისსა მ[ე]უ[ლ]ლისა ე[ა]რდანის ძისა ბეშქენის ასოლისა ხათოთაჲსა და [ვინცა] შეუცვალოს, მე-მცა-იცვლების სჯულისაგ[ან] ქრისტიანთაჲსა და წყ[ე]ოლმცა არის პირითა დ[მ]რ[თ]ის[ა]თა“;²⁵ „ყველიერისა კვრიაკესა წირვაჲ და აღაპი საუკუნოჲ მოლაპრეთ უხუცესისა მკეცის ძისაჲ ბეშქენისი, შეუნდვენ ღმერთმაჲ“;²⁶ „პარასკევსა შემდგომად ამაღლებისა პანაშვიდი გობოძის ძეთა მიცვალებულთაჲ: ზუადისაჲ,

²¹ ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისა, ქც., I, გვ. 334, 18-19.

²² ქრონიკები..., I, გვ. 260.

²³ ჟამთააღმწერელი..., ქც., II, გვ. 220-8; 228, 14.

²⁴ ე. მ. ბ. რ. ვ. ე. ლ. ი., მასალები იერუსალიმის ქართულ კოლონიის ისტორიისათვის (XI—XVII სს.), თბილისი, 1962, გვ. 89.

²⁵ ჯვრის მონასტრის ალაპები, ე. მ. ბ. რ. ვ. ე. ლ. ი., დასაზ. ნაშრომი, გვ. 92.

²⁶ იქვე, გვ. 72.

* გამოცემაშია: „მე“ (ერისთავთ-ერისთავნი)“.

** გამოცემაშია: „მ“ ხლ (მიხალი?)“.

ივანესი, კუეპესი, ბეშქენისი და სარგისისი, შეუნდვენ ღმერთ-მან“;²⁷ „თუესა ნოენბერსა იბ: ამასვე დღესა აღაბი და პანაშვილი საუკუნოჲ ბეშქენმანდატურთ უხუცესისა ვარდანის ძისა. მოგუცა მისმ[ან] სიძემ[ან] ფურთუხ გარეყანის ძემ[ან] რომი ათასისა თეთრისა წითელი და გაუჩ[ი]ნეთ აღ[ა]ბი და პან[ა]შვილი, დაუკლებელ[ა]დ გარდაიქდებ[ო]დეს“;²⁸ „პარასკევსა ყვ[ე]ლი[ე]რის[ა]სა მწობრი პაპნ[ა]შვილი გობოს ძეთაჲ მიცვ[ა]ლებ[უ]ლთაჲ ზვადისა, ივანესი, კუეპესი, ბეშქენისი და სარგისისი და შაბ[ა]თსა თუთოჲ ხ[უ]ცესი ყამსა წირვიდეს ზოთათივსვე და საწირ[ა]ვი ეკლ[ე]სი[ო]თ მ[ი]ეცემოდეს. მე, ბორენა, მოვიღე ამა საუკუნოჲსა პანაშვილისათვის ექოსასი თეთრი, და ვინცა შეცვ[ა]ლოს, შე-მცა-ცვ[ა]ლ[ე]ბ[უ]ლ [ა]რს შჯოლის-გ[ან] ქ[რი]სტიანთაჲსა და კროლმცა არის ამა ს[ა]ფლ[ა]გსა მადლითა“²⁹.

„ბეშქენი“ გვხვდება არა მხოლოდ დიდგვარიან ფეოდალთა, არამედ წვრილ ფეოდალ-აზნაურთა და დაბალი რანგის სასულიერო პირთა შორისაც (ცხადია, ის გავრცელებული იქნებოდა გლეხთა შორისაც). მაგალითად, XV საუკუნის 90-იან წლებში დაწერილ მცხეთის გუჯარში მოწმედ დასახელებულია ბეშქენ გიგაშვილი (როგორც ჩანს, აზნაური): „ღვთივ გვრგვნოსნისა (ყახთა) პატრონისა აღექსანდრეს ყამში-ვა მოვედ მე პატრონი ქუჩი და თავადნი და აზნაურშულნი თა მიახლნეს და ღვთივ გვრგვნოსნისა სანატრელისა ღთ აღმაშენებლის მეფეთ-მეფისაგან შემოწირულს მზლუარზედა დავიფიცეთ თვთ მე კზმან აბალაკმან და სდ ჩემთა საყდრისა შვილთა ჯიმითის სამზლუარი თავი სალოცავნი, ჩუმლაყის თავსა ჩავიარეთ და მივდეგით კუნელამდი, ჩავიარეთ და მივდეგით ძამაურაზედა, ჩავიარეთ და მივდეგით წურს ქევზედა, ჩავიარეთ და მივდეგით გაწყუჭტილასა ...წნორაზედა... ჭიაბრის ეკლესიასთან იორამდის, (სადაცა) ღთ აღმაშენებელსა ეკლესია სამზლურად ჩაუდგამს... (მოწამენი: ალავერდელი კირილე, დიდი საგინა, ციციშვილი მერაბ და ზაალ, მაყაშვილი ინდო და ზაალ ...ბოჭორმის დეკანოზი, გიგაშვილი ბეშქენ... და ტიმოთე“³⁰.

1513 წ. დაწერილი სამთავისის ერთ-ერთი სიგელი გვამცნობს, რომ ამილახორი თავა სწირავს სამთავისის საყდარს სოფელ ნადარბაზევს და აღნიშნავს: „...და დავადგინეთ მწირველად და მეექუდრედ ბეშქენას ძე მოძლუარი (Sic) მარკოზ და მისი შვილი დანიელ,

²⁷ კერის მონასტრის აღაპეზი, ე. მ. ე. ტ. რ. ე. ლ. ი., დასახ. ნაშრომი, გვ. 75.

²⁸ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 84.

²⁹ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 107.

³⁰ ქრონიკები..., II, გვ. 310.

შვილნი და მომავალნი მათნი ყოველნივე ასრე და ამა წესითა, რომე ორნი მწირველნი თორმეტთა საუფლოთა...“³¹.

როგორც ვხედავთ, მამაკაცის საკუთარი სახელი „ბეშქენ“ შუა საუკუნეების საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა*.

სახელი ბეშქენ სხვადასხვა ფორმით გვხვდება არაქართულ (სომხურ, არაბულ, სპარსულ) სამყაროებშიც.

პრ. აჭარიანი ნაშრომში: *ძაკიყი ანბან. მასაჟიანი* იხილავს საკუთარ სახელს ბეჟგჷნ და იქვე შენიშნავს: იხილე პეშგინე³².

საკუთარი სახელის „ბეჟგჷნ“ წარმომავლობა ავტორისათვის უცნობია. კირაკოზ განძაკეცის მიხედვით, ბეჟგენი ერქვა თურმე ალბანელთა კათალიკოსს, რომელიც 1155 წელს დაქორწინებულა და ამის გამო გადმოუგდიათ ტახტიდან³³. აღნიშნული სახელი სომხურში რამდენიმე ფორმით ხმარებულა: 1. პეშქენ (მცდარი დაწერილობით „პელგენ“). მაგალითად, პეშქენ ორბელიანი, ძე სომხეთისა და საქართველოს სპასპეტისა—ბურთელის, ძმა სისაკანის (სივნიეთის) ოლქის იშხანის—ივანესი. იგი იხსენიება 1334—1344 წლებში. 2. პეშგინე. სომხეთის ისტორიაში ცნობილი პიროვნება ყოფილა ორბელიანთა საგვარეულოს ერთ-ერთი წარმომადგენელი პეშგინე, ძე სმბატისა, შვილიშვილი ბურთელისა, ქართველთა მეფის—ალექსანდრე I სიმამრი. სივნიეთის ოლქის დაპყრობით იგი (ალექსანდრე, ნ. ვ.) შეიქმნა პეშგინეს სიუზერენი, მაგრამ რადგანაც შიშობდა, რომ სომხები განუდგებოდნენ ქართველთა სამეფოს, მოაწამლინა იგი და ამით ბოლო მოუღო სივნიეთის ორბელიანთა საგვარეულოს. ეს ამბავი 1438 წელს მომხდარა. პრ. აჭარიანის მოწმობით, თომა არწრუნი „არწრუნთა სახლის ისტორიაში“ ხმარობს იმავე სახელს ორი სხვადასხვა ფორმით: „პელგინი“ და „პეშგინი“ (სახელი მოცემულია ნათესაობით ბრუნვაში). 3. ბიშქენ. XV საუკუნის სომხეთში ცნობილი ყოფილა ძე ავაგ ელივარდელისა და ძმა მანველ არჩიევის ძოხოისა. F. Justi-ს მიხედვით, საშუალო სპარსული *Pēšgin*³⁴ მომდინარეობს ძველი ირანული სიტყვიდან

³¹ ქრონიკები, II, 322.

³² ზ. სნაჯან, *ძაკიყი ანბანის ანბანის* წიგნი I, ერევანი, 1942, გვ. 4-3.

³³ იქვე.

³⁴ F. Justi, *Iranisches Namenbuch*. Hildesheim, 1963, გვ. 251.

* ამდენად, უსაფუძვლოა ე. მინორსკის დასკვნა, თითქოს სახელი „ბეშქენ“ საქართველოში იშვიათად იხმარებოდა (V. Minorsky, *The Georgian maliks of Ahar*, BSOAS, 1951, XIII, ნაწილი 4, გვ. 870).

*paīsa, ახალი სპარსული pēšah 'ხელოვნება, ხელსაქმე',³⁵ არაბული Bis-kin (ააკუთისთან).³⁶

პრ. აჭარიალის მიხედვით, ძველ სომხურში გვაქვს ფორმები: ბე-ე-ე და ბიშქენ, რომელთა გამოყოფა პეშქენ ფორმიდან შეუძლებელია, ეს უკანასკნელი კი დამოწმებულია 1065 წელს³⁷.

აღმოსავლურ წყაროებში სახელი ბეშქენ რამდენადმე სხვაგვარი ფორმით გვხვდება: „ბიშქინ, ფიშქინ, ფიშთექინ“³⁸.

XII საუკუნეში და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში ჩრდილო-დასავლეთ ირანის ერთ-ერთ ოლქს მართავდნენ ქართული წარმოშობის დინასტიის წევრები — ბეშქენიანი.³⁹ ამ დინასტიის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენელი, როგორც ეს მუჰამედ ნესევის თხზულების „სირათ ას-სულთან ჭელალ ად-დინ მანქობერდის“ მიხედვით მტკიცდება, ყოფილა ნუსრათ ად-დინ მუჰამედ ბენ ბიშქინი, რომელიც XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში მოღვაწეობდა⁴⁰.

ცნობილია, რომ არაბულ დამწერლობაში არ არის ასო პ, ამიტომაც ირანულ P-ს არაბები გადმოსცემენ ან ფ-თი, ან და ბ-თი. მაგალითად, ბეშქენ, ბაჰლაუნდი და სხვ.

ქართული ფორმა „ბეშქენ“ თავიკიდური ბ-ს გამოუფრო ახლოა არაბულ ფორმასთან, ვიდრე საშუალო სპარსულ ანდა სომხურ ფორმასთან.

სახელი „ბეშქენ“ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების გარდა არც ქართულ და არც სომხურ მწერლობაში XI საუკუნემდე არ გვხვდება, და მხოლოდ ამ ერთი შემთხვევით სახელის გავრცელებულობის შესახებ მსჯელობა ადრეულ საუკუნეებში მართებული არ იქნებოდა.

ბაჰლაუნდი. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებულია წარჩინებულ ფეოდალთა საგვარეულო — ბაჰლაუნდი: „ხვა-

³⁵ შ. ანდრონიკაშვილი. ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბილისი, 1966, გვ. 450.

³⁶ ააკუთის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ნაკვეთი I. არაბული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ე. სიხარულიძემ. თბილისი, 1964 (იხ. ქართული თარგმანის გვ. 19, არაბული ტექსტის გვერდი 21).

³⁷ ლ. ასნაოქან. ჰაიფე ასნანაზინსეჰი ჩაორაჟინ, ტომი IV. ეჩეენი, 1948, გვ. 240.

³⁸ პ. თოფური, მასალები ბეშქენანთა ქართული დინასტიის ისტორიისათვის. მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1963. 33-119.

³⁹ იქვე. გვ. 113; И. П. Пегрушевский, Бешкениды — Пшавгениды, грузинские малики Ахара в XII — нач. XIII вв. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1937. ნაკვეთი XVIII, გვ. 58.

⁴⁰ პ. თოფური, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 114.

ლის დღე მივიდენ საფლავად მისსა, ადგილსა მას ზანავისასა, სადა-
იგი მონასტერი შეუენიერი შენ არს, რომლისა-იგი იყვნეს პირველნი
აღმაშენებელნი ამასპო და ქურდია. ხოლო აწ კუალად და[ჟ] გიორ-
გისი, რომელი იყო ცოლი დიდისა მთავრისა მირიანისი, ძისა ბეშქენ
ბ ა ჰ ლ ა უ ნ დ ი ს ა [ჟ] [ძისა] იოვანესი“⁴¹.

ეს საგვარეულო სხვა წყაროებიდან ცნობილი არ არის. უნდა ვი-
ფიქროთ, რომ მისგან წარმოიქმნა გვიან შუა საუკუნეების ქართული
ფეოდალური საგვარეულო ფალავანდიშვილებისა (—ფალაუნდიშვი-
ლი—ბაჰლაუნდიშვილი).

ბაჰლაუნდი უცხოური წარმომავლობის სიტყვაა: ჰრ. ა ჰ ა რ ი ა -
ნ ი ს მიხედვით, ბ ა ჰ ლ ა ვ უ ე ჰ ვ ე ლ ა დ ფ ა ჰ ლ ა უ ნ ი ს სა ტ ო მ ო სა ხ ე ლ ი ს
შემოკლებული ფორმაა, რომელიც მომდინარეობს სპარსული ფორმი-
დან⁴².

უძველესი ირანული ფორმა ამ გვარ-სახელისა არის ძველი სპარ-
სული Parθava ‘პართია, პართელი, პართული’ საშ. სპარსული Pahlav,
Pahlavān, ახ. სპარსული Pahlav, Pahlavān ‘გმირი, ფალავანი’⁴³, არაბუ-
ლი Pahlavān (šams ad-dīn, F. Justi)⁴⁴, სომხური გვარ-სახელი *Պահլավ-*
ուհի. დაბოლოების მიხედვით ქართული ბ ა ჰ ლ ა უ ნ დ ი თითქოს
ყველაზე ახლოს სომხურ ფორმასთან არის. განსხვავებას ქმნის
თავკიდური ბ ქართულ ფორმაში და ზედმეტი დ სიტყვის ბო-
ლოს⁴⁵. თავკიდური ბ ქართულ ფორმაში შესაძლოა დისიმილაციუ-
რი გაუღერებით აიხსნას (შეადარეთ ბატარა<პატარა, ბატონი<პატ-
რონიდან და მისთანანი), რაც შეეხება ბ ო ლ ო კ ი დ უ რ დ-ს,
ს ა ი ნ ტ ე რ ე ს ო ა, რომ ეს დ განვითარებულა ამ სახე-
ლის ახალ სპარსულ ფორმაშიაც, რომელიც და-
ც უ ლ ი ა გ ვ ა რ შ ი ფ ა ლ ა ვ ა ნ დ ი შ ვ ი ლ ი, მაგრამ ფ ა ლ ა-
ვ ა ნ ი⁴⁶.

ლ ა ტ ა ვ რ ი. „ხოლო ვითარცა ვთქვთ, მივიდა წმიდა იგი (სე-
რაპიონ ზარზმელი. ნ. ვ.) საფლავსა ზედა მისსა, მოწლედ და თახა-
ლმობით იტირა. და ვითარცა ჯერ-იყო, მოიკითხა და ნუგეშინისსცა
დასა მისსა ლ ა ტ ა ვ რ ი ს, რომელსა უკანა[ჟ]სკნელ თეკლა ეწო-
და“⁴⁷...

⁴¹ ს¹ნ¹ ზრ¹ ზმლ¹ს ცხ¹ბა, გვ. 176₂₄₋₂₈.

⁴² ლ. მ ნ ა ო კ ა ნ. Հայոց անձնանունների քառաբան, ტომი IV, გვ. 218.

⁴³ მ. ა ნ დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 449.

⁴⁴ ი ქ ვ ე.

⁴⁵ ი ქ ვ ე.

⁴⁶ ი ქ ვ ე.

⁴⁷ ს¹ნ¹ ზრ¹ ზმლ¹ს ცხ¹ბა, გვ. 177₁₋₄.

სომხურში იხმარება საკუთარი სახელი ლატორი, რომელიც, პრ. აქარიანის აზრით, ქართული ლატავრაღან მომდინარეობს⁴⁸.

„მატიანე ქართლისა“ გვამცნობს: „ხოლო ამან ჟუანშერ შვირთო ცოლი ნათესავი ბაგრატონიანთა, ასული ადარნასესი, სახელით ლატავრი, და აბრალა დედამან მისმან მოყვანება მისი ცოლად: არათურე კეთილად მეცნიერი იყო, ვითარმედ არიან ივინი ნათესავნი დავით წინასწარმეტყუელისანი, რომელი-იგი კორციელად მამად ღმრთისად იწოდა“⁴⁹.

გარბანელი. მამაკაცის საკუთარ სახელად სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებულია გარბანელი, ამ სახელს ატარებს სამცხის ერთ-ერთი დაბის მცხოვრები (როგორც ჩანს, არაწარჩინებული): „რამეთუ კაცი იგი პირველ კსენებული გარბანელი და ორნი იგი ძმანი, რომელნი დანთქმასა ტბისა[სა] განერნეს, იკურთხნეს მონაზონად ჯელითა მის წმიდისა[ქ]თა, ვინა[ქ]თგან ახალსა ამას მოსეს ებრძანა ახლისა ისრაჱლისა წინამძღურობაჲ, ამისთვის უკმდეს თანაშემწედ საქმესა მის კარვისა ახალნი ბესელიელ და ელიაბ“⁵⁰; „ხოლო კაცი იგი ია გვჩუენებდა მცირესა რასმე დაბასა და სახელ-სდებდა კაცსა სახელთანსა და კეთილსა, რომელსა ეწოდა გარბანელი* და გუეტყოდა: „მივედით ადგილსა იმას ამის იწრომსა მიერ გზისა, და კაცმან მან ადვილად მიგიყვანნეს ადგილსა მას, სადა[ქ]თ იქმნა წიად-სლვა[ქ] თქუენი განთიად“⁵¹; „და ვითარცა მოვედით ადგილსა მას, რომელსა ბაბგენ უწოდოიან, და ვიხილეთ მცირე ველი ადგილსა მას ბობხა წოდებულსა, და გვთხრა ჩუენ ია ყოველივე კაცისა მისთვის გარბანელისა“^{52**}; „ხოლო იყენეს ხუროთმოძღუარ და ზედა-მდგომელ საქმისა მის გარბანელი და ორნი იგი ძმანი“⁵³.

ეს სახელი, ჩანს, სომხურშიც გარბანელ-ის ფორმით იხმარებოდა. პრ. აქარიანის ცნობით, სომხურში გარბანელი (*Գարբանիէլ*) მხოლოდ ერთხელ იხსენიება და ისიც XI საუკუნეში: გარბანიელი ერქვა იშხანთა-იშხანის შაპუქის მამას, რომელიც ფალაურ არშა-

⁴⁸ ლ. მ. ნ ა რ ი ა ნ. ლაკივ ანბნანნიანისიქი ქართლის, ტომი, II, ერევანი, 1944, გვ. 407.

⁴⁹ მ ა ტ ი ა ნ ე, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 251-2.

⁵⁰ ს წ ზ რ ზ მ ლ ს ც ბ ა, გვ. 170₁₁₋₁₆.

⁵¹ ი ქ ვ ე, გვ. 165₉₋₁₁.

⁵² ი ქ ვ ე, გვ. 165; 5-19.

⁵³ ი ქ ვ ე, გვ. 170₂₉₋₃₀.

* ნ ს ხ. გარბანელი.

** ნ ს ხ. გარბანელისა.

ქ უ რ დ სომხურში VIII საუკუნეშია დადასტურებული. ქ უ რ დ ეწოდებოდა სივნიეთის ერთ-ერთ იშხანს (735-იან წლებში)⁶⁰. სომხურში იმავე სახელის ორი სხვა ფორმაც არსებობს: ქ უ რ დ ი კ და ქ უ რ დ ო⁶¹.

პრ. აჭარიანის აზრით, სომხური *քուրդ* მომდინარეობს სპარსული *Kurd*-იდან⁶² და VIII საუკუნეზე უადრეს არ გვხვდება.

მ. ან დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი ს აზრით, ა მ ზ ა ს პ. ა მ ზ ა ს პ ა ნ, ა მ ა ს პ ო არის ა მ ა ზ ა ს პ ი ს ვარიანტები⁶³.

სახელისათვის ა მ ა ზ ა ს პ ამოსავალია ძველი ირანული *Hamāzāspa, რომელიც ორი ნაწილისაგან შემდგარი სიტყვაა: 1. hamāza (სკრ. samā-ja), რაც ნიშნავს კრებულს, სიმრავლეს, ჯოვს. 2. aspa, ე. ი. 'ცხენი'.⁶⁴

საკუთარი სახელი ა მ ა ზ ა ს პ ი და მისი სახეცვლილება ა მ ზ ა ს პ ი გვხვდება ლეონტი მროველთან და „მოქცევაჲ“-ს ტექსტში.

ა მ ა ზ ა ს პ ი ს ა გ ა ნ (იამასასპ) ნაწარმოებია დედაკაცის საკუთარი სახელი ა მ ა ზ ა ს პ უ ჰ ი სომხ. puhri ნაწილაკის საშუალებით⁶⁵.

ჰამაზასპ (სომხ. Համազասպ) სიტყვისაგან ამ წესით ნაწარმოები საკუთარი სახელი ქალისა, — საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა ძველს სომხეთში. იგი ჯერ კიდევ IV საუკუნისათვის არის დადასტურებულ⁶⁶. ჰამაზასპუჰი ერქვა ქართლის მეფის ფარსმანის მეუღლეს.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში დადასტურებულია ა მ ა ზ ა ს პ ი ს უ კ ვ ე ვ უ ლ გ ა რ უ ლ ი, გ ა ქ ა რ თ უ ლ ე ბ უ ლ ი ს ა ხ ე — ა მ ა ს პ ო⁶⁷.

ი ა მამაკაცის საკუთარი სახელია. იგი პირველად ბასილის თხზულებაში გვხვდება. უფრო ადრე ამ სახელის არსებობა არ დასტურდება. ერთგან, XII საუკუნის II ნახევრის ფრესკაზე შემორჩენილია ი ა მ დედაკაცის საკუთარ სახელად⁶⁸.

ლ ა კ ლ ა კ ი. პირველად ეს სიტყვა სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში გვხვდება მამაკაცის საკუთარ სახელად. სომხურში ასეთი სა-

⁶⁰ ზ. Անույան, Հայոց անձն. բառարան, ტომი V, ერევანი, 1962, გვ. 223.

⁶¹ ი ქ ვ ე.

⁶² ი ქ ვ ე.

⁶³ მ. ან დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი. დასახელებული ნაშრომი, გვ. 24.

⁶⁴ ზ. Անույան, Հայոց անձն. բառարան, ტომი III, ერევანი, 1946, გვ. 15.

⁶⁵ გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, მცხეთას ბერძნულ-წარწერა ექსპანიანეს ხანისა, თბილისი, 1958, გვ. 17.

⁶⁶ ი ქ ვ ე, გვ. 18.

⁶⁷ მ. ან დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 24.

⁶⁸ ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, გვ. 227—

ხელი არ უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში ჰრ. აქარიანი მას არ აღნიშნავს. ი. აბულაძის აზრით, ლაკლაკი არის ფრინველის სახელი, გადმოტანილი ადამიანის სახელად⁶⁸.

გიორგი ჩორჩანელი ი. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ერთ-ერთი მთავარი პირია გიორგი ჩორჩანელი, რომელიც კ. კეკელიძეს მიაჩნდა იმავე საგვარეულოს წარმომადგენლად, რომელსაც ეკუთვნოდნენ იოანე და თორნიკე, — ათონის ივერიის მონასტრის დამაარსებელი და ცნობილი მოღვაწენი. მკვლევრის აზრით, იოანე იყო სამცხიდან, სოფელ ჩორჩანიდან, რომელიც ზარზმის მონასტრიდან შვიდი კილომეტრით იყო დაშორებული. „ამ მხრის პატრონთ და დიდებულთ, — წერს მკვლევარი, — ეძახოდნენ ჩორჩანელს, resp. ჩორდვანელს. IX საუკუნეში, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებით, ცნობილია გიორგი ჩორჩანელი, რომელმაც, როგორც უშვილომ, თავის სამკვიდრებელთან ერთად ჩორჩანელობაც გადასცა თავის დის შვილებს — ხურსიძეებს. აი ამ ჩორჩანელ-ხურსიძეთა გვარიდან ყოფილა იოანე, რომლის მშობლებს, სულასა და მარიამს, მის გარდა ჰყოლიათ კიდევ, სხვათა შორის, ერთი შვილი, ეს ის ცნობილი თორნიკეა, ბერობაში იოანე, რომელმაც 979 წლის 24 მარტს დაამარცხა ბარდა სკლიაროსი. ისტორიას მის საერისკაცო სახელად ვარაზ-ვაჩე მიაჩნია“⁶⁹.

მაგრამ შემდეგ მკვლევარმა ამ საკითხთან დაკავშირებით აზრი შეიცვალა⁷⁰. კ. კეკელიძის თქმით, ათონის ივერიის მონასტრის დამაარსებლის—იოანეს გენეალოგიურად დაკავშირება სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების გიორგი ჩორჩანელთან არის შეცდომა, რომელიც ექ. თაყაიშვილისაგან მომდინარეობს⁷¹. ამ უკანასკნელმა ზარზმის მონასტრის წარწერებში მოხსენიებული ხურსიძეები, ვითომცდა წინაპრები იოანე ათონელისა, შეცდომით მიიღო გიორგი ჩორჩანელის მემკვიდრეებად⁷².

ა. ბოგვერაძესაც გიორგი ჩორჩანელი იოანესა და თორნიკეს საგვარეულოს წარმომადგენლად მიაჩნია. მკვლევარი წერს: „სერაპიონი მოხუცი გარდაიცვალა. გიორგი ჩორჩანელის მემკვიდრეები სულა, ბეშქენ და ლაკლაკი ამ დროისთვის საკმაოდ ახალგაზრდები

⁶⁸ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, 1941, გვ. 90.

⁷⁰ კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, ძველი ქართული ლიტერატურა, თბილისი, 1954, გვ. 44.

⁷¹ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტომი I, 1960, გვ. 99 სქოლიო.

⁷² Е. Такашвили, Археологические экскурсии, разыскания и заметки, выпуск I, Тифлис, 1905, стр. 32—33.

• ეს აზრი აწ განსვენებულმა ი. აბულაძემ ზეპირ საუბარში მოგვწოდა.

არიან. ამის გამო, წარმოდგენილი ქრონოლოგიით ისინი მე-9 საუკუნის 70-იანი წლებისა და X საუკუნის პირველი მეოთხედის პირებად უნდა მივიჩნიოთ. ამ ხანის ჩორჩანელთა საგვარეულოს შესახებ ჩვენ სხვა ცნობებიც გავვაჩნია. ცნობილი თორნიკე ერისთავი, რომელიც ჩორჩანელთა (resp. ჩორღვანელთა) საგვარეულოს ეკუთვნოდა, X საუკუნის პირველ ათეულში ჩანს დაბადებულად. ათონის სინოდიკებით ცნობილი არიან თორნიკეს მამა — ბიძანი — მამა ჩორღვანელი (როგორც ჩანს, მისი სახელი იყო სულა) და ბიძები — აბუჰარბი და არშუშა. რადგან ახალ ჩორჩანელთა საგვარეულოს დაფუძნება ზემოთ წარმოდგენილი ქრონოლოგიის მიხედვით IX ს. 80-იან წლებზე ადრე სავარაუდებელი არ არის, ჩორჩანელთა ასეთი გამრავლება რალაც სამი ათეული წლის მანძილზე ბუნებრივად ვერ გამოიყურება⁷³.

ჩვენამდე მოაღწია თორნიკე ერისთავის ანდერძმა, რომელშიც ნათქვამია: „მე იოვანე თორნიკე იოთილძან და ძმამან ჩემძან იოვანე ვარაზ-ვაჩე, ძეთა სულ-კურთხეულისა ჩორღვანელისა, მოვიგეთ წმიდა ესე წიგნი, რომელსა ეწოდების წმინდათა მამათა მიერ „სამოთხე“... სალოცველად და სადიდებელად პირველად ძლიერისა და ღვთის მსახურისა მეფისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა კუროპალატისა დავითისათვის ...და მერმე იოვანე-ვარაზვაჩისათვის და მეუღლისა მისისა და შვილთა მისთა მიქაელისა და ჩორღვანელ-ზორვარისა ჩოროლოჰდისათვის და თორნიკისათვის და ძმისწულთა ჩემთა-ჩორღვანელ პატრიკისათვის და ბაგრატ პატრიკისათვის და სალოცველად სულისა ბაგრატ მაგისტროსისა და მშობელთა ჩემთა ჩორღვანელისათვის და მარამისათვის და ძმათა ჩემთა ბაგრატისათვის და არშუშა მსათვის და აბუჰარბისათვის და მამის ძმისა აბულჰარბისათვის და არშუშა მსათვის და ყოველთა სახლისა ჩემისა მიცვალებულთათვის“⁷⁴.

როგორც თორნიკეს ანდერძიდან აშკარად მოჩანს, ჩორღვანელი არის მამაკაცის საკუთარი სახელი. მაგალითად, თორნიკეს მამას ჩორღვანელი ერქვა (და არა სულა); ჩორღვანელი ერქვათ, აგრეთვე, თორნიკეს ძმების — იოვანე ვარაზ ვაჩესა და ბაგრატის ვაჟებს.

⁷³ ა. ბოგვერაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 57.

⁷⁴ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ, I, ტფილისი, 1892, გვ. 108.

პრ. აჭარიანთან ვკითხულობთ: „ჩორდვანელი I, ძე თორნიკე I-ისა, ცოლი ჰყავს მარიამი. ძმები — აბუპარპ და არშუშა, შვილები — თორნიკე, ვარაზვაჩე, ბაგარატ, არშუშა და აბუპარპ“⁷⁵.

მაშასადამე, პრ. აჭარიანის მიხედვით, არსებობს თორნიკიანთა საგვარეულო, რომლის შემადგენლობაში რამდენიმე ჩორდვანელი შედის. ამ საგვარეულოს მამამთავარი არის თორნიკე I და არა ჩორდვანელი⁷⁶. ავტორი ეყრდნობა ნ. აკინიანის გამოკვლევას, რომლის მიხედვით ზემოდასახელებული საგვარეულო ასეთნაირად გამოიყურება: (იხ. შემდ. გვ....)

პრ. აჭარიანი წერს: „თორნიკე II, ჩორდვანელ I-ის ძე, თორნიკე I-ის შვილიშვილი. ტაოს თორნიკიანთა ტომიდან. თავდაპირველად სამხედრო სამსახურში იმყოფებოდა, 976 წელს მიიღო სასულიერო წოდება და ჰოვჰანესის სახელით შევიდა თორთომის მონასტრებიდან ერთ-ერთში, საფიქრებელია ოშკის (უშქის) მონასტერში... 977 წელს ბარდა სკლიაროსი კეისრის წინააღმდეგ აჯანყდა. დედოფალმა თეოფანემ სთხოვა ჰოვჰანეს-თორნიკეს დროებით დაეტოვებინა მონასტერი და გაელაშქრა აჯანყებულთა წინააღმდეგ. მან უარის თქმა ვერ გაბედა. ჰოვჰანეს-თორნიკე მივიდა ტაოს კურაპალატთან დავითთან და მიიღო 10000-იანი ლაშქარი და იშხანაც — იშხან (მთავართმთავარ) ჯოჯიკთან ერთად გაილაშქრა ბარდას წინააღმდეგ, დაამარცხა იგი და სდია მას ნფრკერტამდე. ამის გამო დედოფალმა თეოფანემ თორნიკეს უწყალობა დიდძალი მამული. ასოლიკი მოგვითხრობს ამ ამბავს და თორნიკეს უწოდებს „ტომით ქართველს“, რადგანაც იგი ბერძნული სარწმუნოებისა იყო. თორნიკეს ინიციატივით კარნუ-ქალაქში გაკეთდა წარწერა — განძარან ქართულ ენაზე (981 წელს). ამავე პერიოდშიდან შემორჩენილია ქვის ჭვარი — ხაჩქარ, რომელიც მონაზონმა თორნიკემ ალაპარტვინა კარნუ-ქალაქის მახლობლად: „სახელითა ღვთისათა, მე, ჰოვჰანესმა, ჩორტვანეკის ძემ, აღმართე ჭვარი ესე ეამსა მას ვასილისა და კოსტანდისა“. წარწერა შესრულებულია სომხურ ენაზე“⁷⁷.

ჩვენ არაფერს ვიტყვით იმ მცდარ მოსაზრებაზე, რომელსაც ნ. აკინიანი გამოთქვამს და პრ. აჭარიანიც იზიარებს, რადგან ეს ცალკე კვლევის საგანია და საგრძნობლად სცილდება ჩვენს საკვლევ ობიექტს, მაგრამ ერთი კი ცხადია, ყველა მკვლევარი, რომელსაც ამ სა-

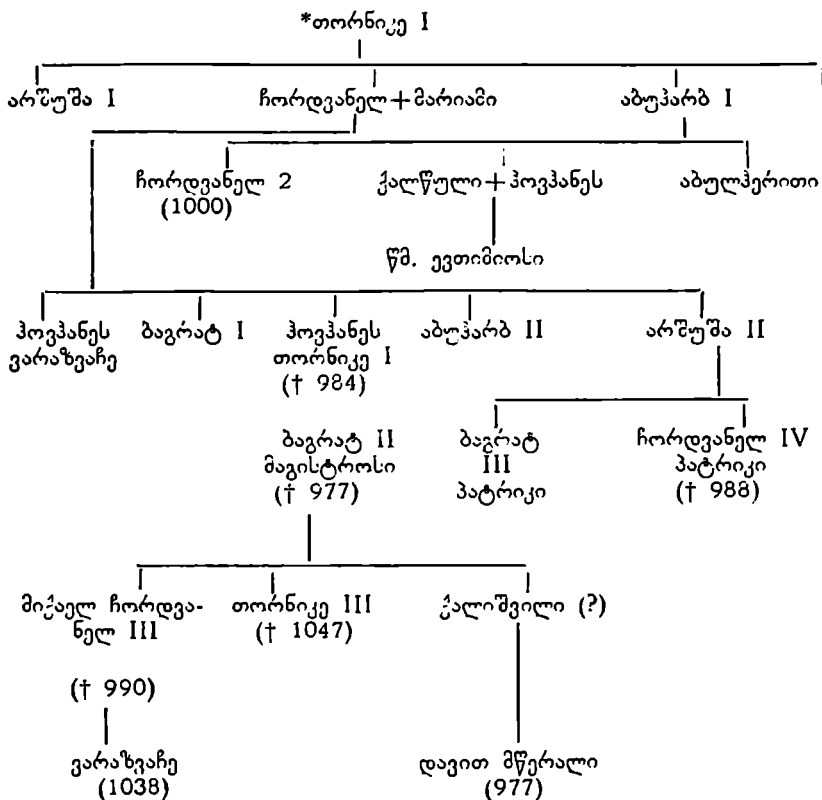
⁷⁵ ლ. მ. ანაიკიანი, ლაქიი ანმანანინენხი ჩაოაყან, ტომი IV. ერევანი, 1948, გვ. 214.

⁷⁶ იქვე.

⁷⁷ იქვე, გვ. 320—321.

კითხზე უმუშავენია, აღნიშნავს, რომ იოანესა და თორნიკეს მამას ჩორდვანელი ერქვა⁷⁷.

ამრიგად, ჩორდვანელისა და ჩორჩანელის გაიგივება ჩვენ საეკვოდ მიგვაჩნია. ვფიქრობთ, არ არის მართებული გიორგი ჩორჩანელის გენეალოგიურად დაკავშირება იოანესა და თორნიკესთან.

⁷⁷ ვ ა ქ ს ი მ ე ბ ე რ ძ ნ ი შ ვ ი ლ ი, იოანე-ვარაზუაჩესთვის, ანალები. I, 1947, გვ. 239—251. გეორგიკა, ტომი II, ნაკვეთი 2, თბილისი, 1952, გვ. 267 (სქოლიო 2). ქრონიკები..., ტომი I, გვ. 108—110.

* Handes Amso r y a, Zeitschrift für Armenische philologie, Marz-April, 1934, 3, 4, გვ. 97—113.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში გიორგი ჩორჩანელი მოხსენიებულია „დიდ და წარჩინებულ მთავრად“, რომელიც თავისი სოციალური, ეკონომიური და პოლიტიკური მდგომარეობით სავსებით შეეფერება IX—X საუკუნეებს.

გიორგი ჩორჩანელის და —ლატავრი, შემდგომში თეკლად წოდებული, იყო მეუღლე „დიდისა მთავრისა მირიანისი, ძისა ბეშქენ ბაჰლაუნდისა[ა] [ძისა] იოვანესი“.

გიორგი „... შვილთაგან ოკერ და უქმ იყო, რამეთუ ორნი შვილნი სიჩხოებასავე შინა წასრულ იყვნეს და შემდგომად მათისა დედაცა, ნათლად გამომყვანებელი მათი, მიიცვალა, და სხვსა მეუღლისა შეერთებაჲ არლაოდეს თავს-იდეა. და ვითარცა ვთქუთ, გარდა-რაჲიცვალა ყოლად კურთხეული იგი გიორგი, ყოველივე, რაჲცა აქუნდა, და მამული და ყოველნი ეკლესიანი და მონაგები მისი დასა მისსა შეჰვედრა და შვილთა მისთა საკუთრებით განუთვსა, რომელთა ეწოდას ულა, ბეშქენ და ლაკლაკი“⁷⁸.

მაგრამ გიორგი ჩორჩანელის გარდაცვალების შემდეგ მისი დის—ლატავრის ოჯახში უთანხმოება დაწყებულა, რომელსაც სისხლისღვრაც კი მოჰყოლია. თხზულებაში ვკითხულობთ: „და ვითარცა იყო დიდსა დაწყნარებასა და მშვიდობასა შინა ადგილი იგი შემდგომად გარდაცვალებისა დიდისა მთავრისა გიორგისისა და კეთილად წარემატებოდა ყოველი საბრძანებელი მისი, რომელი დაეტევა დისა მისისა თეკლა[ა]სა და შვილთა მისთადა, ვინაჲ ბირებითა ეშმაკისა[ა]თა იქმნა უწესო[ა] ამბოხი, რამეთუ მოკლა ლაკლაკმან დისიძე თვისი, რამეთუ მძლავრებით ეტყოდა, ვითარმედ ნაწილ-უც მამულსა თანა თქუენსა დასა ამას თქუენსა, ვინა[ა]თგან თქუენცა დედისა მიერ გაქუს, რომლისათვისცა განმრავლდეს სიტყუს-გებანი ურთიერთას. და ესრეთ მოკლა დისიძე თვისი. და ესე რაჲ ესრეთ იქმნა, განგძელდა საქმე ესე სამ წელ“⁷⁹.

ფეოდალური შინაბრძოლა, რომლის მკაფიო სურათი დახატულია ბასილი ზარზმელის თხზულებაში, დამახასიათებელია არა ადრე-ფეოდალური ხანის დასაწყისისათვის, არამედ ადრეფეოდალურიდან მოწიფულ ფეოდალიზმზე გარდამავალი ხანისათვის, როდესაც მნიშვნელოვნად მტკიცდება ფეოდალთა მდგომარეობა და იწყება ბრძოლა პირველობისა და უპირატესობისათვის, ბრძოლა, რომელიც თავის გამოხატულებას პოულობს როგორც ფეოდალური სახლების ურთი-

⁷⁸ ს.წ. ზარზმელის ც., გვ. 176₂₉₋₃₀—177₁.

⁷⁹ იქვე, გვ. 177₁₈₋₂₇.

ერთდაპირისპირებაში, ისე ძლიერი და აღზევებული ფეოდალური სახლების მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ვინმე გიორგი ჩორჩანელი იხსენიება ათონის მონასტრის ალაპებში. იგი აშკარად გვიანდელი პიროვნებაა, მაგრამ ეს ფაქტი საგულისხმოა იმ მხრივ, რომ გარკვეული წარმოდგენა გვექმნება ჩორჩანელთა ფეოდალური საგვარეულოს შესახებ. ალაპებში ვკითხულობთ: „თუესა ფებ(ე)რვალსა იზ ალაპი არს გიორგი ჩორჩანელისაჲ, ფარსმანის ძმისაჲ. და ვითარცა სვანელოზისა და ი(თან)ე მამნებლისა და ეფთვმესტვს სწერია, ყოველთა ეგრეთ აღესრულებოდენ: ლოცვაჲ და ჟამისწირვაჲ და ძმათა ნუგეშინისცემაჲ ტრაპეზსა, ხუთ-ხუთითა სასუმლითა და ყოველთა მკდელთა ორი დღე ჟამისწარვაჲ, რომელი ესე მამისა არსენის თანა ჩუენ ყოველთა ძმათა დავაწესეთ, დიდთა განძთა და კუმაშთა მათათჳს, რომელნი სიცოცხლესაცა და შემდგომად აღესრულებისა ჩუენ ზედა, წაეგნეს. და აწ ვინცა ვინ მამასახლისი იყოს, ხუტეცსა ერთსა გაუწესებდეს, რომელ ამას ორსა დღესა ჟამსა უწირვიდეს, და ზეგარდამოთა ლოცვათა მამნებელთავე თანა ელოცებოდენ ორთავე ძმათა, არსენის და გიორგის“⁸⁰.

XI საუკუნის გიორგი ჩორჩანელს უშუალო ნათესაური კავშირი ექნებოდა ბასილი ზარზმელის თხზულების გიორგი ჩორჩანელთან, რადგან, როგორც ცნობილია, ქართულ ფეოდალურ სინამდვილეში ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ამა თუ იმ ფეოდალურ საგვარეულოში ერთი და იმავე სახელის გამეორება (საამისო მაგალითები მრავლად შეიძლება მოვიყვანოთ), ასე რომ, ჩორჩანელთა ფეოდალურ საგვარეულოში გიორგი გავრცელებული სახელი ყოფილა.

მეორე ადგილას იხსენიება აღნიშნული ჩორჩანელისა და ფარსმანის მამა-სახელად სულა: „თუესა იანვარსა კბ ალაპი არს სულაჲსი, ფარსმანის და ჩორჩანელისა მამისაჲ, და ქონქოზისი და ცუარისაჲ. იგივე ზემო წერილი წესი ლოცვისაჲ აღესრულენ და ჟამის წირვაჲ და ოთხ-ოთხი სასუმელი ტრაპეზსა“⁸¹. როგორც ჩანს, აღნიშნულ საგვარეულოში სულაც გავრცელებული სახელი ყოფილა. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ცნობილი წარწერა, რომელიც ზარზმის ეკლესიის სამრეკლოზე მიბჯენილ სამ-

⁸⁰ ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი ალაპებით, საიუბილეო გამოცემა საეკლესიო მუზეუმისა, თბილისი, 1901. გვ. 228—229 (ქარაგუმების გახსნა და სსკენი ნიშნები ჩვენია).

⁸¹ ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი ალაპებით, გვ. 225.

ლოცველოს კედელშია ჩატანებული, შესასვლელის თავზე, და რომელშიც მოთხრობილია ბარდა სკლიაროსის განდგომა და ტაოს კურაპალატის — დავითის მიერ ბიზანტიელ იმპერატორთა დასასმარებლად ქართველთა ლაშქრის წარგზავნის ამბავი: „ქ. სახელითა ღმრთისაჲთა და წმიდისა ღმრთისმშობლისა მეოხებითა მე, ივანე, ძემან სულისამან, აღვაშენე წმიდაჲ ეგუტერი. მას ჟამსა, ოდეს საბერძნეთს გადაგა სკლიაროსი, დავით კურაპალატი აღიდენ ღმერთმან, უშუელა წმიდათა მეფეთა და ჩუენ ყოველნი ლაშქარს წარგვავლინნა: სკლიაროსი გავაქციე მე მას ქუეყანასა, რომელსა ჰქვიან ხარსანანი, ადგილსა, რომელსა ჰქვიან სარუენისნი, მუნ ესუენა ტახტი...“⁸²

როგორც უკვე დადგენილია ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, აღნიშნული წარწერა შესრულებული უნდა იყოს 979 წლის შემდგომ (წარწერაში მოხსენიებული ბრძოლა 979 წლის 24 მარტს მოხდა) 1001 წლამდე, რადგან დავით კურაპალატი წარწერის შესრულების ჟამს ცოცხლად იხსენიება. გამორიცხული არ არის, რომ აღნიშნულ წარწერაში მოხსენიებული ივანე სულას ძე იყოს სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში დასახელებული სულას ვაჟი.

ვიწინე სულა იხსენიება, აგრეთვე, ზარზმის ფერისცვალების ხატის წარწერაში. საზოგადოდ, აღნიშნულ ხატს ზარზმის სიძველეთა შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. სადღეისოდ საბოლოოდ დადგენილია, რომ აღნიშნული ხატი განახლებულია XI საუკუნის პირველ მეოთხედში ცნობილი ზვიად ერისთავის მიერ⁸³. ხატზე შესრულებული წარწერა შემდეგი შინაარსისაა: „ქ. სახელითა ღმრთისაჲთა შეიმოსა ხატი ესე მწედ ამსა გიორგისა, ოვფალთა: ფარსმან ერისთავისა, ივანესა, ტკი... მირიანისა, ფერისა, სულასა, ერისა მათისა მამასახლისობასა პავლესა, ქორონიკონი რვე (886 წ.)“⁸⁴.

ფარსმან ერისთავი იხსენიება, აგრეთვე, ლაკლაკისძეთა სამწერობლის წარწერაში, სადაც დასახელებულია მისი მამა—ივანე ლაკლაკი. წარწერის მიხედვით, სამწერობელი იქმნება ფარსმანის მშობელთა და მმათა, აგრეთვე მისი სახლის ყოველთა გარდაცვლილთა მოსახსენებლად.

თუ დავუშვებთ, რომ ზარზმის ფერისცვალების ხატისა და ლაკლაკისძეთა სამწერობლის წარწერებში მოხსენიებული ფარსმან ერისთავი ერთი და იგივე პირია, მაშინ უნდა მივიჩნიოთ, რომ სამწერობ-

⁸² ვ. ბერიძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 124.

⁸³ Г. Н. Ч у н и а ш в и т и, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 33.

⁸⁴ იქვე, გვ. 28.

ლის წარწერა ფერისცვალების ხატის წარწერაზე გვიანდელია, რადგანაც სამწერობლის წარწერის მიხედვით ფარსმან ერისთავის ძმები ვარდაცვლილნი არიან, ფერისცვალების ხატის წარწერაში კი ფარსმან ერისთავის ძმები მოიხსენიებიან როგორც ცოცხალნი:⁸⁵ „ქ. სახელითა ღმრთისაათა მე ფარსმან ერისთავმან, ძემან კოკრთხეოვლისა ოვფლისა ივანე ლაკლაკისამან, შეეკმენ ესე სამწერობელნი სალოცველად ჩემ და შეილთა ჩემთათვის, ყოველთა სახლისა ჩოვენისათა, და მოსაკენებლად სოვლყოკრთხეოვლთა მშობელთა და ძმათა ჩემთათვის, და ყოველთა სახლისა ჩოვენისა გარდაცვალებოვლთათვის; და დავასხენ წმიდასა საყდარსა ზარზმას, მამულსა ჩემსა, წინაშე ხატსა ფერისცვალებისასა. აწ წმიდანო მლოვდელნო და დიაკონნო, რომელნი იმსახურებდეთ კორცსა და სისხლსა ოვფლისა ჩოვენისა იესოვ ქრისტესა, მოგკესენენით წმიდასა ლოცვასა თქოვენსა“⁸⁶.

აღაპებში იხსენიება ვინმე მიქელ ლაკლაკი: „თუესა ნოემბერსა კდ დღესასწაულსა წმიდისა ეკატერინესსა აღაპი არს მიქელ ლაკლაკისა და გიორგი ფოხოლიკაძესა და, დიდთათვის მსახურებათა ეკლესიისათა, რომელ სიცოცხლესა ყოველი მსახურებდა შინა დაეყო და, შემდგომად მიცვალებისა, მოსცეს ეკლესიასა რკ დრაჰკანი ძუელი. ამისათვის აღესრულებოდენ აღაპი მათი პახაშვიდითა, ანაფორაათა და ყოვლითავე ნუგეშინისცემითა ძმათაათა, ეწდიოს-მწუხრი გ და სამხრად და“⁸⁷.

ლაკლაკთა ქალი იხსენიება ჯვრის მონასტრის ერთ-ერთ აღაპში: „თუესა ივლისსა კდ ამ[ა]სვე დღესა აღა[პ]ი ქინა-ყოფ[ი]ლ[ი]-სა ქრისტ[ი]ნისიი, ლაკლ[ა]კთა ქ[ა]ლ[ი]სა, შეუხდვენ ღმერთმან“⁸⁸.

როგორც ათონისა და ჯვრის მონასტრების აღაპებიდან აშკარად ჩანს, მამაკაცის საკუთარი სახელი ლაკლაკი ამ ხანისათვის უკვე გვარად ქცეულა (ივანე ლაკლაკი, მიქელ ლაკლაკი, ლაკლაკთა ქალი და ა. შ.)

როგორც ვიცით, გიორგი ჩორჩანელის გარდაცვალების შემდეგ შეწყდა ჩორჩანელთა ფეოდალური საგვარეულოს მამაკაცთა შტო, მაგრამ საგვარეულო მაინც განაგრძობს არსებობას გიორგი ჩორჩანელის

⁸⁵ გ. ჩუბინაშვილის აზრით, სამწერობელი X—XI საუკუნეების მიჯნისაა.

⁸⁶ ათონის ივერიის მონასტრის ..., გვ. 250—251.

⁸⁷ იქვე.

⁸⁸ ჯვრის მონასტრის სენიპსარას აღაპები, ე. მეთრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბილისი, 1962 წელი, გვ. 104.

დის—ლატავრის ხაზით. ეს არის ახალ ჩორჩანელთა საგვარეულო. შემდეგში ეს საგვარეულო გაიყო ორ (და შესაძლოა 3) შტოდ: ჩორჩანელების და ლაკლაკთა (ფალავანდიშვილების?). ახალ ჩორჩანელთა საგვარეულო პირველად იხსენიება XI საუკუნის ალაშში⁸⁹. უნდა ვიფიქროთ, რომ სწორედ ლატავრის შვილის — ლაკლაკის სახელიდან მომდინარეობს ლაკლაკთა გვარი.

ლაკლაკი გვარად მოხსენიებულია ზარზმის ფერისცვალების ხატის XI ს-ის წარწერაში: „წმიდაო დედოფალო, მეოხ ეყავ წინაშე ძისა და ღმრთისა ჩუენისა ყოველთ ლაკლაკთ: ერისთავთ-ერისთავ მირიანს და... მე, გლახაკმა ეპრაქსია, დედამან სკსა (?) და მირიანისამან, შევამკე... სალოცველად ყოველთა ლაკლაკთ, საქსენებლად სულისა ჩუენისა...“

ლაკლაკი, როგორც ჩანს, გვარად იხსენიება აგრეთვე აღნიშნული სამწერობლის წარწერაში, რომელიც თარიღდება ან X საუკუნის დასაწყისით (თუ მასში მოხსენიებული ფარსმან ერისთავი არის იმავე ზარზმის ფერისცვალების ხატის 886 წლის წარწერის ფარსმანი), ან X—XI სს. მიჯნით (თუ გავიზიარებთ გ. ჩუბინაშვილის დათარიღებას). ამ წარწერაში მოხსენიებულია ივანე ლაკლაკი. როგორც ჩანს, აქ ლაკლაკი გვარია და არა ივანეს მეორე სახელი. ამას ადასტურებს აგრეთვე ათონის ერთ-ერთ ალაშში მიქელ ლაკლაკის მოხსენიება. ამრიგად, ლაკლაკთა გვარზე უადრეს წყაროდ უნდა მივიჩნიოთ სამწერობლის წარწერა.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირია გიორგი მაწყვერელი. იგი თხზულებაში ხუთჯერ არის მოხსენიებული⁹⁰.

განსაკუთრებით საყურადღებოა ერთი ადგილი „ცხოვრებიდან“, სადაც მოთხრობილია: გარდაიცვალა გიორგი ჩორჩანელი, რომელმაც თავისი ქონების დიდი ნაწილი დის—ლატავრის შვილებს დაუტოვა, რომელთაც ეწოდებოდათ სულა, ბეშქენ და ლაკლაკი. მაგრამ გავიდა ხანი, „...ბირებითა ეშმაკისა[ა]თა იქმნა უწესო[ა] ამბოხი, რამეთუ მოკლა ლაკლაკმან დისიძე თვსი, რამეთუ მძლავრებით ეტყოდა, ვითარმედ ნაწილ-უც მამულსა თანა თქუენსა დასა ამას თქუენსა, ვინა- [ა]თგან თქუენცა დედისა მიერ გაქუს, რომლისათვსცა განმრავლდეს სიტყვს-გებანი ურთიერთჲს, და ესრეთ მოკლა დისიძე თვსი. და ესე რაჲ ესრეთ იქმნა, განგრძელდა საქმე ესე სამ წელ. ხოლო წელსა მეოთხესა ამათ საქმეთასა განაბრწყინვა ღმერთმან დიდი იგი

⁸⁹ ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი ალაშებით... გვ. 228—229.

⁹⁰ ს¹ ზარზმელს ც¹, გვ. 177²⁷⁻²⁸, 178¹⁻¹⁰, 180²⁸⁻²⁷.

მღღელთ-მოძღუარი გიორგი შუარტყელი, რომელმან დაიპყრა საყდარი აწყურისა [ა], რამეთუ არა ჯერ-იყო ცხედარსა ქუეშე დაფარვა [ა] სანთლისა [ა]. და ქელთ-იდვარა და განგება და სამცხისა [ა], და აწყუნარა ყოველი საბრძანებელი თვისი, ვითარცა წეს-იყო, და დაიპყრა ყოველი მამული და ეკლესიანი პირველთა მათ მეშფოთეთანი... და ვითარცა გარდაჰდა წელიწადი შკდად აღთუალული, დასცხრეს და დადუმნეს ყოველნივე შფოთნი და უწესობანი წმიდისა ამის მღღელთ-მოძღურისა გიორგის მიერ. ხოლო ყოველთა ამათ საქმეთა სიმრავლისათა მეტყუელ [ი] პირი და ენა და დისავე თანა გიორგის მაწყურელსა იყო ნეტარიცა მამა [ა] სერაპიონ. ვინა [ა] ცა ყოველნი ესე სასწაულნი და საქმენი, რომელნი-იგი პირველ ეპისკოპოსობისა და უკუანა [ა] სკნელ ეხილვნეს, მომითხრნეს, პირმან მან უტყუველმან, გიორგის ვიტყვ მაწყურელსა...“⁹¹

როგორც ცნობილია, ვინმე გიორგი მაწყურელი იხსენიება გიორგი მერჩულესთანაც, რომელიც მას ასახელებს X საუკუნის იმ ცნობილი მოღვაწეების გვერდით, რომელთაც ეკადრებოდათ და შეშვენილათ კიდევ ხანცთელი არქიმანდრიტის ცხოვრება-მოღვაწეობის აღწერა. თხზულებაში გიორგი მაწყურელის შესახებ ნათქვამია: „ხოლო ყოველი ვერ შეუძლევ აღწერად უმეტრებისა გზითა, რამეთუ ვპგონებდ ცხოვრებისა ამის დაწერად ბრძენთაგან და სრულთა მამათა, რომელნიცა იყვნეს ჟამთა ჩუენთა: დიდი სოფრონი, სანატრელი მამა, შატბერდისა ეკლესიისა განახლებით აღმშენებელი და უკუნისამდე გვრგვნი მისი, და ღმერთ-შემოსილი მამა ილარიონ პარეხელი, და ქრისტეს მღღელთმოძღუარნი ღირსნი გიორგი მაწყურელი ეპისკოპოსი და სტეფანე მტბევარი ეპისკოპოსი პირველი და სხუანი მსგავსნი მათნი. და ვითარცა მათ ნეტართა დაიძინეს, მაშინლა რეცა განმეღვძა უცებსა ამას და ფრიად ცოდვილსა კელყოფად და აღწერად ცხოვრება და სასწაულნი ესე, რომელ აწ გესმნენ“⁹².

როგორც უკვე არაერთგზის აღნიშნული გვექონდა, ი. ჯავახიშვილი, ე. თაყაიშვილი და კ. კეკელიძე გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებასა და სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებულ გიორგი მაწყურელს მიიჩნევენ ერთი და იმავე პირად.

ამ მოსაზრებას, ცხადია, მხარს უჭერს ეპოქისა და სახელთა დამთხვევა (თუ, რა თქმა უნდა, სერაპიონ ზარზმელის მოღვაწეობის ხა-

⁹¹ ს¹ ზ¹ ზმ¹ლს ც¹, გვ. 177²²⁻²³...36—178¹⁻⁷.
⁹² გ¹ გ¹ლ ხ¹ნ¹ც¹თ¹ლს ც¹, გვ. 294³⁻¹¹.

ნად IX საუკუნის შუა წლებს მივიჩნევთ. მაგრამ, ამ ორი გიორგის იგივეობა, ცხადია, სრული უეჭველობით დამტკიცებულად ვერ ჩაითვლება, რადგან არ არის საცხებიტ გამორიცხული ორი გიორგი მაწყვერელის არსებობა აღნიშნულ ხანაში).

გასარკვევია, აგრეთვე, თუ რა როლს ასრულებდა აწყურის ეპისკოპოსი სამცხის პოლიტიკურ ცხოვრებაში სხვადასხვა ეპოქაში და როდის გაძლიერდა ის იმდენად, რომ „...ქელთ-იდვა ...განგებაჲ სამცხისა[ჲ], დაწყნარა ყოველი საბრძანებელი თჳსი...“. ამ საკითხის გარკვევას ართულებს ის გარემოება, რომ დღესდღეობით თითქმის სრულიად შეუსწავლელია (უმთავრესად მასალის სიმწირის გამო) აწყურის ეპარქიის ისტორია. აწყურის ისტორიის შესწავლის დიდ მნიშვნელობაზე არა მხოლოდ სამცხის, არამედ მთელი საქართველოს ისტორიის კვლევაში ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს:

„რა საფუძველზე უნდა შემუშავებულიყო და როდის მაწყვერელის ავტორიტეტი? რა დამოკიდებულებაშია ძველი აწყური („სოსანგეთი“) ოძრხესთან (თუ ოძრკევთან)? ქართლის ცხოვრების ტრადიციით ისიც ხომ ქვეყნის პოლიტიკური ცენტრი იყო. რას შეიძლება მოწმობდეს აწყური „სამცხისა“ და „ქართლის“ ქვეყნების ურთიერთობაში, რა ურთიერთობაშია „ოძრკე“ (ოძრხევი) „სამცხესთან“?

აწყურის მნიშვნელობა საქართველოს ისტორიაში ისე დიდია, რომ ამ ძეგლის (ციხის, ქალაქის, ტაძრის) მეცნიერულ-მონოგრაფიული შესწავლა მთელი ამ ქვეყნის (სამცხის) მეცნიერულ შესწავლას საფუძვლად უნდა დაედოს“⁹³.

ჭერჭერობით ისიც კი არ არის დადგენილი, თუ როდის დაარსდა ეს ეპარქია.

ცნობილმა საისტორიო წყარომ — „ეპისტოლეთა წიგნმა“ შემოგვინახა უძველესი სია ქართლის ეპისკოპოსებისა, რომელთა რიცხვი VI საუკუნის დამდეგს აღნიშნული ძეგლის მიხედვით 24 იყო.

აბრამ სომეხთა კათალიკოსის მესამე ეპისტოლეში კირონ ქართლის კათალიკოსის მიმართ ვკითხულობთ: „ეხლა, თუ მამათა სარწმუნოებისაგან შეცვლილი არა ხარ, როგორც მრავალგზის მომწერე, მოდი, დაგმე შენც ქალკედონის წყეული კრება და ლეონის ბილწი ტომარი. როგორც შენმა წინაპარმა ნეტარმა გაბრიელ ქართლის კათალიკოსმა დაწყველა ჩვენ ნეტარ მამებთან ერთად თავისი თანამოსაყდრეებითურთ, რომელთა სახელებია ესენი: თვითონ გაბრიელ ეპისკოპოსი მცხეთისა სახელოვანი, პალგენ ეპისკოპოსი სეფესახლისა, ელიფას

⁹³ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, გვ. 261.

ეპისკოპოსი სამურიალი, სამუელ ეპისკოპოსი ტუმასუელი, დავით ეპისკოპოსი ბოლნისისა, იაკობ ეპისკოპოსი ორტავისა, სტეფანოს ეპისკოპოსი უსთავისა, საპაკ ეპისკოპოსი ტფილისისა, ელაგეს ეპისკოპოსი მანგლისისა, ენეს ეპისკოპოსი მარუელი, ევგენეს ეპისკოპოსი სამთაველი, იოსებ ეპისკოპოსი აღსუელი, იოვან ეპისკოპოსი სარუსთიელი, იოსებ ეპისკოპოსი კუხორდოსი, ეზრას ეპისკოპოსი კისდადისა, ენოვქ ეპისკოპოსი წილკნისა, იოსებ ეპისკოპოსი მიდამილი, ლაზარ ეპისკოპოსი ბოლდბილი, თეოდოროს ეპისკოპოსი ფორთის, ზაქარია ეპისკოპოსი კასდრელი, ფოკას ეპისკოპოსი ტსერმილი, ისააკ ეპისკოპოსი ქუნანაკერტისა, თომა ეპისკოპოსი ტარსისა, ესტგენ ეპისკოპოსი ქორზონისა⁹⁴.

როგორც ტექსტიდან აშკარად ჩანს, საეპისკოპოსოთა სახელები მეტად დამახინჯებულია, ამიტომ თითოეული მკვლევარი თავისებურად აღადგენს მათ. ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი: მცხეთის, სამეფო სახლის, ასურეთის, თმოგველი? (დმანელი?), ბოლნელი, ცურტაველი, რუსთავის, თბილისის, მანგლელი, მროველი, სამთაველი, აძველი? წყაროსთაველი, კუმურდოელი, გიშისა? წილკნელი? ბოდბელი, ბორტის, კარსნის, კერმელი, ხუნანის, ტაშირის? და ქორზანისა (ქორჯანისა?)⁹⁵.

ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე: მცხეთის, ნეფის კარის, სამთაველი, დნანელი, ბოლნელი, ცურტავის, რუსთავის, თბილისის, მანგლისის, მროველი, სამთავისის, აწყვერის, წყაროსთაველი, კუმურდოელი, ახიზის, წილკნელი, ნინოწმინდელი, ბოდბელი, ბერთას (ჩელეთი), კაწარელი, კერმელი, ხუნანის, ტარსის? ხორანთა (ხორნაბუჯი)⁹⁶.

მართალია, საეპისკოპოსოთა სიაში მკვლევარი აწყვერსაც ასახელებს, მაგრამ, როგორც შრომის 51-ე გვერდიდან ჩანს, მასვე შეჰპარვია ეპქვი ამ საკითხის სისწორეში, თუმც აწყვერის გვერდით კითხვის ნიშანი არ დაუსვამს. მკვლევარი წერს: „იოსებ ეპ. აღსუელ (უხთ: *სკაოსსლი*) შ ვ ი ძ ლ ე ბ ა ი ყ ო ს ე პ ი ს კ ო პ ო ს ი ა წ ყ ვ ე რ ი ს ა“⁹⁷.

ამ საკითხის თაობაზე კ. კ ე ე ლ ი ძ ე შენიშნავს: „აი სია ჯერ ისეთი ეპარქიებისა, რომელთა სახელწოდება შედარებით ნაკლებად იწვევს ექვს: ბოლნისი-ბოლნისი, ორტავ-ცურტავი, უსთავ-რუსთავი,

⁹⁴ ეპისტოლეთა წიგნი. სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით. ვაკოკლევითა და კონენტარებით ვამოსცა ზ ა ზ ა ა ლ ე ქ ს ა ძ ე მ, თბილისი, 1968, გვ. 97—98.

⁹⁵ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1960, კვ. 307. სქოლიო 3.

⁹⁶ ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, ქართველი სახელმწიფოებრიობის გენეზისის საკითხები, საისტორიო მოამბე, წიგნი I. ტფილისი, 1924, გვ. 52.

⁹⁷ იქვე, გვ. 51.

ტფლეაც-ტფილისი, მანგლეაც-მანგლისი, მარუელ-მროველი, სამთავა-
ცი-სამთავისი, კუხორდოი-კუმურდო, წილქან-წილქანი, ფოზდბის-ბოდ-
ბე, ფორთაჲ-ბერთა *respec.* ჩეღეთი, ქუნანაკერტ-ხუნანი, ტსერმილ-
ქერეში, ქორჩონა-ქორზანენე *respec.* ხორანთა-ხორანბუჯი. ამას გარ-
და სიაში ნაჩვენებია აგრეთვე შემდეგი სახელები, რომელთა ქართული
შესატყვისი ჰიპოთეზის სახით თუ შეიძლება მხოლოდ აღინიშნოს:
კასდრაცი-კაწარეთი, სამურიალ-სამთავრო, ტუმასუელ-დმანელი, ად-
სუელ-აწყვერელი, სარუსთიელ-წყაროსთაველი, კისდად-ახიზა, მიდა-
მილ-ნინოწმინდა, ტარს-ნიქოზი (?). თუ ამ სახელების ინტერპრეტაციას
გავიზიარებთ, „ეპისტოლეთა წიგნის“ სია მოგვცემს მემატიანის ყველა
სახელს: მცხეთა, სამთავრო, ბოლნისი, რუსთავი, მანგლისი, ახიზა, ნი-
ნოწმინდა, ბერთა-ჩეღეთი, აგარაკი—ქუნანაკერტ, ქერეში, ხორანთა-
ხორანბუჯი, წყაროსთავი — არტანი, ნიქოზი — ტარსი (?), სულ ცა-
მეტს, ვახტანგისდროინდელ სახელს, ვახტანგის მიერ პირველად კათე-
დრების დაარსების შემდეგ 506 წლამდე იბერიას ათი ეპარქია შეჰმა-
ტებია: დმანისი, სამთავისი, აწყური, კუმურდო, წილქანი, კაწარეთი,
ტფილისი, რუსი, ბოდბე, ცურტავი“⁹⁸.

მაშასადამე, 506 წელს ალბანელთა, სომეხთა და ქართველთა გა-
ერთიანებულ საეკლესიო კრებას საქართველოდან კათალიკოსიანად
სულ 24 ეპისკოპოსი დასწრებია: სწორედ ამდენი ქართველი მღვდელ-
მთავარი აწერდა თურმე ხელს ამ ძეგლის წერას⁹⁹, ე. ი. როგორც
„ეპისტოლეთა წიგნიდან“ ირკვევა, VI საუკუნის დამდეგს ქართული
ეკლესია 24 საეპისკოპოსოს შეიცავდა, სიმეონ ბეთ-არშამელის ცნო-
ბით კი, VI საუკუნის დამდეგს ქართლში 33 ეპისკოპოსი ყოფილა¹⁰⁰.

როგორც ვნახეთ, „ეპისტოლეთა წიგნი“ დატულ სიაში აწყურის
საეპისკოპოსოს კითხულობენ (ისიც კითხვის ნიშნით) ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე
და კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი კ ი მას საერთოდ არ ასახე-
ლებს.

აწყურის საეპისკოპოსოს ვერც ჯ უ ა ნ შ ე რ ი ს თხზულებაში ვხვდე-
ბით: „ხოლო მცხეთას მეფემან ვახტანგ აღაშენა ეკლესია მოციქულ-
თა სუეტნი ცხოველი, დაუპყრა სუეტსა შინა სამხრით ადგილსა მას,
სადა-იგი დაცემულ იყო ეკლესია, რომელ არს სიონი დიდი. და მუნ
შინა დასუეს პეტრე კათალიკოსად და სამოელ ეპისკოპოსად მცხეთა-
სავე საეპისკოპოსოსა. და დასუა ერთი ეპისკოპოსად კლარჯეთს, ეკლე-
სიასა ა ხ ი ზ ი ს ა ს ა; ერთი არ ტ ა ნ ს კერუმეთს; ერთი ჯავახეთს,

⁹⁸ კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, კანონიკური წყობილება ძველ საქართველოში, ტფილისის
უნივერსიტეტის მოამბე, X, ტფილისი, 1930, გვ. 320.

⁹⁹ ე პ ი ს ტ ო ლ ე თ ა წიგნი, გვ. 97—98.

¹⁰⁰ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1951, გვ. 301—302.

წუნდას; ერთი მანგლისს; ერთი ბოლნისს; ერთი რუსთავს; ერთი ნინოწმიდას, უჯარმის კარსა, რომელი გორგასალსა აღეშენა; ერთი ჭერემს, მისსავე აღშენებულსა, და მუნ ქმნა ქალაქი ერთი შორის ორთავე ეკლესიათა, რომელ არს ხუნანს გამართებით. შემდგომად მისსა აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელსა თანა ცეცხლისასა და დასუა ეპისკოპოსი, სადა-იგი ეფლა გუამი წმიდისა რაჟდენისი, რომელი იწამა მიერ წყობასა ვახტანგისსა¹⁰¹.

ეყრდნობა რა ჯუანშერის ზემოაღნიშნულ ცნობას, ი. ჯავახიშვილი დასკვნის: „...სულ თექვსმეტი საეპისკოპოზო გამოდის. მაგრამ ეს სია, ცხადია, სრული არ არის, რადგან აქ არც სამეფო სახლის ეპისკოპოზი და არც ცურტაველი ეპისკოპოზი დასახელებული არ არიან, თუმც თვით მასვეც სხვაგან ამავე ნაწარმოებში ეს მღვდელმთავრები მოხსენებული ჰყავს და იაკობ ხუცესის თხზულებითაც მათი ამდროს არსებობა უცილობლად დადასტურებულია“¹⁰².

ი. ჯავახიშვილის აზრით, ჯუანშერის მხოლოდ ამ ცნობაზე დაყრდნობა შეუძლებელია, რადგან იგი ქართლის საეპისკოპოსოებიდანაც ცოტას ასახელებს (მხოლოდ სამს). ჯუანშერს ურბნისის საეპისკოპოსოს დასახელებაც კი დავიწყებია¹⁰³. „მაშასადამე, — დასკვნის მკვლევარი, — თუ ცურტავეის სამეფო სახლის, რუისის ან ურბნისისა, წილკნისა და სამთავისის საეპისკოპოზოებსაც მივათვლით, მაშინ 21 სამწყსო იქმნება და V საუკუნის შუა წლებისა და მეორე ნახევრისათვის ეს რიცხვი დაახლოებით სწორი უნდა იყოს. უეჭველია, V ს. დამლევისათვის მეტიც უნდა ყოფილიყო“¹⁰⁴.

ს. ჯანაშია „ეპისტოლეთა წიგნის“ და ჯუანშერის თხზულების სათანადო ადგილის ანალიზის შედეგად დასკვნის, რომ VI ს. დამდეგისათვის ქართლში სულ ცოტა 24 საეპისკოპოსო მანიც იყო, VI საუკუნეში ამ რიცხვმა დიდად იმატა და VII ს. დამდეგისათვის უკვე 35-მდე მიაღწია¹⁰⁵. ს. ჯანაშია ასახელებს ამ დროის ყველაზე უეჭველ საეპისკოპოსო კათედრებს: მცხეთის გარდა — სამთავისი, რუისი, ნიქოზი, წილკანი — შიდა ქართლში; ქვემო ქართლში: ტფილისი, მანგლისი, ბოლნისი, ცურტავეი; კახეთ-კუხეთში: ჭერემი, რუსთავი, ნინოწმიდა, ხორნაბუჯი, ბოლბე, ჩელთა; სამცხეში: აწყვერი; ჯავახეთ-

101 ჯუანშერი. ... ქც., I, გვ. 198₁₁₋₁₈ — 199₁₋₈.

102 ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1951, გვ. 301.

103 იქვე.

104 იქვე.

105 ს. ჯანაშია, ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში, შრომები, I, გვ.

ში: წუნდა, კუმურდო; კლარჯეთში: ახიზა, არტაანში — ერუშეთი და სხვა¹⁰⁶.

აწყური სამცხის არა მხოლოდ სარწმუნოებრივი, არამედ ერთ-ერთი პოლიტიკური ცენტრიც იყო. ამაზე უნდა მიუთითებდეს ქართლის ცხოვრების XVIII საუკუნის ჩანართი I საუკუნეში ანდრია მოციქულის აწყურში მოსვლის შესახებ: „...წმიდა მოციქული წარმოემართა და მოიწია აწყვერსა, რომელსა პირველად ეწოდებოდა სოსანგეთი, და პირისპირ საქრისი. და დაივანა ადგილსა ერთსა, სადა იგი იყო ტაძარი საკერპო, რომელსა აწ ძველ-ეკლესია ეწოდების, და მას შინა იმსახურებოდეს კერპნი მათნი“¹⁰⁷. ან კიდევ: „და ვითარცა ესმა ესე მოციქულისაგან ქურცივსა მას და მესხთა, უმეტესითა სიხარულითა აღივსნეს, ცნეს რა წილბდონა ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისა, მადლი შესწირეს ქრისტესა და უბიწოდ მშობელსა მისსა, და უმეტესი სიყუარული და სურვილი სურვილსა ზედა შესძინეს წმიდისა ამის ხატისა, და ცრემლითა სიხარულით აღიდებდეს მას. და დაასვენეს ყოვლად დიდებული ხატი ყოვლად წმიდისა აწყვერის ღვთისმშობლისა მცირესა მას ეკუდერსა, რომელსა აწ ძველ-ეკლესიად სახელს დებენ“¹⁰⁸. „ქართლის ცხოვრების“ მე-18 საუკუნის ჩანართი (ჯუანშერის თხზულებაში) აწყურის საეპისკოპოსოს დაარსებას ჰერაკლე კეისრის სახელს უკავშირებს: როდესაც ეს უკანასკნელი სამცხის გზით ქართლში შემოვიდა „...ესმა სასწაულთ-მოქმედება ხატისა მის, რომელი წმიდასა ღმრთისმშობელსა გამოესახა და მიეცა პირველწოდებულისა ანდრიასთვის, და მას მოესვენა და დაესვენებინა მცირესა ეკუდერსა შინა აწყურს. მოვიდა კეისარი ერაკლე ხილვად და თაყუანისცემად ხატისა მის. მაშინ იწყო ერაკლე აწყურს დიდისა საყდრისა საძირკუელისა ჩაგდება და შენებად, ვიდრემდის მიერიოთ გან განსრულდა მორწმუნეთა კაცთა მიერ, და მიერ შექმნეს საეპისკოპოსოდ“¹⁰⁹.

ამრიგად, ჯერჯერობით არ არის დადგენილი თარიღი აწყურის კათედრალის დაარსებისა, მაგრამ ცხადია, რომ იგი IX საუკუნეში არსებობდა, და არა მხოლოდ არსებობდა: გრიგოლ ხანცთელაძე ცხოვრების მიხედვით, ამ პერიოდში იერარქიულად მაწყვერელი ერთ-ერთი პირველი იყო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსთა შორის.

¹⁰⁶ ს. ჯანაშია, ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში, შრომები, I, გვ. 20.

¹⁰⁷ ცხოვრება მეფეთა, ქც., I, გვ. 29²⁷⁻³⁰.

¹⁰⁸ ძქვე, 23, 42-11.

¹⁰⁹ ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა, ქც., I, გვ. 223¹⁷⁻¹⁸.

ქართული სამართლის ისეთი მნიშვნელოვანი ძეგლი, როგორცაა „განგება დარბაზობისა“ (XIII ს.), საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ მაწყვერელის როლი და მნიშვნელობა აღნიშნულ ხანაში: „რაჟამს იკურთხოს მეფე და დაჯდეს ტახტსა ზედა, ეფისკოპოსნი დასხდენ: 1. ბრძანოს ქართლისა კათალიკოზმან და დაჯდეს მარჯუენით მეფისა, ტახტსა ზედა მოკიდებით, ნატიითა და ბალიშითა. 2. შემოვიდეს ჭყონდიდელი და დაჯდეს მარცხენით მეფისა, ნატიითა და ბალიშითა. 3. შემოვიდეს დიდისა სომხითისა მიტრაპოლიტი და დაჯდეს კათალიკოზსა ქუემოთ, ნატიითა და ბალიშითა. 4. შემოვიდეს მთავარეფისკოპოზი და დაჯდეს მიტრაპოლიტსა ქუემოთ, ნატიითა, უბალიშოდ. 5 შემოვიდეს მაწყვერელი და დაჯდეს მთავარეფისკოპოზსა ქვემოთ, ნატიითა, უბალიშოდ. 6. შემოვიდეს ამბა ალავერდელი და დაჯდეს ჭყონდიდელსა ქუემოთ, ნატიითა, უბალიშოდ“¹¹⁰ ამით მოსდევს ეპისკოპოსთა სია, ამგვარი თანმიმდევრობის შემცველი: ქისიყელი, კუმურდოელი, ნინოწმინდელი, იშხნელი, ანჩელი, მტბევაარი, წურწყაბელი, წყაროსთველი, ერუშნელი, მანგლელი, წინწყაროელი, რუსთველი, წილენელი, კაწარელი, ურბნელი, მრუელი, სამთავნელი, ნიქოზელი. სულ კათალიკოსიანად 24. მათში მაწყვერელი მეხუთე ადგილზეა ქართლის კათალიკოზის, ჭყონდიდელის, სომხითის მიტრაპოლიტისა და მთავარეპისკოპოსის შემდეგ.

XIV საუკუნეში, ჩანს, მცირდება მაწყვერლის როლი და მნიშვნელობა: იგი პირველობას იშხანის ეპისკოპოსს უთმობს. „გარიგება კელმწიფის კარისა“ გვამცნობს: „რა სწორად ეპისკოპოზნი მოვიდენ იმერით: იშხნელი, მაწყვერელი, ანჩელი, მტბევაარი და გოლგოთელი, მათ რაჟ ეთაყვანენ, კელნი მეფემან ნოხთა ზედა დასხნეს. იშხნელისათვს უფრო მდაბლად და ორი ანუ სამი ბიჯი წამოიარეს და მოესალმოს; და ამ სხუათათვს სწორად ნუ დაიძვრის“¹¹¹.

მაშასადამე, „გარიგება კელმწიფის კარისა“ იშხანის ეპისკოპოსის დაწინაურებას გვამცნობს (თუ, რა თქმა უნდა, სია შედგენილია იერარქიული და არა გეოგრაფიული ან სხვა რაიმე პრინციპით).

აწყური ერთ-ერთ პოლიტიკურ ცენტრად რჩება სამცხეში ქრისტიანული საეკლესიო ეპარქიის არსებობის ხანაშიც, რის გამოხატულებაცაა წყაროებში შემორჩენილი მწირი ცნობები მაწყვერლის პოლიტიკურ როლზე. გარდა სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ზემოაღნიშნული ცნობისა გიორგი მაწყვერლის შესახებ, ამაზევე მიუთა-

¹¹⁰ ქართული სამართლის ძეგლები, II, ი. დოლიძის გამოცემა, თბილისი, 1966, გვ. 47—48.

¹¹¹ გარიგება კელმწიფის კარისა, ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 91.

თებს „მატიანე ქართლისაჲ“-ს ერთ-ერთი ცნობა, რომლის მიხედვით მაწყვერელი XI ს. შუა ხანებში გვევლინება სამცხის ლაშქრის სარდლად და დიდ როლს ასრულებს საქართველოს შინაფეოდალურ ბრძოლებში: ლიპარიტ კლდეკარის ერისთავი ებრძოდა მეფე ბაგრატს. ერისთავმა ტყვედ იგდო აწყურის ციხის პატრონი. ამ ბრძოლაში მეფის საშველად წამოსულ მესხთა ჯარს მაწყვერელი მეთაურობდა. „მატიანე ქართლისაჲ“ მოგვითხრობს: „და ვითარ ამას შინა გარდაქდეს დღენი ზაფხულისანი, და კულად იწყო ლიპარიტ მათვე ფიცხელთა საურავთა. და გამოიტყუვნა ანისით დედოფლისაგან აბუსერი, ერისთავი არტანუჯისა, და ხიხათა და ციხის-ჯუარისა და აწყურის ციხის პატრონი, და ერისთავი ივანე, ივანე დადიანი და გუარამ გოდერძის ძე, ბეკის ციხისა პატრონი,—და შეიპყრნა ივინი ანისის კარსა. და დაადო ტფილისი მეფემან, და გავიდა ჯავახეთს. ამისა შემდგომად გამოიყვანა მაწყურელი მან მესხნი, განძითა ბაგრატი სითა, შუელად მეფისა, და მეფე დგა ღრტილას. ხოლო ლიპარიტ შეკრიბნა კახნი და მოადგა ფოქათა. გამოექცა მაწყურელი მეფესა ბაგრატს და შეეზრახა ლიპარიტს. ვითარცა ცნა ესე მეფემან, ზამთრისა ბუქთა საშინელთა გარდაიარა შავშეთი და ჩავიდა ქართლს“¹¹².

როგორც ცნობილია, ეს ამბავი უნდა მომხდარიყო 1046 წლის დამლევს, ან 1047 წლის დამლევს¹¹³. ამ ამონაწერიდან აშკარად ჩანს, რომ XI საუკუნის I ნახევრის დამლევს მაწყვერელის როლი სამცხეში იქამდე არის გაზრდილი, რომ მის მოკავშირეობას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პოლიტიკური და სამხედრო თვალსაზრისით.

რა ადგილი უჭირავს მაწყვერელს სამცხის პოლიტიკურ ცხოვრებასა და საეკლესიო იერარქიაში სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მიხედვით?

თხზულების ცნობით, გიორგი ჩორჩანელის გარდაცვალების შემდეგ ამ მხარეში არა ჩანს ძლიერი საერო ხელისუფალი (ბაპლანდიალებმა გამუდმებული და სასტიკი ბრძოლით ერთმანეთი დაასუსტეს); შესაძლოა სწორედ ამით ავხსნათ მაწყვერელის ამგვარი დაწინაურება („ქელთ იღვა განგებაჲ სამცხისა [ჲ], დააწყნარა ყოველი საბრძანებელი თვისი“), წინააღმდეგ შემთხვევაში (ძლიერი საერო ხელისუფლების არსებობის პირობებში) ნაკლებად და-

¹¹² მ ა ტ ი ა ნ ე ქ ა რ თ ლ ი ს ა ო , ქ ტ . , I , გვ . 300₇₋₁₀.

¹¹³ ი . ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი , ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ე რ ის ის ტ ო რ ი ა , II , 1965 , გვ . 145 .

საშვებია სასულიერო ხელისუფლის ამგვარი მოქმედება¹¹⁴.

როდის შეიძლება ვივარაუდოთ სამცხეში ასეთი ხანა? როდის იყო აქ იმდენად სუსტი უზენაესი საერო ხელისუფლება, რომ ის საერთოდ არ ეხსენებინათ ამ მხარის ვითარების ამსახველ ძეგლში (სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ასეთი ხელისუფლება არ ჩანს, ჩანან მხოლოდ ადგილობრივი დიდი მთავრები: გიორგი ჩორჩანელი თავისი ვასალი მცირე მთავრებითურთ და მირიან ბაპლაუნდი). ეს გარემოება აფიქრებს ს. ჭანაშიას, რადგანაც მკვლევარს მიაჩნია, რომ IX ს. II ნახევარში სამცხეში უზენაესი საერო ხელისუფლება არსებობდა ბაგრატიონთა სახით.

თუნდაც რომ ეს მოუხსენებლობა შემთხვევითად მივიჩნიოთ, მაინც აუხსნელი დარჩება, თუ როგორ იგდო სამცხის გამგებლობა ხელთ მაწყვერელმა, თუკი სამცხე ბაგრატიონებს ექვემდებარებოდა?

გავარკვიოთ, ჩანს თუ არა სამცხე ბაგრატიონთა მფლობელობაში IX ს. ამის შესახებ წყაროებში პირდაპირი ცნობა არ მოგვეპოვება. „მატიანე ქართლისაჲ“ მოგვითხრობს: „...სიცოცხლესავე ჟუნშერისსა იცვალა ადარნასე ბაგრატიონიანმან ნასამალი კლარჯეთისა, შავშეთისა, აჭარისა, ნიგალისა, ასისფორისა, არტანისა და ქუემოსა ტაოსა, და ციხეთაგანცა რომელნი ჰქონდეს შეილისშვილთა ვახტანგ მეფისათა. და წარვიდა ადარნასე კლარჯეთად და მუნ მოკუდა“¹¹⁵. ადარნასეს გარდაცვალების შემდეგ „...განადიდა უფალმან მეფობა აშოტ კურაპალატისა: ხოლო ეუფლა ქართლს და საზღვართა მისთა“¹¹⁶. „და მისცა ღმერთმან გამარჯუება და აკლმწიფა იგი შავშეთ-კლარჯეთსა ზედა“¹¹⁷. მაშასადამე, აშოტის სამფლობელო უშუალოდ შავშეთ-კლარჯეთი ყოფილა.

აშოტ კურაპალატი მოკლეს 826 წელს, 29 იანვარს. მან „...დაუტყვნა სამნი ძენი: უხუცესი ადარნასე და შედეგი მისი ბაგრატ. ესე ორნი თანა ჰყვეს მას, რაჟამს — იგი მოიწია შავშეთ-კლარჯეთად. ხოლო

¹¹⁴ ბაგრატიონების დამკვიდრებაზე საერთოდ მთელ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, როგორც ჩანს, არ იყო მტკიცე საერო ხელისუფლება. უნდა ვიფიქროთ, რომ აშოტ კურაპალატს ამანაც შეუწყო ხელი შედარებით მცირე დროში შემოემტკიცებინა საქართველოს სამხრეთი და სამხრეთ-დასავლეთი პროვინციები. ამ შემთხვევაში მხოლოდ სავარყო ფაქტორი — ბიზანტიის ვასალობა ალბათ არ იქნებოდა საკმარისი: ქვეყანაში შექმნილი სამინაო ვითარებაც შესაბამისი და ხელშემწყობი უნდა ყოფლიყო.

¹¹⁵ მტ^ნე ქრთ^ლსა, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 251¹⁷⁻²⁰.

¹¹⁶ იქვე, გვ. 252⁶⁻⁷.

¹¹⁷ სუმბატ დავითის ძე, ც^ა და უწყ^ბა, ქც., I, 376²⁴⁻²⁵.

უმრწემესი გუარამ არტანუჯის მოსლვასლა შინა დაებადა და შემდგომად აშოტის სიკუდილისა, მამისა მათისა, რომელ გარეთ ქუეყანა ჰქონდათ ძეთა აშოტისთა — წარუღეს საკინოზთა, რამეთუ იყვნეს იგინი უსრულ ასაკითა. ხოლო რაეამს სრულასაკ იქმნეს იგინი, კულადცა მოსცა ღმერთმან მათვე ყოველივე იგი ნაქონები მამისა მათისა. და ვიდრე უსრულოდა იყვნეს იგინი ასაკითა, იზარდებოდეს ციხესა შინა არტანუჯისასა, და იყვნეს ხარკის მიმცემელ საკინოზთა ყოველნივე ქვენი შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალისანი. ხოლო არტანუჯით გამოღმართ დაიპყრეს მათი ნაქონები იგი მამულები მამისა მათისა, დასუეს ბაგრატი კურაპალატად¹¹⁸.

მაშასადამე, მოკლული კურაპალატის მცირეწლოვანი შვილებისათვის არაბებს წაურთმევით „გარე ქუეყანა“, რომელიც აშოტის სამფლობელოში უშუალოდ არ შედიოდა. ამ ცნებაში ი. ჯავახიშვილი გულისხმობს ქართლს, რადგან „მატიანე ქართლისა“ ერთგან პირდაპირ მიუთითებს, რომ „ეფუღლნეს საკინოზნი ქართლს“¹¹⁹. მაგრამ არაბები ამით არ დაკმაყოფილებულან: ისინი აშოტის სამფლობელოსაც მისწვდნენ და შავშეთ-კლარჯეთ-ნიგალის ქვეთ ხარკი დაადეს. აშოტის შვილთა სამფლობელო იმდენად შემცირებულა, რომ მათ შემდგომში ბრძოლით მოუპოვებიათ არტანუჯის აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორია, რომელიც ადრე მათ მამას — აშოტ კურაპალატს ეპყრა.

გავიდა ხანი. აშოტის შვილები — ადარნასე, ბაგრატი და გუარამი წამოიზარდნენ. მათგან შუათანას ბიზანტიის კეისარმა კურაპალატობა უბოძა, უმრწემესს-გუარამს „...დაეპყრა ჯავახეთი, თრიალეთი, ტაშირი და აბოცი, და არტანი“¹²⁰. მაშასადამე, თრიალეთი უშუალოდ გუარამსა სჭერია. მაგრამ „მატიანე ქართლისას“ ცნობით, „...შეიპყრნა ლიპარიტი ქუეყანანი თრიალეთისანი, ალაგო ციხე კლდე-კართა და იპატრონა დავით ბაგრატის ძე“¹²¹.

„როცა ლიპარიტმა თრიალეთში კლდე-კარის ციხე ააგო და თავის პატრონად დავით ბაგრატის ძე გაიხადა, ერთიკა და მეორეც (ლიპარიტიცა და დავითიც, ნ. ვ) გუარამის მფლობელობის უფლებას არღვევდნენ და დავითი თავისი ბიძის წინააღმდეგ მოქმედებდა, რასაკვირველია, როცა ლიპარიტს მფარველობა გაუწია“¹²². ამის გამო ხომ არ შე-

118 სუმბატ დავითის ძე, ცბა და უწუბა. ქც., I, გვ. 377₃₈—378₁₋₈.

119 ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, II, გვ. 96.

120 მტნე ქართლსა, ქც., I, გვ. 257₁₃₋₁₄.

121 იქვე, გვ. 258₁₃₋₁₄.

122 ი. ჯავახიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 101.

ნიშნავს მემატრიანე: „ხოლო ამას დავით კურაპალატსა აღუდგა მტრად ნასრა, ძე გუარამ მამფლისა, რომელი იყო მამის ძმა ამის დავითისა“¹²³.

რადგან აქ დავითი უკვე იწოდება კურაპალატად, ამიტომ ეს ამბავი უნდა მომხდარიყო 876 წლის შემდგომ¹²⁴.

ამასობაში გუარამის სამფლობელოს ახალი მტერი გამოუჩნდა: ეს გახლდათ სომეხთა ერისთავთ-ერისთავი აშოტ ბაგრატიუნი, რომელმაც ქართლის ჩაგდება მოისურვა, ხოლო ამ უკანასკნელზე მისი ხელისუფლების გავრცელებით საფრთხე ემუქრებოდა გუარამის სამფლობელოსაც. გუარამისა და მისი შვილის — ნასრას მოწინააღმდეგენი ამ ბრძოლაში, სომეხთა გარდა, ყოფილან ლიპარიტი და დავით ბაგრატიის ძე.

„მატიანე ქართლისა“ მოგვითხრობს: „ხოლო ნასრას შეუყრიბეს მტერად სომეხნი, ლიპარიტ და ქართველნი, აშოტ ძმა დავითისი, და მათ თანა სარკინოზნი. და შეებნეს ნასრას და გააქციეს, და მიიხუნეს ციხენი. და წარვიდა საბერძნეთს წინაშე ბერძენთა მეფისა“¹²⁵.

წყართთა ჩვენებიდან ჩანს, რომ ტაო-კლარჯეთის საკურაპალატოს დამფუძნებელი აშოტი (+826) არ ფლობდა სამცხეს. ასევე მისმა უმცროსმა ვაჟმა გუარამმა (+882) ვერ შეძლო სამცხის ხელთ გდება. თუმცა იბრძოდა ამისთვის. „მატიანე ქართლისას“ ცნობით, გუარამს „ღეპყრა ჯავახეთი, თრიალეთი, ტაშირი და აბოცი, და არტანი“. აქ, როგორც ვხედავთ, სამცხე არ იხსენიება. ამასვე ადასტურებს გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება, რომლის ცნობითაც „მამფალი გუარამ დიღო, მირეანისათვის გულ-ძკრად იყო“¹²⁶, რადგანაც მირიანმა „მძლავრ სამცხისა ერთა ძე თვისი დაადგინა კათალიკოზად“. ეს „გულ-ძკრობა“, ცხადია, აიხსნება გუარამის მეტოქეობით მირიანთან სამცხის მფლობელობაში.

გუარამის ვაჟი ნასრი, როგორც წყაროებიდან ჩანს, იბრძვის სამცხის დაუფლებისათვის და ამ ბრძოლაში იღუპება 888 წელს¹²⁷.

ამრიგად, IX ს-ის 80-იან წლებშიც კი ბაგრატიონები სამცხეში ჯერ კიდევ არ ჩანან დამკვიდრებულნი¹²⁸.

¹²³ მტრე ქრთლსა. გვ. 258₁₂₋₂₀.

¹²⁴ ი. ჯ ა ე ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 101.

¹²⁵ მტრე ქრთლსა, ქც., გვ. 260₂₁₋₂₃.

¹²⁶ გრგლ ხნცთლს ცა. გვ. 287₇₋₈.

¹²⁷ ცა და უწყება, ქც., I, გვ. 379₇₋₁₄. მტრე ქრთლსა, ქც., I, გვ. 258₁₈₋₂₀ — 260₂₄₋₂₅.

¹²⁸ ბაგრატიონთა გამკვებლობაში სამცხე ჩანს X ს. (ზარზმის 979 წლის წარწერა მოწმობს, რომ სამცხე უკვე ბაგრატიონთა მფლობელობაშია). შესაძლოა ეს მოხდა IX—X სს. მიჯნაზე, მაგრამ პირდაპირი მითითება წყაროებში ამის შესახებ არ ჩანს.

4. ისტორიული გეოგრაფია

სამცხის ისტორიულ გეოგრაფიას არაერთი მკვლევარი შეხებია¹. ჩვენი მიზანია ბასილის თხზულებაში სამცხის ისტორიულ გეოგრაფიაზე დატული ცნობების ღირებულების შეფასება.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებულია „ქუეყანა სამცხისაჲ“: „ხოლო ჩუენდა ჯერ-არს, რაათა ნეშტი თხრობისაჲ გულს-მოდგინებით ვისმინოთ, თუ ვითარ მოიწივნეს სანახებთა ქუეყანისა სამცხისათა“². სხვა ადგილას ავტორი წერს: „ესერა ვთქუათ, რამეთუ იყო რაჲ დიდი იგი მამაჲ და მოძღუარი მიქელ მდგომარე ლოცვასა ღამისასა, განკრვებაჲ რაჲმე დაეცა და აღიტაცა ზეცად და იხილა ვინმე, ვითარცა მღვდელ-შუენიერად შემოსილი, და ეტყოდა მას, რაათა მის მიერ განსწავლულნი იგი მოწაფენი მყის წარავლინნეს ქუეყანად სამცხისა, რომელ არიან სერაპიონ და იოვანე“³.

„ქუეყანა სამცხისა“ იხსენიება ლეონტი მროველის თხზულების გვიანდელ ჩანართში⁴. იმავე წყაროში დამოწმებულია ტერმინი „სამცხე“⁵.

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1941; П. Иоселиани, Города, существовавшие и существующие в Грузии, Тифл., 1850; მისივე, Местность Абас-Туман и его минеральные воды, «Кавказ», 1864, №№ 90, 93, 99; Д. Бакрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Аджаре, СПб, 1878; მისივე, Кавказ в древних памятниках христианства, МАК, т. XII; П. Уварова, Христианские памятники, МАК, т. IV; Е. Такайшвили, АЭРЗ, вып. I, Тифлис, 1905; вып. III, 1907; Н. Марр, Георгий Мерчул, Жизнь св. Григория Хандзтийского, ТР, кн. VII, 1911; Д. Гордеев, Отчет о поездке в Ахалцихский уезд 1917 г. Росписи в Чуле, Сапаре и Зарзме, ИКИАИ, I, 1923; პევე ინგოროყვა, საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ მოკლე სამხსოვრო ცნობა, კონსტანტინოპოლი, 1918; მისივე, გიორგი მერჩულე, თბილისი, 1954; ივ. ჭავჭავაძე, საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული, ტფილისი, 1919; მისივე, ქართველი ერის ისტორია, ტომი II, თბილისი, 1965; ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, თბილისი, 1964; მისივე, გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში, თბილისი, 1966; ნ. შოშიაშვილი, თორელთა ფეოდალური სახლის ისტორია და შოთა რუსთაველი, კრებ. შოთა რუსთაველი, თბილისი, 1966 დ სხვ.

² სწ ზარზმელს ც, გვ. 154²⁹⁻³¹.

³ იქვე, გვ. 154³¹⁻³⁶.

⁴ ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, ტომი I, თბილისი, 1955, გვ. 42³.

⁵ იქვე, გვ. 37²⁴, 40²⁴.

Ա իբրև զսուրբ Կիսկուրյան :
 Տ՛ր : Տարբերակ : ո՞րն քան
 ոտակ : հոբաներ : ծծուկ : ին
 ուտ : հիսուսակու : Ղիլի
 ն ծծա : Գ Գ Գ Գ Գ :

Ք Ստիպի պատհանալ Տ
 ծանոթա կարծիդուրե՛՛՛ն
 ետևե Գնուե Տ պիտու
 հրեռոյ՞ զրկմն տուի
 եստեն ծանրեհն ո՞ւրե
 հ Տ շողակետողուտն
 ետուստ ջրուրկուտ ծն
 տու : մի . սորե՛՛ ծրդ Տ
 ո՞րն ին . ոսիւրեսն ծուրիւ
 Երկուտ զ ԼԵՒԵՒԵՒ
 եստ . ղրկմն մի . հնիւ
 պրիկի զմարտն կուտ :
 Տ զրծողածու զԾ . կնի ո

դի Կտն հղթուրկուտ : Թ՛ն
 եւստուե , դի եղև սեւ
 ծղ Տ զպիտուսն պիտու
 դրուող կուտ պնթու : Տ
 եւստուե Ե՛՛ Կուտուտ , ծ
 ուտ : ծուրկու Տ ղրկու : դի
 Տ ծուրկուտ ուրիտն մ
 եւստուրուտ սրի ծ՛՛ ԼԵՒ
 Տ Կ : Տ կնուե Ե՛՛ ուտ
 եւ ղրկու . Ե՛՛ն ե՛ Կու
 կուտն . մ ետն պիտու
 ուրկուտ ուրկու . Ե՛՛ ուրկ
 մ եւստուրկու սրի ուրկ
 ստու Ե՛՛ն ԼԵՒ Կ : Տ Կ
 ծ՛՛ Ե՛՛ ծ՛՛ ու ծ՛՛ ղրկու . Ե՛՛ն
 ուրկուտն ուրկն ի՛՛ն . Տ
 ուտուստ ղն ի՛՛ն . Տ
 ծուրկուտ կուտ . Ե՛՛ն
 կուտ զմարտն Ե՛՛ն : ղ
 ուրկն կուտն յայտուտ
 եւ ծուրկն հըսկուտ : ստու
 ուտուր ղուրկուտ . Տ ԼԵՒԵՒԵՒ

քանն օտեւե ծէ կրօղանն երևող
 ցնեւ հղնեւե . մի ք մե որք
 օտն յնեւե պոօսատեւե :
 ծէ կ՞ հընի ք մեմի պպոլրամն
 յնեւե ծէ դոտոմն պրտեւս
 աոնեւ : ծէ կ՞ պիտմնեւ ծեծ
 ուե կ՞ պիտմնեւ ժող կստոս
 ծան . որպակ . հընի ք մե կր
 մն ծատյա յսահողմից ք ծ
 ահպծէ որմն մն ռստրե ծղը
 հողմից : ը ափսիա ք դծա
 ն որոտղևոն ք ոտրոյ կ մա
 քի . յնի ծան աոնեւ մի ծէ
 կ՞ յղըպպ յնի : մ կնրմն
 աղց օղն կսծնեւան երն
 յնեւե ծատր ըպպիպի օղն
 : ծէ ոմոս կատրտո յնի ծը
 կրղպրտոս օպիտոնե ծէ
 ուստոնե կրտոնե լոտո ոկր
 ք որդն ծատմեղց ք կնր
 ծիպրոս մպրամն յպմոպիեւե
 ծն կրեւե կրղպրմե : դր ոյ

որդ ոտրոյ ոսնի լն ուպ :
 մ ք մե կնրմնիցս ծաւե որո
 ք ծուտե օտոս կիծողտե ծէ
 ծրտոյցրո ք մե կտապտա
 : մ ք մնից որք ծիղն ծապը
 յպգոմն օպիտոնե ծէ ք կ
 տեւե կր կոտամ յնի պիտոյ
 հողմիցն մ ոյ ոյ ոյ ոյ
 ե : ծուցն ծծնեւե ծ ք ոմամ
 ծիւտեւե լոպիաւե : ծանրո
 ն ուկրպրղպրե հ ծրտն ծէ
 կեմա օպրե . ծէ կնմա որո
 ո կպտոտե օպտոս կ կր
 ք : ծէ ծուեւե ծուցն ծէ կր
 ք կոտաւե , յոյմե օղր ծա
 յպրոհոցն կտո օտոտաղպ
 ում յնի պրեւ ծէ ծուտոս :
 դր ոյ ոյ ոյ ոտրոյ կ մապ :
 յնի պրեւե ծէ ծատրե , ծէ
 աղևոսն օղրտե ծի ոյ ոյ
 ծէ կ՞ որպակ . ում ծը կրեւն , ծ
 լոպրմն ք ծանոնե ծէ ծնե

Կողոպտողացիս ընդունիցս
ուստա ձեռքս և սխալու
վեցող կոստա ծարւսիս
ուսն: Ե՛ք ՚հի սնծող սխալմա
ծիցող՝ սպասա: սնե տնե
թ կզս թեւծնե տղայս ու
սն: և ՚ստմա ընդունի զձե
ու: Ե՛ք թ թեւ ձեռքս / ՚հ՛ս
սիրարհող ՝ քե՛ կողու թե
ղցու րոն: ՚հ՛ թ ձեռքս
ձե՛ ձեռնի հըն կուսս
ն: ՚հսն ողբայտ նարչ
սնսղ պղկտայստա: ք
անցու ձեռքս ու ողբ
սնա ձատկնայս՝ քե՛ կո
տաստ՝ կձեռն ձեռնե կող
ձեռն քհնե ձալկողց
՝: Զ՛ ողբիս քե՛ ստասս հ
սղցա: քե՛ ծրպայս ձեռն
անայտ ձեռնկողց
ս կողք քեռեհա: սնի ծ
հսն թեռնայս կնա թեռ

ուրեւստ քեռայս կող
ք ձեռք: ձեռնիս քե՛ ձեռն
ս կձեռնե քեռե կեւ
նեռեհա: սնտա թոս կղ
տոս իմա՛ք ձեռն կող ձեռ
տայս ձե՛ ձեռքս ձեռն
քե՛ քեռե ողբողս: սն իմ
թեռնայս ձե՛ ձեռքս ձեռն
քե՛ ձեռնայս կողքս
թեռնայս կողքս քե՛ կողքս
քե՛ ողբայտ ձեռնե կ
ղքստա: ողբ ողբ կող
կղ: ողբ՝ կողքս կողքս
նեռն քհն թող կղքս սն
կողքս կողքս քհն կողքս:
քե՛ կողքս: Ե՛ք կողքս
թե՛ք քեռն, սն թեռ քեռ
նեղքս ողբ թեռնայս կողք
ողք քեռն ձե՛ ձատկնայս
քե՛ ծրպայտ: քե՛ ողբ
կողքս կողք քե՛ կողքս
քեռն ձեռնայս քե՛ ծրպայտ
քեռ: քե՛ ողքս կողքս

րնդստէ ստէ . ճէ ւթ՝ քիցստէ ծո
 ծնաւ ճւստսիստէ ստէ ճէ ճճէ
 ստէստէ :- :- :- :-

Եւր տուիս որովանդաւ պտուիս
 ին որդի անդիս՝ քանքէն ճն .
 նէ քիւսպիւնէ : րոտէ շնդո
 անտէ ստէ : սնի կռնրուիս
 պտու շնծիւքի կռնդպէն որի
 ստէ սնկպէն : ստտէ պպիւն
 և ւր ճից արտառ ճէ սիւնս
 լոթն . քրո . ճէ ճճն . ճէ պիտ
 պիպիւնէն ճճի : քն : և :-

„სამცხეს“ იხსენიებს ბაგრატიონთა გვარის მემკვიდრე IX ს. მიწურულს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა სახლის შვილებს შორის ბრძოლის ერთ ეპიზოდში⁶.

„სამცხე“ მოხსენიებულია გიორგი მერჩულეს თხზულებაშიც⁷.

ერთგან ლეონტი მროველი სამცხეს „ქუეყანას ოძრკევისას“ უწოდებს, მის მცხოვრებლებს კი — „ოძრკეველთ“. სომეხ-ქართველთა ურთიერთობის ასახვისას (I საუკ. მეორე ნახევარი) მემკვიდრე მოგვითხრობს სომეხთა სპასპეტის სუმბატ ბივრიტიანის შესახებ, რომელმაც „...ალაშენა ციხე ქუეყანასა ოძრკევისასა, რომელსა ეწოდებოდა სამცხე, ადგილსა, რომელსა ჰქვანდემოთი, მოკიდებულად მთასა ღაღოსსა. და დაუტევნა მას შინა ლაშქარი შემწედ წუნდელთა და მამბოლად ოძრკეველთა და წარვიდა“⁸. როგორც ჩანს, ამ ხანისათვის სამცხე ერთ ტერიტორიულ ერთეულს შეადგენს, რომლის ცენტრიც ოძრკეა (ოძრკევი?), რის გამოც, ალბათ, თვით ქუეყანას „ქუეყანა ოძრკევისა“ ეწოდება.

„მატიანე ქართლისა“ იხსენიებს, აგრეთვე, სამცხეს, მის მოსახლეებს კი — მესხებს უწოდებს: „გამოვიდა თეოდოსი საბერძნეთით, მოვიდა სამცხეს, და დადგა მარგის მერეს, უკმობდა მესხთა აზნაურთა, იკრებდა ლაშქართა და ლამოდა მკლავითა თვისითა აღებასა მამულისა თვისისა“⁹; ან კიდევ: მე-11 საუკუნის 75-იანი წლები იყო; „კჳალად გადგა ივანე ლიპარიტის ძე, და ცნა გიორგი მეფემან. ქუთათისით გარდამოვიდა სამცხეს, მოირთნა მესხნი, გარდამოიარა და მივიდა სამშკლდის კარსა“¹⁰. „მესხნი“ იხსენიებიან ლეონტი მროველის თხზულებაშიც¹¹.

სამცხის მდებარეობის განსაზღვრისა და ქართლთან მისი მიმართების გარკვევისათვის საყურადღებოა რამდენიმე ადგილი გიორგი მერჩულეს თხზულებაში: როდესაც გრიგოლმა თევდორესა და ქრისტეფორეს წასვლის ამბავი შეიტყო, ფრიად შეწუხდა და წამოვიდა მათ საძებნელად. „და ვითარ მოიწია ქართლისა სანახებსა, ნებიერთა ღმრთისაჲთა ძიებასა მას ძმათასა პოვა ეფრემ ყრმაჲ, ჭაბუკი ღირსი, და ღირსებასა შინა იხილვა მამაკაცებასა სრულსა მიწევნული სიწმიდით, და სიწმიდესა შინა აწყურისა ეპისკოპოსი სასწაულთა მოქმე-

⁶ სუმბატ დავითის-ძე, *ცა და უწყება*, გვ. 379.

⁷ გიორგი მერჩულე, *ცა გრგლ ხნტოლსა*, გვ. 261²⁹, 263¹⁴, 267¹⁸, 267³⁰, 270¹⁷, 279²², 286⁴⁰.

⁸ *ცა მფთა*, გვ. 47¹¹⁻¹⁴.

⁹ *მტნე ქა*, გვ. 270¹⁸⁻²¹.

¹⁰ *იქეე*, გვ. 316¹⁰⁻¹¹.

¹¹ *ცა მფთა*, გვ. 41¹, 41³⁴.

დი. ხოლო ეპისკოპოსობასა შინა მიიწია მოხუცებულებასა კეთილსა და აღესრულა საკვრველებით, და ნაწილნი მისნი წმიდანი მიეცნეს ნათლად სამცხესა¹².

აფხაზეთში გრიგოლი შეხვდა თევდორესა და ქრისტეფორეს და წამოიყვანა ისინი ხანცთაში. „და მგზავრ სლვასა მათსა ჰრქუეს ნეტარსა გრიგოლს სანატრელთა მათ თევდორე და ქრისტეფორე: „წმიდაო მამაო, ეამსა მას წარმოსლვისა ჩუენისასა ხანცთით სამცხეს, რაჲ მოვიწიენით მახლობელად ადგილსა მირიან აზნაურისასა, და გვხილნეს ჩუენ კაცთა მისთა, რამეთუ სადგური ჩუენი ეამსა მწუხრისასა ველსა ზედა ვყავთ, და აუწყეს უფალსა თვისსა...“¹³.

თევდორესა და ქრისტეფორეს კვლავ მოუწოდებდა უხილავი ძალა წასულიყვენენ მონასტრის ასაგებად. ერთხელ, ღამით ფარულად დატოვეს მათ ხანცთა, წარმოიყვანეს ძმანი და გასწიეს „კერძოთა ქართლისათა“, რადგან უფალი უწოდდა აეშენებიათ ნეძკსა და კვრიკე-წმიდის მონასტრები. „ხოლო ნეტარსა გრიგოლს ეუწყა უფლისა მიერ, რაჲთა არღარა დააბრკოლნეს გულს-მოდგინებისა მისგან მათისა, არამედ თანა-მდგომ ექმნეს კეთილსა მას საქმესა. და ძიება-ყო მამამან გრიგოლ და პოვნა იგინი სამცხეს და აბრაღა ფარულად წარსლვაჲ მათი“¹⁴; თევდორე და ქრისტეფორე „...წარვიდეს ზოგად სამცხისა და ქართლისა არეთა მათ უდაბნოთა, და პოვნეს ორნი ადგილნი სამონასტრედ და აღაშენეს სენაკები ორგანვე. და უწოდეს თევდორეშს ვანსა ნეჰჳ, ხოლო ქრისტეფორეშსა კვრიკე-წმიდაჲ, და მოწაფენი დაუტევენს“¹⁵.

ამრიგად, როგორც გიორგი მერჩულეს თხზულება მოწმობს, ცნება „ქართლი“ მოიცავდა სამცხეს: სამცხე იხსენიება როგორც „ქართლის სანახები“, „კერძონი ქართლისანი“. ზემოაღნიშნული ცნობებიდან ჩანს, რომ „ქართლის“ ცნებაში არ შედიოდა კლარჯეთი, რადგანაც კლარჯეთის უდაბნოდან წასული თევდორე და ქრისტეფორე, ისევე, როგორც გრიგოლ ხანცთელი, გაემართნენ ქართლის სანახების — სამცხისაკენ¹⁶.

სამცხე მტკვრის ხეობაში მდებარეობდა. სახელდობრ, მის ფარგლებში, პ. ინგოროყვას აზრით, შედიოდა თანამედროვე ადმინისტრაციული დანაწილებით ახალციხისა და ადიგენის რაიონები, ასპინძისა

¹² გიორგი მერჩულე. ცა გრგლ ხნკო ლაჲ, გვ. 257³¹⁻³⁸.

¹³ იქვე, 270¹⁵⁻¹⁹.

¹⁴ იქვე, გვ. 279¹²⁻¹⁶.

¹⁵ იქვე, გვ. 279²²⁻²⁵.

¹⁶ შეჯარეთ პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954, გვ. 296—302.

ყოფილა „კაცთა და პირუტყუთაგან“, ამას ბასილი ზარზმელის თხზულებაც აღასტურებს: „ხოლო სლვასა მას მათსა, ვითარცა სამეუფოთა პალატთა, უპირველად ვილოდეს, ვიდრემდის მოიწინეს მთასა მას, ვითარცა სიმალღესა ცისასა აღძრულნი, და დადგეს ადგილსა მას, რომელსა ბერას ჯუარ ეწოდების“²⁶; ანდა: „მთაჯესე მადალი არს, თავი ყოველთა ამათ ქედთაჲ, რომელსა პრქვან თავი შეშთაჲ; რაჲეთუ თავი არს ყოველთა ამათ მალნართაჲ, ამისთვის შეშის-თავ ეწოდების. და უვალ არს კაცთა და პირუტყუთაგან სიმალღისათვის მისისა“²⁷.

მდინარე მტკვარი, რომლის ხეობაშიც მდებარეობდა სამცხე, „არს ყოველთა აქაურთა მდინარეებთა... უდიდესი, რომელი განვლის საშუალ ქვეყანასა ამას, პირველად ვახსენოთ მდინარე იგი, რომელი გამოსდის კოლას ყალნუმთას, გამოვლის სამცხეს, ქართლს, ჰერეთს, რანს შორის, განვლის მოვაკანს, მიერთვის რახს, ჯავათს და სალიანს ქვეით ერთვის კასპიის ზღვას“²⁸.

მტკვარს, როგორც აღნიშნავს ვახუშტი, „...ერთვიან ყოველნი მდინარენი კოლისა, არტანისა, ჯავახეთისა, სამცხისა, ქართლისა, კახეთისა, ჰერეთისა, რანისა, მოვაკანისა და თვთ არაზიცა. არამედ არს მტკვარი სასმელად გემოიანი და შემრგო, უმეტეს ქართლსა და სამცხესა შინა“²⁹.

წერილობითი წყაროები ქართულ ქალაქთა შესახებ მსჯელობისას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ სწორედ მტკვრის ხეობას, რომელიც აგრერიგად მდიდარი ჩანს უძველესი ქალაქებით. ამ მხრივ სამცხეც, ვითარცა მტკვრის ხეობაში მდებარე მხარე, არ შეადგენდა გამონაკლისს. მაგალითად, ოძრტე ძველთაძველი და, ამავე დროს, ძლიერი ციხე-ქალაქი ყოფილა. ძვ. წ-ით IV საუკუნის ამბების თხრობისას ლეონტი მროველი გადმოგვცემს, რომ „...განძლიერდა ალექსანდრე და დაიპყრა ყოველი ქუეყანა, და აღმოვიდა ქუეყანასა ქართლისასა. და პოვნა ციხე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ: წუნდა, ხერთვისი მტკურისა, ოძრტე მოკიდებულნი კლდესა დადოსსა, თუხარისი მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა პქვან ჭოროხი, ურბნისი, კასპი და უფლისციხე, ქალაქი დიდი მცხეთა და უბანნი მისნი, სარკინე. ციხე დიდი და ზანავი, უბანი ურათა, და რუსთავი, და დე-

²⁶ სწ. ზარზმელის ც., გვ. 156_{გ-დ}.

²⁷ იქვე, გვ. 164_{ა-ბ}.

²⁸ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 33.

²⁹ იქვე.

და-ციხე სამშკლდე, და მტუერის ციხე, რომელ არს ხუნანი, და კახეთისა ქალაქნი³⁰.

XI საუკუნის ისტორიკოსის ეს ცნობა იმით არის საინტერესო, რომ ქალაქი ოძრკე მის დროს უძველეს ქალაქთა რიცხვში იყო ნაგულვები. ის ფაქტი, რომ ლეონტი მროველი მას ქართლის ქალაქად მიიჩნევს და მცხეთის, კასპის, ურბნისის, უფლისციხისა და სხვათა გვერდით მოიხსენიებს, უეჭველია, მიგვანიშნებს, რომ ტერმინს „ქართლი“ ავტორი ამ შემთხვევაში ფართო პოლიტიკური მნიშვნელობით ხმარობს.

ვახუშტი გადმოგვცემს, რომ ოძრკე-ქალაქი და ციხე აუგია ლეგენდარულ ოძრახოსს, ქალაქის სახელის მიხედვით თვით საერისთაოსაც დარქმევია „საერისთო ოძრახოსი“; იგი „განყოფილებისამდე სამეფოსა“ ქალაქად არსებულა, შემდგომ კი დაბად ქცეულა. XVIII საუკუნეში ოძრკე ყოფილა „ოკერ, და ციხე შემუსვრილი“³¹. მაგრამ ამ ქალაქს გაცილებით უფრო ადრე დაუკარგავს ძველი დიდება და მნიშვნელობა. ჭერ კიდევ VIII საუკუნის 40-იანი წლებისათვის, როგორც ეს ჭუანშერის თხზულებიდან ჩანს, ოძრკეს სახელოვანი ქალაქის სახელი შემოუნახავს მხოლოდ „ძველ ნაქმართა მისთათკს“³².

ლომსიანთას შესახებ საინტერესო დაკვირვებას იძლევა ვახუშტი ბატონიშვილი. მისი აზრით, ლომსიანთა იგივე ახალციხე უნდა იყოს: „ამას (ე. ი. ახალციხეს, ნ. ვ.) ვგონებ ლომსიად, ვინათგან, ისახელების რა ახალციხე ცხოვრებასა შინა, არღარა მოიხსენების მერე ლომსია“³³.

ი. ჯანაშიაშვილის აზრით, გუარამის მიერ აგებული „ციხე ლომსიანთა... ეხლანდელ ლომსიანთას უდრის“³⁴. ნ. ბერძენიშვილი იზიარებს ზემოაღნიშნულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ლომსიანთა სხვაა და ახალციხე კი სხვა, რადგან მათი იგივეობის დასამტკიცებლად ვახუშტის დასკირდებოდა აღენიშნა, რომ ციხე ლომსიანთა XI საუკუნეში იმდენად საფუძვლიანად გადაკეთდა, რომ მას სახელიც უცვალეს და ახალციხე შეარქვეს, საამისო მასალა კი ჭერჭერობით არ მოგვეპოვება³⁵.

რაც შეეხება ჭვარის ციხეს, ქართულ საისტორიო მწერლობაში იგი არაერთგზის იხსენიება, ხან ჭუარის ციხისა და ხან ციხის-ჭუარის

³⁰ ლეონტი მროველი, ოწამფთა, გვ. 17¹⁷⁻²¹—18¹⁻².

³¹ ვახუშტი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 125.

³² ჭუანშერი, ოწავბტნგგვსსსა, გვ. 224.

³³ ვახუშტი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 125.

³⁴ ი. ჯანაშიაშვილი, ქართველი ერის ისტორია, II, გვ. 321.

³⁵ ნ. ბერძენიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 84.

სახელწოდებით: „მოვიდა ბაგრატ და ამის მსახურებისა ნაცვლად მეფემან უბოძა სულას მამულობით ციხის-ჯუარი და ოძრქვე ბოდოკლდითა, და სხუაცა მრავალი საქონელი და სამღვდელთმოდღურონი, და რაცა უნდა“³⁶. ლიპარიტმა „...გამოიტყუენა ანისით დედოფლისაგან აბუსერი, ერისთავი არტანუჯისა, და ხიხათა და ციხის-ჯუარისა და აწყუერის ციხის პატრონი“³⁷.

ქართულ საისტორიო წყაროებში არაერთგზის იხსენიება, აგრეთვე, სამცხის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პუნქტი — დემოთი³⁸. ლეონტი მროველი სომეხ-ქართველთა ურთიერთობის ასახვისას (I საუკუნის 70-იანი წლები) მოგვითხრობს, რომ „...სომეხთა უკმოსცეს საზღვარი ქართლისა, ქალაქი წუნდა და ციხე დემოთისა, ჭავახეთი და არტანი“³⁹. მამასადამე, ლეონტის მოწმობით, ქალაქი წუნდა და დემოთის ციხე, აგრეთვე, ჭავახეთი და არტანი ქართლში შედიოდა. ანგარიშგასაწევი ის გარემოება, რომ ქალაქი წუნდა იხსენიება დემოთის ციხის გვერდით, ხოლო ჭავახეთი და არტანი წყვილად არის დასახელებული იმ დროს, როდესაც წყაროების ერთობლივი მოწმობით წუნდა ჭავახეთში შედიოდა. ასე, მაგალითად: თარგამოსმა „...ჭავახოსს მისცა ფანავრითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა. და ამან ჭავახოს ალაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ ერქუა ქაჭთა ქალაქი, ხოლო აწ ჰქჷან ჰური“⁴⁰. ფარნაეაზმა განაწეესა რა ერისთავნი, ერთ-ერთი „...გაგზავნა წუნდის ერისთავად. და მისცა ფანავრითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჭავახეთი და კოლა და არტანი“⁴¹. „დაჯდა მეფედ არშაკ, და დაიპყრა ყოველი ქართლი; და მეფობდა იგი ნებიერად, და უმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა. და უმეტეს მოამტკიცნა ზღუდენი ჭავახეთს, ქალაქსა წუნდას“⁴². ჭუნანშერის ცნობით, ვახტანგმა „...დასუა ერთი ეპისკოპოსად კლარჯეთს, ეკლესიასა ახიზისასა; ერთი არტანს ერუშეთს; ერთი ჭავახეთს, წუნდას“⁴³.

წუნდელნი და დემოთელნი სხვაგანაც იხსენიებიან წყვილად. „...იყო ოძრქვეს ქალაქსა შინა ერისთავი მეფისა არმაზელისი, აზნაურთაგანი, და იგი დადგრომილ იყო სარწმუნოებით ერთგულებასა

³⁶ მტ^ნე ქ^ა, გვ. 305₂₋₅.

³⁷ ი ქ ე ე, გვ. 300₈₋₁₀.

³⁸ ც^ა მფ^{თა}, გვ. 47₁₂, 48₁, 49₂₀.

³⁹ ი ქ ე ე, გვ. 49₁₉₋₂₀.

⁴⁰ ი ქ ე ე, გვ. 10₁₋₃.

⁴¹ ი ქ ე ე, გვ. 24₁₈₋₁₉.

⁴² ი ქ ე ე, გვ. 30₆₋₈.

⁴³ ც^ა ვებ^ნგ გრ^გსლ^ა, გვ. 198₁₈₋₁₉.

ზედა არმაზელისსა, და მას შეეწეოდეს მეგრელნი. ხოლო წუნდე-
ლი და დემოთელინი შეეწეოდეს ერთმანერთსა, და
დაუცბრომელად იბრძოდეს. და უფროსი ბრძოლა მათი იყვის მდინა-
რესა ზედა, რომელსა ჰქვან ნოსტე“⁴⁴.

მაშასადამე, ლეონტი პროველთან ქალაქი წუნდა, რომელიც ის-
ტორიულ ჯავახეთში შედიოდა, I საუკუნის მეორე ნახევარში ებრძვის
ოძრხეს, ისევე როგორც დემოთი. როგორც ვხედავთ, სამცხისა და მი-
სი მეზობლის — ჯავახეთის თემები ამ ხანისათვის მეტოქეობას უწე-
ვენ და ებრძვიან კიდევ ერთმანეთს. ამ ბრძოლაში დემოთი წუნდის,
ე. ი. ჯავახეთის მხარეზეა: ოძრქის ერისთავის წინააღმდეგ დაუცბრო-
მელ ბრძოლაში დემოთელინი წუნდელთ ეხმარებიან.

წუნდელთა და ოძრქელთა შორის მონხდარ კონფლიქტზე ლეონ-
ტი პროველი სხვაგანაც მოგვითხრობს. როდესაც მემატიაზე არმაზე-
ლისა და აზორკის მეფობას შეეხება და დაწვრილებით აღწერს მათ
ბრძოლას სუმბატ ბივრიტიანთან (I საუკ. 70-იანი წლები), იგი წერს:
„მაშინ სუმბატ გამარჯუებული შემოვიდა ქართლად, და მოაოხრა ქარ-
თლი, რომელი პოვა ციხეთა და ქალაქთა გარე; ხოლო ციხე-ქალაქთა
არა ჰბრძოდა, რამეთუ არა მზა იყო მსწრაფლ გამოსლვისაგან. არა-
მედ აღაშენა ციხე ქუეყანასა ოძრქევისასა, რომელსა ეწოდების სამ-
ცხე, ადგილსა, რომელსა ჰქვან დემოთი, მოკიდებულად მთასა დადოსსა.
და დაუტევნა მას შინა ლაშქარნი შემწედ წუნდელთა და მა-
ბრძოლად ოძრქეველთა და წარვიდა“⁴⁵.

საგულისხმოა, რომ ლეონტი პროველის კონცეფციით სამცხეს
ჰყავს ერისთავი, რომელიც ქართლის მეფეს ემორჩილება. ამას ადას-
ტურებს რამდენიმე ერისთავთან ერთად ოძრქის ერისთავის განდგომა
ქართლის მეფისაგან. ლეონტის ცნობით, განდგომილი ერისთავები და-
ეთათბირენ ერთმანეთს და განიზრახეს ქართლის სამეფო ტახტზე აყუ-
ვანათ ამაზასპის ნაცვლად სომეხთა მეფის ვაჟი; III საუკუნის შუა
წლებში „...განდგეს ერისთავნი დასავლეთისანი ხუთნი: ორნი ერის-
თავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრქისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი
წუნდისა. ეზრახნეს ესე სომეხთა მეფესა, და ითხოვეს ძე მისი მეფედ,
რანეთუ დისწული იყო ამაზასპისი“⁴⁶. ზემოჩამოთვლილ მხარეთა ერის-
თავებს ჯუანშერი ვახტანგ მეფის „წარჩინებულებს“ უწოდებს. მეფემ
ბრძანა „...აღშენება უჯარმისა და მუნ შინა ზრდა დაჩი მეფისა, რამე-

⁴⁴ ცხება მეფთა, გვ. 47₂₁₋₂₂—48₁₋₂.

⁴⁵ იქვე. გვ. 47₉₋₁₄.

⁴⁶ იქვე. გვ. 57₇₋₈.

ზარზმელი წერს: „ესევეთარი ესე კაცი იყოფოდა და მრავალთა ტაძართა და კარავთა იქცეოდა, რომელსა სახელი ეწოდა გიორგი, მეორედ—ჩორჩანელი, რომლისა ტაძარნი შენ იყვნეს სანახებსა ჩორჩანისა და ზანავისასა“⁵⁶.

სოფელი ჩორჩანი „ოძკის წყლის დასავლეთით იყო“⁵⁷. ე. თაყაიშვილმა იგი დიდგვარიან ზურციძეთა სამფლობელოდ მიიჩინა⁵⁸. ავტორი წერს: „Те из членов этого рода (იგულისხმება ზურციძეთა გვარი, ნ. ვ.), которые владели деревнею Чорчаном в Коблианском ущелье и крепостью Скрос-цихе, назывались Чорчанелями“⁵⁹. სოფელი ჩორჩანი იხსენიება „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში“⁶⁰. ეს პუნქტი დღესაც არსებობს ადიგენის რაიონში⁶¹, სარაიონო ცენტრიდან აღმოსავლეთით 2 კმ-ის დაცილებით. იგი დიდ და პატარა სმადას, ზანავსა და გომარო სოფლებთან ერთად შედის დიდი სმადის სასოფლო საბჭოში⁶².

რაც შეეხება ზანავს, რომელიც სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ჩორჩანთან ერთად იხსენიება, ისიც ქვაბლიანის ხეობაში მდებარეობს, ადიგენის რაიონში, სარაიონო ცენტრიდან ჩრდილოეთით 2 კმ-ის დაშორებით და მეზობელ სოფლებთან ერთად, როგორცაა; დიდი და პატარა სმადა, ჩორჩანი და გომარო, დიდი სმადის სასოფლო საბჭოში შედის⁶³.

სოფელი ზემო-ზანავი ზანავის ეკლესიითურთ იხსენიება „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში“⁶⁴. ამვე სახელის მატარებელია მომდევნო სოფელი, რომელსაც შუა-ზანავი, ანდა მეორენაირად წინ-ზანავი ეწოდებოდა⁶⁵.

ს. ჯიქიას ვარაუდით, უნდა არსებულყო აგრეთვე ქვემო-ზანავიც, მაგრამ „დავთარის“ შედგენის დროისათვის იგი აღარ ჩანს ისევე, როგორც ამჟამად შუა-ზანავი⁶⁶. დაგვრჩა მხოლოდღა ერთი სოფელი ამ სახელწოდებით, რომელიც ამჟამად, როგორც უკვე აღნიშნული

⁵⁶ ს-ნ ზრ-ზმლს ც-ა. გვ. 157, 22.

⁵⁷ ივ. ჯაქიახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, II, 1948, გვ. 53.

⁵⁸ Е. Такашвили. Зарзмский монастырь, его реставрация и фрески, СМОМПК, выпуск 35. Тифлис. 1905, გვ. 33, 34, 78, 80 და შემ.

⁵⁹ იქვე.

⁶⁰ გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარი, ტომი II, გვ. 94.

⁶¹ საქართველოს სსრ ადმინისტრაციული დაყოფა. თბილისი, 1966, გვ. 18.

⁶² იქვე.

⁶³ იქვე.

⁶⁴ გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარი, II, გვ. 62.

⁶⁵ იქვე. გვ. 63.

⁶⁶ იქვე, III, გვ. 92.

იყო, დიდი სმადის სასოფლო საბჭოში შედის. „დავთრის“ შედგენის დროისათვის როგორც ზემო, ასევე შუა-ზანავი უდისადმი დაქვემდებარებული პუნქტები იყო და თითოეულს 4000 ახჩად შეფასებული ფულადი და ნატურალური გამოსაღები ჰქონდა შეწერილი⁶⁷. „დავთრის“ მიხედვით ამ სოფელს აკისრია შემდეგი გადასახადები:

ისფენჯო, 16 კაცი—400
ხორბალი — ქილა 100, ლირებ. — 1200
ქერი — ქილა 100, ლირებ. — 1000
პეავი — ქილა 10, ლირებ. — 100
ფეტვი — ქილა 10, ლირებ. — 100
მუხუდო — ქილა 1, ლირებ. — 30
ოსპი — ქილა 2, ლირებ. — 40
ცერცი — ქილა 2, ლირებ. — 30
სელის თესლი — ქილა 2, ლირ. — 20
კაქალი — ქილა 3, ლირებ. — 60

გამოსაღ. იონჯასა და თივაზე — 160
გამოსაღ. ცხვარზე — 110
გამოსაღ. ღორზე — 140
გამოსაღ. ფუტკარზე — 180
გამოსაღ. თაფუზე და ღეშთიბანნი — 150
გამოსაღ. ბოსტანზე — 48
გამოსაღ. იალალზე — 52
გამოსაღ. მურახხასნიგე თითო სახლზე 2 32
ბნდჰაჟ და საქორწინო გამოსაღ. 148⁶⁸

სოფელი შუა-ზანავი, ანუ წინ-ზანავი „დავთრის“ შედგენის დროისათვის უდისადმი დაქვემდებარებული პუნქტაა, რომელშიც 6 კომლი მოსახლეობს; სოფელს შეწერილი აქვს 4000 ახჩად შეფასებული გამოსაღები⁶⁹. „დავთრის“ მიხედვით ამ სოფელს აკისრია შემდეგი გადასახადები:

ისფენჯო, 6 კაცი, — 150
ხორბალი — ქილა 100, ლირებ. 1200
ქერი — ქილა 100, ლირებ. 1000
პეავი — ქილა 10, ლირებ. 100
ფეტვი — ქილა 10, ლირებ. 100
მუხუდო — ქილა 1, ლირებ. 30
ოსპი — ქილა 2, ლირებ. 40
ცერცი — ქილა 2, ლირებ. 30
სელის თეს. — ქილა 2, ლირებ. 20
კაქალი — ქილა 3 ლირებ. 60

გამოსაღები ხილზე 250
გამოსაღ. იონჯასა და თივაზე 150
გამოსაღ. ცხვარზე 200
გამოსაღ. ღორზე 100
გამოსაღ. ფუტკარზე 150
გამოსაღ. თაფუზე და ღეშთიბანნი 100
გამოსაღ. ბოსტანზე 50
გამოსაღ. მურახხასნიგე თითო სახლზე 2
გამოსაღ. იალალზე 58
ბნდჰაჟ და საქორწინო გამოსაღ. 210⁷⁰.

სოფელი ცხროკა გიორგი ჩორჩანელის სანადირო ადგილადაა დასახელებული. ბასილი ზარზმელი წერს: „ხოლო უმრავლესთა ეამთა ინადირობნ იგი ადგილთა მათ ცხროკა წოდებულთა, რამეთუ იყო მუნ სიმრავლე თხათა და სხუათა ნადირთა ველურთაჲ, და არეთა

⁶⁷ გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, III, გვ. 62—63.

⁶⁸ იქვე, II, გვ. 62—63.

⁶⁹ იქვე.

⁷⁰ გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, II, გვ. 63.

მათ ეშენა სახლი, რომელ ოდესმე ეწიის ღამე, სადგურ ყვიან მას შინა სიბნელისათეს ღამისა და უვალობისა და სიჭშოხსა ტყეთაჲსა“⁷¹.

მაშასადამე, ცხროქა იმავე ქვაბლიანის ხეობაში უნდა ყოფილიყო, ჩორჩანისა და ზანავის მახლობლად. მისი ადგილმდებარეობის დაზუსტება ხერხდება „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის“ მეშვეობით, სადაც იგი „სიხრუჯ“ ფორმით იხსენიება და ისეთი გეოგრაფიული პუნქტების გვერდით, რომლებიც ქვაბლიანის წყლის ზემო წელში, მისი მარცხენა ნაპირის ზეგანზე მდებარეობს⁷². გასაგებია, რომ ცხროქა სწორედ ამ ადგილას უნდა ყოფილიყო და დღეს აქ არის საძებნელი მისი ნანგრევები, რადგან „ქართული საკუთარი სახელების თურქული ტრანსკრიპციით გადმოცემის ხერხების შესწავლის საფუძველზე სავესებით გარკვეულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ „დავთარში“ მოხსენიებული სოფლის სახელი „სიხრუჯ“-ი „ცხროქა“-ს კანონზომიერად გადათურქულებული ფორმაა“⁷³.

თუ ბასილი ზარზმელის თხზულებაში ცხროქა მონადირეთათვის ღამის გასათევ ადგილად იხსენიება, „დავთრის“ ცნობით, XVI საუკუნის ბოლოს იგი ახალციხის ლივაში შემავალი ქვაბლიანის რაიონის ერთ-ერთი, ხუთი კომლისაგან შემდგარი სოფელია, რომელსაც შეწერილი აქვს 1000 ახჩად შეფასებული ფულადი და ნატურალური გამოსაღები⁷⁴.

სოფელ სიხრუჯისათვის „დავთარში“ კვითხულობთ:

ისფენჯი, 5 კაცი — 125

გამოსალ. ფუტყარზე 50

ხორბალი-ქილა 10, ღირებ. 120

გამოსალ. ბოსტანზე 60

ქერი — ქილა 10, ღირებ. 100

გამოსალ. თაფუზე და

ღეშთიანნი 60

კვაი — ქილა 5. ღირებ. 50

გამოსალ. მურახხასნიჲ თითო

სელის თეს. — ქილა 3, ღირებ. 30

სახლზე 2 10

გამოსაღები იონჯასა და თივაზე 160

გამოსალ. იალაღზე 10

გამოსაღები ცხვარზე 50

ბაღჲაჲ და საქორწინო

გამოსაღები ღორზე 40

გამოსალ. 13575.

ძ ი ნ ძ ე დ წოდებული ადგილი ქართული წყაროებიდან მხოლოდ სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში იხსენიება. აქ ნათქვამია: „...მოვიდეს ადგილსა რასმე ძ ი ნ ძ ე დ სახელ-დებულსა“⁷⁵. „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის“ ჩვენებით ამ უკანასკნელის შედგენის

⁷¹ ს^ნ ზ^რ ზ^მლს ც^ა, გვ. 157²²⁻²⁶.

⁷² ს. ქ ი ა, დასახელებული ნაშრომი, III, გვ. 118.

⁷³ ი ქ ე ე, გვ. 116.

⁷⁴ გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, II, გვ. 87.

⁷⁵ ი ქ ე ე.

⁷⁶ ს^ნ ზ^რ ზ^მლს ც^ა, გვ. 156¹¹⁻¹².

დროისათვის ძინძე თექვსმეტი კომლისაგან შემდგარი სოფელია;⁷⁷ 1930 წელს ამ სოფელში მხოლოდ ერთი კომლი მოსახლეობს, დანარჩენები დასახლებულან იქვე, ცოტათი ზემოთ, უტყუხუბნად წოდებულ ადგილას⁷⁸.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ნათქვამია: „და ვითარცა შთამოვიდეს დასასრულსა მას კვიისასა, რომელ არს უტყუხსა, მოვიდეს ადგილსა რასმე ძინძედ სახელ-დებულსა...“⁷⁹ „ღღევანდელი სოფ. უტყუხუბანი სწორედ იმ ხევის „დასასრულსა“, რომელიც ზარზმასთან გამოეყოფა ქობლიანის ხეობას და მიემართება აჭარისაკენ (გოდერძის უღელტეხილისაკენ)“⁸⁰. ამ ხევს „უტყუხს“ ხევი რქმევიცა; როგორც ირკვევა, სამცხეში წამოსული ძმანი გოდერძის უღელტეხილს გამოჰყოლიან და ძინძე სწორედ ამ უღელტეხილთან ყოფილა⁸¹. მთელი ეს ხევი ზარზმად წოდებულ ადგილამდე, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების მიზნდვით, დასახლებული ჯერ კიდევ არ ყოფილა. ბასილი წერს: „...რამეთუ უდაბნო იყო და შეცვულ ტყეთა და კვეთა“⁸². სწორედ ამ ადგილას, სოფელ ძინძეს ერთ-ერთ მაჰალლეს დარქმევიცა „უტყუხუბანი“⁸³; მასში 1859 წელს მხოლოდ ერთი კომლი ირიცხებოდა⁸⁴; 1901 წელს კი „უტყუხუბანში“ ათი კომლი მოსახლეობდა⁸⁵. სოფელი ძინძე დღეს აღარ არსებობს⁸⁶.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ავტორი ასახელებს ადგილს, რომელსაც უმწაჲ ეწოდება. ამ ადგილიდან მოჰქონდათ სამშენებლო ქვა ზარზმის ეკლესიის ასაგებად: „და იცნობებიან ქვანი იგი ზოგს-რაჲმე კუთხთა მიერ და კამარათა. ხოლო არს სახელი ადგილისა მის უმწაჲ, რომელი შორავს ათორმეტ მილიონ“⁸⁷. მაშასადამე, თხზულების ავტორი მიუთითებს მანძილზე, რომლითაც უმწაჲ დაშორებული ყოფილა ზარზმიდან. ოცხის წყლის გამოღმა დღეს არსებობს

⁷⁷ გურჯისტანის ვილაიეთის დიდა დაეთარი, II, გვ. 67.

⁷⁸ ს. ჯიქია, დასახლებული ნაშრომი, III, გვ. 101.

⁷⁹ ს-ნ ზარზმელს ც-ა, გვ. 156₁₀₋₁₂.

⁸⁰ ს. ჯიქია, დასახლებული ნაშრომი, გვ. 102.

⁸¹ იქვე.

⁸² ს-ნ ზარზმელს ც-ა, გვ. 156₁₃₋₁₄.

⁸³ ს. ჯიქია, დასახლებული ნაშრომი, გვ. 102.

⁸⁴ სცია, ფ. 70, ს. 59, გვ. 3 (ციტირებულია ს. ჯიქიას დასახლებული ნაშრომის მიხედვით, გვ. 102).

⁸⁵ არაქინ, ახალციხის ამბები, „ივერია“, 1901, № 127.

⁸⁶ „საქართველოს სსრ აღმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა (თბილისი, 1966)“ არ ასახელებს არც ძინძესა და არც უტყუხუბანს.

⁸⁷ ს-ნ ზარზმელს ც-ა, 171₅₋₈.

სოფელი უნწა, რომელიც შედის ადიგენის რაიონში⁸⁸. სოფლები: ვარხანი, აბასთუმანი, საბუზარა, სალრძე, ხარჯამი, წახანი, ქიქინეთი, წახნისწყარო, ხევაშენი და ბენარა სოფელ უნწასთან ერთად ვარხანის საბჭოში შედის⁸⁹. ს. ჯიქიას სამართლიანი მითითებით, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებული უნწა სწორედ ზემოდასახელებული უნწა უნდა იყოს, რომელიც სოფელ ვარხანიდან აღმოსავლეთით 2 კმ-ით არის დაცილებული⁹⁰. „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში“ მოხსენიებული სოფელი უნწა ოცხის რაიონში შედიოდა, ეს უკანასკნელი კი ახალციხის ლივას განეკუთვნებოდა.⁹¹ „დავთარის“ შედგენის დროისათვის იგი საკმაოდ მოზრდილი სოფელი ჩანს: მასში 30 კომლი მოსახლეობს, რომელსაც შეწყობილი აქვს 8000 ახჩად შეფასებული ფულადი და ნატურალური გამოსაღები⁹². „დავთარის“ მიხედვით უნწას აკისრია შემდეგი გადასახადები⁹³:

ისთენჯი, 30 კაცი — 750	გამოსალ. ბოსტანზე 50
ხორბალი-ქილა 200, ლირებ. 2400	გამოსალ. ლორზე 50
ქერი-ქილა 360, ლირებ. 3600	გამოსალ. მურახხანზე 60
ქვავი-ქილა 15, ლირებ. 150	გამოსალ. თაფუზე და ღუმითბანნი 80
ფეტვი-ქილა 5, ლირებ. 50	
შირა-მანი 50, ლირებ. 400	გამოსალ. ცხვარზე 60
გამოსალ. ხილზე — 50	გამოსალ. იალაღზე 10
გამოსალ. იონჯასა და თივაზე 50	წისქვილი 2 თვალი, 6 თვით 60
გამოსალ. ფუტკარზე 50	ბნდაკვჳ და საქორწინო ვაჟოსალ. 60

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში იხსენიება ძ ა რ ღ უ ა ს ს ო ფ ე ლ ი. იგი, როგორც ჩანს, ზარზმიდან შორს არ უნდა იყოს, რადგან ავტორი წერს: „...დაემოწაფა წმიდასა ამას კაცი ვინმე ყოლად უცნაური. და იყო კაცი იგი ადგილისაგან მცირისა, რომელსა ძ ა რ ღ უ ა ს ს ო ფ ე ლ ე წოდების. და დ ღ ი თ ი-დ ღ ე მ ო ვ ი დ ი ს კ ა ც ი ი გ ი და ეტყოდა მას, ვითარმედ: „მაკურთხე, მამაო, წმიდითა კელითა შენითა და შემრთე წმიდასა კრებულსა შენსა“⁹⁴. ასეთი სახელწოდებით სოფელი არც ვახუშტისთან გვაქვს და არც „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში“ მოგვეპოვება რაიმე მის შესახებ.

⁸⁸ საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, გვ. 17.

⁸⁹ იქვე.

⁹⁰ ს. ჯიქია, დასახელებული ნაშრომი, III, გვ. 172.

⁹¹ გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, II, გვ. 126.

⁹² იქვე.

⁹³ იქვე.

⁹⁴ სწზრზმელს ცა, გვ. 182₁₋₈.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში იხსენიება აგრეთვე ბობხად წოდებული ადგილი⁹⁵. ერთგან ავტორი ასახელებს დაბას, რომელსაც ბობლა ჰქვია⁹⁶. უთუოდ ერთ და იმავე სახელწოდებასთან უნდა გვექონდეს საქმე, მხოლოდ მცირეოდენი განსხვავებით.

რომელი ფორმაა მისაღები, ამის გარკვევა შესაძლებელი ხდება თანხმოვანთა იმ კომპლექსების გათვალისწინებით, რომელთაც ქართული ენის სპეციფიკურ კომპლექსებს უწოდებენ (ბლ, თხ, ჰყ). „სპეციფიკურია ეს კომპლექსები ქართულისათვის, რადგანაც ასეთი რამ, სისტემის სახით, სხვა კავკასიურ ენაში არ გვხვდება; ქართულში კი ისინი სისტემას წარმოადგენენ. ეძახიან მათ, აგრეთვე, ჰარმონიულ ჯგუფებს, რადგანაც კომპლექსში შემავალი თანხმოვნები (მაგ., ბ და ლ, თ და ხ, ჰ და ყ) შეგუებულია ერთმანეთთან არა მხოლოდ ფიზიოლოგიურად, არამედ აკუსტიკურადაც: კომპლექსის შემადგენელი ორივე თანხმოვანი ერთნაირი მქდერადობა-სიყრუისაა: ან ორივე მქდერი, ან ორივე ყრუ ფშვინვიერი, ან ყრუ მკვეთრი“⁹⁷.

ქართულში ასხვავებენ თანხმოვანთა ჰარმონიული კომპლექსების ორ—A და B სისტემას. ამ უკანასკნელს ჰქმნის, სხვებთან ერთად, ბლ-ფხ-ჰყ ჰარმონიული კომპლექსები (მაგალითად: ბლავის-ფხა-ეჰყობა)⁹⁸. მაშასადამე, „ბლ“ ქართულისთვის სრულიად ბუნებრივი და ამავე დროს სპეციფიკური კომპლექსია, სადაც ორივე თანხმოვანი ერთნაირი ქდერადობისაა. საკმარისია „ბ“-ს გვერდით გაჩნდეს „ხ“ ყრუ ფშვინვიერი, ეს გამოიწვევს კომპლექსის ცვლილებას: „ბ“ თანხმოვანი ყრუვდება მეზობელი ყრუ ფშვინვიერის გავლენით. ამდენად, „ბხ“ არაბუნებრივია ქართულისათვის და სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში დამოწმებული „ბობხაც“ ნაკლებ მისაღებად გვეჩვენება.

ასეთი სახელწოდების დასახლებული პუნქტი ვახუშტისთან არ გვხვდება. ი. ჯავახიშვილი სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში მოხსენიებულ „ბობხა“-ზე ამბობს, რომ „ბობხა ეთანასწორება ალბათ თანამედროვე რუკების ბოლას“⁹⁹. ამის გამო ს. ჯიქია შენიშნავს: „თანამედროვე რუსულ რუკებზე მზეარის რაიონის ამ მონაკვეთზე Dora-დ აღნიშნული პუნქტი ქართულად ბოლა არ არის, ბოგაა და ამდენად

⁹⁵ ს. ზ. ზმლს ც. ა. გვ. 165₁₇.

⁹⁶ იქვე, გვ. 185₂₂.

⁹⁷ გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბილისი, 1949, გვ. 108—109.

⁹⁸ გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის შესავალი, თბილისი, 1956, გვ. 62.

⁹⁹ ი. ჯ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტომი II, 1948, გვ. 53.

ბოზხას გაიგივებას ბოგასთან დიდი ფონეტიკური დაბრკოლება ხედება¹⁰⁰.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში დასახელებული ადგილი, რომელიც ერთგან „ბოზხად“, ხოლო მეორეგან „ბობლად“ იხსენიება, ს. ჯიქიას აზრით, „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დაეთრის“ ტექსტში მოხსენიებული სოფელია, რომელიც ამ უკანასკნელის შედგენის დროისათვის გაუკაცრიელებულა; „დაეთარში“ იგი შეტანილია მზვარეს რაიონში სხვა გაუკაცრიელებულ ადგილებთან, — კერძოდ, კონჯლა, ქვემო-ფარება, ივლიტა და მარიამწმინდა, — ერთად¹⁰¹. მართალია, „დაეთრის“ გამომცემელს ამ სოფლის თურქულ დაწერილობასთან კითხვის ნიშანი დაუსვამს, მაგრამ III ტომში ს. ჯიქია აზუსტებს ამ სახელწოდებას და მის ქართულ შესატყვისად ბოზხლა-ბობხა ფორმებს წარმოგვიდგენს¹⁰².

ამრიგად, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება აღრინდელი ფეოდალიზმის ხანის სამცხის ისტორიული გეოგრაფიისათვის გარკვეულ ცნობებს შეიცავს. დასახელებული პუნქტებიდან ნაწილი დღესაც არსებობს ქვაბლიანის ხეობაში. ძეგლიდან აშკარა ხდება, რომ IX—X საუკუნეებში ისინი მკვიდროდ დასახლებულ პუნქტებს წარმოადგენდნენ (ზანავი, ჩორჩანი); მათი ნაწილი მომდევნო საუკუნეებში სრულიად გამქარალა (სოფელი ძარღუა, ბობლა-ბობხა); სამაგიეროდ იმ დროისათვის უკაცრიელი, სანადიროდ გამოსაყენებელი ადგილი კი მომდევნო საუკუნეებში მკვიდროდ დასახლებულ, ეკონომიურად მძლავრ პუნქტად გადაქცეულა (XVI საუკუნის ცხრთქა). ამრიგად, ეს ძეგლი ნაწილობრივ ავსებს იმ ხარვეზს, რომელიც ქართულ წერილობით წყაროებს გააჩნია.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ავტორი სამცხის აღსანიშნავად ხმარობს გამოთქმას „ქუეყანაჲ სამცხისაჲ“; ასევე აღნიშნავს იგი კლარჯეთსაც. მაგალითად: „ესე ნეტარი და ყოლად ქებული სერაპიონ აღმოსცენდა ქუეყანასა კლარჯეთისასა მშობელთაგან ღირსთა და პატიოსნებით და ლიტონად ცხორებულთა...“¹⁰³. ავტორი ასახელებს „ქუეყანასა ქართლისასა“. მაგალითად: „...მიქაელ იყო აღმაშენებელი, სასწაულთა და ნიშთა მოქმედი მაღალთა და დიდთაჲ, რომელი იყო მოწაფე დიდისა შიოხისი საკვრველთ-მოქმედისაჲ, რომელი, ვითარცა მთიები განთიადისაჲ,

¹⁰⁰ ს. ჯიქია, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 52.

¹⁰¹ გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დაეთარი. II, გვ. 36—37.

¹⁰² ს. ჯიქია, დასახელებული ნაშრომი. III, გვ. 63. შდრ. ტომი, II, გვ. 37.

¹⁰³ ს. ზარზმელის ც., გვ. 152²⁸⁻²⁸.

ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა¹⁰⁴. ბასილი ზარზმელი იხსენიებს „ქუეყანასა ბერძენთასა“. მაგალითად: „...ქელოვნებით ვანაქუმულსა კაცსა მოუწოდა მიქაელ ქუეყანისა განბერძენთასა, ადგილისაგან ხუფათ წოდებულისა“...¹⁰⁵.

ზემომოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ ძეგლის ავტორი ტერმინს „ქუეყანა“ ხმარობს დიდი ტერიტორიული ერთეულის — ქვეყნის, მხარის მნიშვნელობით. მაგრამ იგივე ტერმინი მისი თავდაპირველი მნიშვნელობითაც არის გამოყენებული, როდესაც იგი მხოლოდ და მხოლოდ მიწას აღნიშნავდა. მაგალითად: „და ზეცისანი განმხიარულებულნი აღიდებდეს ღმერთსა, ხოლო ქუეყანისანი გუამისა მის წმიდისა შეხებითა სენთა და სალმობათაგან ქსნილნი მადლობასა და თაყუანის-ცემასა შესწირვიდეს“...¹⁰⁶; „...შრომით და ქუეყანის — მოქმედებით იზარდებოდეს“...¹⁰⁷; გიორგი ჩორჩანელი „...არა თუ ქუეყანი ერთა და ქუმეთრევეთაგან მდიდროდა, არამედ ღმრთის-მსახურებით ცხორებულთაცა ყოველთა ერეოდა“¹⁰⁸; „და გამოულო ქელთა მისთა და დაჰნერგა ქუეყანასა...“ რტოჲ ბაჲჲსაჲ¹⁰⁹; „ვჰმადლობთ ღმერთსა, წმიდანო მეუფენო, რომელმან ჟამთა ამათ მოხედვაყო ჩუენ ზედა და ქუეყანასა ზედა გჰჩუენნა კაცნი ზეცისანი“...¹¹⁰.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ავტორი დიდი ტერიტორიული ერთეულის — მხარის მნიშვნელობით ხმარობს, აგრეთვე, ტერმინს „ქვეცი“: „ხოლო მოგუეთხრა ესე არა თუ უჩინოთა ვიეთმე მიერ კაცთა, არამედ ფრიადცა საჩინოთა და ბრწყინვალეთა, ვიტყვთ უკუე გიორგის ებისკოპოსსა მაწყუერელსა, რომელი-იგი აღმოსცენდა ქევისა გან შუარტყლისა, მშობელთაგან წარჩინებულთა და ღმრთის-მოშიშთა, ხოლო აღიზარდა იგი განთქმულსა მას უდაბნოსა ოპიზას...“¹¹¹; ანდა: „და ვითარცა გარდავლეს მთაჲ იგი არსიან წოდებულნი და მივიდეს ქევსა ყველისასა, ხოლო იქმნა რაჲმე მუნცა ნაკლულევანებისა სრულ ყოფად განგებულებით, რამეთუ აჰა ესერა

¹⁰⁴ ს. ნ. ზარზმელის ც., გვ. 153₃₄₋₃₆—154₁₋₂.

¹⁰⁵ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 183₂₂₋₂₄.

¹⁰⁶ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 180₃₁₋₃₄.

¹⁰⁷ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 152₂₈₋₂₉.

¹⁰⁸ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 157₁₅₋₁₇.

¹⁰⁹ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 173₇₋₈.

¹¹⁰ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 159₂₋₃.

¹¹¹ ი. ქ. ვ. ე., გვ. 171₃₁₋₃₅.

მოგებნეს კაცნი ვინმე მონაზონნი და ჰრქუეს: „კეთილად მოხუედით, საღმრთონო მუშაკნო ქრისტეს ვენაჯისანო“...¹¹².

იგივე ტერმინი ხეობის, ხევის (ე. ი. გეომორფოლოგიური) მნიშვნელობითაც იხმარება: „ხოლო წმიდამან მან ვითარცა თითითა უჩუენა მათ ადგილი იგი, სადა ეგულებოდა აღშენებაჲ მონასტრისაჲ. და ვითარცა შთამოვიდეს დასასრულსა მას ქვევისასა, რომელ არს უტყვისა, მოვიდეს ადგილსა რასმე ძინძედ სახელდებულსა, განიმსტურეს რაჲმე და განიცადეს, და იხილეს, რამეთუ უდაბნო იყო და შეეკვლ ტყეთა და ქვეთა“¹¹³. ან კიდევ: „რამეთუ აღვპყევით პირსა მის მდინარისასა და მივიწიენით ქვესა რასმე ღრმასა და უდალსა, რომელსა გოდერძისა ეწოდების, და ფრიად ძლით შევედით მას შინა, ვინაჲცა სიკშოჲსა მისგან მყოფარ ჟამ ვერღარა ვიხილეთ ცაჲ ანუ მზისა შარავანდელი, რომლისათესცა კირით და შრომით დაყოვნებულნი, ვითარცა სიზრქით აღმურისაჲთ ანუ სიღრმით უყისაჲთ აღმოშობილნი, აღვედით რაჲთავსა მის ქვეისასა და ვიხილენით მცირენი რაჲმე ყანობირნი და მცირე დაბაჲ“¹¹⁴.

ტერმინი „ქუეყანა“, ვითარცა ქვეყნის, მხარის აღმნიშვნელი, ბასილი ზარზმელის თხზულებაში გვხვდება 6-ჯერ, ხოლო თავდაპირველი მნიშვნელობით — 5-ჯერ. ზემოაღნიშნული ტერმინი, როგორც ცნობილია, ამ ახალ მნიშვნელობას VIII საუკუნიდან იძენს¹¹⁵. VIII საუკუნის წინა ხანაში ამ შინაარსით ხმარებული ერთადერთი სიტყვა იყო „სოფელი“. თუ ქართულ ორიგინალურ ძეგლებში IX საუკუნემდე ტერმინი „სოფელი“ აღნიშნავდა ქვეყანას, მხარეს, და ბოლოს, სამყაროს, ამიერიდან იგი იხმარება, აგრეთვე, როგორც ტექნიკური ტერმინი დასახლებული პუნქტის აღსანიშნავად. ამ უკანასკნელმა მნიშვნელობამ ხმარებიდან თანდათან განდევნა ყველა სხვა მნიშვნელობა, რომელთაგან უკანასკნელ დრომდე შემოგვრჩა მისი ხმარება სამყაროს აღმნიშვნელად¹¹⁶, ხოლო ქვეყნის აღსანიშნავად იგი VIII საუკუნის დამლევამდე იხმარებოდა. ამ მნიშვნელობით ტერმინი „სოფელი“ უკანასკნელად დადასტურებულია იოანე საბანის ძის თხზულებაში¹¹⁷.

¹¹² ს. ზ. ზმელს ც. გვ. 175₂₁₋₂₂.

¹¹³ ი ქ ვ ე, გვ. 156₉₋₁₄.

¹¹⁴ ი ქ ვ ე, გვ. 163₇₋₁₄.

¹¹⁵ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული სამართლის ისტორია, II, ნაკვეთი პირველი, გვ. 6.

¹¹⁶ И. Д ж а в а х о в. Государственный строй древней Грузии и Армении, том I, ТР, книга VII. 1905, გვ. 39—40.

¹¹⁷ ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული სამართლის ისტორია, I, გვ. 140.

ძველ ქართულ მწერლობაში დასახლებული პუნქტის აღსანიშნავად IX—X სს.-მდე ხმარებული ერთადერთი ზოგადი ტერმინი იყო „დაბა“, რომელიც თანამედროვე „სოფლის“ გაგებით იხმარებოდა და ძველ ქართულში აღნიშნავდა დამუშავებულ ადგილს, განსხვავებით დაუმუშავებლისაგან, რომელსაც უდაბნო ეწოდებოდა. ამ სიტყვის „დაბ“ ძირი დღემდე იხმარება სვანურში, სადაც იგი „ხნულს“ აღნიშნავს¹¹⁸. ტერმინი „დაბა“ IX—X საუკუნეებიდან მოყოლებული განდევნა ტერმინმა „სოფელი“¹¹⁹.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში დასახლებული პუნქტის აღსანიშნავად ტერმინი „დაბა“ იხმარება: „ხოლო ეუწყა რაჲ უფალთა მის და ბისათა, ვითარმედ უცხოთა ვიეთმე მონაზონთა ჰნებაჲს ადგილსა მას აღმენებად მონასტერი, ხოლო მათ არა ინებეს...“;¹²⁰ „...ხოლო გვხილნეს რაჲ კაცთა მის და ბაწისქელისათა, იწყეს ყენებად ჩუენდა, და ვითარცა ცოფნი წინა რბიოდეს“¹²¹; „...ალვედით რაჲ თავსა მის ქევისასა და ვიხილენით მცირენი რაჲმე ყანობირნი და მცირე დაბაჲ“¹²²; „ხოლო კაცი იგი ია გუჩუენებდა მცირესა რასმე დაბასა და სახელსდებდა კაცსა სახელოანსა და კეთილსა, რომელსა ეწოდა გარბანელ და გუეტყოლა...“¹²³; „და ვითარ მივედით დაბასა მას, აჰა ესერა ზემო კაცი იგი კსენებული მივიდოდა სახედ თვსად ორთა თანა ძეთა მისთა“¹²⁴; „ხოლო იყო კაცი იგი დაბისაგან ბობლა წოდებულისა“¹²⁵.

ამავე მნიშვნელობით იხმარება აგრეთვე ტერმინი „სოფელი“: „ხოლო წმიდამან მან განაჩინნა წესნი და კანონნი საეკლესიონი, რომლისა მიერ ირწყვებოდეს საღმრთოთა მადლითა, ვინაჲცა სოფლებნიცა მისცნა კაცმან მან ღმრთისამან გიორგი, ვიდრემდის მოსწრაფე იყო, რაჲთა ყოველივე ადგილისა მისთვის წარაგოს“¹²⁶; „და

¹¹⁸ Н. Я. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка. т. 3, с. 43; ი. ჭავჭავაძის ქართული სამართლის ისტორია, I, გვ. 140; არნ, ფიქობაძე. სახელის დუბის უძველესი ადგილები ქართველურ ენებში, თბილისი 1942. გვ. 15—16.

¹¹⁹ И. Джавахов, Государственный строй древней Грузии и Армении, том 1, с. 39—40.

¹²⁰ სწ. ზრ. ზმ. ს. ც., გვ. 156₂₀₋₂₂.

¹²¹ იქვე, გვ. 162₃₁₋₃₃.

¹²² იქვე, გვ. 163₁₃₋₁₄.

¹²³ იქვე, გვ. 165₆₋₈.

¹²⁴ იქვე, გვ. 165₂₄₋₂₆.

¹²⁵ იქვე, გვ. 185₂₃₋₂₄.

¹²⁶ იქვე, გვ. 171₁₉₋₂₃.

შემოკრბა სიმრავლე გარემოთა მონასტერთა და სოფელთა“;¹²⁷
„და იყო კაცი იგი ადგილისაგან მცირისა, რომელსა ძარლუას
სოფელ ეწოდების“¹²⁸; „და ვითარცა წარვიდა კაცი იგი
სოფლად თჳსსა, იცნეს იგი კაცთა და მეგობართა“...¹²⁹.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში ტერმინი „სოფელი“ თავისი ად-
რინდელი მნიშვნელობითაც იხმარება: „ისწრაფე, ძმაო, და წარვედ
ადგილთა ნამუშავეთა შენთა, რამეთუ შფოთნი რამე შემთხუეად
არიან ეამ რაოდენმე, ხოლო თუ უნდეს ღმერთსა, ადრე იქმნას გან-
ქარვებაჲ მათი, გარნა მე ვერღა მიხილო ოდესცა სოფელსა ამას,
რამეთუ ადრე წარვალ ამიერ“¹³⁰; „რამეთუ მახლობელ რაჲ იქმნა სო-
ფლით წარსლვისა და მწუხარებისაგან სიხარულად მისლვისა, მოუ-
წოდა კრებულსა მას ძმათასა და ჰრქუა“...¹³¹.

ტერმინი „სოფელი“ ბასილი ზარზმელის თხზულებაში სამყაროს
აღმნიშვნელადაც იხმარება: „ერეთ დედაჲ ამისი ნეტარისაჲ სახელ-
მოუქსენებლად დაიფარა სოფლით, რამეთუ ნათლად რაჲ გამო-
იყვანა წმიდაჲ ესე ნაშობი ორთა თანა ძმათა მისთა...“¹³²

აღნიშნულ ძეგლში ტერმინი „დაბა“ დასახლებული პუნქტის აღ-
სანიშნავად იხმარება 6-ჯერ, ხოლო „სოფელი“ — 4-ჯერ.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში ტერმინების — „ქუეყანა“ და
„სოფელი“-ძველი და ახალი მნიშვნელობით თითქმის ერთნაირად
გვერდიგვერდ ხმარება უნდა მიგვანიშნებდეს, რომ თხზულება შეიქმ-
ნა სწორედ იმ ხანაში, როდესაც ზემოაღნიშნული ტერმინები კვლავაც
იხმარებოდა მათი თავდაპირველი მნიშვნელობით, თუმცა ახალი ში-
ნაარსით გამოყენებაც უკვე მკვიდრად იყო ფესვგადგმული.

დასკვნა

ამრიგად, სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების სახით ხელთა
გვაქვს ადრეფეოდალური ხანის უმდიდრესი და უმნიშვნელოვანესი
საისტორიო წყარო. აღნიშნულ თხზულებაში უხვად არის მოცემუ-
ლი ცნობები სამცხის ისტორიულ გეოგრაფიაზე, დადასტურებულია
ჩვენი ქვეყნის მიწა-წყალზე არსებული ქედების, ხევების, ხეობების,
ტბათა და დასახლებული პუნქტების სახელწოდებანი. თხზულებაში

¹²⁷ ს.წ. ზარზმელის ც., გვ. 342₂₅₋₂₆.

¹²⁸ იქვე, გვ. 343₂₉₋₂₉.

¹²⁹ იქვე, გვ. 344₄₋₅.

¹³⁰ იქვე, გვ. 337₅₋₈.

¹³¹ იქვე, გვ. 341₅₋₇.

¹³² იქვე, გვ. 321₂₁₋₂₂.

არსებული მონაცემებით შესაძლებელი ხდება სამცხის ზოგი მნიშვნელოვანი პუნქტის ლოკალიზებაც.

თუ ქართულ საისტორიო წყაროებში მცირეოდენი რამ მაინც არის მოთხრობილი სამცხეში არსებული თორის, ციხის-ჯუარის, აწყურის, რკინის-ჯუარის, დემოთის, ლომსიანთას შესახებ, სრულიად არაფერია ნათქვამი ისეთ გეოგრაფიულ პუნქტებზე, როგორცაა: ბობლა-ბობხა, უმწაჲ, ძინძე, უტყვსა, ზანავი, ჩორჩანი, ძარლუას სოფელი და ბერას-ჯუარი. ამ ადგილებს პირველად სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება ასახელებს. ამრიგად, ეს ძეგლი ავსებს იმ ხარვეზს, რომელიც ამ მხრივ ქართულ საისტორიო წყაროებს გააჩნია.

თხზულება საშუალებას გვაძლევს რამდენადმე მაინც წარმოვიდგინოთ IX — X საუკუნეების სამცხის ეკონომიური ვითარება. აღნიშნული პროვინცია სოფლის მეურნეობის თვალსაზრისით ფრიად დაწინაურებული ყოფილა. თხზულებაში დადასტურებული ტერმინები: „აგარაკი“, „ყანობირი“, „ორთოკი რკინისაჲ“, „წისქვლი“ მიგვანიშნებს, რომ მემინდვრეობა, როგორც მეურნეობის დარგი, მართლაც არსებულა IX—X საუკუნეთა სამცხეში.

მიწათმოქმედების გვერდით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მესაქონლეობას, აგრეთვე, მონადირეობას.

სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს როგორც წყარო, რომელშიც სათანადო ტერმინოლოგიის გამოყენებით („შენებაჲ“, „აშენებაჲ“, „მაშენებელი“, „აღმაშენებელი“, „პირველნი აღმაშენებელნი“, „კულად აღშენებაჲ“, „ხურონი“, „გალატოზი“, „გალატოზთა გამგებელი“, „ხუროთმოძღვარი“) უხვად მოიპოვება ფაქტები ხელოსნობიდან.

ბასილის თხზულებამ შემოგვინახა ცნობები ვაჭრობის სფეროდანაც; როგორც ირკვევა, არც ფულადი მეურნეობა ყოფილა ამ მხარეში საესეებით უცნობი. სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის სამცხის სოციალური ვითარების გასათვალისწინებლად. მასში დაცულ სოციალურ ტერმინთა ანალიზი და მათი შეესება-შეჭერება სხვა ძეგლში (მაგ., გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება) დადასტურებულ ტერმინებთან შესაძლებლობას გვაძლევს წარმოვაჩინოთ ამ მხარის ფეოდალური საზოგადოების როგორც მაღალი (გაბატონებული), ისე დაბალი (დაქვემდებარებული) საზოგადოებრივი ფენები. ასეთი ტერმინებია: მთავარი, წარჩინებული („მთავარი დიდი და წარჩინებული“), უფალი, საკუთარი, წინაშემდგომელი, ქუეყანის-მოქმედი, კაცი, გლახაკი, მონა.

ბასილი ზარზმელის თხზულებაში შესული სოციალური ტერმინოლოგია, ჩვენი აზრით, ასახავს ფეოდალური ურთიერთობის იმ

ეტაპს, როდესაც „მამული“ იხმარება როგორც ფეოდალური მიწათმფლობელობის აღმნიშვნელი ტერმინი, ხოლო „ერი“ ქცეულია სოციალურ ტერმინად (შდრ. „წურილი ერი“ და სხვ.). მთავრდება ადრე-ფეოდალური ხანა და იქმნება საპირო სოციალ-ეკონომიური პირობები განვითარებული ანუ მომწიფებული ფეოდალური ხანისათვის. ამ გარდამავალ ეტაპზე გაძლიერდა მიწების ფეოდალური დატაცება. ფეოდალს ჰქონდა მონაგები, ნახმლვეი, ნანდერძევი და სხვა, მაგრამ მიწის ფეოდალური გასაკუთრება ძირითადად მაინც სათემო მიწების ხარჯზე ხდებოდა. ეს პროცესი ხასიათდება მძაფრი სოციალური ბრძოლებით, რომელთა შესახებ საყურადღებო და მნიშვნელოვანი ცნობებია დაცული სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში. ამ საკითხის ირგვლივ ქართული მწერლობის თითქმის არც ერთი ძეგლი არ გვაძლევს ისეთ მონაცემებს, როგორსაც აღნიშნული წყარო.

ბასილის თხზულება საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის ქართული ხელოვნებისა და სამართლის ისტორიისათვის. ამ უკანასკნელისათვის მნიშვნელოვანია ძეგლში დაცული ფაქტები, რომლებიც ბაჰლანდინათა საგვარეულოში შემკვიდრებისათვის ატეხილ ბრძოლას შეეხება.

ძეგლი არ არის მნიშვნელობას მოკლებული ძველი ქართული მწერლობის ისტორიის თვალსაზრისით, მასში დადასტურებულია ქართულ ენაზე არსებობა ისეთი თხზულებებისა, როგორიცაა „ცხოვრება“ პავლე თებელისა, ანტონი დიდისა, მაკარი ეგვიპტელისა, ილარიონ დიდისა, თეოდოსი დიდისა, ხარალამპისა, გრიგოლ აკრაქანტელისა; თუ ამ თხზულებათა არსებობა სხვა წყაროებიდანაც ცნობილი იყო, ბასილის ნაწარმოები შეიცავს ცნობას მიქელ პარეხელის ცხოვრების არსებობის შესახებ, რომელიც მის მოწაფეებს შეუქმნიათ. ანალოგიური ცნობა ჭერჭერობით არ მოგვეპოვება. აღარაფერს ვამბობთ იმ საკითხებზე, რომლებიც სამცხე-კლარჯეთში გაშლილ სამონასტრო-სამოქალაქო კოლონიზაციის ისტორიას უკავშირდება.

ერთი სიტყვით, ბასილი ზარზმელის სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება ფრიად მნიშვნელოვანი წყაროა, რომელიც ნათელს ჰფენს ჩვენი ქვეყნის წარსულის არაერთ ყურადსაღებ საკითხს. გადაჭარბება არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ იგი შესანიშნავი მატრიანეა, და ამ მხრივ ბევრად არ ჩამოუვარდება გიორგი მერჩულეს ბრწყინვალე თხზულებას.

ცხორებად და მოქალაქობად ღმერთ-შემოსილისა ნეტარისა მამისა ჩუენისად სმრაპიონისი*

გლუკურთხენ, მამაო!

I. ფრიად უკუე შეუენიერისა და მრავალ-საწადელისა და საღმრ-
5 თოხსა ქებისა და ბრწყინვალედ შესხმისა ღირს არიან მოყუარენი
ღმრთისანი და აღმასრულებელნი საღმრთოთა მცნებათა მისთანი. რა-
მეთუ თავადი მეუფე და ღმერთი ჩუენი ჰნატრის მათ ბრძანებათა
შინა სახარებისათა, იტყოდეს რაჲ: „ნეტარ იყვენენ გლახაკნი სული-
10 თა“¹ და შემდგომითი-შემდგომად სხუანი იგი ყოველნი ნეტარებანი.
ხოლო დასასრულსა ვითარცა ნიჰსა რასმე და გვრგვინსა ბრწყინვალე-
სა წინა-უყოფს და სასყიდლად შრომათა მიჰმადლებს და ეტყუეს: „გი-
ხაროდენ და მხიარულ იყვენით, რამეთუ სასყიდელი თქუენი დიდ
[არს] ცათა შინა“². და სხუასა ადგილსა იტყუეს: „ამას ზედა ნუ გი-
ხარის, რამეთუ სულნი ბოროტნი დაგემორჩილებიან, არამედ გიხარო-
15 დენ, რამეთუ სახელები თქუენი აღწერილ არს ცათა შინა“³. და კუა-
ლად მამაჲ ღმრთისაჲ დავით იტყუეს: „ამისთვის განიხარა [1] გულმან
ჩემმან და გალობდა ენა[ჲ] ჩემი“⁴, და „ვითარ მხიარულთა ყოველ-
თა მკ:ღრობაჲ შენდამი არს“⁵. ხოლო ესე სიხარული მოიწვევის
საღმრთოხსა მისგან ნეტარებისა, რომელსა იგივე წინაწარმეტყუელი
დასაბანსა [V] ფსალმუნთასა დასწერს ნეტარებასა კაცისასა „რომე-
20 ლი არა ვალს გზასა უღმრთოთასა“⁶ და კუალად: „ნეტარ არიან უბი-
წონი გზასა მავალნი შჯულსა უფლისასა“⁷.

და ყოლად ბრძნისა მამისა ყოლად ბრძენი ძე სოლომონ იტყუეს:
„ნეტარ არს კაცი, რომელმან მოიგო გონიერებაჲ და მოკუდავმან,
რომელმან პოვა მეცნიერებაჲ“⁸. ხოლო ოქრო[ჲ] აედონი ეკლესი-
25 ისა[ჲ] პავლე კმობს: „გიხაროდენ მარადის უფლისა მიერ და კუალად
გეტყუ: გიხაროდენ“⁹.

ნუსხ:შია: [1] განიხაროს.

¹ მათე 5.3. ² მათე 5.12. ³ ლუკა 10.20. ⁴ ფსალმ. 15.9. ⁵ ფსალმ. 86.7. ⁶ ფსალმ. 1.1. ⁷ ფსალმ. 118.1. ⁸ ივანე. 3.13. ⁹ ფილიპ. 4.4.

* ძეგლის წინამდებარე გამოცემა იმეორებს მის წინა გამოცემას: „ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I (V—X სს.)“ ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბილისი, 1964. მისგან განსხვავებით ტექსტს ვურთავთ ლექსიკონსა და საძიებლებს.

რამეთუ სარწმუნოებაჲ თქუენი სამარადისოსა ნეტარებასა მოგატყუებს თქუენ და ამით სასოებითა განმტკიცებულთა ძუელისა და ახლისა სჯულისა წმიდათა ისწავეს მოთმინებაჲ და სარწმუნოებით რბიოდეს გვრგვნსა მას ზეცისა ჩინებისასა, ვითარცა იგივე პავლე, პირი ქრისტესი, იტყუ[ს]: „რამეთუ არს სარწმუნოებაჲ მოსავეთა მისთა ძალ⁵ საქმეთა მამხილებელ არა ხილულთა, რამეთუ ამას შინა იწამნეს მოხუცებულნი“¹⁰ ძუელსა და ახალსა შინა საღმრთოდ განბრწყინებულნი. რამეთუ ვითარცა-იგი ერთისა მისგან მდიდრად აღმომდინარისა წყარო[ა]სა მრავალნი ირწყვებიან მტილნი[ი] და სამოთხენი და სიმრავლე ნერგთა თვით-სახეთა[ა] მადლისა მისგან და ნიჭისა საღ-¹⁰მრთო[ა]სა, ეგრეთვე მოფინების ყოველთა თითოეულად განფენა მადლთა, ვითარცა იგივე პავლე ჯმობს: „განფენანი მადლთანი [არი-ან]“¹¹ და თესლად-თესლადი ენათა. და კუალად იტყუ[ს]: „პირველად მოციქულნი, მწყემსნი და მოძღუარნი და მამანი [245] დაეწეს-ნენ“¹², რამეთუ შემდგომითი-შემდგომად არა დააკლებს მადლი სუ-¹⁵ლისა აღმოშობად შვილთა მათ ემბაზისათა ვითარცა-იგი სიტყუაჲ მეტყუელი. ვითარმედ: „მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნათელ-აცემდით სახელითა მამისა[ა]თა და ძისა[ა]თა და სულისა წმიდისა[ა]თა;“¹³ და „აჰა ესერა მე თქუენ თანა ვარ“¹⁴ და შემდგომი. და სხვთ „ალორძნდით [1] და განწარვლდით და განაესეთ ქუეყანაჲ“^{15, 20} და კუალად მოციქული[2] იტყუ[ს]: „იესუ ქრისტე, გუშინ და დღეს და იგი თავადი უკუნისამდე“¹⁶, რომელმან აწცა აღმოაბრწყინეა ვითარ-²⁵ცა რაჲ ელეა-ციკროვნება[ა] ახალთა ამათ მნათობთა[ა] ახალსა სამყაროსა წმიდისა ეკლესიისა[სა], რაჲთა ვითარცა მთიები ბრწყინვიდენ პირსა ყოვლისა სოფლისასა და ბაძვად საღმრთოდ მოქალა-³⁰ქობისა გულსა ყოველთა მოსწრაფეთასა. რამეთუ აჰა ესერა ჯერ-ჩინებითა ღმრთისაჲთა ეამთაცა ჩუენთა იხილვნეს ახალნი მნათობნი და მოძღუარნი და მასწავლელნი, ვითარცა ძუელსა შინა ელია და იოვანე, და შემდგომად პავლე თებელი და დიდი ანტონი, მაკარი, ეფთვი, სება და გერასიმე. და რად გვკმს თვითოეულად წარმოთქუმა[ა]; ყო-³⁵ველნი მსგავსნი და მობაძვანი მათნი, რომელთა ვლეს მოსწრაფებით იწროჲ და საჭირველი გზაჲ, მიმყვანებელი ზეცისა ქალაქად, რომლისა ხუროთ-მოძღუარ და შემოქმედ ღმერთი არს.

ხოლო იტყუან ვიეთნიმე, ვითარმედ: „ეამთა ამათ ჩუენთა არღარავის [v] კელ-ეწიფების მსგავსებაჲ პირველთა მამათა[ა], რამეთუ³⁵

ნუსხაშია: [1] ალორძინდით. [2] მოციქული.

¹⁰ ე ბ რ ა ე ლ. 11,1-2. ¹¹ I კ ო რ ი ნ. 12,4. ¹² I კ ო რ ი ნ. 12,28. ¹³ მ ა თ ე 28,19. ¹⁴ მ ა თ ე 28,20. ¹⁵ შ ე ს ა ქ. 1,28. ¹⁶ ე ბ რ ა ე ლ. 13,8.

განგებითა რა[**ა**]თმე საღმრთოთა მიფარულ არს“. არამედ შენ ის-
 მინე გულს-მოდგინედ, საყუარელო, რომლისათვის აწ სიტყუაჲ წარ-
 მართებულ არს. რამეთუ ყოვლითურთ მსგავს იქმნა ამათ წმიდათა მა-
 მათა ყოლად ბრწყინვალე და ზეცისა ჩინებისა ღირსი ყოლად წმიდაჲ
 5 მამაჲ და მოძღუარი ნეტარი სერაპიონ. გარნა ვიტყოდით ზოგს-რამემ
 შეკრებულთა ცხოვრებისა მისისათა აღწერით მოთხრობად და საღმრ-
 თოთა სმენის-მოყუარისა სიწმიდისა თქუენისა მოჭსენებად, * პატიო-
 სანო და საღმრთოო კრებულო და მწყობრ-მდგომობით მიმსგავსებულ-
 ნო ზეცისა დასთანო, რომელნი მკვდრ ჩინებულ ხართ ტალავართა ნა-
 10 მუშავეთა მისთა, მღდელნო და მამანო უდაბნო[**ა**]სა დიდისა ზარზ-
 მისანო, რომელთა წილ კეთილ გხუდა[**1**] დიდი ესე მნათობი მამაჲ,
 მამათა მოძღუარი და მასწავლელი, რაჲთა გუესმოდო[**ა**]ნ სწავლანი
 და საღმრთონი საქმენი და შრომანი მისნი და ვადიდებდეთ მამასა
 ზეცათასა, ვითარცა-იგი უფალი იტყვს, ვითარმედ: „ესრეთ ბრწყინვე-
 15 დინ ნათელი თქუენი წინაშე კაცთა, რაჲთა იხილნენ საქმენი თქუენნი
 კეთილნი“¹⁷, და შემდგომნი. ხოლო ჳერ-არს ჩუენდა, ძმანო, რაჲთა
 ჩუენცა ძალისაებრი ვაჩინოთ ბაძვა[**ა**] დიდისა მის მოძღურისა[**2**]
 და მწყემსისა [ა] [3]; და აწ გულს-მოდგინედ [246] და შრომის-მოყუა-
 რებით ვისმინოთ მცირე ესე სიტყვსამიერი გამოხატვაჲ ვრცელისა
 20 მის ფრიად საწადელისა ცხოვრებისა მისისა და აწინდელისა აქა შემო-
 კრებისაჲ. ხოლო ცრემლით ვევედრები სიყუარულსა თქუენსა ყოლად
 უღირსი ესე, რაჲთა თანა-ლმობილ იქმნეთ უძღურებისა ჩემისა მო-
 ცემად სიტყუაჲ ღირსი აღებასა პირისა ჩემისასა სიტყუასა მიერ უსიტყ-
 უთა სიტყვერ-ყოფელისა და უძღურთა განმძლიერებელისა, რამეთუ
 იწყებს სიტყუაჲ დასაბაძსა ცხოვრებისა მისისასა.

25 II. ესე ნეტარი და ყოლად ქებული სერაპიონ აღმოსცენდა ქუე-
 ყანასა კლარჯეთისასა მშობელთაგან ღირსთა და პატიოსნებით და ლი-
 ტონად ცხოვრებულთა, რომელნი შრომით და ქუეყანის-მოქმედებით
 იზარდებოდეს და ნაშრომისაგან მათისა მდიდრად ზრდიდეს გლახაყ-
 თა, და ძალისაებრსა მისცემდეს უღონოთა კელის-აპყრობასა, და სიმ-
 30 შკდით და სიმდაბლით იყოფვოდეს მსგავსად საწინაწარმეტყუელო-
 [ა]სა სიტყვსა: „ვის მივხედნე, გარნა მშკდსა და მდაბალსა“¹⁸ და
 შემდგომი. ხოლო მამასა ამის ნეტარისასა ეწოდებოდა კჳპრიანე, ხო-
 ლო სახელსა დედისა მისისასა უმეცარ ვართ, არა თუ სახე ბოროტე-
 ბისა რაჲსათვისმე, არამედ ჟამთაგან დაფარვისათვის, რამეთუ რომელ-

ნუსხაშია: [1] გზოდა. [2] მოძღურისაჲ. [3] მწყემსისა[ა]—და აწ გულისკმის-ყოფა[ა].
 და ბაძვაჲ დიდისა მოძღურისა და მწყემსისაჲ.
¹⁷ მათე, 5, 16. ¹⁸ ესაია 66, 2.

მან ესევეთარი გამოილო ნაყოფი, ვერ ეგების მისი უშუერებით და უნდოდ წარწ[v]ყმედაჲ, ვითარცა უფალიცა იტყოდა: „ვერ კელ-ეწიფების ხესა კეთილსა ნაყოფისა ხენეშისა გამოლდება“.19 ესრეთ დედაჲ ამისი ნეტარისა[ა] სახელ-მოუქსენებელად დაიფარა სოფლით, რამეთუ ნათლად რაჲ გამოიყვანა წმიდაჲ ესე ნაშობი ორთა თანა ძმა-ბ-თა მისთა, რომელი ერთი იგი უხუცეს იყო და ერთი უმრწემეს, რომლისა კსენებაჲ მრავალგზის ეგულების სიტყუასა, რამეთუ შვნა რაჲ სამნი ესე ნაშობნი და განიხარა შვილთ-სხმისაგან, ვითარცა მეფსალმუნე დასწერს: „დედაჲ შვილთა ზედა სახარულევანი“20 ნათლად გამოყვანებელი მათი ნათლად წარუვალად[!] მიიცვალა. ხოლო უმრ-წემესი ძე იოვანე დაშთა ყოლად უსრული და ენა-ბრგუნილი[2]. იგი უკუე აზარდა მამამან მისმან კვპრიანე, ვითარცა შეჭვავს მამასა შვილთ-მოყუარესა. არამედ შემდგომად არა მრავალთა წელთა აღესრულა მამა[ა]ცა ამათ ნეტართაჲ[3] და წინაშე ღმრთისა მიიცვალა სიბერიითა კეთილითა განპოხებული. და დაშთეს სამნივე იგი ყრმანი15 მსგავსად ბაბილოვნისა ყრმათა აღსა მას შინა სიგლახაქისასა შეთხეულნი.

ხოლო აქა ეგულების სიტყუასა მცირედ წიაღსლვა[ა] სხუად მიმართ, რაჲთა უმეტეს გამოჩნდეს კეთილთა მათ ნერგთა ნაყოფთ-მცენარებაჲ, და ამისსა შემდგომად კუალად არა ოდენ ასწილ, არამედ20 უმეტესცა რტო-განრთხმით გარდაფენილებაჲ ოცდაათეულად, სამოცეულად [247] და ასეულად, რაჲთა დასასრულსა თხრობისასა გულისკმა-ჰყოთ, თუ ვითარი ტკბილი და შუენიერი დამწიფდა ტევანი მათისა მის მოძღურებისა ნამუშავეთაჲ.

III. არამედ აწ ჭერ-არს ჩუენდა, რაჲთა დიდთა მათთვის უდაბ-25 ნოთა და მონასტერთა მოვიკსენოთ, თუ ვინა[ა] იქმნა შენება[ა] მათი, ანუ ვინ იყენეს მაშენებელნი იგი, პირველად—სული იგი და მადლი საღმრთოჲ, და მერმე—მის მიერ აღძრულნი წმიდანი იგი მამანი. რამეთუ აღეშენა რაჲ წმიდაჲ და დიდი უდაბნო[ა] ოპიზაჲ მონა-ზონთა მიერ, რომელთა ეწოდებოდა ამონა, ანდრია, პეტრე და მაკა-30 რი. ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა მუნით და აღაშენა უწყებითა საღმრთოთა მცირე ეგუტერი და შესაკრებელი მცირეთა ძმათა[ა] ადგილსა კლდოანსა და უვალსა კაცთაგან, რომელსა პარეს უწოდოიან. ხოლო ესე სიტყუაჲ მამათა მიერ მოვალს ჩუენდა, რამეთუ მიქაელ იყო აღმაშენებელი, სასწაულთა და ნიშთა მოქმედი მაღალთა და დიდ-35 თაჲ, რომელი იყო მოწაფე დიდისა შიოხისა საკვრევლთ-მოქმედისაჲ,

ნუხსაში: [1] წარვლად. [2] ბრგუნჯი. [3] ნატრთაჲ.

19 მათე 7,18. 20 ფსალმ. 112,9.

რომელი, ვითარცა მთიები განთიადისა[ა], ბრწყინვიდა ქუეყანასა ქართლისასა. ამისა ნეტარისა მიქაელის მიმართ წარემართა ყოლად ბრძენი სერაპიონ, რომელსა თანა-ჰყვა ძმა[ა] მცირე ჰასაკითა. რამეთუ დიდსა მიქაელს, ვითარცა რაჲ მამასა სულთასა და მზრდელსა 5 ობოლთასა, შეჰვედრა თავი თვისი. ხოლო ნეტარსა მას სხუანიცა მრავალნი აქუნდეს მოწა[v]ფენი, სრულნი და ბრწყინვალენი სათნოებითა, ვითარცა დიდსა ანტონის ილარიონ და მაკარი, ეგრეთვე მიქაელს ბასილი და მარკელაოზ. და მათ თანა შეივედრა[!] ნეტარი სერაპიონ თანა-ძმითურთ და თანაადრაცხილ ყვნა დასსა მოწაფეთასა. ხოლო 10 უხუცესი იგი ომად წესითა მსოფლიოთა დამპყრობელ ექმნა[?] მამულსა სამკვდრებელსა და იგივე შეიტკბო ტალანტი, მოლუაწებად უცხოთა და გლახაკთაჲ.

ამისსა შემდგომად მო-რა[ა]-იწია ჟამი; წმიდაჲ მამა[ა] ჩუენი ვითარცა ღირსი ბრძანებითა მიქაელისითა პატივითა მღვდლობისა[ა]- 15 თა სრულ იქმნა და ღირსებით მსახურ საღმრთო[ა]სა საკურთხეველისა. და ამან ყოლად განთქ[უ]მულმან და დიდთა ნიშთა მოქმედმან მიქაელ აღზარდნა და სრულებად სათნოებისა აღიყვანნა ივინი, ვინა- [ა]ცა ხედვიდეს საღმრთოსა[ა] მას მოქალაქობასა მისსა და მდინარეთა უმდიდრესთა სწავლათა[ა] და ნიშთ[ა] და სასწაულთა დიდთა 20 მის მიერ აღსრულებულთა, რომელნი შემდგომად სიკუდილისა მისისა აღწერნეს მოწაფეთა მისთა. ამას რაჲ ყოველსა ხედვიდეს წმიდანი იგი, ვითარცა მაგალითთა კეთილთა შთახედვიდეს მსგავსად ქელოვანთა მხატვართა და მისმიერთა მადლთა მოღებითა აშენებდეს საფუძველსა ზედა სწავლათა მისთასა არა თივასა ლერწამსა, არამედ ოქ- 25 როსა, ვეცხლსა და თუალთა ანთრაკთა. ხოლო მის მიერ შეყუარებულ იყვნეს ვითარცა კეთილად მიმღებ[248]ელნი სწავლათა მისთანი. ამით ესევეთარითა საქმითა აღასრულეს ჟამი მრავალი წინაშე მისსა და ყოვლითურთ მობაძად მისსა იქმნნეს.

IV. ხოლო ჩუენდა ჯერ-არს, რაჲთა ნეშტი თხრობისა[ა] გულს- 30 მოღვინებით ვისმინოთ, თუ ვითარ მოიწივნე[ს] სანახებთა ქუეყანისა სამცხისათა. ესერა ვთქუათ, რამეთუ იყო რაჲ დიდი იგი მამა[ა] და მოძლუარი მიქაელ მდგომარე ლოცვასა დამისასა, განკვრევაჲ რაჲმე დაეცა და აღიტაცა ზეცად და იხილა ვინმე, ვითარცა მღვდელ-მუენიერად შემოსილი, და ეტყოდა მას. რაჲთა მის მიერ განსწავლულნი 35 იგი მოწაფენი მყის წარავლინნეს ქუეყანად სამცხისა, რომელ არიან სერაპიონ და იოვანე. და უჩუენებდა ნიშთა რათმე და სახეთა, თუ რომელსა მივიდენ ადგილსა; პოონ, მივიდენ რა[ა], სასწაული იგი და

ნუსხაშია: [1] შეივედრა. [2] იქმნა. [3] სლთ-მას. [4] სწავლაჲთა.

მუნ[1] კელ-ყონ აღშენებაჲ მონასტრისა[ა] და შეკრიბნეს მას შინა სულნი მრავალნი სადიდებელად ღმრთისა და მეუფისა ყოველ-თაჲსა. და ესე ჩუენებაჲ აქამომდე იყავნ!

ხოლო მო-რა[ა]-ეგო გონებასა წმიდაჲ იგი, რომელსა მრავალნი ეხილვნეს ნიშნი საღმრთონი, და მოუწოდა წმიდათა მათ ლა შექმუ-
ნებულთა ჰირითა ჰრქუა სერაპიონს: „საყუარელო შვილო და ქრის-
ტეს მიერ ძმად სერაპიონ, ფრიად მძიმედ აღმიჩნდა ბრძანებაჲ ესე,
რამეთუ ფრიადცა უყუარს სულსა თანაზრდილობაჲ და უფრო[ა]ს-
ლა, რომელნი საღმრთოთა სიყუარულითა შეკრულ იყვენ. აწ ვინა-
[ა][v]თგან საღმრთოჲ არს ბრძანებაჲ ესე, რაჲთა განხვდე ამიერ და
10 აღაშენო სულთ-სამზრუნველოჲ, სადა-იგი გიჩუენოს შენ ღმერთმან“. ხოლო მას ესმა რაჲ წმიდისა მიერ. დავარდა ფერკთა თანა მისთა და მყოვარ ეჲმ უქმოდ მდებარე იყო. ხოლო წმიდამან უპყრა კელი, აღ-
დგინა და ეტყოდა: „გულპყრობილ იყავ, შვილო, რამეთუ შეუძლე-
ბელ არს ბრძანებასა საღმრთოსა მცირედცა წინა-განწყობაჲ, და ესე-
15 ცა ბრძანებაჲვე არს, რაჲთა რომელი გეტყოდა ჯუარისა ოდენ მარ-
ტოდ ტვრთვასა[2], იგივე გეტყ-ს. რაჲთა ცხოველი ხატი განკაცები-
სა მისისა[ა] იტვრთო[3] და ეგრეთ განხ-დეთ, რაჲთა ა-რა-ა-მე-
ნოთ წმიდაჲ ეკლესია[ა], მას შინა აღმართოთ იგი თაყუანის-[ს]აცე-
მელად და სენთა და უძღურთა განმდევნელად და სულთა მრავალ-
20 თა გამოსაქსნელად“. ესევეთარი რაჲ მრავალი ესმა წმიდასა მას, სიტყ-
ყვსა წილ ცრემლთა სიმრავლე გარდამოადინა და ჰრქუა: „უკუეთუ
სათნო არს, მამაო, წინაშე შენსა, ევედრე ღმერთსა ჩემთჲს. რაჲთა
არა განმაშოროს წმიდასა კრებულსა შენსა და მარადის ხილვად წმი-
დასა პირსა შენსა“. ხოლო მან მიეგო და ჰრქუა, რაჲთა არა დააკლ-
25 დე საღმრთოსა გვრგვინსა მორჩილთასა, ამიერ დააცადენ სიტყვს-გე-
ბანი და მზა-ყავ თავი შენი სლვად გზათა, და თანამოგზაორ შენდა
ყავ ძმა[ა] შენი იოვანე და ოთხნი[4] ძმთა ამათგანნი. ხოლო აღუწყნა
ნიშნი [249] რა[ა]მე მის ადგილისანი, რაჲთა ადვილად იცნან ადგილ-
ნი იგი, რომლისა აღშენებად ბრძანება[ა] მოელო. და ესეცა ჰრქუა,
30 ვითარმედ: „უწყოდეთ, შვილნო, რამეთუ სულთა მრავალთა მიზეზ
ექმნეთ[5] ცხოვრებად საუკუნოდ, რაჲთა ვითარცა იტყ ს მოციქული:
„კმასა მას თანა საყვარისასა მრავალთა თანა შენ ძლით ცხოვნებულთა
წარმოუდგე მეუფესა[6]“21. ესევეთარნი რაჲ სიტყუანი ესმნეს წმიდისა
მისგან, არღარა იკადრა წინა-განწყობაჲ, არამედ შეუ[ვ]რდა ცრემ- 35

ნუსხაშია: [1] მუნ მ'რ. [2] ტვირთვასა. [3] იტვრთო. [4] ორნი. [5] ექმნეს.
[6] მეუფესა.

21 1 კორინთ. 15, 52.

ლით და მოწილედ[1] შეიტკბენ[ს] ურთიერთას წმიდათა მათ, და ეგრეთვე მსგავსად ყოველნი ძმანი, და ლოცვაჲ წმიდისა[ა] საგზალ თვისსა ყვეს.

V. ხოლო წარმოემართნეს რაჲ, მათ თანა-ეტკრთა ცხოველი ხატი
5 ფერისცვალებისა[ა] თანა-შემწყედ და სასოდ ყოველთა ქრისტეანეთა. ხოლო სლვასა მას მათსა, ვითარცა სამეუფოთა პალატთა, უჭირველად ვიდოდეს, ვიდრემდის მოიწინეს მათსა მას, ვითარცა სიმაღლესა ცისა-
10 სა აღძრულნი, და დადგეს ადგილსა მას, რომელსა ბერას ჯუარ[2] ეწოდების. ხოლო წმიდამან მან ვითარცა თითითა უჩუენა მათ ადგი-
15 ლი იგი, სადა ეგულებოდა აღშენებაჲ მონასტრისა[ა]. და ვითარცა შთამოვიდეს დასასრულსა მას კევისასა, რომელ არს უტყვსა, მოვიდეს ადგილსა რასმე ძინძედ სახელ-დებულსა, განიმსტურეს[3] რა[ა]მე და განიცადეს, და იხილეს, რამეთუ უდაბნო იყო და [v] შეცეულ ტყეთა და კეთა. და შეიყუარეს იგი ძმათა მათ. ხოლო წმი-
20 დაჲ იგი ეტყოდა, ვითარმედ: „არა არიან სასწაულნი იგი ადგილსა ამას, რომელი გვბრძანა წარმომგზავნელმან მოძღუარმან ჩუენმან“. ხოლო ეგრეთცა კელყვეს და იწყეს შენებად მცირე ტალავარი და ადგილი რა[ა]მე მონასტრისა[ა], და დაყვენეს მუნ არა მცირედნი დღე-
ნი.

20 ხოლო ეუწყა რაჲ უფალთა მის დაბისათა[4], ვითარმედ უცხო-
[თ]ა ვეთმე წონაზონთა ჰნებავეს ადგილსა მას[5] აღშენებად მონას-
ტერი, ხოლო მათ არა ინებეს, რამეთუ იყვენეს ყოვლითურთ მკეცებ-
ოივ. უწირავ და ბოროტ, რამეთუ არა ინებეს კურთხევა[ა] წმიდათა
მათგან. ამისთვის ზედა-მიეტევნეს მათ და ვითარცა იგი წერილ არს
25 კაცთა მათთვის ნაზარეველთა[6], ვითარმედ „მოიყვანეს ქრისტე წუე-
რამდე მის მთისა, რომელსა ზედა ქალაქი მათი დაშენებულ იყო“²²,
ეგრეთვე წმიდანი ესე—პირამდე მის მდინარისა, რომელ არს აღმო-
სავალით ადგილსა მას. და წიალ-მოვლეს რაჲ მდინარე იგი და მოვი-
დეს დასავალით მისსა, ვითარ ორ მილიონ, ადგილთა ყოლად ტყეთა
30 და უვალთა კაცთა მიერ, და მიმო-რა[ა]-ვიდოდეს ჰირით და შრომით
ადგილთა მათ იწროთა, პოვე[ს] ნიშები და სასწაულები, უწყებული
დიდისა მისგან მოძღურისა, და განიხარეს დიდითა სიხარულითა. და
გულსავსებით მეცნიერ იქმნეს, ვითარმედ არა ცუდ და ამაო [250]
არს გზა[ა] იგი საპიროებით სლვისა მათისა[ა]. და იხილეს რამე
35 ბორცვ მცირე, უმაღლესი სხუათა მათ ადგილთა[ა], და აღმოსავალით

ნუსხაშია: [1] მოწილედ. [2] ბერას ჯუარი. [3] გწი მსტურეს. [4] ო რ მის დაბი-
სასა. [5] ადგილისა მის. [6] ნაზარეველთა გერგესეველთა.

²² ლუკა 4, 29.

ბორცუსა მას წყალი აღმომცენარე, მდინარი და შუენიერი, რომელი-
იგი გულსავსე-ჰყოფდა წადილსა მას მგზავრობისასა. ხოლო მიმოგა-
ნიმსტურეს და იხილეს, და არა იპოვა ადგილი ველოანი და ფართოე-
ბით შემწყნარებელი მათი. და უბრძანა წმიდამან მან, რაჟთა საშუალ
წყაროსა მას და ბორცუსა მოიქმნას ადგილი და აღეშენოს მცირე ტა- 5
ლავარი, რომელი ექმნა მათ შემწყნარებელ უცხოებისა მათისა, და
რაჟთა ცხოველ[ი] იგი ხატი მას შინა თაყუანის-იციემებოდის მათ
შიერ.

VI. ხოლო ჩუენ აქა წარემართოთ სიტყუაჲ და განცხადებულად
წარმოუჩინოთ სიყუარულსა თქუენსა, თუ ვითარ იყო ადგილისა მის 10
წარმართებაჲ, ანუ ვინ იყო კაცი იგი, რომელმან ყოველივე ვითარცა
ღმრთისამიერიტა ბრძანებითა კეთილად წარუმართა მათ. რამეთუ იყო
ვინმე მთავარი დიდი და წარჩინებული ქუეყანასა ამას, რომელი ყო-
ველთა ჰმატდა სიმდიდრითა და სიმრავლითა ერთა და აგარაკთაჲთა,
რომლისა სივრცე საზღვართ-ვრცელ და მრავალ იყო. და არა თუ 15
ქუეყანიერთა და ქუემეტრეთაჲგან მდიდროოდა, არამედ ღმრთის-მსა-
ხურებით ცხორებულთაცა ყოველთა ერეოდა. და ვითარცა იობისთვის
წერილ არს: „ქემმართად მართალ და უბრა[v]ლო“²³. ესევეითარი
ესე კაცი იყოფოდა და მრავალთა ტაძართა და კარავთა იქცეოდა,
რომელსა სახელი ეწოდა გიორგი, მეორედ — ჩორჩანელი, 20
რომლისა ტაძარნი შენ იყვნეს სანახებსა ჩორჩანისა და ზანა-
ვისასა^[1]. ხოლო უმრავლესთა ჟამთა ინადირობნ იგი ადგილთა მათ
ცხოვრება წოდებულთა, რამეთუ იყო მუნ სიმრავლე თხათა და სხუა-
თა ნადირთა ველურთა[ჲ], და არეთა მათ ეშენა სახლი, რომელ ოდე-
სმე ეწიის ღამე, სადგურ ყვიან მას^[2] შინა სიბნელისათვის ღამისა და 25
უვალობისა და სიკშოხსა^[3] ტყეთა[ჲ]სა.

და იყო, რაჟამს დაიბანაკეს წმიდათა მათ ადგილსა მას ზემოქსე-
ნებულსა და ქმნეს [ტალავარი] მახლობელად ბორცუსა მის, და აღა-
გზნეს ცეცხლი, და ვითარცა აქდა კუამლი დიდძალი. ხოლო ვითარცა
იხილა გიორგი მორწმუნემან, იყო რაჲ მღევარ ნადირთა, განკვრდა 30
ფრიად და ჰრქუა წინაშემდგომელთა: „ვინა[ჲ] არს ადგილსა იმას
სიკშო[ჲ] კუამლისა[ჲ], ანუ თუ ვის რად უქმს ცეცხლი? უკუეთუ
ვინმე ეძიებს ნადირთა, რად კადნიერ და ურცხვნო^[4] ქმნილ არს?
დაღათუ სხუაჲ საჭირო რაჲ ვის უქმს, ჩუენ ვითარ არა მეცნიერ
ვართ?“ არამედ ვერავინ მისცა პასუხი, ვინა[ჲ]ცა მყის უბრძანა ერთ- 35
სა ვისმე მონათაგანსა: „და წარვედ მსწრაფლ“, ჰრქუა, „და ზეღამი-

ნუსხაშია: [1] ზანაისათა. [2] მათ. [3] სიკშოხაჲ. [4] ურცხვინო.

²³ იო ბ. 1, 1.

წევნით ცან ძალი საქმისაჲ ამის და მაუწყე ჩუენ, თუ რა[251][ა]-მე არს სახილაგი ესე?"

ხოლო წარვიდა მყის ყრმა[ა] იგი და ჳირით და შრომით მიჳყვა კუამლსა მის ცეცხლისასა. ხოლო ვითარცა მიიწია მუნ, იხილა ტალა-
ვარი იგი და კაცნი შემოსილნი ხალენებითა უცხოთა მეუღაბნოეთა-
თა. განჳკრთა უკუე კაცი იგი, ხოლო იგინიცა განკვრდეს. და მივლი-
ნებული იგი ჳკითხვიდა ვინაობასა ანუ რაჲ-მე არიან საქმენი მათნი,
რომელნი ესევითარითა სიგლახაკითა იხილვებიან და ესევითარსა ამას
ულუაწსა ადგილსა იხილვებიან? ხოლო მათცა მიუგეს და ჳრქუეს:
10 "და საყუარელო, შენ უკუე ვინ ხარ, ანუ რად გიგმს ზედამიწევნით
ცნობაჲ ჩუენისა ვითარებისა[ა]?" და კაცი იგი ეტყოდა: „მთავრისა
ვარ მე დიდისა, რომლისა სახელი გიორგი, რომლისა მიერ მოვივ-
ლინე მე, რამეთუ დაუკვრდა ესევითარსა ამას ადგილსა კუა[მ]ლი
ცეცხლისა[ა] და ყოლად ყოფაჲ კაცისა[ა]“. ხოლო წმიდასა მას ვი-
15 თარცა ესმა, რამეთუ მთავარი არს და უფალი ადგილთა მათ, გამო-
იკითხა გამოწულივით ყოველი საქმე მისი. და ვითარცა ცნა ზედა-
მიწევნით, ვითარმედ უფალ[1] არს მათ ადგილთა და მჳყრობელ ყო-
ველთა მათ სანახებთა[2], მეყსეულად იწყო წმიდამან სერაპიონ და
მყის წარმოუთხრა ჳირველითგან ვიდრე მუნ ჳამამდე, თუ რომლისა
20 მიზეზისათჳს მოიწინეს ადგილსა მას, და ვითარმედ ეგულების აღშე-
ნებაჲ მონასტრისა[ა]. და ესეცა შესძინა, ვითარმედ: „ბრძანე-
[v]ბა[ა] არს საღმრთოჲ, და მოწაფენი ვართ ნიშთა და სასწაულთა
მიერ განბრწყინებულისა მიქაელ ჳარეხელისანი“.

და ვითარცა ესმა ესე ყოველი კაცსა მას და რაჲ-იგი იხილა, ყო-
25 ველი მიუთხრა დიდსა მას მთავარსა და ყოველთა წინაშემდგომელთა.
ხოლო იგინი მთავრითურთ შიშმან და განკვრევაბამან შეიჳყრნა და
საოცარ რა[ა]მე ჳგონეს საქმე იგი. ხოლო კაცი იგი ეტყოდა მათ, ვი-
თარმედ: „კაცნი მინახეან ყოლად კორცითა მყოფნი, ხატითა და სახი-
თა მონაზონთა[ა]თა და არა საოცრად, არამედ ცხადად“. ხოლო გან-
30 თენნა რაჲ, კუალად უბრძანა მთავარმან ორთა საკუთართა თჳსთა და
გონებითაცა ფრთხილთა, რაჲთა ზედამიწევნით ცნან ყოველივე. ხოლო
წარმოვიდეს კაცნი იგი. და ვითარცა მოიწინეს წინაშე წმიდისა მის მა-
მისა, და იხილნა იგინი და გულისჳკმა-ყო, რამეთუ მთავარნი არიან და
საკუთარნი დიდისა მის მთავრისანი, მიეგება და მოწლედ[3] მოიკით-
35 ჳნა წმიდამან მან და წინაშე ხატსა წარავლინნა, და თაყუანის-[ს]ცეს
რა[ა], და იკურთხნეს და განიხარეს დიდად ფრიად.

ესხანაი: [1] უფალ. [2] სანახებთა. [3] მოწილედ.

მაშინ ჰრქუეს მთავართა მათ წმიდასა სერაპიონს და სხუათა მათ
 ძმათა: „ვკმადლობთ ღმერთსა, წმიდანო მეუფენო, რომელმან ეამთა
 ამათ მოხედვაყო ჩუენ ზედა და ქუეყანასა ზედა გკჩუენნა კაცნი ზე-
 ცისანი. ხოლო აწ გულსავსე გუყუენით ჩუენ, თუ რომლისათჳს ჳერ-
 იჩინა სიწმიდემან [თქუენ]მან მოსლვა[ა] ულუაწთა[1] ამით და
 უვალთა ადგილთა. [252] მაშინ წმიდამან მამამან სერაპიონ სახე პა-
 ტიოსნისა ჳუარისაჲ გამოსახა და სულთ-ითქუნა სიღრმით სული-
 სა[ა]თ და ესრეთ ჰრქუა მათ: „ჩუენ, ჳ საყუარელნო, დაღაცათუ
 ცოდვილ ვართ, კაცნი ვართ ქრისტეანენი, და გურწამს ქრისტე ღმერ-
 თი ჩუენისა ცხოვრებისათჳს განკაცებული და მოველით აღდგომასა
 ყოველთასა და წმიდათათჳს განმზადებულსა ნეტარებასა, რომელ[2]
 არას ვიტყვთ გარეგან ჳეშმარიტებისა, რამეთუ მოწაფენი ვართ ღი-
 დისა მის და განთქ[უ]მულისა მიქაელ პარეხელისანი და ბრძანებითა
 საღმრთოჲთა მის მიერ წარმოვლენილნი, და რაჲთა აღგილსა ამას
 აღვაშენოთ შესაკრებელი ცხოვართა პირმეტყუელთა[ა]“. და ყოვე-
 ლივე წარმოუთხრა შემდგომითი-შემდგომად. ხოლო მათ ვითარცა
 გულისკმა-ყვეს, რამეთუ ჳეშმარიტ არიან სიტყუანი მათნი. სახელი
 ღიდისა მის მოძღურისა[ა] ესმა, თაყუანის-სცეს ხატსა მას ცხოველ-
 სა, და წმიდანი იგი მოიკითხნეს და წარემართნეს და მიიწინეს, რაჲთა
 წინაშე გიორგი ღმრთის-მსახურისა ყოველივე ხილული და სმენილი
 წარმოუთხრას. ხოლო მას ესმა რაჲ, ვითარმედ მოწაფენი მიქაელისნი
 არიან, ირწმუნა ჳეშმარიტებაჲ სიტყუათა მათთა[ა] და განიხარა, და
 წარვიდა სახიდ თჳსსა და სურვიელ იყო ხილვასა მათსა.

VII. ხოლო შემდგომად სამისა ღდისა უბრძანა, რაჲთა მზა-ყვენ
 გზანი მიმყვანებელნი ადგილსა მას, რომელსაცა იყვენს წმიდანი იგი.
 და აღე[V]კაზმა და აღილო მცირედი რა[ა]მე ევლოგიაჲ, რომელი შე-
 ეტყუებოდა კაცთა მათ მეუღაბნოეთა, და მის თანა წარიყვანნა[3]
 ხუცესნიცა საცეცხურ-საკუმეველებითა. და წარავლინნა წინაჲთ
 მკვრცხლ მავაუნ[ი]. რაჲთა განმზადებდენ გზათა; და მი-რა[ა]
 იწინეს ადგილსა მას, რომელსა წმიდანი იგი იყვენს. ხოლო ცნეს რაჲ
 წმიდათა მათ, და მყის წინა მიეგებნეს მთავარსა და საღა-იგი წყარო[ა]
 [არს], განვიდეს ადგილსა მას, ვინა[ა]ცა გარდაჲდა საკედარსა და შე-
 უვრდა ხატსა მას ცხოველსა, და ეგრეთვე წმიდანი იგი მოიკითხნა და
 იკურთხა მათ მიერ. მაშინ მიუგო მთავარმან მამათა მათ ნეტართა და
 მღუღარითა სულითა ეტყოდა: „და ვ[კ]მადლობ ღმერთსა და მეუფე-
 სა, ჳ წმიდანო, რომელმან არა უგულებელს-ყო უღირსებაჲ ჩუენი და
 დღეთა შინა ჩემთა ყო ჩემ თანა სასწაული, რომელმან აწ ღირს-მყო

ნუსხაშიჲ [1] ულუაწთა. [2] რომელ[ა]. [3] წარიყუნა.

ყოლად არადირსი ესე პირველად თაყუანის-ცემად ცხოველსა ხატსა
ნისსა, და მერმე—წმიდათა პირთა თქუენთა“.

ხოლო სანატრელი სერაპიონ აღიესო სულითა წმიდითა და მსგავ-
სად მდინარისა აღმოადინებდა თაფლმჭოლვარითა მით ენითა სწავ-
8 ლათა საღმრთოთა. და ვითარცა მდინარე ედემისა[ა] აღმოუწყარო-
და ოქროსაქადულით პირით მისით, რომლისათვისცა განკვრდა მთავარი
იგი და ყოველნი წინაშემდგომნი. რომლისათვისცა შე[253]უ[ვ]რ-
დეს ფერკთა მისთა და ეტყოდეს[1]: „ვითარცა ერთი მოციქულთაგანი
ქრისტემან მოგავლინა, აწ უკუე ჯერისაებრსა ყოფად გვბრძანებდი,
10 მამაო!“ და წმიდათა მათ ძალისაებრ[2] ჰ[რ]ქუეს არა ყოვნებად საღმრ-
თოსა ბრძანებასა. ვითარცა ჯერ-არს ადგილსა ამას აღშენებად მონას-
ტერი შესაკრებელად სულთა ღმრთის-მოყუარეთა. ხოლო მთავარი იგი
შეუვრდა მათ და ეტყოდა: „გვედრები, ჰ წმიდანო, ნუ დაამძიმებთ
15 ჩემ ზედა სათხოველსა, რამეთუ აჰა ესერა ხედავთ, ვითარ ყოვლით-
ურთ უქმ და უღუაწ[3] არს ადგილი ესე, და ყოლად უღონოდ გხედავ
თქვენ მსგავსად მოციქულთა. ხოლო ვინა[ა]თგან ღმერთსა მოლუაწედ
ჩემდა მოუვლინებდეთ, საქმენი ესე, რომელთა იტყვთ, თვნიერ ჩემსა
არა[4] წარემართებიან. აწ უკუე არს ადგილი, რომელი მარჯუე არს
და მომზავებელ ამით საქმეთა, ვინაჲცა[5] ბრძანენ სიწმიდემან თქუენ-
20 მან, რაჲთა მუნ აღვაშენოთ მონასტერი, რამეთუ აჰა შეუძლებელ არს
ყოლად რა[ა]საცა ეგვევითარისა საქმედ“.

ხოლო წმიდაჲ იგი ეტყოდა მას: „ღმერთმან, რომელმან უბრძანა
მოსეს კუერთხითა განჰებაჲ ზღვსა[ა] და კულად უდაბნოს კლდისა-
გან უღალისა აღმოცენებად წყალი, და მოღებასა საზრდელისასა უწყმა
25 მანანა[ა] ერსა, ვინა[ა] იგივე არს აჰაცა, რომელმან ძნელოვანნი ად-
ვილ ყენეს[6] ჯერ-ჩინებითა შენითა და შე[v]წევნითა საღმრთოთა.
ხოლო შეუძლებელ არს, რაჲთამცა ბრძანებასა საღმრთოსა წინა-გან-
ვეწყვიენით და ადგილი ესე სხუად ვცვალებთ, რამეთუ ნიშნი და უწყე-
ბანი ადგილსა ამას უწამებენ“. ხოლო მთავარმან ჰრქუა: „ეგებისა
30 ესე [7], მამაო, რაჲთა კაცმან ნეფსით თავი ჰირთა მისცეს და უკუანა-
[ა]სკნელ მოკიცხულ და მაშურალ იპოოს ცუდად?“ ხოლო წმიდაჲ იგი
ეტყოდა: „გონიერად ისმინე, ჰ მთავარო, იგავი ესე, რამეთუ მარგა-
ლიტნი და თუალნი პატიოსანნი მიმოგანბნეულ რაჲ იყენენ თანა-აღ-
რევით მიწასა, არა ესრეთ ბრწყინვენ წინაშე თუალებსა[8] ხილვის-
35 მოყუარეთასა, ვითარ-იგი რაჲამს გამოიქურვენ და განწმდენ[9] და
ოქროთხზულეებით შეიწყვიენენ[8] კეთილთა მიერ მქედელთა, მაშინდა

ნუსხაშია: [1] ეტყოდის. [2] ძლ'ისაებრსა. [3] უღუაწ. [4] არა)არს. [5] ვინაჲცაჲ.
[6] ყენეს+და. [7] ეგებისა ესე ჰრქუა. [8] თუ'ლებსა. [9] გწმწმდენ.

გამოჩნდეს ბრწყინვალეობა მათი და იქოს მუშაკი და შუენიერება მათი. ეგრეთვე ადგილი ესე რაჟამს კელ-ყონ კელოვანთა მუშაკთა, მაშინ იხილოს თუალმან მხილველთამან შუენიერება ადგილისა ამის, ვინა[ა]ცა ნუ გუაიძულებ დატევებად ადგილისა ამის და სხუად ცვალებად, რამეთუ ესე ვერ ეგების ჩუენ მიერა“.

ესე რაჟამს მთავარსა, თავი მოიდრიკა და დადუმნა. ამისსა შემდგომად აღდგა, ილოცა და ჰრქუა მათ: „ლოცვა ყავთ ჩუენთვის, წმიდანო, რამეთუ მე არა მშურს ადგილი ესე, ხოლო სხუად თანაღმობა და შეწევნა[ა] ყოლად შეუძ[254]ლებელ არს“. და მოჰგუარეს მას საკედარი და წარვიდა, და ეტყოდა და ჰრქუა წმიდათა მათ: „არა თუ-10 რე ღირს ვიყავ ლოცვასა თქუენსა“. და წარვიდა მწუხარე. და ვითარცა მივიდა მდინარესა მას წინაშე მათსა მყოფსა, და იხილა მცირე რა- [ა]მე კლდე და გარდაჰდა მას ზედა და დაჰდა. და მოუწოდა ერთსა ყრმათაგანსა და ჰრქუა მას: „მივედ, ძმაო, და არქუ წმიდათა მათ, რა-15 მათა მოვიდენ ადგილსა ამას“. ხოლო ვითარცა წარგზავნა იგი, ჰ[რ]ქუა თვსთა საკუთართა: „ვინა[ა]თგან არა ინებეს წმიდათა მათ ადგილთა მას ზანავისათა[1], რაჟამცა მუნ გუეშენა უდაბნო[ა] დიდი და მა- ლალი, აწ უკუე რაჟამს ჯერ-არს ყოფად?“ ხოლო მათ ჰრქუეს: „რაჟამთა არა დავაბრკოლოთ გულს-მოდვინება მათი“.

ხოლო მთავარმან ჰრქუა: „საღმრთოჲსა ძალისა განუგებელად არა 20 არს საქმე ესე კაცთაგან. ამისთვისცა ჯერ-არს, რაჟამთა ძალისაებრი ვაჩუენოთ შეწევნა[ა]“. და ვითარცა მოიწინეს წმიდანნი იგი ადგილსა მას, და კუალადცა ეტყოდა მათ მთავარი იგი: „გვედრები, წმიდანო ღმრთისანო, რაჟამთა ერთი მომმადლო[თ] მე, რამეთუ არიან ადგილნი მრავალნი და კეთილნი და ნაშენებითა ღონიერნი და იხილნეთ[2] იგი- 25 ნი, და უკუეთუ დიდად მოაშუნდეს სულსა თქუენსა, აჰა ადგილნი და შესავალნი და ყოველი საკმარი უხუებით“. ხოლო ნეტარმან სერაპიონ კუალადცა ჰრქუა: „მსგავსად მოციქულისა ვიტყოდ: „უკუეთუმცა ან- გელოზი მა[v]ხარებდა, გარეშე მისსა, რომელი გუეხარა, არა გურ- წამს“24.

მაშინ გიორგი მოუწოდა ვისმე ჰაბუკსა ასაკითა, რომელ არს ძალითა, და ჰრქუა: „შვილო საყუარელო, გზა-ჰყევ წმიდათა ამათ და ხვალე განთიადითგან ვიდრე მწუხრამდე [რაოდენი] შემოწვრით შე- მოვლონ, მიმიცემიეს მათდა, ვინა[ა]თგან ადგილსა ამას წადიერ არი- 30 ან. და უკუეთუ ვინმე იპოოს დამახრწვეველ მათდა უცხოებისათს, ყო- ველთავე აუწყე, ვითარმედ თავისუფლებით და ნებისაებრ აშენებენ

ნუსხაშია: [1] ზანავისათა]ზანაეთასა. [2] იხილნათ.

24 გალატ. 1,8.

- მონასტერსა საბრძანებელსა შინა ჩუენსა“. ხოლო წმიდათა მათ მამათა ეტყოდა: „გულპყრობილ იყვენით, ვითარმედ ყოვლითა ძალითა თანა-შემწე თქუენდა ვარ მე და მზრუნველ, და არავინ წინააღმდეგომ ჩუენ-და არს ადგილთა ამათ, რომელთა გეგულების დაპყრობად, ხოლო შემ-
 5 დგომად სამისა დღისა კუალად გიხილნე, უფალსა თუ ენებოს“. ვინა[ა] წმიდათა მათ განიხარეს ფრიად და მადლობაჲ აღუარეს. და მამათა ღამე[1] იგი კლდესა მას ზედა განათიეს. და ესეცა სიტყუაჲ ჰეშმარიტ არს, მოწვეწული ჩუენდა, ვითარმედ ხილვა[ა] ანგელოზისა[ა] იხილა ღამესა ამას, რომელი განაძლიერებდა მას და გულს-
 10 მოღვინებით შრომად უბრძანებდა, რომლისათვისცა შემდგომად ორისა დღისა შექმნნა ორნი ჯუარნი წმიდამან მან კელითა თვისითა და კლდესა მას ზედა აღმართნა სახელსა ზედა წმიდათა მთავარ-ანგელოზთასა. ხოლო უკუანა[ა]სკნელ მცირე[255] ეგუტერიცა აღეშენა, რამეთუ ნიშნი და კურნებანი სნეულთანი იქმნებოდეს საღმრთო[ა]საგან მადლი-
 15 ს[ა] წმიდათა მათ მთავარანგელოზთა[ა]სა.

- VIII. ხოლო ჩუენ კუალად აღვიდეთ პირველსავე სიტყუასა და ძალისაებრ ვიპყრათ წესი თხრობისა[ა]. რამეთუ გან-რაჲ-ათიეს ღამე იგი და მზე აღმობრწყინდებოდა, აღდგა წმიდაჲ იგი და ძმა[ა] მისი იოვანე და ერთი ძმათა მათგანი, რომელთა რიცხვ ექუს იყო, და წარე-
 20 მართნეს ჰაბუქსა მას თანა სამნი იგი და სამნი დაეტევენეს ადგილსა მას. ხოლო იწყეს სლვად პირსა მის მდინარისასა დასავალით კერძო. და ვითარ ვლეს, მიიწინ[ეს] შესაკრებელსა ორთა მათ წყალთასა. ხოლო იყო მუნ წისქვლ[ი], სახლი რა[ა]მე შესაკრებელსა მას შუა წყალთასა, რომელსა ს ა ძ მ ო ეწოდებოდა. და ამას შინა იყვნეს კაცნი რა[ა]-
 25 მე უკეთურნი, ყოლად მკეცებრივნი, ვითარცა ადგილისა უკაცო[ა]სა და უცხო[ა]სანი.

- და ვითარცა მივიწიენით ადგილსა მას, მაშინ ჰაბუქი იგი, მოძლუარი ჩუენი, გუეტყოდა: „წმიდანო ღმრთისანო, სა[ა]თ გნებავს სლვა[ა]?“ ხოლო ჩუენ გუენება, რაჲთა[2] გარე-შეწერით შემოვლოთ
 30 სიმგრგულე მათ ადგილთა[ა], ვინა[ა] პირი სამხრით ვიჭ[ი]ეთ თანა-აღყოლად ერთისა მის მდინარისა. ხოლო გვხილნეს რაჲ კაცთა მის დაბა-წისქვლისათა, იწყეს ყენებად ჩუენდა, და ვითარცა ცოფნი წინა რბიოდეს. ხოლო ჰაბუქი იგი აყენებდა მათ და რისხვით [V] უთქუმი-
 35 მეტყუელებით: „ვიხილე უღმრთოჲ აღმაღლებული ნაძუთამდე ლიბანისათა და თანა-წავეჰკედ, და არა იპოვა ადგილი მისი“²⁵.

ნუსხაშია: [1] მამათა. ღამე[მთავარი [2] რ.

²⁵ ფ ს ა ლ მ. 36, 35-36.

ხოლო, შენ, იხილე, საყუარელო, თუ ვითარ საღმრთო[ა]თა სულითა სავესე იყო წმიდაჲ ესე, ანუ თუ რასა-ლა მოასწავებდა კაცთა მათთვის სიტყვთა მით საწინაწარმეტყუელო[ა]თა, არამედ შემდგომად მცირედისა მოოკრებასა და სრულიად უჩინო-ყოფასა ადგილისაგან მათისა, რომელი-იგი შემდგომად მცირედისა დრო-მეც, საყუარელო, 5 და სიტყუამან წარმოგიჩინოს.

ხოლო აწ პირველსავე შევეხნეთ თქუამად. რამეთუ აღვეყვეით პირსა მის მდინარისასა და მივიწიენით კევსა რასმე ღრმასა და უღალსა, რომელსა გოდე რძისა ეწოდების, და ფრიად ძლით შევედით მას შინა, ვინა[ა]ცა სიკშო[ა]სა მისგან მყოვარ ეამ ვერღარა ვიხილეთ 10 ცაჲ ანუ მზისა შარავანდელი, რომლისათვისცა ჰირით და შრომით დაყოვნებულნი^[1], ვითარცა სიზრქით აღმურისა[ა]თ ანუ სიღრმით უყისა[ა]თ აღმოშობილნი, აღვედით რაჲ თავსა მის კევისასა და ვიხილენით^[2] მცირენი რა[ა]მე ყანობირნი და მცირე დაბაჲ. და მყის მიერ მოგუეგება კაცი ვინმე კეთილი, მკცოვანი, და მოწლედ^[3] მო- 15 იკითხვიდა წმიდასა მას და აწუევდა, რაჲთა მცირედ განისუენოს [256] შრომისა მისგან, რამეთუ განსმენილ იყო მოსლვა[ა] ჩუენი ყოველთა მათ სანახებთა. და გუკითხვიდა კაცი იგი, თუ რად გვქმს უგზოთა და უვალთა ადგილთა სლვა[ა]. ხოლო ჭაბუქმან მან იცნა იგი და ყოველივე საქმე ჩუენი ზედამიწევნით მიუთხრა. და ვითარცა მრავალგზის გუევედრებოდა კაცი იგი, რაჲთა ღამესა მას სავანე ვყოთ სახლსა მისსა. ხოლო წმიდამან მან მადლობით მიითულა^[4] კეთილი იგი გონებაჲ მისი და ჰკითხა სახელი და ჰ[რ]ქუა, ვითარმედ: „შეუძლებელ არს არა-მისლვა[ა] ჩუენი ადგილსა მას დროსსა“. და კაცი იგი ეტყოდა: „სახელი ჩემი ია, ხოლო დაყოვნებულ 25 თქუენდა [არს] ადგილსა მას მისლვაჲ, რომელსა იტყვთ^[5]“. ვინა[ა] წმიდაჲ იგი ეტყოდა: „საყუარელო ძმად ია, შრომა თავს-იდეც ღმრთისათვის და მცირედ თანამოგზაურ მექმენ ჩუენ“. ხოლო მოიღეს მცირედ პური და მარილი და ყველი. და რომელთა ენება, ჭამეს, ხოლო წმიდასა მას ყოლად არარაჲსა გემო[ა] უხილავს.

ხოლო კაცი იგი ია თანამოგზაურ გუექმნა ჩუენ. და წარვემართენით აღმოსავალით კერძო და ვიდოდეთ ქედთა რა[თ]მე მალალთა, ტყიანთა და ლოდოანთა. და ვითარცა აღვედით უმადლესთა ადგილთა, და ჰკითხა მას კაცსა წმიდამან მან: „საყუარელო ია, რაჲ ეწოდების ადგილსა ამას?“ ხოლო იგი ეტყოდა: „რამეთუ არს ესე შესაყარებელი ნა- 35 დირთა ველისათა[ა] და ბაკთა ეწოდების“. [V] ხოლო წმიდამან

ნუსხაშია: [1] დაყოვნებულთა. [2] ვიხილნეთ. [3] მოწილედ. [4] მიითულა. [5] ეტყუთ.

მან აღიღო კელითა თვისითა ორთოჯი^[1] რკინისა[ა] და გამოაქანდა-
 კნა ჭუარნი ლოდთა რათმე ზედა დიდ-დიდთა, რომელნი-იგი იხილვე-
 ბიან ვიდრე დღენდღ[ლ]ად დღემდე. კუალად მიიხილა წმიდამან და
 იხილა აღმოსავალით კერძო ქედსა ზედა მას ტბაჲ აღრეული ლალითა,
 5 რომელი-იგი სახედ მწკრისა იხილვებოდა. დაგვკვრდა ჩუენ ფრიად
 და ვ[კ]კითხეთ კაცსა მას: „რამ არს ადგილი ესე უცხო[ა]სა ამის
 წყლისა[ა]?“ ხოლო ია მომიგო ჩუენ: „ესე არს ტბაჲ მღრვე ყოლადვე,
 რომელსა ეწოდების ს ა თ ა კ უ ე^[2]. და არს ამას შინა სიმრავლე თა-
 10 კუთა [და] სხუათა ნადირთა[ა] და დედა[ა] შფოთთა და ბრძოლა-
 თა[ა], რამეთუ ჟამსა ამას აქა იხილვებიან მღევარნი ნადირთანი, შეკ-
 რებულნი თვთოეულთა სანახებთანი და ურთიერთას მღევარნი საქმეთა
 უჭეროთანი, რომელნი კლვადცა მზა არიან თვთოეულნი^[3]“. და ვითარ-
 ცა წარვემართენით ტბისა მის მიმართ, და კაცი იგი ია შეუ[კ]რდა
 წმიდასა და ღმრთისა მადლობასა აღუარებდა ხილვისათჳს ჩუენისა. და
 15 ესრეთ გუეტყოდა, რამთა ყოლადვე უბრძანებდეთ, უკუეთუ რამ გუე-
 ნებოს მის მიერ. ხოლო წმიდამან ჰრქუა მას: „ნუ წარხუალ ჭერეთ,
 ძმაო, რამეთუ ჭაბუკი ესე უმეცარ არს ადგილთა ამათ“. და ია ეტყო-
 ღა: „ქრისტემან მომმადლოს, რამთა მარადის ვიყოფევოდე სიწმიდისა
 თქუენისა თანა, მამაო“. და ვითარცა შთა[257]ვედით პირსა მის ტბი-
 20 სასა, ვკითხეთ კაცსა მას ჟამი დღისა[ა]. ხოლო მან მომიგო: „მწუხრ
 არს და მიდრეკილ დღე“. ხოლო წმიდამან მან მიუგო: „რამ არს იმიე-
 რით ქედთა ამათ ტყიანთა, ანუ სიმაღლე დიდისა ამის მთისა[ა], რო-
 მელ არს ზემოთ ჩუენსა?“ და მან მიუგო: „მთა[ა] ესე მაღალი არს,
 თავი ყოველთა ამათ ქედთა[ა], რომელსა ჰრქვან თ ა ვ ი შ ე შ ა -
 25 თ ა[ა]; რამეთუ თავი არს ყოველთა ამათ მადნარათა[ა], ამისთვის შ ე -
 შ ი ს - თ ა ვ ეწოდების. და უვალ [არს] კაცთა და პირუტყუთა[გან] სი-
 მადლისათჳს მისისა. ხოლო წინა[ა]თ ჩუენსა არიან ადგილნი მცირედ
 კაცრიელნი, და აწ ვინა[ა]თგან მოსწრათჳე ხართ, რამთა ადგილსა მას
 დ რ ო ს ს ა[3] მიხვდეთ, არა ჭერ-არს ყოვენებად, რამთა არა უუამოდ
 30 გეწიოს ღამე“. ვინა[ა]ცა ენება წმიდასა მას, რამთა ტბაჲ იგი მარ-
 ჭუ[ე]ნით წარვლოთ და წარვიდეთ ღელეთა მიერ, რომელნი იყვნეს
 წინაშე ჩუენსა.

და ვითარცა ვიდოდეთ, აჰა ესერა მოვიდეს ვინმე კაცნი უკეთურ-
 ნი, რომელნი გუეტყოდეს, რამთა დაეცადოთ სლვა[ა] კერძოთა მათ,
 35 რომელთა მიგუემართა[4], რამეთუ ჟამი არსო ნადირთაჲ, რომელნი
 მოვლენ ტბასა ამას, რამეთუ მზა არიან მონადირენი ადგილთა ამათ,

ნუსხაშია: [1] ორთოხი. [2] სათაქვე. [3] დროსასა. [4] მიგუემართაჲრ გუეტყო-
 დეს რა დაეცადოთ.

რამათა არა იქმნას ცთომა[ა] მათი თქუენ მიერ. და არა გვტევნეს რამ-
თურთით წარსლვად კერძოთა მათ. და ჰაბუკი იგი, მოძლუარი [v]
ჩუენი, ძლიერად წინააღუდეგებოდა მათ, და არა იყო მათ თანა სმე-
ნა[ა], არამედ გარე-უკუ-მოგუაქინეს და პირი იგი ზღვსა[ა] მის და-
სავალით წიალ-ვლეთ, მოვედით თავსა შთასავალისა მის ქედისასა, რო-
მელ არა იყო ყოლად კუალი მგზავრობისა[ა] და არცა გზა[ა]. ხო-
ლო კაცი იგი ია გვჩუენებდა მცირესა რასმე დაბასა და სახელ-სდებდა
კაცსა სახელოანსა და კეთილსა, რომელსა ეწოდა გ ა რ ბ ა ნ ე ლ [1] და
გუეტყოდა: „მივედით ადგილსა იმას ამის იწრომსა[2] მიერ გზისა,
და კაცმან მან ადვილად მიგიყვანნეს ადგილსა მას, სადა[ა]თ იქმნა 10
წიალსლვა[ა] თქუენი განთიად“.

IX. არამედ, საყუარელნო ძმანო და გულს-მოდგინედ სმენის-
მოყუარენო მამანო, უმეტესად ჯერ-არს ჩუენდა, რამათა ვისმენდეთ
საკვრველთა ამათ საქმეთა და ვადიდებდეთ ღმერთსა, რომელმან ესე-
ვითარი მოგუმაღლა ჩუენ მამაჲ და მოძლუარი. და ვითარცა მოვედით 15
ადგილსა მას, რომელსა ბ ა ბ ე ნ უწოდიან, და ვიხილეთ მცირე ველი
ადგილსა მას ბ ო ბ ხ ა წოდებულსა, და გვთხრა ჩუენ ია ყოველივე
კაცისა მისთვის გ ა რ ბ ა ნ ე ლ ი ს ა [3]. მაშინ ია შეუვრდა წმიდასა მას
და მოწლედ[4] მოიკითხა[5]. ხოლო წმიდამან მან ჯუარი დასწერა და
ეტყოდა მას: „ღმერთმან მოგაგოს ნაცვალი მგზავრობისა შენისა[ა], 20
ძმაო! ხოლო ვეტყუ შენ, რამეთუ აღრე იხილო [258] მისაგებელი
კაცთა მათ ბოროტთა და შფოთის-მოყუარეთა[ა]“.

ხოლო ვითარცა იგი განგუეშორა და წარმოვიდა, ჩუენ შთამოვე-
დით შთასაქანელსა მას, ვითარცა წყალთასა. და ვითარ მივედით და-
ბასა მას, აჰა ესერა ზემო კაცი იგი კსენებული მივიდოდა სახედ თვსად 25
ორთა თანა ძეთა მისთა. და ვითარცა გვხილნა ჩუენ ესევითარითა რა-
დთმე სახითა, განჰკრთა და მოწლედ[6] განგვკითხვიდა და განგ-ხილ-
ვიდა ჩუენ. და ვითარ ცნა, ვითარმედ იგინი არიან, რომელნი მოსრულ
არიან ადგილთა ამათ აღშენებად მონასტრისა, და იხილა რამ, ვითარ-
იგი არღარა იყო ჩუენ თანა სახე სამოსელთა ჩუენთა[ა] და ყოვლი- 30
თურთ დაბძარულ იყვნეს ასონი ჩუენნი, მაშინ ცრემლით მოეხვა და
ამბორს-უყოფდა ფერკთა მის წმიდისათა[7]. და ესრეთ იხილა რამ
წმიდამან მან კაცი იგი, ეტყოდა: „საყუარელო და ქრისტეს მიერ ძმაო
გარბანელო[8], აწ აჰა ესერა მცირედ თანალმობით შეეწიე მგზავრო-
ბასა ჩუენსა და რამათა წარგვძლუე ვიდრე მდინარემდე, რომელ არს 35
ჩრდილო[ა]თ ჩუენსა“.

ნუსხაშა: [1] გარბანელი. [2] იწროსაჲ. [3] გარბანელისა. [4] მოწილედ. [5] მოი-
კითხნა. [6] მოწილედ. [7] წათსა. [8] გარბანელო.

- ეტყოდა, ვითარმედ: „არა ეგების ეგე, ჰ წმიდაო ღმრთისაო, რამეთუ ესერა დასლვასა მზისასა ღმერთმან მოგიყვანნა ცოდვილისა მონისა თქუენისა, და ვხედავ წყლულებასა ფერკთა თქუენ[^v]თასა და [გევე-დრები], რამთა მცირედ განისუენოთ მაშურალობისაგან მგზავრობისა თქუენისა და რამთა ზედამიწევნით ვცნა, უკუეთუ რაჲ არს ესოდენი ესე მღულარებაჲ სულისა თქუენისა[^ა], რომელ ესრეთ გა[^ი]ძულა დადებად სული უღალთა ამათ და უვალთა გზათა სლვად“. წმიდამან ჰრქუა მას: „შეუძლებელ არს ჩემგან, რამთამცა არა მივედით ადგილსა მას ვანჩინებულსა“.
- 8 მოვიდა თანა მეუღლითურთ; მსგავსად სარეფთელისა და სომანიტელისა შეუვრდეს ფერკთა წმიდისათა, და ვითარ ვერ არწმუნეს, მაშინ ჰბაუკი იგი, მოძღუარი ჩუენი, შეუ[^ვ]რდა ძმასა მისსა იოვანეს და ეტყოდა: „აჲ ესერა არა დაშთომილ არს სული ჩუენ თანა, დავემორჩილნეთ კაცსა[¹] ამას, რამეთუ არღარა არს უამი სლვისა[^ა]“.
- 15 წმიდაჲ იგი ეტყოდა: „რომელმან-იგი გაბაონს ისო ნავესსა დაუყენა მზე²⁶ და კუალად წმიდასა მას ბერსა ბესარიონს, ამანვე[²] ჩუენცა ღირს მყენეს მზესა ამას თანა ხილვად და თაყუანის-ცემად წმიდასა ხატსა მისსა“.
- 30 მამინ წარმოუძღუა კაცი იგი და წარმო-რა[^ა]ემართნეს, ჰბაუკმან მან ჰრქუა წმიდათა მათ: „ლოცვა ყავთ ჩემთვის, წმიდანო, რამეთუ ხვალე ინებოს თუ ღმერთმან, შევემთხვო წმიდათა ფერკთა თქუენთა“.
- [²⁵⁹] ვინაჲცა ესე განგებულებით იქმნა, [რამთა] თანა-ეწამოს იგი დიდებულსა მას სასწაულსა, რომელსა შემდგომად მცირედისა ეგულების სიტყუასა წარმოთქუმა[^ა].

- და ვითარცა წარმოვედით, იპოვა წინაშე ჩუენსა გზა[^ა] რა[^ა]მე, იწრო[^ა] და ძნიად საჭირველი. ხოლო გარბანელმან[³] უბრძანა ძესა თვსსა, რამთა თანა გზა-მყვეს ვიდრე პირამდე მდინარისა, რომელსა შთავედით რაჲ, და აღმავალნი კუალად გვხილნეს ძმათა მათ, მოგუეგებნეს.

- ხოლო შენ, საყუარელო, განიხილე-ღა საკვრველი ესე, რამეთუ რაჲამს კაცისა მისგან წარმოვედით და ვიდრე მოსლვამდე ჩუენდა, კუალად ეგო [მზე] ადგილსა მას სიტყუასაებრ წმიდისა, რომელი-ესე გჰკურდა[⁴] და ვადიდებდით ღმერთსა, მადიდებელთა მისთა. ხოლო გვხილნეს რაჲ ძმათა მუნ მყოფთა, ცრემლოოდეს ჩუენ ზედა, რამეთუ სამოსელი ჩუენი ყოლად არღარა იყო, და ფერკნი ჩუენნი დაჭეჯილ და დაბძარულ იყვნეს. და მცირედ რა[^ა]მე ნუგეშინის-ვიეციო საზრდელი, რომელი პოვა მათ თანა, ხოლო განთენა[⁵] რაჲ, შევეწირენით

ნუსხ.შია: [1] კცთა. [2] ამანვე+და. [3] გარბანელმან. [4] გჰკურდა. [5] განთენდა.

²⁶ შდრ. ისუ ნავე 10,12.

ლოცვანი. და მოიღო წმიდამან მან კელითა თვისითა შეშაჲ, და ვითარ-
ცა პირველ ვთქუთ, და შექმნნა ჭუარნი და აღმართნა სახელსა ზედა
წმიდათა მთავარ-ანგელოზთასა. და ვითარცა იყო ეჲმი სამეჲმისა[ა],
ვილოცევდით რაჲ ადგილსა მას, და აჲა ესერა კაცი იგი გარბანელი[1]
[v] და ჭაბუკი იგი, მოძღუარი ჩუენი, და ორნი კაცნი, უცხონი კაცნი, 5
და მოიწინეს სწრაფით ჩუენდა. ხოლო ჩუენ ვიხილენით რაჲ, განვიხარ-
ეთ. და იგინი იყვნეს შეპყრობილ შიშითა რაჲთმე დიდითა, და კაცნი
იგი უცხონი—ვითარცა მკუდარნი ხილვითა, ხოლო ჩუენ ვიკითხევდით
მიზეზსა, თუ რა[ა]სათვის სულთქუმით და ექვთ მოიწინეს იგინი, ანუ
ვინ არიან კაცნი იგი, რომელნი სახედ მკუდართა უქმო და უსიტყუ 10
არიან? ხოლო იწყო თხრობად გარბანელმან[2] და ჰრქუა წმიდათა მათ:
„რაჲმს-იგი წარმოხუედით თქუენ, და ჭაბუკი ესე იყო ფრიად მაშ-
ურალ, და იყო ღამე, და მივიდეთ საზრდელი და გკვკრდა ფრიადი სიმ-
ქნე თქუენი და ვადიდეთ ღმერთი და დავიძინეთ. ხოლო გან-რაჲ-თენა,
წინაშე თქუენ[სა] წარმოსლვად ვემზადებოდით. აჲა ესერა იქმნა 15
ძრვა[ა] და ოხრაჲ რაჲმე, ვითარცა ქარისა[ა] და განგვკვრდით ფრიად.
და შემდგომად მცირედისა მოვიდეს კაცნი ესე, ვითარცა-ესე ხედავთ,
და ძლით იწყეს სიტყუად. და ვითარცა ვჰკითხევდით თუ: „რა[ა]-მე
იყო ქმად ესე და ძრვაჲ?“ ხოლო ამათ მოგუგეს და გურქუეს, რამეთუ
„განიპო კლდე იგი, რომელი იყო დასავალით ტბისა მის, და წარვიდეს 20
წყალნი იგი მრღ-ენ[ი], და ჩუენ, რომელნი ვიპოენით გარემოს ადგი-
ლისა მის, განვიბნიენით ძლიერისა მისგან [260] ზარისა და შთამოვე-
დით კაცისა ამის, რამეთუ მეცნიერ იყო ჩუენდა“. და ვითარცა იგინი
ამას იტყოდეს მოწამედ სიტყუათა მათთა იხილევბოდა მდინარე იგი,
რამეთუ არღარა იტევდეს ადგილნი თვისნი, რამეთუ ყოვლით კერძო 25
გარდაეცა მრღვე, ვითარცა მწვრე, რომლისათვისცა განკვრევბამან
შეგვკვარნა ყოველნი.

ხოლო ჭაბუკი იგი ეტყოდა წმიდასა მას: „აჲა ესერა ვხედავ, რა-
მეთუ სიტყუანი შენნი საქმე არიან. ვინა[ა] მაქსოვს გუშინდელი იგი,
[რა]ჲმს-იგი უბრძანებდით კაცსა მას, რომელი თანამოგზაურ გუქმნა 30
ვიდრე ტბამდე ს ა თ ა კ ვ ს ა [3], ვითარმედ აღრე იხილო მისაგებელი
კაცთა ამათ შფოთის-მოყუარეთა და კუალად კაცთა მათ, რომელნი-
იგი შესაკრებელსა მას წყალთასა წინა რბიოდეს ვითარცა ეშმაკეულნი;
რამეთუ ვჰგონებ, რომელ არცალა თუ კუალი იპოოს ადგილისა მის“.
ხოლო ვითარცა დასცხრა მდინარისა მის დიდროაჲ, ვცანთ ქემმა- 35
რიტი, ვითარმედ ადგილი იგი ტბისაჲ იხილევბის ველად ლოდოანად,
ხოლო ადგილი იგი წისქვლ-სახლთა[ა] კუალად წარლუნილ და უჩინო.

ნუსხაშია: [1] გარბანელი [2] გარბანელმან. [3] სამთავსა.

ამისა შემდგომად შეუ[ვ]რდა წმიდასა ჭაბუკი იგი და მიიღო ლოც-
ვა[ა], და ჰრქუა: „უფალსა თუ ენებოს, ადრე გიხილნე, ხოლო უკუე-
თუ რაჲ გნებავს მთავრისა მიერ, მიბრძანეთ, რამეთუ მასცა ჰნებავს
ხილვა[ა] თქუენი ადრე“. და წმიდამან [v]ჰრქუა: „თვნიერ საღმრთო-
5 მსა კურთხევისა არარაჲს მკადრე ვართ წინაშე მისსა, რამეთუ თვთ უმ-
ჯობესად უწყის ყოველი, სიტყვსაე[ბ]რ სოლომონისა[1]; „ყურნი
ბრძნისანი მარადის მზა არიან საღმრთოთა სიტყუათა“²⁷. და წარვიდა
ჭაბუკი იგი და ჩუენ დავშითთ ადგილსავე მას.

ხოლო მი-რა[ა]-იწია ჭაბუკი იგი წინაშე მთავრისა, და ყოველივე
10 წარმოუთხრა შემდგომითი-შემდგომად. და რომელთა ესმა, განკვრე-
ბაჲ[2] დაეცა, [ზარი] განჰკდა, და ადიდებდეს ღმერთსა. მაშინ
ღმრთის-მსახური იგი შიშითა და სიხარულითა აღივსო და წარემარაჲ
ხილვად სასწაულთა მათ და ნიშთა, და ყოველნი საბრძანებელნი მისნი
მის თანა და გარემო სანახებნი მათ არეთანი, რომელთაცა ასმ[ი]ოდა
15 დიდი ესე საკვრელებაჲ, და მყის კრებული დიდძალი შეკრბა ადგილ-
სა მას, სადა-იგი-იყვნეს წმიდანი იგი. და ვითარცა მოვიდა მთავარი, ამ-
ბორს-უყო ხატსა მას ცხოველსა, და შევრდომით მოიკითხნა იგინი, და
განკვრეებით იკითხვიდა[3] სასწაულთა მათთვის. და ყოველივე ზედა-
მიწევნით ცნა კაცთა მათ მიერ, რომელნი მას წარველინნეს, ვითარ
20 ადგილი ტბისა[ა] მის ველოან ქმნილ არს და შესაკრებელი იგი წყალ-
თა[ა] დაფარულ იყო ქვშათა მიერ და ლოდთა, რომელსა კაცნი იგი
ჰირისა მისგან განრომილნი თვთ წარმოიტყოდიან[4].

ხოლო მოვიდეს [261] მღღელნი და მონაზონნი თვთოეულთა
მათგან ადგილთა და სიხარულით მოიკითხვიდეს წმიდათა მათ. და
25 სხუანიცა მონაზონნი მრავალნი შემოკრბეს. და ადგილისა მისგან მის
მდინარის-კიდისა ლოცვით და ლიტანიით ადგილსა მას პირველ ესე-
ნებულსა[5] ბორცუსა ადვედით. და ბრძანებითა მთავრისა[ა]თა მოი-
ქმნა ადგილი იგი და ველოან იქმნა. და სხუანიცა მთავარნი მოიწინეს
გარემოთა ადგილთანი და თვთოეულ[ნი] უთხრობდეს წმიდათა მათ
30 სიმარჯუესა[6] სამონასტრეთა[7] ადგილთასა, და კაციცა იგი, რომელ
პირველ იოტა ძ ი ნ ძ ე დ წოდებულისა მისგან ადგილისა, მოწოდელ[5]
შეუვრდებოდა და აწუევდა, რაჲთა მუნ აშენებდენ. რომელსაცა მიუ-
გო წმიდამან და ჰრქუა: „სულსა შინა უკეთურსა შიში ღმრთისაჲ არა
დაემკვდრების, არცა ჯერ-იყო მარგალიტსა დასხმად წინაშე ღორთა²⁸,
35 რამეთუ ბრმა[ა]ცა თანა-წარჰკდების ოქროსა მის წინაშე მდებარესა,

ნუსხაშა: [1] სოლომონისა. [2] განკვრეებით. [3] იკითხვდა. [4] წარმოიტყუდის.

[5] პირველ ესენებულთა. [6] სამარჯუშა. [7] სამონასტრესა. [8] მოწოდელ.

²⁷ შდრ. იგ ა ე. 18, 15. ²⁸ მ ა ე 7.6.

არამედ შენდობილ^[1] იყავნ ჰირველი ცთომა[ა] შენი, ხოლო ჩუენ ნუ
ჯინ გუაიძულეებს სხუად^[2] ცვალებად ადგილისა“. ხოლო ყოველი იგი
კრებული დიდად განსთქემილეს: „ესე სასწაულნი თანამოდგამ არიან
მოსეს მიერ ქმნილთა მათ განპებასა ზღვსასა და კლდისაგან აღმოცენე-
ბასა წყლისასა და კუალად კიდობნისა მიერ განპებასა იორდანისასა და 5
კუალად გრიგოლის მიერ საკვრვ[ვ]ელთ მოქმედისა განკმობასა მის
ტბისასა, რომელი იყო მიზეზ მტერობისა მის ძმათა[ა]სა. ეგრეთვე
ტბაჲ ესე მიზეზი შფოთთა და კაცის-კლვათა[ა] განკმა წმიდათა ამათ
მიერ“. ხოლო წმიდაჲ იგი, ვითარცა იყო უტხო[ა] ზუაობისაგან, მიუ-
გო და ჰრქუა მათ: „ნუ ჰგონებთ, მთავარნო და ერნო, თუმცა ჩუენითა 10
რაჲთმე ძალითა ქმნილ იყვენეს სასწაულნი ესე, არამედ რამეთუ ადი-
და ხატი პირისა[3] თვისისა[ა] ქრისტემან ღმერთმან, რაჲთა თქუენ
გრწმენეს, ვითარმედ არა ტყუვილ და ამათ არიან საქმენი ესე, რო-
მელთა თქუენ ხედავთ“. მიერთგან ეწოდა სახელი შემსგავსებული
საქმეთა ადგილსა მას, რამეთუ ეწოდა ზ ა რ ზ მ ა ერთა მათგან, რო- 15
მელნი ზარითა და შიშითა მიუთხრობელითა შეპყრობილ იყვენეს. ხო-
ლო ლოცვით და გალობით განათიეს ღამე იგი და განთიად მოიკითხნეს
წმიდანი იგი და სიხარულით წარვიდეს სახილ თვისა[4].

X. ხოლო ღმრთის-მსახური გიორგი დაშთა მათ თანა და უბრძანა,
რაჲთა მოიძიონ ადგილი, სადა ჰნებავეს აღშენებად ეკლესიაჲ. და მის- 20
ცნა საკმარნი უხუებით. და წარვიდოდა რაჲ, უბრძანა კუალადცა მოს-
ლვა[ა]. მიერთგან იწყეს ძიებად ადგილსა, სადა უშენონ ღმერთსა სა-
დიდებელად ეკლესია[ა]. ხოლო წმიდასა მას ენება, რაჲთა[მცა]
ბორცუსა მას ზედა უმაღლესსა აღაშ[262]ენა ეკლესიაჲ. და ძმაჲ მი-
სი იოვანე და სხუანი ძმანი ეტყოდეს: „ნუ, წმიდაო მამაო, ადგილსა 25
ამას, რამეთუ მაღალ და ცივ არს, და ძმანი ესე შიშუელ და გლახაკ“.
რომლისათვისცა იქმნა ცილობაჲ შორის მათსა. და ვითარცა-იგი გე-
დეონ საწუმისი დადვა გამოცდად საქმეთა²⁹ და კუალად დიდმან თევ-
დოსი ნაწმირთა მიერ მოიძია ადგილი, სადა აღაშენოს მონასტერი,
ეგრეთვე ამათ ნეტართა ყვეს, რამეთუ აღავსნეს ორნი კანდელი სწო- 30
რითა ზეთითა და დადგნეს ადგილთა მათ ცილობისათა. რამეთუ იყო
მცირე ღელე სამხრით ადგილსა მას უმაღლესსა, და კანდელი
იოვანესი დადვა მუნ თვთ იოვანე, ხოლო ბორცუსა მას ზედა—წმიდა-
მან სერაპიონ. და ორნივე დადგეს ლოცვად. ხოლო ვითარცა განთენა,
იხილვა დავსებულად კანდელი იგი სერაპიონისი^[5], ხოლო კანდელი 35.
იგი იოვანესი ბრწყინვიდა ვიდრე შუა სამხრამდე. რამეთუ ესე განგე-

ნუსხაშა: [1] შენდობა. [2] სხედ. [3] პლისა. [4] თსსა. [5] სერაპიონისა.

²⁹ შდრ. მსაქ. 6,37—38.

ბულებად იყო საღმრთოა; რაჟთა არა სწრაფით, არამედ ფრიად შეენიერად ჟამსა თვისა აღეშენოს საყდარი მაღალსა მას ადგილსა. ესე რაჟ იხილეს ყოველთა, დაამტკიცეს, რაჟთა მუნ იწყონ შენებად ეკლესიისა.

ხოლო წმიდამან მან ჰრქუა ძმასა თვისსა თაფლმწითოლვართა მით

- 5 ენითა: „ძმარ იოვანე, ღმერთმან გაჩუენა საკრეველი ესე დიდებული, რამეთუ იხილა[1] ნა[ვ]კლულევანებაჟ გონებისა შენისა[ა]. ხოლო ესე უწყოდე, ვითარმედ შემდგომად მცირედისა ადგილსა ამას აღეშენოს საყდარი ფრიად შეენიერი“. და შეჰკაზმეს ადგილი იგი, და შეემატებოდა რიცხუსა ძმათასა, რამეთუ მოიზიდვიდა სახელგანთქმულებაჟ
- 10 კაცისა მის ღმრთისა[ა], და სახედ მდინარისა ირწყეებოდეს ტკბილთა მათ სიტყუათა მისთაგან. რამეთუ კაცი იგი პირველ კსენებული გარბანელი და ორნი იგი ძმანი, რომელნი დანთქმასა ტბისა[სა] განერნეს, იეურობნეს მონაზონად ქელითა მის წმიდისა[ა]თა, ვინა[ა]თგან ახალსა ამას მოსეს ებრძანა ახლისა ისრაჴლისა წინამძღურობაჟ, ამის-
- 15 თვის უკმდეს თანა-შემწედ საქმესა მის კარვისა ახალნი ბესელიელ და ელიაბ[2]30. რამეთუ არა თუ ნისლსა შევიდა და ფიცარნი ქვისანი მოიხუნა, რომელსა შჯული და მცნებანი წერილ იყვნეს, არამედ თვთ იგი აღმწერელი მათი გონებითა მოაქუნდა, რომელი მასვე, მოსეს, ნაპრალსა კლდისასა დაფარულსა ეტყოდა: „მე ვარ, რომელი იგი ვარ.“31
- 20 და მათსა ზედა თაბორსა მოსეს და ელიას თანა ზრახვიდა, თავთა მათ თანა მოწაფეთასა, ესე აჲა კორცითა გამოსახული მკართა ზედა ეტკრთა და თაყუანის-საცემელად მორწმუნეთა აღემართა. რომლისათვისცა იწყეს შენებად ეკლესიისა და დადვეს საფუძველი ადგილსა მას, რომელი იოვანე გამო[263]არჩია. ხოლო საჭირო იქმნა შენებაჟ მისი,
- 25 რამეთუ ქვანი მათ ადგილთანი ტყეთაგან დაფარულ იყვნეს, ვინა[ა]-ცა წყლისაგან რაჟსმე ღონიერობდეს და უშუერსა რასმე ქვასა[3] მუნით გამოიღებდეს.

- ხოლო იყვნეს ხუროთმოძღუარ და ზედამდგომელ საქმისა მის გარბანელი და ორნი იგი ძმანი. ხოლო განითქუა რაჟ, ვითარმედ
- 30 ესე ვითარნი ესე კაცნი ესრეთ აღაშენებენ ეკლესიასა, იწყეს სახედ მდინარისა მოსლვად საქმესა მას ეკლესიისასა. და არა იპოვა რაჟთურთით ქვა[ა], და ჰირით და შრომით მდინარისა მისგან მოიღებდეს. ვინა[ა]ცა კუალადცა მოვიდა მუნ ღმრთის-მსახური იგი გიორგი და განიცადა ყოველი საქმე მათი, და იურვოდა, რაჟთამცა კეთილად
- 35 აღეშენა ეკლესია[ა] იგი. და მოუქდა გულსა და ჰრქუა წმიდათა მათ: „ქრისტეს მიერ განბრძნობილნი მამანო, უკუეთუ სთნავს სიწმიდესა

ნუსხაშია: [1] იხილნა. [2] ელიობ. [3] ქუასა.

30 გამოსლვ. 36,1. 31 შტრ. I კორ. 15,10.

თქვენსა, არს ადგილი ერთი, სადა ეკლესია[ა] მისი დაცემულ არს ძრვისაგან. აწ, უკუეთუ ჰბრძანოთ, ადვილ არს, რაჟთა იგი მოვილოთ“. ხოლო ცნეს რაჲ წმიდათა მათ, რამეთუ უკმ[რ]ად მდებარე არს ეკლესია[ა] იგი, ბრძანეს, რაჟთა სწრაფით კელ-ყონ საქმესა მას. და იწყეს მოღებად მეყსეულად რაოდენი ეკმარებოდა ეკლესიისა მისთვის. და იცნობებთან ქვანი იგი ზოგს-რაჲმე კუთხთა მიერ და კამარათა. ხოლო არს სახელი ადგილისა მის უ მ წ ა ჲ, რომელი შორავს [v] ათორმეტ მილიონ.

ხოლო შემდგომად სამისა წლისა სრულ იქმნა ეკლესიაჲ და შეიბკო ყოვლითა განგებითა, რომელი შეჰკვანდა ეჲმსა მას. და აღმართეს მას შინა ცხოველს-ყოველი ხატი ფერისცვალებისა[ა]. და ამისსა შემდგომად სენაკებიცა იშენეს ძმათა. და შემოკრბა კრებული დიდძალი ძმათა[ა], რამეთუ მადლი სულისა[ა] და სახელგანთქ[უ]მულებაჲ კაცისა მის ღმრთისაჲ მოიზიდვიდა ყოველთა. რამეთუ იტყვს უფალი, ვითარმედ: „სადაცა იყვნენ ორნი, გინა სამნი, შეკრებულ სახელისა ჩემისათვის, მუნ ვარ მე მათ შორის“³². რაოდენ უფრო[ა]ს მრავალთა თანა შეკრებულთა ღმრთის-მსახურებისათვის! ხოლო ღმრთის-მსახურმან გ ი ო რ გ ი მისცნა ყოველნი საქმარნი, ჯორები და კარაულები, და რაოდენი რაჲ უკმდა სიმრავლესა ძმათასა. ხოლო წმიდამან მან განაჩინნა წესნი და კანონნი საეკლესიონი, რომლისა მიერ ირწყებოდეს საღმრთოჲთა მადლითა, ვინა[ა]ცა სოფლებნიცა (!) მისცნა კაცმან მან ღმრთისამან გ ი ო რ გ ი, ვიდრემდის მოსწრაფე იყო, რაჟთა ყოველივე ადგილისა მისთვის წარაგოს. ხოლო მრავალთა იწყეს მიბაძვებად მისა[1]. და ვითარცა პირველ კარავსა მოსესსა თუალთა[2] და მარგალიტთა და სხუათაცა მათ ნივთ[თ]ა აღშენებისათვის კარვისა, ეგრეთვე სახედ ძალისაებრ აჩუენებდეს შესაწირავსა ახლისა ამის კარვისას[ა], რომელ არს ეკლესიაჲ ქრისტესი.

XI. [204] ხოლო აქა სხუა[დ] იცვალეების ლექსი სიტყვსა[ა] უსაკუთრესად თქუმად სასწაულთა წმიდისა ამის კაცისათა და რაჟთა ცხოვრებაჲცა ღმრთის-მსახურისა გიორგისი უმეტეს გამოცხადნეს. ხოლო მოგუეთხრა ესე არა თუ უჩინოთა ვიეთმე მიერ კაცთა, არამედ ფრიადცა საჩინოთა და ბრწყინვალეთა, ვიტყვთ უკუე გიორგის ებისკოპოსსა მაწყუერელსა, რომელი-იგი აღმოსცენდა ჳევისაგან უ უ არ ტ ყ ლ ი ს ა, მშობელთაგან წარჩინებულთა და ღმრთის-მოშმითა, ხოლო აღიზარდა იგი განთქუმულსა მას უდაბნოსა[3] ო პ ი ზ ა ს, რამეთუ იტყოდა ღმერთ-შემოსილი იგი უტყუელითა მით პირითა, ვითარ-

ნუსხაშია: [1] მისსა. [2] თუალთა. [3] ოდაბნოსა.

³² მათე. 18,20.

მედ: ვიყავ რაჲ უდაბნოსა ოპიზისასა, საყოფელსა წმიდისა წინამორბედისა ნათლის-მცემელისასა, და მიერ აღვედ დიდისა მამისა მიქაელისა^[1] და ვიყავ რაჲ წინაშე მისსა, მაშინ წარავლინნა მიქაელ ორნი მოწაფეთა მისთაგანნი და მიუწერა ებისტოლელ სერაპიონს და ძმასა მისსა

5 იოვანეს მსწრაფელ მისლვად წინაშე მისსა, რამეთუ იცოდა ჟამი განსლვისა^[2] თვისისა[ჲ], რა[ჲ]თა იხილვნენ ურთიერთას და რაჲთა ზედამიწევნით ცნას, თუ ვითარ იქმნა შენებაჲ ზეცით უწყებულისა მის ადგილისა[ჲ]. ხოლო იგი, ვითარცა იყო ბრძანებასა მოძღუტრისა[სა] მორჩილ, მსწრაფელ მოვიდა თვისით ძმითურთ, რომელსა სხუანიცა მრავალნი ძმანი ჰყვეს. და ვითარცა იხილეს ურთიერთას დიდმან [v] მიქაელ და სერაპიონ, განიშუეს, ვითარცა შეჰგავს მხიარულებით, ცრემლთა თანა აღრევით ჰმადლობდეს ღმერთსა და მიიღეს კურთხევაჲ ყოველთა ძმათა ურთიერთას. და ვითარცა გარდაკდეს ორნი დღენი და განვისუენეთ, მესამესა დღესა იწყო დიდმან მიქაელ და გამოჰკითხა წარმართებაჲ და ვითარებაჲ ადგილისა მის, ანუ თუ ვინ იყო თანა-შემწე და მოღუაწე მათდა. ხოლო ნეტარმან სერაპიონ იწყო პირველითგან და ყოველი წარმოუთხრა: და ვითარ თანა-შემწე მათდა იქმნა დიდი იგი მთავარი გიორგი ჩორჩანელი, და ყოველივე მათ ზედა მოწევნული, და ვითარ ადგილსა მას ორძის სიმრავლე ძმათა, და სასწაულთა მათთვის დიდთა განკმობისათჳს ტბისა და კაცთა მათთვის ურჩთა დაფარვისა, და ყოველივე, რაჲცა იქმნა, შემდგომითი-შემდგომად. ვინა[ჲ] განიხარა წმიდამან მან და მადლი მისცა ღმერთსა და აკურთხა კურთხეული იგი კაცო გიორგი ჩორჩანელი; და თუ ვითარ შემსგავსებული სახელი ეწოდა ზ ა რ ზ მ ა ერთა მიერ, სასწაულთა საკვრველთა ზარგანკდილთა. ესე ყოველი რაჲ ესმა წმიდასა მას, იხარებდა სულითა.

ამისსა შემდგომად მოუწოდა მამამან მიქაელ კელარსა და ჰრქუა, რაჲთა მზა-ყოს სერი. მერმე წართქუნეს განწესებულნი ფსალმუნნი ჟამსა ცხრაჲმისასა და დასხდეს სერობად, და იწდიეს ღვინო, და სულიერი და კორციელი სიხარული განზავეს. მაშინ წმიდამან მამამან დიდთა ნიშთა და [265] სასწაულთა მიერ ბრწყინვალემან მიქაელ მიხედა ნეტარსა სერაპიონს და ჰრქუა: „ჰ საყუარელო შვილო და ძმაო სერაპიონ, მრწამსს კეშმარტად ღმრთისა სასწაულთა მათთვის შენ მიერ აღსრულებულთა, ანუ თუ ვითარ იყოს წარმართებაჲ ადგილისა მის, გულსავსე ვიქმნე, უკუეთუ ესე იქმნეს“. ხოლო განგებითა საღმრთო-
 30 მათა იყო კედელსა ეკლესიისასა რტოჲ ბაჲაჲსაჲ მრავალ-ჟამეული. და აღიღო კელითა თვისითა მამამან მიქაელ და მისცა წმიდასა სერაპიონს და ჰრქუა: „შვილო, დაჰნერგე ესე მახლობელად ეკლესიისა, და უკუე-

ნუსხაშია: [1] შქლისსა. [2] გწსკლისა.

თუ განედლდეს, უწყოდე კეშმარიტად, რამეთუ ნაყოფიერებაჲ არს ადგილისა მის, წარვედ და გულს-მოდგინედ აშენებდი“. ვინა[ჲ]ცა განკვრევაჲმან შეიპყრნა ყოველნი მუნ მსხლომარენი და ჰრქუეს ურთიერთას: „არა დიდ არს ორთავე ამათ მიერ სიდიდე სასწაულნაჲ“. ხოლო ყოლად უცხო[ჲ] იგი ზუაობისაგან შეუ[ვ]რდა წმიდასა მას და ეტყოდა: „წმიდაო ღმრთისაო, წინაშე შენსა არარაჲ შეუძლებელ არს, რამეთუ კელმწიფებაჲ მოგიღებოეს მათათა ცვალებამდე“. და გამოულო კელთა მისთა და დაჰნერგა ქუეყანასა. ხოლო შემდგომად მცირედისა განედლდა და რტო-გარდაფენით ქადაგებდა დიდებულსა მას სასწაულსა. და ვითარცა იხილეს ყოველთა, განკვრდეს და ადიდებდეს ღმერთსა. და ვითარცა განისმა სასწაული ესე გარემოთა მათ უდაბნო-თა, ყოველნი განჰკრთეს და მისცეს დიდებაჲ [v] ღმერთსა და მოქმედსა საკვრეველბათასა.

XII. ხოლო შეუდგა სასწაული სასწაულსა, რომელსა ეგულევიბი[ს] თქუმაჲ და კუალად-ქცევა[ჲ] საზღვართავე თვსთა სიტყვასა-თა]. რამეთუ ვიდრე-ღა იყვნეს ესრეთ ჟამ რაოდენმე მხიარულნი სულითა [და] შეუებითა, და ყოველნი აღივსებოდეს საღმრთოთა მადლითა, ხოლო დღესა ერთსა ილოცვიდეს რაჲ ჟამსა სამემისასა და აჰა ესერა დაეცა განკვრევაჲ წმიდასა მას და მყოვარ ჟამ დგა განცკბრებული. ამისსა შემდგომად ვითარცა რულისაგან ღრმისა განდკებულმან მიხედნა ნეტარსა სერაპიონს და ჰრქუა: „ისწრაფე, მამაო, და წარვედ ადგილთა ნამუშავეთა შენთა, რამეთუ შფოთნი რაჲმე შემთხუევად არიან ჟამ რაოდენმე, ხოლო თუ უნდეს ღმერთსა, ადრე იქმნას განქარვებაჲ მათი, გარნა მე ვერღა მიხილო ოდესცა სოფელსა ამას, რამეთუ ადრე წარვალ ამიერ. ხოლო შეკრებასა მას ყოველთასა ნებითა ღმრთისაჲთა გიხილო მხიარული და ბრწყინვალე, ვითარცა რაჲ მუშაკი კეთილი, სასყიდლითა განმდიდრებული. ხოლო ძმა[ჲ] შენი იოვანე მივედინ ადგილსა სხუასა, რომელი, ისწაოს რაჲ, შენებასა მისსა მოსწრაფედ თანა-მზრუნველ ექმნას კაცთა მათ, რომელნი პოვნეს ადგილსა მას, რომელსა მონასტერი აშენოს“. და მისცა მას სასწაული[1] და ნიში, რომელსა ეგულეობდა მისლვა[ჲ] იოვანეს.

ხოლო ესევითარი რაჲ ტკბილი ანდერძი წარმოთქუა და ყოველი ყოფადი წინა[ჲ]სწარ მოუსწავა და წარგზავ[206]ნა ცრემლითა აღსავსენი და უფრო[ჲ]ს-ღა, რამეთუ არა ესვიდეს კუალად ხილვასა მისსა. ხოლო მოიწინეს რაჲ დიდსა მას უდაბნოსა კლარჯეთისასა, ო პიზა[ს], მოგე[ვ]ნეს მათ მამანი და სურვილით მოწოდ[2] მოიკითხნეს

ნუსხაშია: [1] სასწაული რაჲ. [2] მოწოდ.

და შემსგავსებული პარტივი წინაუყვებს^[1]. და ვითარცა დაყვნეს ღღენი
რავდენნიმე...³³

ხოლო ვითარცა იყო წმიდაჲ იგი მდაბალ და აღუზუავებელ^[2].
ტკბილითა და დაშნითა კელითა იხილვებოდა მდგომარედ ხუროთა თა-
ნა საეკლესიოთა, რამეთუ იყო სხუათავე თანა სათნოებათა მეცნიერ
სჯულთა საეკლესიოთა და ფრიად შემკულ წესითა ხუცობისა^[3]თა.

- ვინა^[4] იხილა ვინმე იგი ესევეითარითა სახითა ზუაემან^[5] და
სილაღითა შეპყრობილმან, იწყო გმობად წმიდისა მის და იტყოდა:
„აჰა დიდი და განთქმული სერაპიონ ვითარ-ლა უსიტყუ და უქმო
იხილვების და რაჲთურთით ესევეითართა პატივთა ყოლად არა ღირს
არს ესე“. ამას რაჲ იტყოდა შურითა საეშმაყო^[6]თა აღსავსე იგი, ეჰა
საკვრველებათა შენთა ქრისტე! რამეთუ სიტყუაჲ წინაწარმეტყუელი-
სა^[7] სრულ იქმნა, რომელი იტყვის: „უფალმან მიაგოს უსჯულოებაჲ
მათი“³⁴, და კუალად: „[უტყუ] იყავნ ენა^[8] მზაკუარი მეტყუელი
მართლისათვს უსჯულოებასა“³⁵. ხოლო ვითარცა მდგომარე იყვნეს ეკ-
ლესიას, მყის წინაშე ყოველთასა დაეცა კაცი იგი უქმოდ მდებარე და
გარდამოაგდო [v] ენაჲ განსივებული, საშინელთა პეროოდა და გორ-
ვიდა. მაშინ განკვრვებამან შეიპყრნა ყოველნი იგი დასნი მგალობელ-
თანი, ხოლო რომელთა ასმ[ი]ოდა კაცისა მისგან გმობაჲ იგი წმიდი-
ნათვს, ურთიერთას იტყოდეს: „ნუუკუე მის მიერ მოიწია მსწრაფლი
ესე მხილებაჲ“. ხოლო კაცი იგი მოეგო გონებასა და გულისკმა-ყო
ცთომილებაჲ თვისი და დადაცათუ ენითა ვერ მეტყუელებდა, არამედ
ეგრეთცა შეუ[ვ]რდა მწყობრსა მას მამათასა და წინაშე მათსა აღიარა
ცთომილებაჲ თვისი. ხოლო ყოველნი იგი შეუ[ვ]რდეს წმიდასა მას,
რაჲთა მიუტეოს ცოდვა^[9] იგი. და იგი ესრეთ ეტყოდა მათ: „კრე-
ბულო წმიდაო და მწყობრო რჩეულო, ნუ იყოფინ, თუმცა ჩემ ძლით
რაჲ შეჰმთხუეოდა მამსა ამას, არამედ სიტყვსაებრ იაკობ მოციქულისა:
„თანა-გუაეც ძმათ-მოყუარებით, რაჲთა ყოველთა ულოცოთ, და უფალ-
მან ყოს ლხინებაჲ უძლურისა^[10] ამის“³⁶. ხოლო ყოველნი იგი უმე-
ტეს შეუ[ვ]რდეს წმიდასა ამას: „მიუტევე, წმიდაო ღმრთისაო, და შე-
იწყალე საწყალობელი ესე“. ხოლო წმიდაჲ იგი ეტყოდა: „აჰა და მეცა
მზა ვარ თქუენ თანა“. და მოიდრიკნა მუკლნი და თქუა: „უფალო
იესუ, ძეო ღმრთისა მამისაო, რომელი მოხუედ სოფლად მოძიებად
შეცთომილთა, ვითარცა-იგი სიტყვთა აღატყუე ყრუ^[11] იგი და უტყვ,

ნუსხაშია: [1] უყუეს. [2] აღუზუავებელ. [3] ზუაემან.

³³ აქ ტექსტს უნდა აკლდეს. ³⁴ ფსალმ. 93,23. ³⁵ ფსალმ. 30,19. ³⁶ შტრ.
ოაკობ 5, 14—15.

ეგრეთვე, მეუფეო უფალო ღმერთო, განკურნე ყრმა[ა]ცა ესე, რომელი [266, b] შესცთა სივერაგითა უშმაქისა[ა]თა“. და ვითარცა ესე თქუა, მყის დასცხრა ფრიადი იგი სასტიკებამა ენისა მისისა[ა] და კუალად ეგო ადგილსავე თვსსა. და რომელთა იხილეს, განკურნებულნი აღიდებდეს ღმერთსა.

5

და განითქუა სასწაული ესე ყოველთა შორის და იტყოდეს: „რომელმან-იგი რტო[ა] ბაჰაჰსაჰ განკმელი ფურცლის-შშობლად გამოაჩინა მსგავსად განკმელისა მის კელისა, რომელი-იგი განკურნა უფალმან, და აპრონის მიერ განედლებულისა მის კუერთხისა და კუალად ხისა მის, რომელი მიყრდნობითა დიდისა მოწამისა ხარალამპისითა განედლდა და მყის ნაყოფიერ იქმნა, და კუალად აკრაკანტელთა ნათელმან გრიგოლი, ამათ სასწაულთა არარაჰთ უდარეს არიან აწ აღსრულებულნი ესე წმიდისა სერაპიონის მიერ. რამეთუ იტყვს უფალი: „რომელსა მე ვპრწმენე, უმეტესი ჩემსა ქმნეს“³⁷, და საკვრველ არს ღმერთი წმიდათა შორის მისთა. ამათ და ამათვითართა ურთიერთას იტყოდეს ყოველნი იგი და აღიდებდეს ღმერთსა.

XIII. ამიერ კუალად ვიპყრათ ნეშტი იგი თხრობისა[ა] და პირველსავე სიტყუასა აღვიდეთ. და ვითარცა ესე სასწაულნი იქმნ[ნ]ეს წმიდისა მის მიერ ადგილთა მათ, რომელთა აღზრდილ-და იყო, და წინაშე მოძღუროისა, რომელი იყო თავ და წარმართება[!] ყოველთა საქმეთა მისთა, და ძმა[ა]ცა იგი მათი უხუცესი, რომელი პირველ ვაკსენეთ, იხი[ვ]ლეს და სურვილით მოიკითხეს. და თანა ექცეოდა ყოველსა მას მუნ ყოფასა შინა მათსა, ხოლო იჯმნეს წმიდათა მათ უდაბნო[ა]სა მისგან, და მოიკითხნეს წმიდანნი იგი მამანი და წარვიდეს. და ვითარცა გარდავლეს მთა[ა] იგი არსიან წოდებული და მივიდეს ქეცსა ყველი ისასა, ხოლო იქმნა რა[ა]მე მუნცა ნაკლულეგანებისა სრულყოფად [271r 13] განგებულებით, რამეთუ აჰა ესერა მოეგებნეს კაცნი ვინმე მონაზონნი და პრქუეს: „კეთილად მოხუედით, საღმრთონო მუშაგნო ქრისტეს ვენაქისანო, რამეთუ ბრძანებულ არს, რაჰთა ადგილთა ამათ თქუენ მიერ აღეშენოს მონასტერი, რომელსა ჩუენცა ვიპირვით, და მოგელით თქუენ, ვითარცა უწყე[ვ]ბულნი, რამეთუ აქაცა თქუენვე ხართ წინამძღუარ და მასწავლელ საქმეთა ამათ“. და უჩუენეს ადგილი, რომელსა ზედა იხილენეს ნიშნი იგი ბრძანებისაებრ დიდისა მიქაელისისა, და უბრძანა წმიდამან სერაპიონ ძმასა თვსსა, რაჰთა გულსმოდგინედ იწყოს და აღაშენოს მონასტერი ბრძანებისაებრ წმიდისა მის. რომლისათვსცა საქმე ესე ფრიად შეუძნდა იოვანეს, გარნა ვერ

35

ნუსხაშია: [1] წარმართებაჲ.

³⁷ შდრ. იოანე 14,12.

მკადრე იქმნა წინა-განწყობად ორთავე მათ ბრძანებასა, არამედ ესე
ხოლო ჰრქუა სერაპიონს: „უკუეთუ ჟერ-არს, რაჟთა ქამითით ვიხილ-
ვიდე საღმრთოსა პირსა თქუენსა, მზა ვარ მე აღსრულებად ბრძანება-
თა შენთა“. ხოლო წმიდამან უბრძანა ყოლადვე ხილვად ურთიერთას.
5 და აღეშენა მონასტერი იგი ბრძანებისაებრ დიდისა მის მოძღურისა.
და შეამკო ყოვლითა სამკაულითა, ვითარცა შეჰგვანდა, და უწოდა სა-
ხელი სენნაჲ თვისი, რამეთუ იოვანე-წმიდა^[1] ეწოდების ადგილ-
სა მას. მოვიდოდა ქამითი-ქამად ძმისა თვისისა თანა და ისწავებნ^[2]
ყოველსავე განგებასა მონასტრისასა.

10 არამედ აქა ნეშტი სიტყუსა[ა] წინაუკმო ვცვალებთ, რამეთუ შეე-
ზავა სიტყუაჲ სიტყუასა და ვერლარა განვყავთ აღშენებაჲ იგი მონას-
ტრისა[ა], რომელი სახელად იოვანესსა აღეშენა. და ვითარცა წარვი-
და მიერ წმიდაჲ სერაპიონ და მოვიდა თვისთა მათ თანა კრებულთა, და
ყოველნი მიეგებნეს სინაარულით და შოიკითხეს სურვილით [272], და
15 მოიხილნა იგინი და რაოდენი^[3] რაჲ ეშენა ახალსა მას^[4] ხუროთ-მოძ-
ღუარსა და ვითარ სიმრავლე ძმათა სიმრავლედ დიდად აღწევნულად,
ესე ყოველი რაჲ იხილა, განმხიარულებული ჰმადლობდა ღმერთსა.

XIV. ხოლო აქა ეგულეების სიტყუასა კუალად ქცევა[ა] სხუად მი-
მართ. რამეთუ მიუთ[ხ]რეს ღმერთ-შემოსილსა მამასა სერაპიონს სი-
20 კუდილი დიდისა მის მთავრისა გიორგისი, რომელი იყო აღმაშენებელი
ადგილისა მის. ესე რაჲ ესმა, ვითარცა შეჰგვანდა, დიდად იგ-
ლოვა, ცრემლოვდა ვითარცა მკსნელი ლაზარეს ზედა და უმეტეს, რო-
მელ არა თანა-დახუდა სიკუდილსა მისსა, ვინა[ა]ცა ჰრქუა იკონომოს-
სა და ხუცესთა და ძმათა ყოველთა, რაჟთა ხვალის დღე მივიდენ საფ-
25 ლავად მისსა, ადგილსა მას ზანავისასა, სადა-იგი მონასტერი
შუენიერი შენ არს, რომლისა-იგი იყვნეს პირველნი აღმაშენებელნი
ამასპოდაქუდიი. ხოლო აწ კუალად და[ა] გიორგისი, რომე-
ლი იყო ცოლი დიდისა მთავრისა მირიანისი, ძისა ბეშქენბაჰ-
ლაუნდისა [ა] [ძისა] იოვანესი^[5]. ხოლო გიორგი შვილთაგან
30 ოქერ და უქმ იყო, რამეთუ ორნი შვილნი სიჩხოებასავე შინა წასრულ
იყვნეს და შემდგომად მათისა დედა[ა]ცა, ნათლად გამომყვანებელი
მათი, მიიცვალა, და სხვისა მეუღლისა შეერთებაჲ არღაოდეს თავს-იდ-
ვა. და ვითარცა ვთქუთ, გარდა-რაჲ-აცვალა [v] ყოლად კურთხეული
იგი გიორგი, ყოველივე, რაჲცა აქუნდა, და მამული და ყოველნი ეკ-
35 ლესიანი და მონაგები მისი დასა მისსა შე[ჰ]ვედრა და შვილთა მისთა
საკუთრებით განუთვსა, რომელთა ეწოდა სულა, ბეშქენდალაკ-

ნუსხაშობა: [1] იოვანე-წმიდაჲ. [2] ისწავებნ. [3] რაოდენი. [4] ახალთა მათ.
[5] იოვანესი.

ლაკი. ხოლო ვითარცა ვთქვით, მივიდა წმიდაჲ იგი საფლავსა ზედა მისსა, მოწოდელ^[1] და თანა-ღმობით იტირა. და ვითარცა ჯერ-იყო, მოიკითხა და ნუგეშინის-სცა დასა მისსა ლატავრის, რომელსა უკუანა[ა]სკნელ თეკლა ეწოდა, და კურთხევითა საღმრთო[ა]თა აკურთხნა სამნივე იგი ყრმანი მსგავსად სამთა ყრმათა აბრამიანთა. 5 მერმე მოიღო ანდერძი დიდისა მის მთავრისა გიორგისი და წარიკითხა აღსავსემან ცრემლითა, და ილოცა მისთვის და აკურთხა კურთხეული იგი კაცი, რამეთუ მდიდრად მიეცა ყოველივე უხუებით: აგარაკნი თავისუფლებით და საქონელი მრავალფერი და სიმრავლე საკედართა და მროწეულთა[ა]^[2]. და სასოებით შეჰვედრა^[3] სული წმიდისა მის კა- 10 ცისა[ა]. და ამას შინა გარდაჲდეს წელნი და აორძნდებოდა და წარემატებოდა ადგილი იგი ფრიად.

ხოლო მოვიწიენით რაჲ სიტყუასა ამას, ჯერ-არს გულისკმის-ყოფითრე სმენა[ა], თუ ვითართა მადლთა ღირს ქმნულ იყო დიდი იგი მამა[ა] მიქაელ, რამეთუ აჰა ადგილი იგი, რომელი უწინაწარმეტყუ- 15 ელა ნეტარსა სერაპიონს, ვითარმედ შფოთნი და განსაცთელნი შემთხუევად [273] არიან ადგილსა მას ნამუშავესა შენსა, აჰა ესერა წარმოვთქუათ. და ვითარცა იყო დიდსა დაწყნარებასა და მშვიდობასა შინა ადგილი იგი შემდგომად გარდაცვალებისა დიდისა მთავრისა გიორგისისა და კეთილად წარემატებოდა ყოველი საბრძანებელი მისი, რო- 20 მელი დაეტევა დისა მისისა თეკლა[ა]სა და შეიღოთა მისთადა, ვინაჲ ზირებითა ეშმაკისა[ა]თა იქმნა უწესო[ა] ამბოხი, რამეთუ მოკლა ლაკლავმან დისიძე თვისი, რამეთუ მძლავრებით ეტყოდა, ვითარმედ ნაწილ-უც მამულსა თანა თქუენსა დასა ამას თქუენსა, ვინა[ა]თჲან თქუენცა დედისა მიერ გაქუს, რომლისათვისცა განმრავლდეს სიტყვს- 25 გებანი ურთიერთას. და ესრეთ მოკლა დისიძე თვისი. და ესე რაჲ ესრეთ იქმნა, განგრძელდა საქმე ესე სამ წელ. ხოლო წელსა მეოთხესა ამათ საქმეთასა განაბრწყინვა ღმერთმან დიდი იგი მღვდელთ-მოძღუარი გიორგი შუარტყლელი, რომელმან დაიპყრა საყდარი აწყურის- 30 სა[ა]³⁸. და კელთ-იდვა რაჲ განგებაჲ სამცხისა[ა], დააწყნარა ყოველი საბრძანებელი თვისი, ვითარცა წეს-იყო, და დაიპყრა ყოველი მამული და ეკლესიანი პირველთა მათ მეშფოთეთანი. ხოლო ადგილი იგი, ზარზმად წოდებული, ეგო უძრავად ყოლადვე შეწეენითა ღმრთისა[ა]თა და მადლითა სასწაულთა მიერ ნიშებ-შემოსილისა მამისა სე- 35 რაპიონისითა. და ვითარცა გარდაჲდა [v] წელიწადი შვიდად ალთუა-

ნუსხაშია: [1] მოწოდელ. [2] მრწეულთა. [3] შევედრა.

³⁸ შდრ. მარკ. 4,21.

ლული^[1], დასცხრეს და დადუმნეს ყოველნივე შფოთნი და უწესოე-
ბანი წჳიღისა ამის მღდელთ-მოდღურისა გიორგის მიერ. ზოლო ყო-
ველთა ამათ საქმეთა სიმრავლისათა მეტყუელ^[ი] პირი და ენა^[ა]
დიდსავე თანა გიორგის მაწყუერელსა იყო ნეტარიცა მამა^[ა] სერა-
პიონ. ვინა^[ა]ცა ყოველნი ესე სასწაულნი და საქმენი, რომელნი-იგი
პირველ ეპისკოპოსობისა და უკუანა^[ა]სკნელ ეხილვნეს, მომითხრნეს,
პირმან მან უტყუებლმან, გიორგის ვიტყვ მაწყუერელსა, ვი-
თარ-იგი ბაძა^[ა]საძ რტოჲ განედლდა და ვითარ ეშმაქისა ბირებითა-
ცთუნებული იგი ზუავი და ამპარტავანი ენა^[ა] განკურნა, რამეთუ ყო-
ველთავე თვთმხილველ ქმნილ იყო.

XV. ხოლო აწ კუალად აღვედინ სიტყუაჲ ჩუენი პირველ დაწყე-
ბულთა სიტყუათა შემდგომითი-შემდგომად. [266, b, v 14] და ვითარ-
ცა იქმნა დაწყენარებაჲ შფოთთა^[ა] მათ, და დლითი-დღე შეეძინებო-
და წარმატებაჲ მონასტრისა^[ა] მის. და ძმა^[ა]ცა მისი იოვანე ზედაძს-
ზედა მოვალნ და იკურთხევიან მის მიერ და ისწავლინ ყოველსა, რაჲცა
აკლდა მის მიერ შენებულსა მას მონასტერსა. ხოლო ესე წესი დაუდ-
ნეს თავთა თვსთა ნეტართა მათ, რამეთუ ლოცვასა ღამისასა კელ-გან-
პყრობით დგიან დასსა თანა მგალობელთასა. ხოლო მოეახლის რაჲ ცის-
კარი, განეშორნაჲ ვითარ ქვის-სატყორცელ ოდენ, და მყუდროებით და-
ცრემლით შესწირვიდიან ვედრებათა, რაჲთა ამითცა ემსგავსნენ თვსსა
მეუფესა. და ესრეთ დლითი-დღე შესძინებდეს ტალანტსა, რაჲთა მიარ-
თუან აღნაღვინებითურთ განმყოფელსა მას მადლთასა. ესრეთ რაჲ შუა
წარკდა სიმრავლე წელთა^[ა] და სიბერიითა კეთილითა განპოხნეს და
ფუფუნებულ და ჩჩვლ იქმნეს საღმრთოთა ცნობითა. და იყო ამისსა
[267] შემდგომად გარდაიცვალა და^[ა]ცა იგი გიორგისი თეკლა, და
დაშთეს სამნივე იგი ძენი მისნი, და წარემართა უფლებაჲ მათი, და
იკურთხა თესლი მათი, ვითარცა აბრაჰამისი და იაკობისი.

XVI. გარნა აწ ჭერ-არს, ძმანო, რაჲთა გულს-მოდგინედ ვისმინოთ
აწ თქუმული ესე. და გესმოდის რაჲ დასაბამი და აღსასრული ნეტარი-
სა ამის ცხორებისა^[ა], გიკვრდეს და ადიდებდეთ ღმერთ-
სა. რამეთუ მახლობელ რაჲ იქმნა ზოფლით წარსლვისა და მწუ-
ხარებისაგან სიხარულად^[2] მისლვისა, მოუწოდა კრებულსა მას ძმა-
თასა და პრქუა: „ძმანო და მამანო! მსურის მე^[3], რაჲთა მოციქული-
საებრ ვიტყოდო: „სრბაჲ აღსრულებულ არს და საარწმუნოებაჲ დამი-
მარჩავეს“³⁹, ხოლო ვიტყვ^[4] არა თუ ზუაობითა, არამედ ვესაგ, რამე-
თუ „ამიერითგან მიმელის მე სიმართლისა იგი გვრგვნი“⁴⁰, არა მე, არა-
მედ ყოველთა, რომელთა შეიყუარეს გამოჩინებაჲ მისი, რამეთუ ეს-

ნუსხა: შიხა: [1] აღთვალული. [2] სიხარულა. [3] მსურის მე] რ-მე ესერა. [4] ეტყა-
³⁹ II ტ ი მ ო თ ე 4.7. ⁴⁰ II ტ ი მ ო თ ე 4.8.

რეთ მზა არიან გვრგუნ[ნი] მოყუარეთათვის მისთა, ვითარცა თვთ თავადი იტყვს: „მოვედით ჩემდა ყოველნი მამურალნი და ტკრთ-მძიმენი და მე განგისუენო თქუენ“,⁴¹ „ისწავეთ ჩემგან, რამეთუ მშუღ ვარ და მდაბალ გულითა“⁴², ხოლო თქუენ, შვილნო, ისწავეთ მეტყუელისა: „შიყუარე უფალი ღმერთი შენი ყოვლითა გულითა შენითა და ყოვლითა სულითა და გონებითა, და მოყუასი, ვითარცა თავი თვისი“.⁴³ და კუალად იტყვს: „უკ[უ]ე[ვ]ითუ გინდეს, რაათა გიყონ კაცთა, ეგრეთ ჰყოფდით თქუენ მათდა მიმართ. და ამათ მცნებათა და ყოველი სჯულ[ი] და წინაწარმეტყუელნი დამოკიდებულ არიან“,⁴⁴ და „ამით ცნან ყოველთა, ვითარმედ მოწაფენი ჩემ- 16
ნი ხართ, უკუეთუ იყუარებოდით ურთიერთას“⁴⁵. ხოლო თქუენ, ძმანო, დაიმარხეთ ყოვლისა პირველად სიყუარული ღმრთისა და მოყუსისა[ჲ], ვითარცა თავი სჯულისა და წინაწარმეტყუელისა[ჲ], და მარადის ილოცევდით, რაათა არა შეხვდეთ განსაცთელსა, რამეთუ ლოც- 15
ვა[ჲ] მიმბახლებელი არს ღმრთისა[ჲ] და ბჳე სასუფეველისა[ჲ], შე-
მაერთებელი ანგელოზთა[ჲ] და დამცემელი ეშმაკთა[ჲ]. რამეთუ წმი-
დათა და ღმერთ-შემოსილთა მამათა ლოცვა[ჲ] თქუეს საჭურველად,
მარხვა[ჲ] ზღუდედ და წმიდანი ცრემლნი საბანელად, ხოლო მორჩი-
ლებაჲ წამებად, რომელი-ესე ღუაწლით შემოსილთა მოწამეთა თანა
დაუთხვევლად სისხლთა გვრგუნოსან ჰყოფს კაცსა“.

ესევეითარი მრავალი წარმოუთხრა წმიდამან მან ოქრონაკადულით პირით მისით მოწაფეთა თვსთა. და კუალად ჰრქუა: „მე, ძმანო, აჰა ესერა წარვალ შემდგომად მცირედთა დღეთა, ხოლო თქუენ იძიეთ მამა[ჲ] და წინამოძღუარი, რომელი შემძლებელ იყოს მწყსად თქუენდა, ვითარცა შვილთა და ძმათა“. ხოლო ყოველნი იგი აღვსებულ[ნი] 25
ცრემლითა ტიროდეს ფრიად და არავინ მიუგო ტირილისა მისგან ფრიადისა. [268] და მო-რაჲ-ეგნეს თავთა თვსთა, მიუგეს ესრეთ და ჰრქუეს: „ჩუენ, მამაო, ვინაფთგან ობოლ ვიქმნებით ტკბილისა და ყო-
ლად მოწყალისა მამისაგან, არა უწყით რაჲ მიგიგოთ“. და წმიდამან ჰრქუა: „ვინა[ჲ]თგან, შვილნო, არას მითხრობთ, მე, გლახაკსა, თანა- 30
მაც, რაათა მე-ვე ვიტყოდნი ჳერისაებრ“.

და იყო ვინმე მღღელთაგანი კაცი კეთილითა სათნოებითა ბრწყინ-
ვალე და ტკბილი სიტყვთა და საქმითა, სახელით გიორგი. ამას მოუ-
წოდა წმიდამან და ჰრქუა: „ჰ საყუარელო შვილო გიორგი, რამეთუ
წილ კეთილ ხუედრებულ არს შენდა, რაათა შემდგომდ ჩემსა სამწ- 35
ყსო[ჲ] ესე ქრისტესი ვითარცა მამამან სულთ-მოყუარემან კეთილად

⁴¹ მათე 11,28. ⁴² მათე 11,29. ⁴³ ლუკა 10,27. ⁴⁴ მათე 7,12; 22,40.
⁴⁵ იოანე 13,35.

დამწყსო, და ვითარცა შეჰგავს შვილთა მამის-მოყუარეთა, შეუდგენ
 კმასა შენსა“. ესე სიტყუანი რაჲ ესმნეს გიორგის, აღსებული ცრემ-
 ლითა ეტყოდა: „მიიმე არს, ჰ წმიდაო, დადებად ბექთა ჩემთა ტკრთი
 5 ძნიად სატკრთავი, და გვედრები, რაჲთა შენდობაჲ ჰყო და არღარა
 მობ[რ]ძანო კუალადცა“. ხოლო წმიდაჲ იგი ეტყოდა: „არა მე, არამედ
 ქრისტე გვბრძანებს ჩემ მიერ“. და სიტყვთა ამით დაარწმუნა წინა-
 მოძლ[უ]რობაჲ ძმათა მათ, რომლისათვისცა ყოველთა მათ განიხარეს,
 რამეთუ მსგავსადვე მისა[] ხედვიდა ყოველი იგი კრებული. და შეჰ-
 ვედრა სამწყსო[ჲ] იგი თვისი გიორგის, და განუჩინ[ნ]ა ყოველნი, რაო-
 10 დენ[ნ]ი უკ[ვ]მდეს მნენი ეკლესიისანი. და განაწყყო კრებული იგი
 განგებითა საღმრთო[ჲ]თა და ფრიად შუენიერიითა, ვინა[ჲ]ცა დღესა
 მეშვდესა ყოველთა ამათ საქმეთასა მცირედ რაჲმე დასნეულდა და მი-
 წვა ცხედრად. ხოლო დღესა მეხუთესა აღდგა, ვითარცა ახალ განქაბუ-
 კებული, და მიიწია წმიდად საკურთხეველად და შეემთხვა წმიდასა
 15 ტრაპეზსა და განმაცხოველებელსა ხატსა ქრისტეს კაცებისასა. და
 უბ[რ]ძანა, რაჲთა აზიარონ კორცსა და სისხლსა ქრისტესსა. და დაი-
 ბეჭდა საუფლოჲ ჭუარი და მოიკითხა თითოეულად სიმრავლე იგი ძმა-
 თა[ჲ] და ჰრქუა: „ილოცეთ ჩემთვის, ძმანო, და ცხონდით, რამეთუ ამი-
 ერიოთგან არღარა მიხილოთ სოფელსა ამას“. და წარვიდა და მიიწია
 ცხედრად ჟამსა მეექვსესა. და მეცხრესა ჟამსა შეჰვედრა სული თვისი
 20 კელთა ღმრთისათა, რომლისა[ჲ] სურვიელ იყო მარადის. ხოლო არა
 მცირედ იგლოვეს მამათა ლავრისათა ჭერისაებრ და ცრემლით.

მაშინ მოვიდა ძმა[ჲ] მისი იოვანე, რამეთუ უწყებული იყო სუ-
 ლისაგან, ვითარცა ღრუბლითა აღტაცებული. და შემოკრბა სიმრავლე
 25 გარემოთა მონასტერთა და სოფელთაჲ. ხოლო მოვიდა ღმერთ-შემო-
 სილი გიორგი მაწყუერელიცა ჭუართა ყოველთა თანა მწყობრთა ეკ-
 ლესიისათა. და ესეცა ვოქუათ, რამეთუ მწყო[269]ბრნი ანგელოზთანი
 კრებულსა თანა ყოველთა წმიდათასა შეერთებულნი მოიწინეს, ვი-
 თარცა თანა-მოკარვისა და თანა-მოსაგრისა მათისა. და ყოველთა აღიტ-
 30 ყუელნეს კელნ[ი] სიხარულითა და ზეცას აღიყვანეს[2] ყოლად სანატ-
 რელი[3] იგი სული მისი. და ზეცისანი განმხიარულებულნი აღიდებ-
 დეს ღმერთსა, ხოლო ქუეყანის[ა]ნი გუამისა მის წმიდისა შეხებითა
 სენთა და საღმობათაგან ქსნილნი მადლობასა და თაყუანის-ცემასა შეს-
 წირვიდეს და ჭეროვნითა გალობითა და სანთელთა სიმრავლითა და
 საკუმეველთა სულნელებითა შემუერეს და დადვეს საფლავსა, რომელი-
 35 იგი თვთ შეემზადა მას აღმოსავალით საკურთხეველისა, რაჲთა დღი-
 თი-დღე ხილვითა მისითა იქსენებდეს სიკუდილსა, რომელი-იგი სამა-

ნუსხაშა: [1] ზისა. [2] აღიყვანეს. [3] სანატრელი.

რადისოდ წინაშე თუალთა^[1] აქუნდა. და ესრეთ სრულ ყვეს წესი იგი სამკუდროჲ. და მრავალნი ჟამსა მას დაფლვისა მისისასა მრავალფერ-
თა სენთაგან განიკურნნეს, რაჲთა ყოველთა უწყოდნი^[ა]ნ, ვითარმედ სიკუდილისაცა [შემდგომად] ცხოველ არს და იღუწის სარწმუნოებით შევედრებულთა.

6

ხოლო სიმრავლე სასწაულთა მისთა^[ჟ] ვერცა თუ გონებდათაგან მისაწ^[უ]თომელ არს, გარნა კერძო-რაჲმე და მცირედი მოვიკსენოთ და მერმე ღუმილი მივსცეთ სიტყუასა.

[V] ჰერეთ ცხედარსავე აქუნდა მრავალ-მოღუაწე იგი გუამი წმი-
ლისა მის და აჰა ესერა მოიწია კაცი ვინმე ყოლად განკმელი, რომელი 10
ფრიად რაჲმე სასტიკებით განიკრებოდა ტკივილისა სიმძაფრითა, რამე-
თუ სისხლი წარსდიოდა სარცხვენლსა მისსა და კმობდა კმითა უშუე-
რითა. და ვითარცა მყის მოიწია, მოეხვა მოწლედ^[2] ცხედარსა მისსა,
და აჰა ესერა კაცი იგი იქმნა ვითარცა მკუდარი. და მეყსეულად სახილ-
ველად ყოველთა ასოსა მას თესლმცენარესა წარსცვენს ორნი ქვანი გან- 15
საქ^[რ]თომელნი სიდიდითა. და იქმნა კაცი იგი ყოლად მრთელ, ვი-
თარმეცა არაჲაჲ შემთხუეოდა^[2^ა] ვნებაჲ იგი. და ყოველთა, რომელთა
იხილეს, აღიდეს ღმერთი, მაღიდებელი წმიდათა მისთაჲ. ვინა^[ჟ] ცა
ჟამსა მას მოიწია სიმრავლე თითო-სახეთა სნეულთა^[ჟ] და ყოველნი
განიკურნებოდეს და აღიდებდეს ღმერთსა. ხოლო შემდგომად დაფლ- 20
ვისა მისისა და მიწად მიფარვისა ვიდრე დღენდელად დღემდე მიუ-
წ^[უ]დომელ არიან ნიშნი და ძალნი მის მიერ აღსრულებულნი თვთო-
ეულთა ზედა სნეულთა, და კაცობრივისა ენისა მიერ შეუძლებელ არს
წარმოთქუმა^[ჟ] და აღწერა^[ჟ] ყოველთა მათ სასწაულთა^[ჟ], რომელ-
ნი-იგი სარწმუნოთა კაცთა^[3] ფიცით მოგვთხრნეს ჩუენ.

25

ხოლო ჩუენთა ამათ ჟამთა ხილული და სმენილი ვითარ მიუთხრათ
სრცუარულსა თქუენსა [270], რამეთუ უშურველად^[4] ფშვს მაღლი
ნაწილთა მისთა^[ჟ] სარწმუნოებით მევედრებულთათვის, რომელი-იგი
მარადის აღესრულების სადიდებელად ღმერთისა.

XVII. ხოლო ამიერითგან მოვიკსენოთ, თუ ვითარსა მაღლსა ღირს 30
ქმნულ იყო წინაწარმეტყუელებისა^[სა], რამეთუ აჰა ესერა ეგულებრს
სიტყუასა მოკსენებად სიტყუა^[ჟ] იგი, რაჲამს ჰრქუა ძმასა თვისსა იო-
ვანეს, ვითარმედ: „ჟამთა ბორცუსა ამას ზედა აღეშენოს ეკლესია^[ჟ]
ფრიად შუენიერი“. რამეთუ აჰა ჟამი იგი წინაწარმეტყუელებისა^[ჟ]
მოიწია, რამეთუ ვიდრე-ღა იგი ცოცხალ იყო, წმიდაჲ ესე ყოველთა 35
მიერ საყუარელ და ყოველთა მეგობარ იყო და მოძღუარ, რომლისათ-

ნუსხაჲა: [1] თვალთა. [2] მოწილედ. [2^ა] შემთხუეოდა. [3] კაცთაჲ მიერ.
[4] უშორველად.

კსცა დაემოწათა წმიდასა ამას კაცი ვინმე ყოლად უცნაური. და იყო
კაცი იგი ადგილისაგან მცირისა, რომელსა ძარღუას სოფელ ეწო-
დების. და ღლითი-ღლე მოვიდის კაცი იგი და ეტყოდა წმიდასა მას,
ვითარმედ: „მაკურთხე, მამაო, წმიდითა კელითა შენითა და შემრთე
8 წმიდასა კრებულსა შენსა“. ხოლო იგი აყენებდა ჟამად, რაათა უფ-
რო[ა]ს გამოჩნდეს საკურველი მისითა მით ერისკაცად მიმყოფრებიითა.
ხოლო იგი ეტყოდა: „მაკურთხე, მამაო, და მიიღე მცირე ევლოგიაჲ
და წარაგე საშენებელად მონასტრისა“. ხოლო იგი კუალადცა უბრძა-
ნებდა, რაათა დროყოს და თვთ მოვალს ჟამი, რაათა იქმნეს მონაზონ
10 და ევლოგია[ა], რომელ განვიგზადებდეს, [v] ფრიად რაჲმე ეჭმაროს.

ხოლო ვითარცა მოიწია ჟამი და მიიცვალა წმიდაჲ იგი, მოიწია
მესამე ღლე მიცვალებისა მისისა[ა] და დაიდვა წმიდაჲ იგი პირველ
ქსენებულსა მას საფლავსა, რომელი თვთ ეშენა აღმოსავალით საკურ-
თხეველსა[1] დამართებით სარკუმელსა. და მოვიდა კაცი იგი, ვითარცა
15 ვთქუთ, ღლესა მესამესა მიცვალებისა მისისა [სა] და იტირა ფრიად და
წმიდასა მას ეშჳოდა ვითარცა ცხოველსა არა კელითა მისითა აღკუე-
ცისათჳს მისისა, რომლისათჳსცა იტყოდა, ვითარმედ: „არა განეშოროს
საფლავსა, ვიდრემდის არა მონაზონ იქმნეს[2] და ევლოგია[ა]ცა იგი
დადვას ადგილსა მას სამარხოსა მისისასა“. და ვითარცა ესრეთ მღუ-
20 ლარე იყო კაცი იგი, მაშინ უბრძანა მამასახლისმან მნეთა ეკლესიისა-
თა, რაათა მოიღონ სამკარი და კუნკული და აღკუეცონ კაცი იგი. ნო-
ლო მათ მსწრაფლ შეუდგინეს საქმე სიტყუასა, და აღკუეცეს კაცი
იგი და აღასრულეს მის ზედა ყოველი წესი მონაზონთა[ა]. და ვითარ-
ცა წარვიდა კაცი იგი სოფლად თჳსსა, იცნეს იგი კაცთა და მეგობართა,
25 და განკურთხეს, იხილეს რაჲ უცხო[ა]თა სამოსლითა შემოსილი, და
ენება კუალად ერისაგან ყოფაჲ. და ვითარცა ვერ შეუძლეს მორჩილე-
ბაჲ მისი, უთხრეს ესე უფალსა მისსა[3], რამეთუ იყო კაცი იგი საკ-
მარ და მსრბოლ გზათა შო[271]რთა.

ხოლო კაცმან მან ვითარცა აგრძნა, ვითარმედ არა უტევებენ ნე-
30 ბისაებრ მისისა, მაშინ აღიღო ევლოგია[ა] იგი და რაოდენი[4] რაჲ
ეძლო სახლით თჳსით და სივლტოლა[ა] იკუმი. ვინა[ა]ცა დევნა-უყ-
ვეს უკ[უ]ანა მისსა, და შეწვევითა მის წმიდისა[ა]თა ვერ ეწინეს. და
ვითარცა შევიდა კაცი იგი მონასტრად და მღევარნიცა იგი უკ[უ]ანა
მისსა, და ვითარცა ენება, რაათა შეიპყრან და წარუღონ, რაჲ იგი აქუნ-
35 და, და მიიწია კაცი იგი დამართებით სარკუმელსა ეკლესიისასა და შე-
აგდო, რაჲ-იგი აქუნდა კელთ-საკოცელსა შინა გამოკრულ. და ესრეთ

ნესხაშა: [1] სკურთხეულსა. [2] იქმნეს. [3] მისთა [4] რაოდენი.

ულონო რაჲ იქმნეს მღევარნი იგი, ევედრნეს წინამძღუარსა გიორგის, რაჲთა განეხუნენ კარნი ეკლესიისანი და რაჲთა წმიდასა მას თაყუანის-სცენ და მათუა იხილონ, რაჲ-იგი შეეწირა ევლოგიაჲ კაცსა მას. ეჰა განგებულეზაჲ საღმრთო [ჲ], და რაჲთა ცნან ყოველთა, ვითარმედ მი-ცვალებისა [შემდგომად] ძალ-უც წმიდასა მას ქმნად, რაჲცა ენე- 5 ბოს. და ვითარცა განეხუნეს კარნი და შევიდეს წმიდად [1] [273 v, 2] ეკლესიად და აღვიდეს საკურთხეველად და იძიეს რაჲ იგი ცხადად შევრდომილ იყო სახილველად ყოველთა და არღარა იპოვა მათ მიერ, და შიშმან და განკვრეზბამან შეიპყრნა ყოველნი და აღიდებდეს ღმერთსა.

XVIII. ხოლო ვითარცა წარკდეს წელნი მრავალნი და წინამძღუ- 10 არი გიორგი გარდაიცვალა, რომლისა მონაცვალედ დაღვა მიქაელ ვინმე, რომელსა გიორგივე ამცნო, ვითარმედ: „იწყეთ შენებად ეკლე-სიისა ბრძანებისაებრ მამისა სერაპიონისა [2] და ნურარას ზრუნავ წარ-საგებელთათჳს, რამეთუ ჩუენებით მეუწყა წმიდისა მიერ, ვითარმედ 15 ევლოგია [ჲ] იგი, რომელ მოიღო კაცმან მან, იგი და [274] მარხულ არს ქუეშე კერძო ჭუარისა (რომელი იყო თავით კერძო წმიდისა მის), აღმოიღეთ იგი და მიეცით ყოველთა მუშაკთა, და კაცი იგი კეთილი ყავთ განმგე ყოვლისა, ვითარცა-იგი ჩემ მიერცა განმგებელ იყო ყო-ველთა საჭიროთა სამსახურთა მონასტრისათა [3]“. და ამის მიქაელის 20 ზე იწყეს ეკლესია [ჲ] იგი, წინამსწარ გამოსახული წმიდისა მიერ თთუესა [4] იენისსა ოთხსა, დღესა ზუთშაბათსა, რამეთუ კელოვნებით განთქუმულსა კაცსა მოუწოდა მიქაელ ქუეყანისაგან ბერძენთასა, ად-გილისაგან ხუფათ წოდებულისა, ბრძანებითა უფალთა [ჲ] თა, რომელსა თანა-შემწედ აქუნდა გალატოზ სახელით შუარტყლელ ი. 25 და ესე ორნივე იყვნეს მოძღუარ და მასწავლელ [5] სიმრავლესა მუშაკ-თასა. და ვითარცა უწყოდა მამამან მიქაელ უწყებითა მამისა [ჲ] თა გი-ორგისითა, ძებნა ევლოგიაჲ იგი, რამეთუ მივიდეს მღღელნი სახარებო-თა და სანთლებითა საკუმეველთა თანა, და თჳთ კაცი იგი მომღებელი ევლოგისა [ჲ] მის. და ვითარცა წარიკითხეს სახარებაჲ იოვანეს თავი- 30 სა [ჲ]: „პირველითგან იყო სიტყუაჲ“ 46, და მოიდრიკენეს მუხლნი და ევედრნეს წმიდასა სერაპიონს, და გარდაუსუენეს [6] ჭუარი იგი, ვი-თარცა უწყებულ იყო მამისა გიორგისდა, ეჰა საკვრეველბათა შენთა, ქრისტე! რამეთუ იპოვა ყოლად შეუძრველად ბეჭედი, რომელი იხი-ლა რაჲ კაცმან მან, განკვრდა. და ყოველთა მადლოზაჲ მისცეს [v] 35

* ნუსხაშია: [1] წიდაჲ. [2] სერაპიონისა. [3] მონასტრისასა. [4] თუშ. [5] მოსწავ-ლელ. [6] გარდაუსუენეს.

46 ოთხე 1,1.

ღმერთსა და წმიდასა სერაპიონს. ხოლო იკითხეს კაცისა მის მიერ
რიცხვ ოქრო[ა]საჲ და ვითარებაჲ: ხოლო მან ჰრქუა: „ოქრო[ა]
ეგე[!] არს ოქრო[ა]საგან თლილისა და წმიდისა, სახითა პირველთა
მეფეთაჲთა, ხოლო რიცხვთ იყო ბეჭედსა ამას შინა დრაჰკანი სამასი
5 ხუთითურთ“. და ვითარცა განჰკცნეს მანდილი, რომელსა შინა გამოკ-
რულ იქ[მ]ნა, და იპოვა, ვითარცა პირველ ეთქუა კაცსა მას. და იწ-
ყეს შენებად გულს-მოდგინედ. და ყვეს კაცი იგი განმგებელ არა თუ
გალატოზთა, არამედ ძმათაცა იკონომოსობაჲ ერწმუნა. და ესრეთ წა-
რემართა შენებაჲ იგი ეკლესიისა[ა]. ვინა[ა]ცა საფუძველით და ხა-
10 რის[ხ]თაჲთგან იღუწოდა კაცი იგი ყოველთა მუშაკთა თვნიერ სანო-
ვაგეთასა. და ვითარცა აღუშენა შტო[ა]თურთ ვიდრე სარკუმელთამ-
დის, დაილია ოქრო[ა] იგი კაცისა[ა] მის, სადა-იგი გამოქანდაკებით
ქადაგებს, ვითარმედ: „აქა დაილია საფასე ჩემი, სადა ესერა მდგომარე
ვარ და მიტვრთავს ჯუარი ქრისტესი“. და იყო ვითარ გასრულდა სა-
15 რკუმლამდე, გამოხატეს თვთ მიქაელცა ორთა მათ თანა გალატოზთა
ზედა სარკუმელსა აღმოსავალისასა. ხოლო მადლი წმიდისა[ა] მარა-
დის მოსცემდის წარსაგებელთა[?], რამეთუ სახედ მდინარისა შემოს-
დიოდეს საკმარნი. და აღუშენა ვიდრე სამკურამდე მამობასა მიქაელის-
სა. და დაუტევა ცხორებაჲ ესე და წარვიდა უფლისა.

20 ამისსა შემდგომად დაიდგინა მონაცვალედ მისა[?] პ ა ვ ლ ე ვინ-
მე ხუცესი, [275] კაცი წამებული ყოვლისა მიერ ერისა. ვინა[ა]ცა
ამან პავლე სრულ ყო ეკლესია[ა] და შეამკო ყოვლითა სამკაულითა.
და აღმართეს მას შინა ხატი ფერისცვალებისა[ა], და აკურთხეს ყოვ-
ლითა კურთხევეითა მამობასა შინა პ ა ვ ლ ე ს ა ა. და კაციცა იგი, მომ-
25 ლებელი ევლოგიისა[ა], სიბერითა კეთილითა განპოხებული, და წარ-
ვიდა უფლისა. და ესე აქამომდე იყავნ.

XIX. ხოლო ჩუენ შემდგომად ამისა [4] სხუაჲცა მოვიკსენოთ და
ეგრეთ დავიბეჭდოთ სიტყვსა, რამეთუ თვთ დასწერს ბ ა ს ი ლ ი, რო-
მელმან ცხორებაჲ ესე წმიდისა[ა] აღწერა, და იტყვს, ვითარმედ: „მე-
30 ბასილი, ძმისწული წმიდისა სერაპიონისი, უნარჩევესი ყოველთა მო-
წესეთა[ა], შემდგომად ჟამთა მიცვალებისა მისისათა მოვიწიე ზედა
წმიდასა სამარხვოსა მისსა და ვინილე ყოლად ბრწყინვალედ და კე-
თილად ყოველივე ნამუშავევი მისი[5], და განვიშვ და განვიხარე. ხო-
ლო რაჟამს ვინილე საფლავი მისი ადგილსა ფარულსა, რომელსა ყო-
35 ველნი უძღლურნი მიიღებდეს დღითი-დღესა კურნებასა, ამისთვისცა
ბრძანებითა უფალთა[ა]თა კელ-გყავ და შევკმზადე ლარნაკი ქვისა და

წესხაშია: [1] ეგრე, [2] მოსცემდე წარსაგებელსათა. [3] მისსა. [4] ამისი. [5] მათი.

ადვალე საფლავსა მისსა, რომლისა მიერ გამოკდა სული სულნელებისაჲ, მიუწდომელისა[ა], და ყოველნი აღვივსენით მადლითა და საკვრველებათაჲგან. მაშინ ქმნილთა ვადიდეთ ღმერთი, რამეთუ მრავალნი უძლურნი შე-რა[ა]-ეხნეს წმიდათა მათ ძუალთა მისთა, მრავალნი სენნი [v] დაიკსნეს და განმხიარულებულნი მიიქცეოდეს და აღიდებდეს ღმერთსა საკვრველებათასა. და სანთელთა სიმრავლითა და მადლითა მგალობელთა[ა]თა დავესხენით ლარნაკსა შინა ახალსა, და აღვმართეთ მას ზედა ჟუარი სახელსა ზედა წინამორბედისა[სა] საჩინოსა შტოსა ახლისა ეკლესიისა[სა] და განვაჩინეთ, რაჲთა ერთი მღდელთაგანი შესწირვიდეს მას შინა მსხუერპლსა საუფლოსა. ხოლო განვაწესეთ საკსენებელი წმიდისა ამის გალობითა და შესხმითა სულიერითა, და ღამის თევითა, დღესასწაულობითა, ოკდონბერსა ოც და ცხრასა, და შემდგომად ჟამსა მის წირვისასა სულიერსა თანა შუებად კორციელთა სანოვაგეთა მიერ მდიდრად და უხუებით[1]. რაჲთა ორკერძოვე მხიარულთა ვადიდოთ ღმერთი, რომელი აღიდებს წმიდათა მისთა“ .

ხოლო ჩუენ კუალად ერთიღა მივსცეთ სასწაულთა მისთაგანი თხრობასა და მერმე შევევედრნეთ ნავთ-საყუდელსა მყუდრო-დუმილისასა, რამეთუ ვითარცა ოდენ გუედგა ლარნაკი იგი წმიდისა[ა] და გალობაჲ იყო პირსა შინა ყოველთასა, აჰა ესერა მოიწია კაცი, რომელსა მრავლით ჟამითგან ელმოდა თუალი მარჯუენე, რამეთუ ნათლისაგან სრულიად დაკლებულ იყო. ხოლო ფრიადი იგი ტკივილი ცხად-ჰყოფდა ერთისა მისცა დაბრძობასა. და ვითარცა ვიხილეთ ყოველთა, გუელმოდა ყოველთა მის თანა. ხოლო იყო კაცი იგი დაბისაგან ბო ბ ღ ა წოდე[276] ბულისა. და ვითარცა მოიწია კაცი იგი, შეუ[ე]რდა ლარნაკსა წმიდისასა. და ვიხილეთ ყოველთა საკვრველებაჲ დიდი, რამეთუ ყოლად მრთელად იპოვა მყის კაცი იგი. და ყოველთა ვადიდეთ ღმერთი, რომელი ყოლადვე იქმს დლითი-დღე ლარნაკსა ზედა მისსა წმიდისა[სა] ძალთა და სასწაულთა. ხოლო ამისსა შემდგომად ბასილი მიითუალა[2] წინამძღურობაჲ, რომელმან-იგი კეთილად ილუაწა[3] ჟამ რაოდენმე ადგილი იგი ნამუშავევი მაშისა-მისა თვისსა[ა].

XX. არამედ ჩუენ, გლახაკთა და უსწაულელთა, შენდავე მივაქციოთ სიტყუაჲ ჩუენი, შ მამაო მამათაო, დიდო მოღუაწეო ყოველთაო, ვითარცა-იგი პირველ ჩუენსა, ეგრეთვე შემდგომითი-შემდგომად. აწცა ჩუენ უძლურთა და უღირსთა შვილად შენდა სახელ-დებულთა ნუ ოდეს დამივიწყებ და ნუცა გარე-უკუნ-აქცევ მეოხებად და ლუწად გამზადებულსა პირსა შენსა სიმრავლისათვის ცოდვათა ჩუენთა[ა]სა. ხო-

ნუსხაშია: [1] უხუებით. [2] მიითვალა. [3] აღუაწა.

ლო ჩუენ რაჲ შესხმა[ა] მიგიძღუანოთ, რამეთუ უზეშთაეს კაცთა ბუ-
ნებისა არს ბრწყინვალეებით წარმატებაჲ ცხორებისა შენისა[ა], ვინა-
[ა]ცა შენისავე მოღუაწებისა სიტყუათა შევეწირავთ შენდა, ვედრები-
თა შეგივრდები რაჲ, მეოხებითა შენითა ჰყო ლხინებაჲ შეცოდებათა
3 ჩუენთაჲ, ჰ ანგელოზთა თანამზრახველო, სამებისა წმიდისა სარწმუ-
ნოო მონაო, რომელმან ას წილად აღაოჩინე ტალანტი რწმუნებული
შენდა. შ უძღურთა მკურნალო, ჳირვეულთა [v] შემწეო, ლელვა-გუე-
მულთა ნავთ-საყუდლო, გლახაკთა სიმდიდრეო, უცხოთა და მოგზა-
ურთა ნუგეშინის-მცემლო, მოღუაწეთა ჰამკაულო, მონაზონთა რჩეუ-
10 ლებაო, მამათა სიქადულო, წინამძღუართა დიდო მნათობო, და ყო-
ველთა შენდა მოლტოლვილთა ნავთ-საყუდლო უღელვოო, ხოლო
მორჩილთა საღმრთოჲსა შურისა მასწავლელო, მამათა დიდებაო, და
რაჲთა მოკლედ ვთქუეთ, ჰ ყოვლისა სახელისა და საქმისა კეთილისა
ღირსო, შეიწირენ ჩემიერნი სათნოებათა შენთა სიტყვთ გა[მო]სახვა-
15 ნი უღირსთაგან ბაგეთა აღმოთქუმელნი, და ვითარცა ხარ მონა[ა]
ღმრთისა სიტყვსა[ა], მიემსავსე ჳრისტესა მეუფესა, რომელმან-იგი
ქურივისა წულ[ილ]ნი მიითუაღნა, და ნუ გარე მიიქცევ ალაბასტრსა
უღირსთა ბაგეთასა, ვითარცა ჳრისტემან მეძავისა მის, და სავანე ყავ
ჩუენ თანა, ჰ წმიდაო, ვითარცა უფალმან სახლსა ზაქესსა, და მიკსნენ
20 ჩუენ ლოცვითა შენითა ყოველთაგან მტერისა მანქანებათა, და ვითარ-
ცა სოფელსა ამას წმიდისა მოძღურებისა შენისა მოწაფედ წოდებულ
ვართ, ეგრეთვე ზიარ-მყვენ მერმესა მას უკ[უ]ანა[ა]სკნელსა ღლესა
დიდებით მოსლვასა მეუფისასა, დგომად მახლობელად შენსა ყოველ-
თა თანა წმიდათა, მარჯუენით უფლისა და ღმრთისა, უღირსნი ესე მო-
25 წაფენი შენნი, სამგზის სანატრელო მამაო წმიდაო სერაპიონ, მეოხე-
ბითა წმიდისა ღმრთის-მშობ[ე]ლისა[ა]თა და მადლითა და ლოცვითა
შენითა და წმიდათა მოციქულთა და წინაწარმეტყუელთა და მო[277]
წამეთა[ა]თა და ყოლად ქებულთა მღდელთ-მოძღუართა[ა]თა და მა-
მათა[ა]თა, რაჲთა ღირს ვიქმნეთ უღირსნი ესე სმენად კმასა მას ზა-
30 ტიკობისასა წმიდათა ანგელოზთა თანა, რომელნი სამ-წმიდააჩსობით
აღიდებენ სამებასა ერთ-არსებასა, რომელსა შუენის ყოველი დიდებაჲ.
პატივი და თაყუანისცემა[ა] აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამ-
დე, ამინ.

«ЖИТИЕ СЕРАПИОНА ЗАРЗМЕЛИ» КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

(Резюме)

Агиографическое сочинение Василия Зарзмели «Житие Серапиона Зарзмели» является одним из значительных творений грузинской письменности раннефеодальной эпохи. Вполне закономерен интерес, проявляемый к нему исследователями, т. к. редко встречается памятник, одинаково значительный с точки зрения грузинской литературы, древнегрузинского права, истории искусства и исторической географии. Среди исторических источников трудно найти аналогичный памятник, содержащий в себе столь обильные сведения о социальном строе раннефеодальной Грузии.

Произведение было обнаружено и впервые издано в 1909 году историком М. Г. Джанашвили. В латинском переводе известного ориенталиста Р. Peeters'a оно стало достоянием широкого круга исследователей. Однако в перевод, сделанный с не критического издания, воспроизводящего рукописные недочеты, проникли все его дефекты.

Второе, критическое издание текста (1935 г.), а также его русский перевод (1956 г.) принадлежат К. С. Кекелидзе.

Творение Баоилия Зарзмели состоит из двух пластов: один, основной и главный, принадлежит автору, а другой, более поздний — метафрасту.

Таким образом, хотя произведение Василия и подверглось некоторому изменению, в общем оно остается творением, отображающим историческую картину раннефеодальной Грузии.

В историографии уже рассматривались отдельные вопросы, связанные с данным памятником (И. А. Джавахишвили, К. С. Кекелидзе, Е. С. Такайшвили, С. Н. Какабадзе, С. Н. Джанашиа, Н. А. Бердзенишвили, Г. Н. Чубинашвили, П. И. Ингороква, В. В. Беридзе, А. А. Богверадзе), однако предлагаемая работа является первой попыткой его монографического исследования.

Для изучения ряда вопросов, поставленных в предлагаемой работе, нами привлечены грузинские и армянские источники («Мученичество святой Шущаники», «Мученичество Евстате Мцхетели», «Мученичество Або Тбилели», «Мученичество Гоброна», «Мокцевай Картлисай», «Матрианэ Картлисай», «Житие Вахтанга Горгасали», древнегрузинские редакции евангелия, «Житие Григола Хандзтели», «Хроника» Сумбата, «История Сюника» Степаноза Орбелиани и др.).

Представленный труд состоит из двух основных частей.

Первая глава первой части посвящена датировке творения Василия Зарзмели, отличающегося богатством фактического материала, но не содержащего прямых хронологических указаний*.

Поэтому в картвелологии нет единого мнения о датировке сочинения. Так, М. Г. Джанашвили относит события, отраженные в памятнике, ко времени царствования Арчила (668—718). По мнению С. Н. Джанашиа, которое разделяет и Г. А. Меликишвили, в произведении отражена обстановка, сложившаяся в Грузии VIII—IX вв. Остальные исследователи придерживаются двух следующих точек зрения: одни считают, что в памятнике описана картина второй половины VI века, а само произведение создано в первой половине VII века (С. Н. Какабадзе, Р. Peeters, П. И. Ингороква, Ш. И. Нуцубидзе, Г. Н. Чубинашвили, В. В. Беридзе, А. А. Богверадзе); другие же относят описанные события к IX веку, а само произведение — к первой половине X века (И. А. Джавахишвили, К. С. Кекелидзе, Е. С. Такайшвили).

Основанием для датирования жизни и деятельности Серапиона Зарзмели VI веком является то место рукописи, где сказано, что учитель Серапиона — Микаэл Парехели был учеником Шио, «который сиял в стране Картли, подобно утренней звезде». Поскольку известно, что начало деятельности сирийских отцов относится к середине VI века, деятельность Микаэла Парехели, ученика одного из них, нужно отнести к концу VI века.

Этот аргумент, несомненно, весом, однако в тексте «Жития» сказано: «Нам надлежит упомянуть, каким образом выстроены и кто был строителем великих тех пустынь и монастырей, — первое всего духа божья, а затем вдохновенных сих святых отцов. Когда выстроена была святая и великая пустынь Описа монахами, которые назывались Аммоном, Андреем, Петром и Макарием. Прибыл оттуда и устроил, по-божьему велению, ма-

* Затруднения в хронологической локализации повествуемого усугубляются и тем, что произведение дошло до наших дней в единственной, искаженной рукописи позднего времени (XVII в.).

ленький молитвенный дом для собрания монахов на месте скал-листом, на котором нельзя было ходить человеку. Место это называется Парехи. До нас дошло от отцов предание, что Микаэл был строитель, творец великих чудес и знамений и ученик великого чудотворца Шио, который сиял в стране Картли, подобно утренней звезде».

Дело в том, что, как отметил еще К. С. Кекелидзе, вряд ли это место рукописи принадлежит Василию. Вероятно Василий пользовался «Житием Микаэла Парехели», написанным его учениками несколькими десятилетиями ранее, о чем свидетельствуют другие строки произведения. Поэтому Василий не мог упомянуть о жизни Микаэла, как о факте, донесенном до него преданием. Помимо отмеченных К. С. Кекелидзе и других несоответствий, нужно подчеркнуть еще одно обстоятельство: в предложении, где дана картина строительства Парехского монастыря, отсутствует подлежащее; фрагмент и по стилю, и по мысли требует основательной обработки, и поэтому, контекст всецело нуждается в исправлении. Все это наводит на мысль о возможной интерполяции или же ошибке переписчика, тем более, что это не единственный случай искажения рукописи.

Другим основанием для датировки «Жития Серапиона Зарзмели» VI веком является отсутствие в произведении упоминаний о царской власти*, что будто бы исключает возможность отнесения исторической картины, описанной в произведении, ко второй половине IX века. Но в сочинении Якова Цуртавели «Мученичество святой Шушаники» не упомянут грузинский царь Вахтанг Горгасали, и тем не менее не вызывает сомнений, что названное творение восходит к временам его царствования (К. С. Кекелидзе). Кроме того, события, описанные Василием, могли иметь место до установления власти Багратионов в Самцхе, а в 80-ых годах IX века они пока еще не владеют этим краем. Надо учесть и то обстоятельство, что целью агнографа было рассказать о жизни и деятельности Серапиона, а построенный им Зарзмского монастыря, а так как непосредственным владельцем этого края и пособником в строительстве являлся Гиорги Чорчанели, то не было надобности упоминать о других светских правителях.

Однако есть еще одно обстоятельство, на которое ссылаются сторонники раннего создания «Жития Серапиона Зарзмели»: это дата строительства Опизского монастыря. Судя по показанию «Жития», пустынь Опизу выстроили монахи: Аммон, Андрей, Петр и Макарий, современники Микаэла Парехели. Одновременно с этим, по сообщению Джуаншера, Опиза была воз-

* Впервые на это внимание обратил М. Г. Джанашивили.

двигнута эриставом Вахтанга Горгасали, т. е. в V веке. Если оба эти строительства подразумевают один и тот же факт, то и деятельность Серапиона оказывается в пределах VI века.

Сторонники позднего датирования памятника опровергают и этот аргумент. Они, с одной стороны, исключают строительство Опизского монастыря в V веке, а с другой — считают строительство, упомянутое в «Житии Серапиона Зарзмели», не первичным, а вторичным. Сведение Джуаншера о построении в V веке пустыни в Опизе К. С. Кекелидзе отрицает по двум обстоятельствам: 1) монастырское строительство в Грузии началось не в V столетии, а во второй половине VI века; 2) отмеченное сведение Джуаншера содержится лишь в одном списке «Картлис цховреба» («Истории Грузии») — Чалашвилевском. В других же рукописях Опиза не упоминается.

По нашему мнению, о вторичном возведении Опизы свидетельствует киторское изваяние Ашота Куропалата, с моделью церкви в руке, в Опизском монастыре и сведение о вторичном возведении им Опизы.

Одним из доводов в пользу отнесения произведения Басилия Зарзмели к VI веку является тот факт, что в творении не отражен ущерб, нанесенный Грузии неоднократными нашествиями арабов. Однако это обстоятельство можно объяснить тем, что южные провинции Грузии были более защищены от арабов, и даже настолько, что притесняемое врагом население Картли находило пристанище в этих краях.

В произведении не упомянута деятельность Григола Хандзтели, вдохновителя и организатора монастырского движения в Кларджети. Как известно, по данным сочинения Гиорги Мерчуле, Григол Хандзтели был духовным наставником Микаэла Парехели. Существует мнение: в фрагменте, где указано, что духовным отцом Серапиона Зарзмели был Микаэл Парехели, а этот последний был учеником Шио, вместо «Шио» должно было быть «Григол» (К. С. Кекелидзе). Но в таком случае некоторые исследователи исключают возможность появления в свет «Жития Микаэла Парехели», а затем его учителя — Григола Хандзтели (А. А. Богверадзе). Однако мы предполагаем, что такая возможность вполне допустима, т. к. «Житие Григола Хандзтели» было написано спустя 90 лет после его смерти, и вряд ли в течение этого времени не создавались памятники грузинской агиографической литературы. Тот факт, что до наших дней не дошли многие произведения указанной эпохи, вовсе не исключает возможности их существования. Так, ни в одном памятнике грузинской письменности не упомянуто произведение «Житие Микаэла Парехели», и тем не менее, существование его не вызывает сомнений. Единственные сведения

о нем сохранились в «Житии Серапиона Зарзмели», что еще больше увеличивает ценность этого произведения.

Авторы, относящие события, описанные в произведении, к IX веку, опираются на идентичность исторических личностей, упомянутых как в творении Василия Зарзмели, так и Георги Мерчуле — «Житие Григола Хандзтели» (951 год). Однако некоторые исследователи (М. Г. Джанашвили, И. В. Абуладзе, П. И. Ингорква, А. А. Богверадзе) считают, что личности, упомянутые у Василия Зарзмели и Георги Мерчуле, вовсе не идентичны.

Стало быть, положение таково: с одной стороны, предпринимаются попытки идентификации исторических лиц, упоминаемых в «Житии Серапиона Зарзмели», с историческими личностями, упомянутыми в источниках IX—X веков («Житие Григола Хандзтели», Зарзмская икона Преображения); а с другой стороны, имеем сведение «Жития Серапиона Зарзмели», что Микаэл Парехели, наставник Серапиона, был учеником Шио Мгвимели.

Сторонники раннего датирования памятника отвергают указанную идентификацию исторических личностей, а приверженцы отнесения «Жития» к более позднему времени считают анахронизмом упоминание о том, что Микаэл был учеником Шио.

В частности, К. С. Кекелидзе полагает, что это сведение в «Житии Серапиона Зарзмели» явилось графическим искажением, допущенным поздними переписчиками, и что на месте Шио в подлиннике был Григол. Мы придерживаемся этого предположения К. С. Кекелидзе и приводим в пользу его свои аргументы.

Основной аргумент приверженцев ранней датировки «Жития» — мнимое ученичество Микаэла у Шио Мгвимели, на наш взгляд, в самом деле не выглядит непоколебимым и вполне допустимо счесть его анахронизмом, тем более, что это сведение Баоплий Зарзмели выдает не за достоверное, а за случайно услышанное.

Как мы полагаем, для хронологической локализации описываемых в произведении фактов нужно учесть и некоторые другие, на наш взгляд, весьма важные обстоятельства:

1. Языковой фактор (морфология, синтаксис, лексика).

В грузинской научной литературе бытует мнение, что дошедший до нас текст сочинения Василия Зарзмели по морфологии и синтаксису относится к числу произведений X—XI вв.² Однако для датирования памятника более важное значение име-

² Н. Г о г у а д з е, Вопросы текста и языка «Жития Серапиона Зарзмели», Филологические разыскания, т. I, Тбилиси, 1964 (на груз. языке).

ет леконческий материал. Это обстоятельство исследователями было упущено.

В «Житии» встречаются слова иноязычного происхождения.

Например, термин „მოჭრება“ — *moqreba* < „ოჭერი“ — *oqeri* (разоренный, запущенный). Этот арабский термин мог проникнуть в грузинскую речь либо непосредственно из арабского языка, либо через персидский³.

В произведении употребляются также термины, которые по своему происхождению являются среднеперсидскими: «ლალი» — *lali* («драгоценный камень»), откуда они и проникли в арабский язык⁴. Но ни в оригинальных, ни в переводных грузинских текстах этот термин не наблюдается до XII века («Витязь в тигровой шкуре»).

В памятнике «Житие Серапиона Зарзмели» встречаются и неизвестные по происхождению термины, например, «მანდილი» — *mandili* («платок»), которые не упоминались ни в одном памятнике письменности до XII века («Витязь в тигровой шкуре»).

Особый интерес представляют имена собственные, поскольку если вышеприведенные термины могут быть результатом деятельности переписчика, то менее вероятно, чтобы имена собственные подвергались таким изменениям. Например, „ბეშ-ჭებ“ — *Bešken*, ср. перс. *Pēšgīn*, арабск. *Biškīn*, арм. *Pešgen*, которое не встречается в источниках до XI века («Матианэ Картлисай»). Оно персидского происхождения, но по форме (с начальным «б» — *b*) ближе к арабской, чем к среднеперсидской или армянской формам. По F. Justi, ср. перс. *Pēšgīn* идет от др. иранск. *paīsa*, нов. перс. *pēšāh*, араб. *Biškīn*.

Некоторые имена собственные, употребляемые в произведении Василия Зарзмели, возможно, более раннего происхождения (Амазасп < др. перс. * *Напāzāspa*)⁵, но в грузинских источниках не встречаются до IX в. («Мокцевай Картлисай»). В сочинении же Василия они употребляются в огрузиневшей, более поздней форме („ამასპო“ — *Amaspo*).

³ М. К. Андроникашвили, Об арабских словах, проникших в грузинский язык через персидский, Труды ТГУ, 105, Серия филологических наук, 1965, стр. 306 (на груз. языке).

⁴ A. Sid di q i, Studien über die persischen Fremdwörter im klassischen Arabisch. Göttingen, 1919, стр. 1333, 1345; М. К. Андроникашвили, Очерки по иранско-грузинским языковым взаимоотношениям, т. I, Тбилиси, 1966, стр. 336 (на груз. языке).

⁵ F. Justi, Iranisches Namenbuch, Hildesheim, 1963, стр. 125; М. К. Андроникашвили, Очерки по иранско-грузинским языковым взаимоотношениям, стр. 423.

Некоторые имена собственные среднеперсидского происхождения, напр., „ბაჰლავნი“ — Bahlaundī, представлены здесь в новой (ближе к новоперсидской) форме (с конечным «ღ» — d). Древнейшей иранской формой этого слова является др. перс. Paṛθava, ср. перс. Pahlav, Pahlavān, новоперс. Pahlav, Pahlavān, арабс. Pahlavān, арм. Պահլավանի. Новоперсидские же слова не могли проникнуть в грузинский язык раньше начала IX века.

В памятнике встречаются имена собственные, которые возможно происходят от арабского, но в грузинских источниках до второй половины XII столетия почти не встречаются («ო» ia< „აჰაბა“ yaḥya).

В творении Василия Зарзмели упомянуты имена собственные — композиты, один из компонентов которых персидского происхождения (напр. „ლატავრი“ — latavri)⁶, и которые не засвидетельствованы в грузинских памятниках до XI века («Матианэ Картлисай»). В армянском встречается собственное имя, происходящее от грузинского Латаври⁷.

2. С нашей точки зрения, для хронологической локализации событий, отображенных в «Житии Серапиона Зарзмели», особый интерес представляет культ Преображения. Как известно из истории эртологии, Преображение господне, отмечающееся в народе 6 августа, на Востоке внедряется лишь с VIII века, а в Константинополе в VIII — начале IX века при императоре Льве Великом (886—912)⁸. В нашем памятнике подробно описано, как икона Преображения сопутствовала святым стцам — строителям Зарзмского монастыря, куда она и была водворена после завершения его строительства.

3. Социальная терминология (мамули «вотчина», эри «простолюдин») в «Житии Серапиона Зарзмели», по нашему мнению, также имеет позднюю семантику.

4. Усиление епископа Ацкурского и захват им даже светской власти в Самцхе, о чем повествует «Житие Серапиона Зарзмели», можно ожидать не в VI веке, когда не знаем наверняка даже того, существовала ли вообще Ацкурская епархия, а скорее в IX столетии, ибо возвышение Мацкверели с этого

⁶ А. Г. Шанидзе, Женские собственные имена в древнегрузинском языке с суффиксом -аври, сб. «Юбилейный». Тбилиси, 1968, стр. 12 (на грузинском языке).

⁷ Г. Ачарян, Словарь армянских собственных имен, т. 2, Ереван, 1944 г. (на армянском языке).

⁸ В. В. Болотов, Михайлов день, Почему собор св. архистратига Михаила совершается 8 ноября? Эртологический этюд, «Христианское чтение», ноябрь-декабрь, 1892.

периода видно и из других источников («Житие Григола Хан-дзтели»).

5. Термины куэкана — «страна», «край» и сопели — «страна, Вселенная, населенный пункт» в «Житии Серапиона Зарзмели» засвидетельствованы в новом значении, которое они приобрели в VIII—IX веках (И. А. Джавахишвили).

В пользу поздней датировки памятника, помимо приведенных аргументов, по нашему мнению, свидетельствует история феодального дома Бахлаунди.

Дело в следующем:

От упомянутого в «Житии Серапиона Зарзмели» рода Бахлаунди в дальнейшем образовалось две, а возможно и три новых фамилии: новых Чорчанели, Лаклаки и вероятно — Палавандишвили.

Феодальный дом Лаклаков впервые упоминается в XI веке, в надписи на образе Зарзмской божьей матери: «Пресвятая царица, будь заступницей пред господом и сыном его для всех нас Лаклаков: эристава-эриставов Мирриана и... Я недостойная, Евпраксия, мать Ск... (?) и Мирриана, украсила [икону]... дабы молились все Лаклаки за упокой души нашей...».

Другое ответвление рода Бахлаунди — новые Чорчанели также впервые упоминаются в поминальной записи (синодике) XI века. Высказанное в научной литературе соображение об отождествлении Чордванели и Чорчанели (К. С. Кекелидзе, А. А. Богверадзе) и о причислении к дому Чорчанели военачальника Торнике (X в.), одержавшего победу над Скляросом, разумеется, ошибочно. Чордванели — имя человека, а не фамилия, и оно не имеет ничего общего с Чорчанели.

Таким образом, идущие от рода Бахлаунди фамилии: и новые Чорчанели, и Лаклаки упоминаются в источниках лишь с XI века.

Совершенно исключено, чтобы Лаклак Бахлаунди, упоминаемый в «Житии Серапиона Зарзмели», был деятелем VI века, а дом Лаклаки образовался в X—XI столетиях. Исключено также, что род первых Чорчанели, упомянутый в «Житии Серапиона Зарзмели», пришел в упадок в VI веке, владельцами Чорчани стал дом Бахлаунди в том же веке, а Чорчанели вновь поднимаются лишь с X—XI веков.

Сомнительно, чтобы дома Лаклаки и новых Чорчанели сложились в VI веке, а сведение о них сохранилось только с X—XI веков. И в таком случае история фамилии Чорчанели растянулась бы от VI до XIII веков, а фамилии Лаклаки — с VI до XII веков, что также вызывает сомнение: в этот период фамилий с такой длительной историей не видно.

Род Бахлаунди сближают с X—XI веками также упоминаемые в надписях и поминальных записях этого периода фамилии

ные имена Лаклаков и новых Чорчанели: Сула, Иванэ, Мириан. С X веком этот род сближает также надпись в Зарзмской церкви, относящаяся ко времени, близкому к 979 году. В этой надписи упоминается участник похода против Скляроса — Иванэ Сулас-дзе. Что он из рода Бахлаунди и представитель одной из ветвей этого рода, вне всякого сомнения.

Упомянутый в «Житии Серапиона Зарзмели» Мириан Бахлаунди «великий мтавари» (вельможа), конечно, это не тот Мириан, которого упоминает Гиорги Мерчуле. Последний, по-видимому, был деятелем более позднего времени (однако отдаленность времен жизни этих двух Мирианов едва ли превышала по длительности одно поколение). Впрочем, оба Мириана несомненно происходят из рода Бахлаунди. К тому же ни один из них не правит и не владеет полностью областью Самцхе. Таким образом, рядом с ним в Самцхе остается место и для других «великих мтаваров» («вельмож»).

Итак, история дома Бахлаунди, на наш взгляд, окончательно решает вопрос о дате «Жития Серапиона Зарзмели» в пользу позднего его написания.

Во второй главе первой части на основании данных «Жития Серапиона Зарзмели» изучается социально-экономическая и политическая история Самцхе VIII—IX вв.

1. Экономика

Юго-западная часть Грузии — Месхети по своим природным особенностям подразделялась на две зоны. Одна из них — приморская зона, к западу от Арсианского хребта — включала Аджару, Шавшети и Кларджети; а другая, расположенная к востоку от него, включала Самцхе, Джавахети, Артаани, Кола и Тао (И. А. Джавახишвили).

Древнегрузинские источники содержат немало сведений о приморской зоне, ее климате, почве и сельском хозяйстве. Что же касается второй зоны, то сведения о ней скудны. Исключением является «Житие Серапиона Зарзмели», содержащее обильный материал по сельскому хозяйству раннефеодальной Самцхе.

Древняя Самцхе была экономически развитой областью. Этому способствовали ее климат, почва и особенно географическое положение. Через Самцхе пролегалли пути, ведущие в Аджару, Шавшети, Эрушет-Артаани, Джавахети и Картли. От Самцхе на юго-запад проходила дорога к Артаани — узловому пункту важных магистралей. В VIII—IX вв. большого экономического преуспевания достигло Кваблианское ущелье, о чем свидетельствует построение храма Зарзма, а также дворцов Гиорги Чорчанели в Занави и Чорчани.

По сведениям «Жития Серапиона Зарзмели», в Самцхе было развито полеводство. Об этом свидетельствует употребление терминов: „აგარაკი“ — aḡaḡaḡi („пашня“), „ყანობირი“ — qanobiri („поля“), „ორთოღი“ — orṭoḡi („обоюдоострая мотыга“), „წისკული“ — çiskyli („мельница“).

Наряду с земледелием большое значение в экономике Самцхе того времени имели скотоводство и охота.

Важное место в хозяйстве Самцхе занимало ремесло, непосредственно связанное со строительством монастырей, что и явилось той осью, вокруг которой разворачивается сюжет «Жития Серапиона Зарзмели». Произведение изобилует терминами, связанными с ремеслом: „შენებაჲ“ — šenebaj, „აღწენებაჲ“ — aḡ-šenebaj („строительство“), „ხურონი“ — xuroṇi, „გალატოზი“ — galatoz („каменщик“), „გალატოზთა გამგებელი“ — galatozta gamgebeli („глава каменщиков“), „ხუროთმოძღვარი“ — xuroṭmoḡḡvari („зодчий“) и др.

На основе данных «Жития» можно предполагать наличие торговых связей Грузии (в частности Самцхе) с Византией. Об этом свидетельствует упоминание в памятнике 305 золотых драхм, украшенных, по мнению К. С. Кекелидзе, изображением византийских императоров.

В отличие от предыдущих веков, византийские монеты, найденные на территории Грузии, редко датируются VIII—IX веками, т. к. в это время они вытесняются арабской монетой. Однако золотые, серебряные и медные монеты, хоть и в малом количестве, но все-таки были обнаружены. Кроме того, обладатель золотых драхм побывал в дальних странах, а византийские деньги тогда были в обращении как на Западе, так и на Востоке.

2. Социальное положение

ა) Социальная терминология

«Житие Серапиона Зарзмели» богато социальной терминологией, детальный анализ которой дает ясное представление о социальном строе раннефеодальной Грузии.

Во главе самцхийского края стояли представители класса феодалов разной степени знатности. Так, в сочинении встречаются „მთავარი დიდი და წარჩინებული“ — mtavari didi da çarçipebuli («великий и знатный князь») Гиорги Чорчанели и Мириан — сын Бешкена. Чорчанели «был великий и известный властелин, который всех превосходил богатством, количеством подданных и поместий, пределы которых были обширны и велики. У него было много дворцов и палат, которые находились в окрестностях Чорчани и Занави... он был владыкой той мест-

ности и обладателем всех ее окрестностей, и никто не мог противиться ему здесь».

Источником величия и могущества «мтавари» являлась феодальная собственность на землю. В произведении подчеркивается, что мтавари — обладатель агараки («пашни»), деревень. Зарзмский монастырь получил от него большие поместья. Гиорги обращается к одному из лиц: «Возлюбленный сын, будь путеводителем оим святым; пусть завтра с утра до вечера они обходят мои имения и, сколько они сумеют обойти, — дарю им».

Собственностью „მთავარი“-mtavari были вотчины, разного рода достаток, церкви, стада... Он владел фамильной усыпальницей, дворцами и палатами.

В произведении встречается термин «უფალი» — upali («владыка»). Гиорги Чорчанели был «владыкой», обладателем Чорчани, Занави и их окрестностей, где и помещались его дворцы.

В сочинении немало мест, свидетельствующих об экономическом могуществе великого властелина и владыки. Построение монастыря могло быть под силу только такому богатому феодалу. Единственное учреждение, для которого феодалы (хотя и не все) не жалеют своего имущества, — это монастыри. Постройка монастыря в уделе феодала считалась одним из показателей его славы и влияния. Иногда монастырь являлся собственностью владыки, как место молитвы и вечного упокоения.

Кроме великого властелина Гиорги Чорчанели, в Самцхе были известны также «прочие властелины», „სხუანიცა მთავარნი“ — sxwanica mtavarni, правда, не столь богатые, сильные и независимые.

Таким образом, в «Житии Серапиона Зарзмели» для обозначения высшего господствующего слоя феодального общества употребляется термин «მთავარი» (mtavari) в отличие от произведения Гиорги Мерчуле, где наряду с этим термином, встречается «აზნაური» (aznauri), по своему социальному значению в основных чертах совпадающий с термином «мтавари». Термин «მთავარი» — mtavari непосредственно связан с термином „ერის-მთავარი“ — erismtavari («обладатель крупной политической власти»). Последний, очевидно, выражал иное понятие по сравнению с „სხუანიცა მთავარნი“ — sxwanica mtavarni, которые столь многочисленны, что вряд ли каждый из них мог быть „ერის-მთავარი“ — erismtavari. Особого внимания заслуживает фрагмент «Жития», где в отдельности названы „სხუანიცა მთავარნი“ — sxwanica mtavarni и „მთავარი დიდი და წარჩინებული“ — mtavari didi da carçinebuli.

Здесь мтавари диди да царчинебули, по всей вероятности, подразумевает эрисмтавари.

В произведении повествуется и о феодалах третьей категории. Великий властелин Гиорги держит в своей свите двух близких к нему лиц, «приближенных к сюзерену», „საკუთარი“ — saḳutari, исполнителей его воли и пожеланий. Это вассалы низкого ранга, социально подчиненные владыке. Однако они сами «მთავარი» — mṭavari и к их советам порой прислушивается даже великий властелин. Термин „საკუთარი“ — saḳutari происходит от слова „კუთვნი“ — kṭvni, что означает служение, преклонение, заботу, уход. „საკუთარი“ — saḳutari первоначально должно было означать то, чему служат, преклоняются, о чем заботятся (И. А. Джавахишвили). С течением времени термин пополняется новым, социальным смыслом. В этом значении он употребляется уже в первом известном нам памятнике грузинской письменности «Мученичество святой Шушаники», а также в сочинениях Василия Зарзмели, Гиорги Мтацмидели, Гиорги Мцире и других.

В сочинении Василия Зарзмели в социальном смысле употребляется термин „წინაშემდგომელი“ — činašemdgomeli («вперед стоящие»). Стоя перед мтавари, они служат ему и вместе с ним принимают участие в разрешении разных вопросов. Цინაშემდგომელი — тоже древний термин. Он встречается уже в грузинском переводе евангелия, дошедшего до нас в списках IX—X вв., но, по языковым данным, относящегося к IV—V векам⁹.

В рассматриваемом источнике упомянуты также представители низших слоев общества. В этой связи интересен термин „ქუეყანის-მომეოი“ — kweqanis mokmedi («земледелец»).

Для обозначения представителей низшего сословия автор использует также термины: „კაცი“ — ḳaci («мужик»), „გლაკაკი“ — glaḳaki («едняк»), „ერი“ — eri («простолюдин»), „ყრმა“ — qṛma и „მონა“ — mona, которые в памятнике употребляются в значении «служилых». Вместе с тем „ყრმა“ — qṛma и „მონა“ — mona, как видно, выражают двоякую тенденцию развития: оба термина с течением времени стали обозначать как представителей господствующих высших и средних слоев (сравните с „ყრმა“ — qṛma и „მონა“ — mona „Витизя в тигровой шкуре“, в котором они выражают отношение вассала к сюзерену), так и низших

⁹ Две древние редакции грузинского евангелия по трем шатбердским рукописям (917, 936, 973 гг.). Издал А. Г. Шанидзе, Тбилиси, 1945, 011.

слоев феодального общества (например, „უჭბა“ — qтпа „феодально зависимый«).

б) Социальные движения

В этой же главе изучается социальная борьба населения Самцхе против церкви и монашества.

В грузинской историографии давно утвердилось мнение о том, что в эпоху раннего феодализма (IV—X вв.) феодальные отношения еще не охватили всех сфер общественной жизни, хотя уже существуют социально-экономические условия для развития подобных отношений. Одной из характерных черт раннефеодальной эпохи является существование пережитков предыдущих формаций, отмирание которых не произошло и не могло бы произойти на ранних стадиях.

Существование феодальных отношений подразумевает закрепощение производительных сил общества, однако этот сложный и длительный процесс не был завершен сразу. В раннефеодальную эпоху основная часть производителей хоть и была закрепощена, но наряду с этим не исключалась возможность существования и свободных производителей. На данном этапе еще встречаются пережитки первобытнообщинного строя—сельская община, процесс разложения которой зашел тлубоко, но полностью еще не был завершен. С течением времени уменьшается количество свободных общинников и за их счет увеличивается число феодально закрепощенных.

Однако сельская община не легко сдавала позиции: она ожесточенно защищала свои имущественные и социальные права.

Процесс феодализации сопровождался борьбой низших слоев общества против их закрепощения. Борьба началась в равнинных районах Картли, население которых страдало под двойным игом — господства собственных феодалов и иноземных захватчиков. Такое положение вызывало бегство населения в горные районы Восточной и Западной Грузии, а также в Южную Грузию, которая относительно лучше была защищена от арабов.

В грузинских нарративных источниках редки сведения о социальных столкновениях. Возможно, подобный материал содержали грузинские документальные источники раннефеодального периода, но, к сожалению, они почти не дошли до нас. Поэтому особенную ценность приобретают памятники, сохранившие сведения по этому вопросу.

«Житие Серапциона Зарзмели» является своего рода летописью не только монастырско-гражданской колонизации, но и классово-идеологической борьбы в Грузии (в частности, в Самцхе) IX века.

Это эпоха, когда церковь выступает в роли диктатора и стремится подчинить своему влиянию общественно-политическую жизнь страны. Подобное стремление ясно вырисовывается в «Житии Серапиона Зарзмели».

По-видимому, этим объяснялось противодействие местных жителей монахам—строителям Зарзмского монастыря. Население окрестных мест, надо полагать, сознавало, какими последствиями для него было чревато строительство монастыря. С течением времени церковь все более приобретала облик феодальной духовной организации. Очевидно, что неоднократные столкновения с монахами свидетельствуют о враждебности «крестьян» к духовенству. Следует отметить, что автор «Жития» является носителем идеологии правящих кругов и с этих классовых позиций употребляет в отношении представителей простонародья пренебрежительные выражения: «უკეთურნი» — uketurni («недобрые»), «ბოროტნი» — borotni («злые»), «ეშმაკეულნი» — ešmaķeulni («бесоподобные»), «შუღოთის—მოყუარებნი» — špulis—moqwa-geni (склонны к мятежу, букв. «тяжелюбы») и др.

3. Политическое положение

В этой связи «Житие» содержит обильный материал, но особое значение имеет один фрагмент, в котором говорится, что после смерти Георги Чорчанели, когда в его владениях начались «волнения имущественного характера», епископ Ацкурский—Георги Шуарткелли, происходящий из знатного рода, «взял в руки свои управление Самцхийской областью, умиротворил, как следовало, удел свой и завладел всем наследством и всеми церквями враждовавших между собою».

Как выясняется, в Самцхе в эту пору нет сильного светского феодала. Наследники Бешкена Бахлаунди, представители одного из наиболее могущественных феодальных домов, ослабили друг друга ожесточенными и длительными междоусобицами. Возможно, этим и следует объяснить вмешательство Ацкурского епископа в политическую жизнь Самцхе.

В этой же главе проведена источниковедческая работа по установлению исторических лиц, а также всех имен собственных, упомянутых в сочинении Василия Зарзмели, выяснен ареал распространения этих имен и выявлены их параллельные формы в армянском, фехлевийском, новоперсидском и арабском языках.

4. Историческая география

Если грузинские нарративные источники содержат указания на некоторые географические пункты, расположенные в 200

Самцхе, то существование целого ряда населенных местностей известно лишь благодаря «Житию» (Бобха, Цхроча, Умца, Дзиндзе, Утквиса, Занави, Чорчани и др.).

Сведения «Жития» позволяют локализовать значительные населенные пункты Самцхе, часть из которых, исходя из «Пространного реестра Гюрджистанского вилайета», в XVI веке уже не существовала (Дзаргуа, Бобха), остальная же часть существует по сей день (Чорчани, Занави). Местность, которая в IX веке по данным «Жития» являлась лишь охотничьим угодьем (Цхроча), в XVI веке была уже густо населена. «Житие Серапиона Зарзмели» значительно восполняет пробелы в исторической географии Самцхе.

«Житие» содержит интересный материал также по административно-географической терминологии. В этой связи привлекает внимание употребление в памятнике таких терминов, как „ქუეყანა“ — kweqana, „სოფელი“ — sopeni, «დაბა» — daba.

В значении крупной территориальной единицы — «страны», «края» — Василий Зарзмели употребляет термин „ქუეყანა“ — kweqana. Однако тот же термин используется и в его первоначальном значении, когда он выражает одно единственное понятие «земля».

Термин „ქუეყანა“ — kweqana в смысле «страны», «края» в произведении Василия Зарзмели встречается 6 раз, а в первоначальном — 5 раз. Как известно, указанный термин приобретает новое содержание с VIII века (И. А. Джавахишвили).

До этого единственным словом, обозначавшим понятие — «страна», «край», было „სოფელი“ — sopeni.

Если в грузинских оригинальных памятниках до IX века термин „სოფელი“ — sopeni обозначал «страну», «край» и «Вселенную», то с этого времени он употребляется также как terminus technicus — в значении населенного пункта. В нашем памятнике в этом смысле используется также термин «დაბა» — daba.

В «Житии» «დაბა» — daba, как термин, обозначающий населенный пункт, употребляется 6 раз, а „სოფელი“ — sopeni — 4 раза. Последний используется и в значении «Вселенной».

Параллельное употребление терминов „ქუეყანა“ — kweqana и „სოფელი“ — sopeni как в первоначальном, так и в новом значении позволяет высказать, на наш взгляд, интересное предположение: «Житие» было создано именно в ту эпоху, когда указанные термины еще использовались в первоначальном значении но вместе с тем все чаще употреблялись и в новом смысле.

В заключительном разделе освещается вопрос о значении памятника «Житие Серапиона Зарзмели» для истории грузинской письменности, древнегрузинского права и истории искусства.

В результате подробного анализа «Жития» приходим к выводу, что сочинение Василия Зарзмели проливает свет на многие чрезвычайно важные вопросы исторического прошлого Грузии. Являясь своего рода летописью, оно занимает видное место среди исторических источников раннефеодальной эпохи.

Во второй части дается критическое издание текста творения Василия Зарзмели — «Житие Серапиона Зарзмели», снабженного указателями личных имен и географических названий, а также обширным словарем.

- აგარაკ-ი სახნავ-სათესი ადგილი. უმთავრესად სათემო მიწების გარეთ დარჩენილ და კერძო განკარგულებაში მოქცეულ მიწის ნაკვეთებს აღნიშნავდა [Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии, Тб., 1959, გვ. 414]:
 „...მდიდრად მიეცა ყოველივე უხუებით: აგარაკნი თავისუფლაბით და საქონელი მრავალფერი“ 177,8
- ადვილ არაძნელად, იოლად, მსუბუქად:
 „...რომელმან ძნელოვანნი ადვილ ყენეს“ 160,25
- ადრე მალე: „...ადრე იხილო მისაგებელი კაცთა ამთ შფოთის-მოყუარეთა“ 167,31
- ადონი ბულბული: „ხოლო ოქროს აედონი ეკლესიისაჲ პავლე კმობს“ 150,25
 [იგულისხმება პავლეს მკვერმეტყველება]
- ათორმეტ-ი 12: „ხოლო არს სახელი ადგილისა მის უმწაჲ, რომელი შორავს ათორმეტ მილიონ“ 171,7
- აღაბასტრ-ი კირქვის ერთი სახეობა; მისგან გამოთლილი ქურჭული: „...ნუ გარემიქცევ ალაბასტრისა უღირსთა ბაგეთასა“ 186,17
- აღმურ-ი ნისლი, ბურუსი: „...ჭირით და შრომით დაყოვნებულნი, ვითარცა სიზრქით აღმურიისათ“ 163,12
- ამათვითარ-ი ამათი მსგავსი: „ამათ და ამათვითართა ურთიერთას იტყოდეს ყოველნი იგი“ 175,15
- ამაო ფუჭი, უჭმი, ტყული: „...არა ტულ და ამაო არს გზაჲ იგი“ 156,33
- ამბორის-ყოფა კოცნა: „...მაშინ ცრემლით მოეხვა და ამბორის-ყოფა და ფერკთა მის წმიდისათა“ 165,32
- ამბოხ-ი შფოთი, არეულობა: „...ბირებითა ეშმაკისათა იქმნა უწესოა ამბოხი“ 177,22
- ამენ ნამდვილად
- ამიერ აქედან: „...ამიერ კულად ვიყრათ ნეშტი იგი თხრობისაჲ“ 175,17
- ამინ: „...აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ“ 186,33 ნ. ამენ
- ანგელოზ-ი მოციქული, მგვლინებულო, ღვთის მცნებათა მმტანი: „...ხილვაჲ ანგელოზისაჲ იხილა ღამესა ამას“ 162,8
- ანდერძ-ი დანაბარები: „...ტკბილი ანდერძი წარმოთქუა და ყოველი ყოფადი წინაჲსწარ მოუსწავა“ 173,32
- ანთრაკ-ი ქვა (ძვირფასი): „...ოქროსა, ვეცხლსა და თუალთა ანთრაკთა“ 154,25
- ანუ ან: „რამ არს იმიერით ქელთა ამთ ტყიანთა, ანუ სიმაღლე დიდისა ამის მთისაჲ“ 164,22
- არარა არაფერი: „...თვნიერ საღმრთოჲსა კურთხევისა არარაჲს მკადრე ვართ“ 168,5
- არე ადგილი: „...და არეთა მათ ეშენა სახლი“ 157,24
- არღაოდეს აღარასოდეს: „...სხუჯა მუღლისა შეერთებჲა არღაოდეს თავს-იდეა“ 176,32
- არღარა აღარ: „...სამოსელი ჩუენი ყოლად არღარა იყო“ 166,34
- არცაღა არც: „...არცაღა თუ კული იპოოს ადგილისა მის“ 167,34

ახეულად ასჭერ მტტი: „...ამისსა შემდგომად კუალად არა ოდენ ასწილ, არამედ უმეტესსა რტო-განრთხმით გარდაფენილბაჲ ოცდაათეულად, სამოცეულად, ასე ულად“ 153,22

ახო სხეულის ნაწილი: „...ყოვლითურთ დაბძარულ იყვნეს ასონი ჩუენნი“ 165,31

აღატყუე: „აღატყუე ყრუჲ იგი ბუტყჳ“ 174,35 ნ. აღტყუება

აღჯნება დანთება: „...და აღაგზნეს ცეცხლი“ 157,28

აღდგომა წამოდგომა: „...მოველით აღდგომასა ყოველთასა“ 159,10

აღება ახდა: „...აღვადე საფლავსა მისსა, რომლისა მიერ გამოკდა სული სულნელებისაჲ“ 185,1

აღვება აესება: „...ღმრთის-მსახური იგი შიშითა და სიხარულითა აღივისო“ 168,12

აღზუავება გაამაყება, გაამპარტავენება

აღთუალულ-ი აღრიცხული, დათვლილი: „და ვითარცა გარდაქდა წელიწადი შვად აღთუალული, დასცხრეს და დაღუმნეს ყოველნივე შფთონი“ 177,36

აღკაშვა მომზადება: „...აღეკაზმა და აღილო მკირედი რაამე ველოგიაჲ“ 159,26

აღმავალ-ი ამავალი: „...აღმავალნი კუალად გვხილნეს ძმათა მათ, მოგუეგებნეს“ 166,27

აღმოცენარე ამომდინარე: „...აღმოსავალით ბორცუსა მას წყალი აღმოცენარე“ 157,1

აღმასრულებელ-ი შემსრულებელი, ამსრულებელი: „...ბრწყინვალედ შესხმისა ღირს არიან მოყუარენი ღმრთისანი და აღმასრულებელნი სიღმრთოთა მცნებათა მისთანი“ 150,3

აღმოუწაროდა წყაროსავით მოედინებოდა: „...ვითარცა მდინარე ედემისა აღმოუწყაროდა“ 160,5

აღმოშობა აღმოცენება, დაბადება: „...არა დააკლებს მადლი სულსა აღმოშობად შეილთა...“ 151,16

აღმოშობილ-ი ამოსული: „...ვითარცა

სიზრქით აღმოურისათ, ანუ სიღრმით უყისათ აღმოშობილი“ 163,13

აღმოცენება დაბადება, წარმოშობა: „...რომელი-იგი აღმოცენდა ქევისაგან შუარტყლისა“ 171,33

აღნადგინებ-ი ვახში, სარგებელი, პროცენტ: „...მართუნ აღნადგინებითურთ განმყოფელსა მას მადლთასა“ 178,21

აღორძინება გარდა, გამრავლება: „და სხუთ აღორძინდით და განმრავლდით და განავსეთ ქუეყანაჲ“ 151,20

აღრევა მღელვარება: „...იხილა აღმოსავალით კერძო ქედსა ზედა მას ტბაჲ აღრეული ლალითა“ 164,4

აღსარება აღიარება, აღთქმა, მართლის თქმა

აღსლვა ასვლა, დაბრუნება: „...პირველსავე სიტყუასა აღვიდეთ“ 175,18

აღსრულება მოკვდომა: „...აღესრულია მამაცა ამათ ნეტართაჲ“ 153,13

აღსრულებულ-ი შესრულებული: „...სასწულთა დიდთა მის მიერ აღსრულებულთა...“ 154,20

აღტყუება სიტყვის თქმა, ამეტყველება

აღტყუეღვა ტაშის შემოკერა: „და ყოველთა აღიტყუენეს ჭელნი სიხარულითა“ 180,29

აღუარება: „...კაცი იგი ია შეუერდა წმიდასა და ღმრთისა მადლობასა აღუარებდა ხილვისათვის ჩუენისა“ 164,14 ნ. აღსარება

აღუზუავებელ-ი: „...იყო წმიდაჲ იგი მდაბალ და აღუზუავებელ“ 174,3 ნ. აღუავება

აღჩინება, აღჩენა შექმნა, მოჩენება: „...ფრიად მძიმედ აღმოჩნდა ბრძანებაჲ ესე“ 155,7

აღძრულ-ი ასული: „...სიმაღლესა ცისასა აღძრულნი“ 156,5

აღწევნულ-ი მიწევნული: „...სიმრავლე ძმათა სიმრავლედ დიდად აღწევნულად ...იხილა“ 176,16

აღქდომა ასვლა: „...აღაგზნეს ცეცხლი, და ვითარცა აქდა კუამლი დიდძალი“ 157,29

აწ ეხლა: „ხოლო აწ პირველსავე შე-
ვეხნეთ თქუმაღ“ 163,7
ახალი სჯული ახალი აღთქმა: „...სასო-
ვებითა განმტკიცებულთა ძუელისა და

ახლისა სჯულისა წმილათა ისწა-
ვის მოთმინებაჲ“ 151,2
ახა ესერა აი (ითქმის I პირთან მღებ-
რე საგანზე): „აჲა ესერა მე
თქუენ თანა ვარ“ 151,19

ბ

ბაჲა palma palmus, ფინიკი:
„...იყო კედელსა ეკლესიისასა რტოჲ
ბაჲაჲასაჲ“ 172,35
ბეჲედ-ი: „...იპოვა ყოლად შეუძრე-
ლად ბეჲედ ი“ 183,34
ბეჲე-ი: „...მძიმე არს... დადებად ბეჲე-
თა ჩემთა ტყრთი ძნიად სატყრთავი“
180,3
ბირება აღძვრა: „...ბირებითა ეშმა-
კისაჲთა იქმნა უწესოჲ ამბოხი“ 177,22
ბოროტ-ი ცული, საძაგელი: „...იუვენეს
ყოელითურთ მკეცებრივ, უწირავ და
ბოროტ“ 156,23
ბორცუ გორაკი: „...ქმნეს ტალავარი
მახლობელად ბორცუსა მის“
157,28

ბრძანება თქმა: „...რაჲამს-იგი უბრძა-
ნებდით კაცსა მას, რომელი თანა-
მოგზაურ გუჲქმნა“ 167,30
ბრწყინვა 1. ელვარება, ნათება: „...არა
ესრეთ ბრწყინვენი“ 160,34; „...კან-
ღელი იგი იოვანესი ბრწყინვი-
და“ 159,31
ბუნება თვისება: „...უზეშთაეს კაცთა
ბუნებისა არს ბრწყინვალეობით
წარმატებაჲ ცხოვრებისა შენსაჲ“
186,1
ბჲე მთავარი შესავალი, კარიბჲე:
„...ლოცვაჲ მიმახლებელი არს
ღმრთისაჲ და ბჲე სასუფეველისაჲ“
179,15

გ

გალატოზ-ი კალატოზი: „...თანა-შემწედ
აქუნდა გალატოზ“ 183,25
გამომყვანებელი-ი მშობელი: „...ღეღაჲ-
ცა, ნათლად გამომყვანებელი
მათი, მიიყვალა“ 176,31
გამოსახვა გამოხატვა: „...მამამან სერა-
პიონ სახე პატრონისა ჩუარისაჲ გა-
მოსახა“ 159,7
გამოსახული-ი გამოხატული: „...იწყეს ეკ-
ლესიაჲ იგი, წინაჲსწარ გამოსა-
ხული წმიდისა მიერ“ 183, 21
გამოქანდაკება კვეთით გამოსახვა: „...გა-
მოქანდაკებით ქადაგებს“ 184,12;
„...გამოქანდაკენა ჩუარნი ლოდ-
თა რათმე ზედა ღიდ-ღიდთა“ 164,1
გამოდება გამორთმევა: „...გამოულო
კელთა მისთა“ 173,2
გამოცდა გამოძიება: „...გედგონ საწუმ-
ისი დაღვა გამოცდად საქმეთა“
169,28

გამოცხადება ჩვენება, გამოჩენა:
„...ცხოვრებაჲცა ღმრთის-მსახურისა
გიორგისი უმეტეს გამოცხადენს“
171,30
გამოწულიღვით დაწერილებით, ზედმი-
წვენიით: „...გამოიკითხა გამოწუ-
ლიღვით ყოველი საქმე მისი“
158,16
გამოქლმა ამოცლა: „...აღვალე საფ-
ლავსა მისსა, რომლისა მიერ გა-
მოქდა სული სურნელებისაჲ“ 185,1
გამოქსნა შევლა, გადარჩენა: „სულთა
მრავალთა გამოქსნელად“
155,21
გამოქურვება გაწმენდა: „...რაჲამს გა-
მოიქურვენ და განწმენდნ“
160,35
განწვევა განკრთობა: „...განვიბნიე-
ნით ძლიერისა მისგან ზარისა და
შთამოვედით“ 167,22

განბრძნობილი-ი განსწავლული: „...ქრის-
ტეს მიერ განბრძნობილი ნა-
განო“ 170,36

განბრწყინებულ-ი გაელვარებული, გა-
ნათებული: „...მოწაფენ ვართ ნიშთა
და სასწაულთა მიერ განბრწყინ-
ვებულ ისა მიქაელ პარებელისანი“
158,23

განბნევა აშლილობა: „...განვიბნიე-
ნით ძლიერისა მისგან ზარისა და
შთამოვედით კაცისა ამის“ 167,22

განგება 1. განზრახვა: „...რამეთუ გან-
გებითა რაჲთმე საღმრთოჲჟოჲ
მიფარულ არს“ 152,1

2. წესი: „...სრულ იქმნა ეკლესიაჲ
და შეიძკო ყოვლითა განგებითა“
171,10

3. განმართვა, განწესება, მართვა:
„მოვიდოდა ჟამითი-ჟამად ძმისა თვისი-
სა თანა და ისწაებენ ყოველსავე გან-
გებასა მონასტრისასა“ 176,9

განგებულება ზეციერის გადაწყვეტი-
ლება: „...ესე განგებულებაჲ
იყო საღმრთოჲ“ 169,36

განედლება აყვავება, ამწვანება: „...დაპ-
ნერგე ესე მახლობელად ეკლესიისა,
და უკუეთუ განედლდეს, უწყყო-
დე ქეშმარიტად, რამეთუ ნაყოფი-
რებაჲ არს ადგილისა მის“ 173,1

განედლებული-ი აყვავებული, ამწვანებუ-
ლი: „...რტოჲ ბაჲაჲსაჲ განქმელი
ფურცლის-მშობლად გამოაჩინა მსგავ-
სად განქმელისა მის ქელისა, რომელი-
იგი განკურნა უფალმან, და აპრონის
მიერ განედლებულ ისა მის
კუერთხისა“ 175,9

განწავება შერევა: „...იწდიეს ღვწო, და
სულიერი და კორციელი სიხარული
განწავეს“ 172,29

განთევა გათევა: „რამეთუ გან-რაჲ-
ათიეს ღამე იგი“ 162,17

განთიად: „...ხვალე განთიადით გან-
ვიდრე მწუხრამდე“ 161,33

განთესება განჩინება: „...ყოველივე, რა-
ჲცა აქუნდა, და მამული და ყოველნი
ეკლესიანი და მონაგები მისი დასა

მისსა შექვედრა და შევილთა მისთა
საყუთრებით განუთვსა“ 176,36

განთქუმა 1. თქმა: „...ყოველი იგი კრე-
ბული დიდად განთქუმიდეს“
169,3 გაიძახობა

2. გასმენა, მოფენა: „ხოლო გა-
ნითქუნა რაჲ, ვითარმედ ესევი-
თარნი ესე კაცი ესრეთ აღაშენებენ
ეკლესიასა, იწყეს სახედ მღინარისა
მოსლვად“ 170,29

განკაცება კაცად გახდომა: „...გეტყვს,
რაჲთა ცხოველი ხატი განკაცებო-
სა მისისაჲ იტვრთო და ეგრეთ გან-
ხვდეთ“ 155,17

განკითხვა ძიება, გამოკითხვა: „...მოწ-
ლედ განკვკითხვიდა და განგ-
ვიხივია ჩუენ“ 165,27

განკვრება 1. საკვირველება, საოცრე-
ბა: „...განკვრებაჲ რაჲმე და-
ეცა და ალიტაცა“ 154,32

2. შიში, შეძრწუნება, შეშფოთება:
„...ხოლო იგინიცა განკვრდეს“
158,6

განკვრების დაეცა: „...რომელთა ესმა,
განკვრებაჲ დაეცა, ზარი
განქდა“ 168,10

განკრთომა შეძრწუნება: „განკვრ-
თა უკუე კაცი იგი“ 158,6

განკურნება განმრთელება: „...რტოჲ ბა-
ჲაჲსაჲ განქმელი ფურცლის-მშობლად
გამოაჩინა მსგავსად განქმელისა მის
ქელისა, რომელი-იგი განკურნა
უფალმან“ 175,8

განმგე გამგებელი: „...კაცი იგი კეთი-
ლი ყავთ განმგე ყოვლისა“ 183,19

განმგებელი-ი ზედამდგომელი: „...გან-
მგებელი იყო ყოველთა საქიროთა
სამსახურთა მონასტრისათა“ 183,19

განმღეველი-ი გამაძევებელი: „...სენთა
და უძლურთა განმღევენელად“
155,20

განმზადება მოწყობა: „...რაჲთა განპ-
მზადებდენ გზათა“ 159,29

განმზადებულ-ი მოსალოდნელი: „...წმი-
დათათვს განმზადებულსა ნე-
ტარებასა“ 159,11

განმარტვლება მრავლად ქვეყნა; გაზრდა, გახშირება: „...განმარტვლად ეს სიტყვს-გებანი ურთიერთას“ 177,25

განმსტრობა, განმსტრობა მოხილვა: „...განმსტრობის რამე და განიცადეს...“ 156,12

განმყოფელ-ი გამანაწილებელი: „და ესრეთ დღითი-დღე შესძინებდეს ტალანტსა, რათა მიართუნ აღნადგინებითურთ განმყოფელსა მას მადლთასა“ 178,21

განება გაპობა, განკვეთა: „...ღმერთმან, რომელმან უბრძანა მოსეს კურთხითა განებება ზღვსაჲ“ 160,23

განახება განაყოფიერება, გასუქება: „ესრეთ რაჲ შუა წარტდა სიმრავლე წელთაჲ და სიბერითა კეთილითა განპოხნეს“ 178,22 ღრმად მოხუცდნენ

განრომა გადარჩენა: „...გარბანული და ორნი იგი ძმანი, რომელნი დანთქმასა ტბისასა განერჩენეს, იკურთხნეს მონაზონად“ 170,12

განრომილ-ი თავდახწეული: „...კაცნი იგი ქირისა მისგან განრომილნი თვთ წარმოიტყოდინა“ 168,22

განხვენება დასვენება: „...შეუქედა, რათა მცირედ განისუენოს შრომისა მისგან“ 163,16

განხაკრომელ-ი შემამრწუნებელი, შემაშფოთებელი: „...ასოსა მას თესლმცენარესა წარსცევს ორნი ქვანი განსაკრომელნი სიღლითა“ 181,15

განხატვალ-ი ხითათი: „...შფოთნი და განსაცთელნი შემთხუევად არიან ადგილსა მას“ 177,16

განხლვა 1. წასვლა: „...ხატი განკაცებისა მისისაჲ იტვრო და ეგრეთ განხვდეთ“ 155,18

2. გარდაცვალება: „...იცილა ეამი განსლვისა თვისისაჲ“ 172,5

განსმუნა ამბის მოღება: „...რამეთუ განსმენილ იყო მოსლვაჲ ჩუენი ყოველთა მათ სანახებთა“ 163,17

განხუნება 1. დაწყნარება, დამშვიდება, დაცხრობა: „და ვითარცა გარდაცდეს

ორნი დღენი და განვისუენეთ, მესამესა დღესა იწყო დიდმან მიქაელ“ 172,14

2. მოსვენება: „...მოვედით ჩემდა ყოველნი მაშურალნი და ტვრთმიმენი და მე განვისუენო თქუენ“ 179,3

განხვავლა გაწვრთნა, დარიგება, სწავლა, სწავლის მიღება

განხვავლულ-ი: „...განხვავლულნი იგი მოწათენი მყის წარავლინნეს ქუეყანად სამცხისა“ 154,34 ნ. განხვავლა

განუგებლად წარუბართავად: „...საღმართოჲსა ძალისა განუგებელად არა არს საქმე ესე კაცთაგან“ 161,20

განფენა მიმოფენა, გავრცობა, გავრცელება: „...ეგრეთვე მოფენების ყოველთა თითოეულად განფენა მადლთა“ 151,11

განქარება გაქრობა, გაფანტვა: „...შფოთნი რამე შემთხუევად არიან ეამ რაოდენმე, ხოლო თუ უნდეს ღმერთსა, ადრე იქმნას განქარებაჲ მათი“ 173,23

განყოფა გაცალკეება: „...ვერღარა განვყავთ აღმუნებაჲ იგი მონასტრისაჲ, რომელი სახელად იოვანესსა აღაშენა“ 176,11

განშორება გაცლა, წასვლა: „...ვითარცა იგი განგუეშორა და წარმოვიდა. ჩუენ შთამოვედით“ 165,23

განშუება ხარება: „და ვითარცა იხილეს ურთიერთას დიდმან მიქაელ და სერაპიონ, განიშუეს“ 172,11

განჩინება განწესება: „ხოლო წმიდამან მან განაჩინა წესნი და კანონნი საეკლესიონი“ 171,19

განჩინებულ-ი განწესებული, დაღვნილი: „...შეუძლებელ არს ჩემგან, რათამცა არა მივედით ადგილსა მას განჩინებულსა“ 166,9

განცდა 1. დანახვა, შეხედვა, ცქერა: „...განმსტურეს რამე და განიცადეს“ 156,13

2. გაგება: „...მოვიდა მუნ ღმრთისმსახური იგი გიორგი და განიცადა ყოველი საქმე მათი“ 170,34

განცხადება გაოცება, შეერთობა: „...და-
ეცა განკრეხება წმიდასა მას და მყო-
ვარ ეამ დგა განცხადებულნი“
173,19

განცხადებულად ნაძღვილად: „...გან-
ცხადებულად წარმოუჩინოთ სი-
ყუარულსა თქუნესა“ 157,9

განძლიერება გამხნელება, ნუგეზის ცემა:
„...ხილვად ანგელოზისა იხილა ღამე-
სა მას, რომელი განაძლიერებ-
და“ 162,9

განწესებულ-ი დაწესებული, განჩინებუ-
ლი: „მერმე წართქუნეს განწესე-
ბულნი ფსალმუნნი ეამსა ცხრაემი-
სასა“ 172,27

განწმედა განწმენდა, გასუფთავება: „...რა-
ეამს გამოიქურენენ და განწმდენ“
160,35

განწყობა განზადება: „და განაწყო-
კრებული იგი განგებითა საღმრთო-
თა და ღრიალ შუენიერითა, ვინაჲცა
დღესა მეშვდესა... მცირედ დასწეულ-
და და მიწვა ცხედრად“ 180,10

განკაბუტებულ-ი გაახალგაზრდავებული:
„ხოლო დღესა მეხუთესა აღდგა, ვი-
თარცა ახალ განკაბუტებულნი“
180,13

განკაბა გაკობა: „...მოიწია კაცი ვინმე
ყოლად განკმელი, რომელი ღრიალ
რამე სასტიკებით განიკრებოდა
ტივილსა სიმძაფრითა“ 181,11 მძაფ-
რი ტივილით იქლავებოდა

განხარება გამხიარულება: „...წმიდათა
მათ განიხარეს ღრიალ“ 162,6

განხილვა ხედვა, დათვალიერება: „...მო-
წულედ განგკითხვიდა და განგ-
ვილი ვიდა ჩუენ“ 165,27

განხუმა გახსნა: „...ვედრენეს წინა-
მძლუარსა გიორგის, რამათა განეხუ-
ნენ კარნი ეკლესიისანი“ 183,2

განქმელ-ი გამხმარი: „...რტომ ბაჲაჲ-
საჲ განკმელი ფურცლის-შობ-
ლად გამოაჩინა“ 175,7

გარდამოღინება გადმოღვრა: „...სიტყვისა
წილ ცრემლთა სიმრავლე გარდა-
მოაღინა“ 155,22

გარდასუენება მირთმევა: „...გარდა-
სუენეს ჭუარი იგი, ვითარცა უწ-
ყებულ იყო მამისა გიორგისდა“
183,32 ნ. ხუენება

გარდაცემა გადაღინება: „...იხილვებოდა
მდინარე იგი, რამეთუ არაღრა იტე-
დეს ადგილნი თვისნი, რამეთუ ყო-
ვლით კერძო გარდაეცა პრღვე“
167,25

გარდაქლომა 1. ჩამობტომა: „...ვინაჲცა
გარდაქდა საქედარსა“ 159,32

2. გასვლა: „და ვითარცა გარდაქ-
დეს ორნი დღენი და განვისუენეთ“
172,13

გარეგან გარეშე: „...არას ვიტყვთ გა-
რეგან ქეშმარიტებისა“ 159,12

გარე-მიქცევა მორიდება: „...ნუ გარე-
მიქციევი ალაბასტრსა უღირსთა
ბაგუასა“ 186,17

გარემო 1. ირგვლივ, გარეშემო: „...გა-
რემო სანახებნი მათ არეთანი“
168,14

2. შემოზღველი: „და შემოკრება სიმრავ-
ლე გარემოთა მონასტერთა და
სოფელთაჲ“ 180,25

გარე-უკუ-მოქცევა უკან მობრუნება:
„...გარეუკუ-მოგუაქციენეს და
პირი იგი ზღვსაჲ მის დასავალით
წილ-ვლეთ“ 165,4

გარე-უკუ-ქცევა გატრიალება: „...ნუ
ოდეს დამივიწყებ და ნუცა გარე-
უკუნაქციევი... პირსა შენსა“ 185,35

გარე-შეწერით გარს შემოვლით: „...ჩუენ
გუენება, რამათა გარე-შეწერით
შემოვლით სიმგრგულე მათ ადგილ-
თაჲ“ 162,29

გარნა 1. მხოლოდ: „გარნა ვიტყოდით
ზოგს-რამე შეკრებულთა ცხოვრებისა
მისისათა...“ 152,5

2. მაგრამ: „...საქმე ესე ღრიალ შე-
უძნდა იოვანეს, გარნა ვერ მკად-
რე იქმნა წინა-განწყობად ორთავე მათ
ბრძანებასა“ 175,36

გასრულება დასრულება: „და იყო ვი-
თარ გასრულდა საკრებლამდე,
გამობატეს თვთ მიქაელცა“ 184,14

გება 1. შეძლება: „...ვიერ ეგებ ის მისი უშუერებით და უნდლო წარწყმე-
და...“ 153,1 არ შეიძლება

2. დგომა, ყოფნა: „...კუალად ეგო
შუე ადგილსა მას სიტყვსაებრ წმიდი-
სა“ 166,31

3. დაბრუნება: „...კუალად ეგო აღ-
გილსაეე თვსსა“ 175,4

გზა-ყოლა გაყოლა, გაცილება: „...გზა-
-ქყე წმიდათა მათ“ 161,32

გლახაკ-ი 1. ღარიბი: „ნეტარ იყვენ
გლახაკნი სულითა“ 150,8

2. სოციალური ტერმინი საზოგადოე-
ბის დაბალი ფენის აღსანიშნავად:
„...ნაწრომისაგან მათისა მდიდრად
ზრდიდეს გლახაკთა...“ 152,29

3. უქონელი: „...გლახაკთა სიმ-
დიდრეთ“ 186,8: „...წუ, წმიდაო მა-
მაო, ადგილსა ამას, რამეთუ მაღალ
და ცივ არს, და ძმანი ესე შიშუელ
და გლახაკ“ 169,26

გლოვა დატირება, გოდება: „ესე რაჲ
ესმა, ვითარცა შეპგევანდა, დიდად იწ-
ლოვა“ 176,21

გმობა შეურაცხ-ყოფა, გინება, ლანძღვა,
ძრახვა: „ვიინაჲ იხილა ვინმე იგი ესე-
ვითარითა სახითა ზუავემან და სილა-
ლითა შეპყრობილმან, იწყო გმობად
წმიდისა მის“ 174,9

გონება 1. მიჩნევა: „...საოცარ რაჲმე
ჰგონეს საქმე იგი“ 158,27

2. გული: „...წმიდამან მან მადლობით
მითუალა კეთილი იგი გონებაჲ
მისი“ 163,23

3. ფიქრი: „რამეთუ ვჰგონებ, რო-
მელ არცაღა თუ კუალი იპოოს აღ-
გილისა მის“ 167,34

გორვა ბრუნვა, ტრიალი: „...დაეცა კა-
ცი იგი... საშინელთა პეროოდა და
გორვიდა“ 174,18

გრძნობა შეტყობა: „ხოლო კაცმან მან
ვითარცა აგრძნა, ვითარმედ არა
უტყვებენ ნებისაებრ მისისა, მაშინ
აღილო ეელოვია“ 182,29

გუამ-ი სხეული, ტანი: „...ქუეყანისან
გუამისა მის წმიდისა შეხებითა
სენთა და საღმობათაგან კსნილნი მად-
ლობასა და თაუანის-ცემასა შესწირ-
ვიდეს“ 180,32

გუელმოდა: „და ვითარცა ვიხილეთ ყო-
ველთა, გუელმოდა ყოველთა მის
თან“ 185,22 ნ. ლმობა

გულუბა 1. დაპირება, ნდობა, განზრახვა:
„...რომლისა ქსენებაჲ მრავალგზის
ეგულეების სიტყუასა...“ 153,7

2. ხილება, ჭერ-ჩინება, ნდობა, ზრახვა,
აზრად ქონება: „...სადა ეგულებო-
და აღშენებაჲ მონასტრისაჲ...“ 156,10

გულუბება ნდობა: „ხოლო შეუდგა სას-
წული სასწულსა, რომელსა ეგულ-
ეების თქუმაჲ“ 173,14

გულსქმის-ყოფა გონიერება: „...ჭერ-
არს გულსქმის-ყოფით-რე
სმენაჲ“ 177,13 ნ. რე

გულპყრობილ-ი მხნე: „გულპყრო-
ბილ იყავ, შეილო“ 155,14

გულსავსება კმაყოფილება: „და გულ-
სავსებით მეცნიერ იქმნეს“ 156,33

გულსავსე-ყოფა დარწმუნება, დაჭერე-
ბა: „...რომელი-იგი გულსავსე-
-პყოფდა წადილსა მას მგზავრო-
ბისასა“ 157,2

ღ

დაბა დასახლებული პუნქტი, სოფელი:
„...ვიხილენით მცირენი რაჲმე უანო-
ბირნი და მცირე დაბაჲ“ 163,14

დაბანაკება დადგომა, განლაგება: „...რა-
ეამს დაიბანაკეს წმიდათა მათ“
157,27

14. ნ. ვაჩნაძე

დაბეჭდვა: „და დაიბეჭდა საუფლოჲ
ჭუარი“ 180,16 პირვეარი დაიწერა
დაბრკოლება ხელის შემლა: „...არა და-
ეაბრკოლოთ გულს-მოღვივებაჲ
მათი“ 161,19

დაბრმობა დაბრმავება: „...ტკივილი

ცხად-პყოფდა ერთისა მისცა და ბრ-
 მობასა“ 185,22

დაბძარულ-ი დამსკლარი, გააბილი:
 „...ყოლითურთ და ბძარულ იყე-
 ნეს ასონი ჩუენნი“ 165,31

დადგომა შედგომა: „...ორნივე და დ-
 გეს ლოცვად“ 169,34

დადება ხულისა თევანწირვა: „...რამ
 არს ესოდენი ესე მღულარებმა სული-
 ისა თქუენისაჲ, რომელ ესრეთ გაი-
 ძულა და დებად სული უღალთა
 ამათ და უვალთა გზათა სლვად“
 166,7

დადუმება გაჩუმება: „...თავი მოიდრიკა
 და დადუმნა“ 161,6

დავხებულ-ი ჩაქრალი: „...იხილვა
 დავსებულად კანდელი იგი სე-
 რაბიონისი“ 169,35

დათხევა დაღვრა: „...ლუაწლით შემო-
 სილთა მოწამეთა თანა დაუთხე-
 ველად სისხლთა გვრგვონსან პყოფს
 კაცსა“ 179,20

დაკვრება გაკვირება: „...რამეთუ და-
 უკვრდა ესევითარსა ამას ადგილ-
 სა კუამლი ცეცხლისაჲ“ 158,13

დაღვევა გამოღვევა: „და ვითარცა აღე-
 შენა შტოადთურთ ვიდრე სარკუმელ-
 თამდის, და ილია ოქროჲ“ 184,12

დამართებით პირისპირ: „...დაიდვა წმი-
 დამ იგი... საფლავსა, რომელი თვთ
 ეშენა აღმოსავალით საკურთხეველსა
 დამართებით სარკუმელსა“ 182,14

დამარხვა დაცვა: „...სრბამ აღსრულე-
 ბულ არს და სარწმუნოებამ დამი-
 მარხავს“ 178,33

დამახრწვევლ-ი ხელის შემშლელი, და-
 მბარკოლებელი: „...უკუეთუ ვინმე
 იპოოს დამახრწვეველ მათდა
 უცხოებისათვის, ყოველთავე აუწყე“
 161,35

დამკვდრება დასაბღება: „...სულსა შინა
 უკეთურსა შიში ღმრთისაჲ არა
 დაემკვდრების“ 168,34

დამოკიდებულ-ი მოკიდებული, ჩამოკი-
 დებული: „და ამათ მცნებათა და
 ყოველი სჭული და წინაწარმეტყუ-

ელნი დამოკიდებულ არიან“
 179,9

დამორჩილება გავრცობა: „...და ე-
 მორჩილნეთ კაცსა ამას, რამეთუ
 არლარა არს ეამი სლვისაჲ“ 166,13

დამპყრობელ დამპყერი, დამკაეებელი:
 „...დამპყრობელ ექმნა მამულსა
 სამკვდრებელსა...“ 154,10

დამტკიცება დადგენა: „ესე რამ იხი-
 ლეს ყოველთა, და ამტკიცეს, რა-
 ათა მუნ იწყონ შენებად ეკლესიისა“
 170,3

დამწყესა მოწყვემევა: „...შემდგომდ ჩემ-
 სა სამწყსოჲ ესე ქრისტესი... კეთი-
 ლად დამწყსო“ 180,1

დამყვემელ-ი დამმარცხებელი: „...ლოც-
 ვამ მიმახლებელი არს ღმრთისაჲ და
 ბქე სასუფეველისაჲ, შემეერთებელი
 ანგელოზთაჲ და დამცემელი ეშ-
 მაკთაჲ“ 179,16

დამძიმება დაქენჯნა: „ნუ დაამძი-
 მებთ ჩემ ზედა სათხოველსა“ 160,13

დანერგვა დარგვა: „...დაჰნერგე ესე
 მახლობელად ეკლესიისა“ 172,37

დანთქმა ჩანთქმა: „...გარბანელი და
 ორნი იგი ძმანი, რომელნი დანთქ-
 მასა ტბისასა გვიანერეს, იკურთხნეს
 მონაზორად“ 170,12

დარწმუნება დაჭრება: „და სიტყუთა
 ამით დაარწმუნა წინამოდღერო-
 ბამ ძმათა მათ“ 180,6

დასაბამ-ი დასაწყისი: „...იგივე წინა-
 წარმეტყუელი დასაბამსა ფსალ-
 მუნთასა დასწყერს“ 150,20

დასავალ-ი დასაველთი: „...იწყეს სლვად
 პირსა მის მღინარისასა დასავეა-
 ლით კერძო“ 162,21

დას-ი გუნდი, ჯგუფი: „...მწყობრ-
 -მდგომობით მიმსგავსებულნო ზეცისა
 დასთანო“ 152,9

დანღვა ჩასვლა: „...ესერა დასლვასა
 მზისასა ღმერთმან მოციქუანნა“ 166,2

დასნეულება ავად გახდომა: „...დღესა
 მეშვდესა ყოველთა ამათ საქმეთასა
 მკირედ რამმე დასნეულდა“
 180,12

დახსმა დაყრა: „...არცა ჭერ-იყო მარ-
გალიტსა და სხმად წინაშე ლორთა“
168,34

დატევება დატოვება: „...ნუ გუაიძულებ
დატევებად“ 161,4

დაფარვა გაუჩინარება: „...ყოველი წარ-
მოუთხრა: ...სასწაულთა მათთვის დიდ-
თა განკმობისათვის ტბისა და კაცთა
მათთვის ურჩთა დაფარვისა“
172,20

დაფლვა დამარხვა: „ხოლო შემდგო-
მად დაფლვისა მისისა და მიწად
მიფარვისა... მიუწუდომელ არიან
ნიშნი და ძალნი მის მიერ აღსრულე-
ბულნი“ 181,20

დაღაოთ თუ: „დაღაოთ სხუად საკი-
რო რაჲ ვის უკმს, ჩუენ ვითარ არა
მეცნიერ ვართ?“ 157,35

დაღაცაოთ თუმცაღა: „...დაღაცა-
ოთ ენითა ვერ მეტყუებულბა,
არამედ ეგრეთცა შეუერდა მწყობრ-
სა მას მამათასა“ 174,23

დაყოვნებულ-ი დაგვიანებული: „...ქი-
რით და შრომით დაყოვნებულ-
ნი“ 163,11

დაშთომა დარჩენა: „...ჩუენ დაეშ-
თით აღგილსავე მას“ 168,8

დაშთომილ-ი დარჩენილი: „...არა დაშ-
თომილ არს სული ჩუენ თანა“
166,13

დაშენ-ი მშეიდი, მოზავე, წყნარი, თავ-
მდაბალი: „...იყო წმიდაჲ იგი მდაბალ
და აღუზავებელ, ტკბილითა და
დაშენითა კელითა იხილვებოდა“
174,5

დაცადება დაცხრომა, დატევება, მოკ-
ლება, დაგდება, დაღუმება: „...ამიერ
დაცადენ სიტყვს-გებანი...“ 155,26

დაცემა დავარდნა: „დაეცა კაცი იგი
უკმოდ მდებარე“ 174,17

დაცხრომა დამშეილება, დაწყენარება,
დადგომა: „...ვითარცა დასცხრა
მდინარისა მის დიდროჲად, ვცანთ ქეშ-
მარტი“ 167,35

დაწეხება დანიშვნა, დადგენა, დამტკი-
ცება: „პირველად მოიქუღლნი, მწყემ-

სნი და მოძღუარნი და მამანი დაე-
წესნეს“ 151,14

დაწყენარება: „...იყო დიდსა დაწყენა-
რებასა და მშვდობასა შინა ადგი-
ლი იგი“ 177,18

დაქსნა მოშორება: „...მრავალნი სენნი
დაიქსნნეს“ 185,5

დაჭეკაილ-ი დაჩეკჩეკილი: „...ფერკნი
ჩუენნი დაჭეკაილ და დაბძარულ
იყვნეს“ 166,34

დგომა: „...ლოცვასა დამისასა კელ-გან-
პყრობით დგიან დასსა თანა მგა-
ლობელთასა“ 178,17 იდგენენ ხოლმე
დედა მშობელი, დაშბადებელი: „...არს
ამას შინა სიმრავლე თაქუთა და სხუა-
თა ნადირთაჲ და დედაჲ შფოთთა
და ბრძოლათაჲ“ 164,9

დგენა: „...დევნა-უყვეს უკუანა მის-
სა“ 182,31

დიდად ფრიად, ძლიერ: „...ყოველი იგი
კრებული დიდად განსტქუმიდეს“
169,31

დიდროვა, დიდროა ღვარი, წყალდიდო-
ბა, წყლის მოდიდება: „...ვითარცა
დასცხრა მდინარისა მის დიდ-
როჲად, ვცანთ ქეშმარტი“ 167,35

დისხედ დის ქმარი: „...მოკლა ლაქლა-
მან დისიძე თსი“ 177,23

დიდძალ-ი მრავალი, ფრიადი, ბევრი:
„...და ვითარცა აქდა კუამლი დიდ-
ძალი“ 157,29

დრაჰკან-ი ოქროს ფული, იწონიდა 4
გრამს: „...რიცხვთ იყო ბეჟედსა ამას
შინა დრაჰკანი სამასი ხუთი-
თერთ“ 184,4

დრო ვადა: „...შეუძლებელ არს არა-მი-
სლვაჲ ჩუენი ადგილსა მას დროს-
სა“ 163,24

დრო-ცემა: „...შემდგომად მცირედისა
დრო-მეც“ 163,5 დამაცადე

დრო-ყოფა მოცდა: „...დრო-ყოფს და
თვთ მოვალს ეამი, რაჲთა იქმნეს
მონაზონ“ 182,9

დუშილ-ი: „...მცირედი მოვესენოთ და
მერმე დუშილი მივსცეთ სიტყუა-
სა“ 181,8

ვენაქ-ი: „...კეთილად მოხუედეთ, საღმ-
რთონო მუშაენო ქრისტეს ვენაქი-
სანო“ 175,29

ვერაგობა მზაკერობა
ვიდრემდის ვიდრე: „...სოფლებნიცა
მისცნა კაცმან მან ღმრთისამან გიორ-
გი, ვიდრემდის მოსწრაფე იყო,
რამთა ყოველივე ადგილისა მისთვის
წარაგს“ 171,22

ვიდრე-ლა სანამ: „რამეთუ ვიდრე-ლა
იყენეს ესრეთ ჟამ რაოდენმე... დაეცა
განკვრებამ“ 173,16

ვიეთ-მე ნ. ვინმე
ვითარ 1. როგორც: „ვითარ მხი-
რულთა ყოველთა მკვდრობამ შენდა-
მი არს“ 150,17

2. რატომ: „დადათუ სხუამ საჭირო
რამ ვის უქმს, ჩუენ ვითარ არა მეც-
ნიერ ვართ?“ 157,34

ვითარება რაობა: „ხოლო იკითხეს კა-
ცისა მის მიერ რიცხვ ოქროსამა და
ვითარებამ“ 184,2

ვითარმედ რომ: „...არა დააკლებს მად-
ლი სულისა აღმოშობად შეილთა მათ
ემბაზისათა ვითარცა-იგი სიტყუამ მე-
ტყუელი, ვითარმედ: „მოიმოწაფე-
ნით ყოველნი წარმართნი“ 151,17

ვითარ-ლა როგორი: „აჲ დიდი და გან-
თქუმული სერაპიონ ვითარ-ლა უსი-
ტუ და უქმო იხილები“ 174,10

ვითარცა 1. როგორც: „...ყოველივე ვი-
თარცა ღმრთისამიერიითა ბრძანებო-
თა კეთილად წარუმართა მათ“ 157,11

2. როგორც კი: „ხოლო ვითარ-
ცა იხილა გიორგი მორწმუნემან...
განკვრამ“ 157,29

3. როცა: „...ვითარცა ოდენ
გუედლა ლარნაჲი იგი წმიდისამა... მოი-
წია კაცი“ 185,18

ვითარცა-იგი როგორც მაგალითად:
„...ვითარცა-იგი ერთისა მისგან
მღიდრად აღმომდინარისა წყაროსამა
მრავალნი იარწყებანი მტრინი“ 151,8

ვინამ 1. იადგან, რამეთუ: „...ვინამ
მაქსოვს გუშინდელი იგი“ 167,29

2. საიდან: „ვინამ არს ადგილსა
იმას სიქშობა კუამლისამა?“ 157,31

3. ამიტომ: „...ჩუენ გუენება, რამთა
გარე-შეწერით შემოვლოთ სიმგრგუ-
ლე მათ ადგილთამ, ვინამ პირი
სამხრით ვიქციეთ“ 162,30

4. საიდანლაც: „...ვინამ ბირებითა
ემშაკისამათა იქმნა უწესოამ ამბოხი“
177,21

ვინამცა ამის გამო: „...არა თანა-დახულა
სიკუდილსა მისსა, ვინამცა კრქუა
იკონომოსსა და ხუეცსთა და ძმათა
ყოველთა, რამთა ხუალის დღე მივი-
დენ საფლავად მისსა“ 176,23

ვინმე ვილაც: „...უცხოთა ვიეთმე
მონაზონთა კნებავს“ 156,21

ვინება სენი, ზიანი, ტანჯვა: „და იქმნა
კაცი იგი ყოლად მრთელ, ვითარცა
არარამ შემთხუერლად ვინებამ იგი“
181,17

ზარგანქდლი-ი შეშინებული, თავზარდა-
ცემული: „...სახელი ეწოდა ზარზმა
ერთა მიერ, სასწაულთა საკვრველთა
ზარგანქდლითა“ 172,24

ზარი შიში: „...განვიბნიენით ძლიერისა
მისგან ზარისა“ 167,22

ზარის განქლომა შეშინება, შეკრთობა:
„...რომელთა ესმამ, განკვრებამ დაე-
ცა, ზარი განქლომა“ 168,11

ზატკობა დღესასწაულობა: „...ღირს
ვიქმნეთ უღირსნი ესე სმენად ქმასა
მას ზატკობისასა“ 186,29

ზედროს: „და ამის მიქაელის ზე იწყეს
ეკლესიამ იგი“ 183,21

ზედამდგომელ-ი უფროსი, გამგებელი:
„ხოლო იყენეს ზუროთმოძღუარ და
ზედამდგომელ საქმისა მის გარ-
ბანელი და ორნი იგი ძმანი“ 170,28

ზედა-მიტევება (თავს) დასმამ, მიხლომა,
მიცვნა: „ამისთვის ზედა-მიტევე-
ნეს მათ“ 156,24

ზედამიწვევით ზედმიწვევით, ქვემარ-
ტად: „...და ზედა-მიწვევით ცან
ძალი საქმისამ ამის“ 157,36

ზედად-ზედა ზედიზედ, ხშირად, მუდამ:
 -და ძმაცა მისი იოვანე ზედადს-
 ზედა მოვალნი“ 178,14

ზემო ზევით: „...აპა ესერა ზემო კა-
 ცი იგი ქსენებული“ 165,25

ზემოქსენებულ-ი ზემოთ ნახსენები:
 -...დაიბანაკეს... ადგილსა მას ზემო-
 ქსენებულსა“ 157,27

ზიარება მონაწილეობა, მოზიარება,
 შეზიარება: „და უბრძანა, რათა
 აზიარონ ქორცსა და სისხლსა
 ქრისტესსა“ 180,16

ზიარ-ყოფა: „...ზიარ-მყვენ მერმესა
 მას უკუნადასკუნელსა დღესა... დგომად
 მახლობელადა შენსა“ 186,22 ნ. ზი-
 არება

თავად-ი თვით, თვითონ: „...ვითარცა
 თვთ თავადი იტყვს“ 179,1

თავ-ი 1. დასაწყისი: „...აღვდით რაჲ
 თავსა მის კევისასა“ 163,13

2. თხემი, მწვერვალი: „მთავ ესე მა-
 ღალი არს, თავი ყოველთა ამთ ქელ-
 თაჲ“ 164,24

3. მეთაური: „...აღზრდილ-და იყო,
 და წინაშე მოძღურისა, რომელი იყო
 თავი“ 175,20

4. თავი: „...ველოვიაჲ... დამარხულ
 არს ქუეშე კერძო ჭუარისა (რომელი
 იყო თავით კერძო წმიდისა მისი)“
 183,17

თავისუფლება: 1. სრულუფლებიანობა:
 „...ყოველთავე აუწყე, ვითარმედ თავ-
 ის უფლებით და ნებისაებრ აშე-
 ნებენ მონასტერსა საბრძანებელსა
 შინა ჩუენსა“ 161,36

2. შეუვალობა: „...მდიდრად მიეცა
 ყოველივე უხუებით: აგარაკნი თავ-
 ის უფლებით და საქონელი“
 177,8

თავს-ღება ტვირთვა: „...ძმავ ია, შრომა
 თავს-იღვე ღმრთისათვის“ 163,27

თანა-აღრაცხილ-ი: „...თანა აღრაც-
 ხილ ყვნა დასსა მოწაფეთასა“ 154,9
 ჩაიცხა

ზოგს-რამე რამდენადმე, ნაწილობრივ,
 ცოტად თუ ბევრად: „და იცნობებიან
 ქჷანი იგი ზოგს-რამე ქუთხთა
 მიერ და კამარათა“ 171,6

ზუავ-ი გოროზი, ამაყი: „ვინაჲ იხილა
 ვინმე იგი ესევეთართა სახითა ზუ-
 ავმან და სილალთა შეპყრობილმან,
 იწყო გმობად წმიდისა მისი“ 174,8

ზუაობა გაამაყება: „...წმიდაჲ იგი, ვი-
 თარცა იყო უცხოჲ ზუაობისაგან,
 მიუგო“ 169,9

ზრდილება აღზრდა

ზღუდე კედელი: „...მამათა ლოცვაჲ
 თქუეს საქურველად, მარხვამ ზღუ-
 დედ“ 179,18

თ

თანა-აღრევა შერევა: „...თუალნი პატი-
 ოსანი მიმოგანზნულ რაჲ იყვნენ
 თანა-აღრევი თ მიწასა“ 160,34

თანა-აღყოლა აყოლა: „...პირი სამხრით
 ვიქციეთ თანა-აღყოლად ერთისა
 მის მდინარისა“ 162,30

თანა-გუაყ: „თანა-გუაყ ქმთ-მოყუ-
 არებით, რათა ყოველთა ულოცოთ“
 174,29 გემართებს, გვევალება იხ. თა-
 ნა-ღება

თანა-დახუდობა დასწრება: „...არა თა-
 ნა-და-დახუდა სიკუდილსა მისსა“
 176,23

თანა-ღება მართება, ვალის ქონება

თანა ერთად,-თან,-ურთ: „...იყო სხუა-
 თავე თანა სათნობათა მეცნიერ
 სჯულთა საეკლესიოთა“ 174,6

თანა-ზრახვა ლაპარაკი, უბნობა, საუბ-
 რობა: „და მთასა ზედა თაბორსა მო-
 სეს და ელიას თანა-ზრახვი-
 და“ 170,20

თანაზრდილობა ერთად აღზრდა:
 „...ფრიადცა უყუარს სულსა თანა-
 ზრდილობაჲ“ 155,8 ნ. ზრდი-
 ლება

თანა-ლმობა თანაგრძნობა: „...მივიდა
 წმიდაჲ იგი საფლავსა ზედა მისსა,
 მოწოდ და თანა-ლმობით იტი-
 რა“ 177,2

თანა-ლმობილი-ი, თანა-ლმობიერება ნ. თანა-ლმობა

თანა-მოგზაურ-ი მგზავრი: „...ძმავ ია, შრომა თავს-იღვე ღმრთისათვის და მცირედ თანამოგზაურ მექმენ ჩუენ“ 163,28

თანა-მოკარვე: „...მწყობრნი ანგელოზ-თანი კრებულსა თანა ყოველთა წმი-დათასა შეერთებულნი მოიწინეს, ვი-თარცა თანამოკარვისა და თა-ნა-მოსავრისა მათისა“ 180,29 ნ. მო-კარვე

თანა-მოსავრე თანამბრძოლი: „...მწყობ-რნი ანგელოზთანი კრებულსა თანა ყო-ველთა წმიდათასა შეერთებულნი მოი-წინეს, ვითარცა თანა-მოკარვისა და თანამოსავრისა მათისა“ 180,29

თანა-ქცევა: „და თანა-ქცეოდა ყოველსა მას“ 175,22 მასთან იმყოფებოდა, მასთან დადიოდა

თანაშემწე 1. დამხმარე: „...ყოვლითა ძალითა თანაშემწე თქუენდავარ მე“ 162,2

2. თანამოქმედი: „...ქელოვნებით გან-თქუმულსა კაცსა მოუწოდა... რომელსა თანა-შემწედ აქუნდა გალა-ტოზ“ 183,25

თანა-წამება მოწმედ გახდომა: „...განგე-ბულეებით იქმნა, რაჟთა თანა-ეწა-მოს იგი დიდებულსა მას სასწაულსა“ 166,22

თანა-წარტდომა გვერდის ავლა, აცილებ-ბა აქ: წასვლა: „...თანა-წაპქედ, და არა იპოვა ადგილი მისი“ 162,36

თაფლმწოთლოვართა ენითა თაფლსავით ტუბილი ენით (თითქოს თაფლი ეწვე-თებოდეს პირიდან): „...მსგავსად მღი-ნარისა აღმოჩინებდა თაფლ-მწოთლოვართა ენითა მით ენითა სწავლათა საღმრთოთა“ 160,4

თაქუ ნიწრ, castor: „და არს ამას ში-ნა სიმრავლე თაქუთა და სხუთა ნადირთაჲ“ 164,8

თესლად-თესლად-ი სხვადასხვა, ნაირ-ნაირი: „...განფენანი მადლთანი არი-

ან და თესლად-თესლად იენი-თა“ 151,13

თესლ-ი მოღვა: „...დაშთეს სამნივე იგი ძენი მისნი, და წარემართა უფლებაჲ მათი, და იკურთხა თესლი მათი“ 178,26

თესლმცენარე თესლმდინარე: „...ასოსა მას თესლმცენარესა წარსცევს ორნი ქენი“ 181,15

თივა ბალახი: „...აშენებდეს... სწავლა-თა მისთასა არა თივასა ლერწამსა, არამედ ოქროსა...“ 154,24

თითოეულ-ი: „...შეკრებულნი თვთო-ეულთა სანახებთანი და ურთიერ-თას მღვეარნი“ 164,11

თითო-სახე სხვადასხვა, ნაირნაირი, მრავალფერი: „...მოიწია სიმრავლე თი-თოსახეთა სხეულთაჲ“ 181,19

თლილ-ი გათლილი: „ოქროჲ ეგე არს ოქროსაჲან თლილისა და წმიდი-სა“ 184,3

თუალ-ი ძვირფასი/პატიოსანი თვალი: „...მარგალიტნი და თუალნი პატი-ოსანნი მიმოგანბნულ რაჲ იყენენ თანა-ალრევით მიწასა“ 160,33

თქუმულ-ი სიტყვა: „...გულს-მოდგინდ ეისმინოთ აწ თქუმულნი ესე“ 178,28

თვთმხილველ-ი თვალით მხილველი, პი-რადად მნახველი: „...ყოველთაჲ თვთმხილველ ქმნილ იყო“ 178,10

თვთოეულ-ი ნ. თითოეულ-ი

თვთო-სახე განსხვავებულობა, ნაირსა-ხეობა, მრავალფერობა: „...მრავალ-ნი ირწყვებთან მტლინი და სამოთხე-ნი და სიმრავლე ნერგთა თვთოსა-ხეთაჲ მადლისა მისგან“ 151,10

თვნიერ გარეშე: „...თვნიერ საღმრ-თოჲსა კურთხევისა არარაჲს მკად-რე ვართ წინაშე მისსა“ 168,4

თხზვა წენა ნ. ოქროთხზულება

თხრობა 1. თქმა, უწყება: „...უთხ-რობდეს წმიდათა მათ სიმარჯუე-სა სამონასტრეთა ადგილთასა“ 168,29

2. მოთხრობა: „ამიერ კუალად ვი-პყრათ ნეშტი იგი თხრობისაჲ 175,17

ფენის-ი: „...თუესა ი ე ნ ი ს ა“ 183,22
 იკონოზოს-ი (ბერძ.) მონასტრის მთავარ
 სამეურნეო საქმეთა გამგე: „...პრქუა
 იკონოზოსისა და ხუცესთა და
 ძმათა ყოველთა, რამთა ხეალის დღე
 მივიდენ საფლავად მისსა“ 176,23
 იმიერით: „...რამ არს ი მი ე რ ი თ ქე-
 დთა ამათ ტყიანთა?“ 164,21 ნ. იმიერ
 იმიერ იქით

იბოვა: „...ი პ ო ვ ა ყოლად შეუძრველად
 ბექელი“ 183,34 აღმონდა
 იძულემა ძალის დატანება: „...ნუ გ უ ა-
 ი ძ უ ლ ე ბ დატევებად აღგილისა
 ამის“ 161,4
 იწრო-ა ძნელად სავალი: „...მიმო-რამ-
 ვიდოდეს ჳირით და შრომით აღგილ-
 თა მათ ი წ რ ო თ ა“ 156,31

3

კანდერ-ი თამამი: „უკუეთუ ვინმე ეძი-
 ებს ნადირთა, რად კ ა დ ნ ი ე რ და
 ურცხვნო ჳწნილ არს?“ 157,33

კადრება შეძლება, ვაბედვა: „...არღარა
 იკადრა წინა-განწყობა...“ 155,35

კამარა თალი: „და იცნობებთან ქვანი
 იგი ზოგს-რამემ კუთხთა მიერ და კ ა-
 მ ა რ ა თ ა“ 171,6

კანდელ-ი (ბერძ). სანთელი (ზეთისა):
 „...ლაგსნეს ორნი კ ა ნ დ ე ლ ნ ი ს წ ო-
 რითა ზეთითა“ 169,30

კარავ-ი 1. მცირე სასახლე: „...ესე კაცი
 იყოფოდა და მრავალჯა ტამართა და
 კ ა რ ა ვ თ ა იქცოდა“ 157,19

2. ტალავარი: „...უქმდეს თანა-შემ-
 წედ საქმესა მის კ ა რ ვ ი ს ა ახალნი
 ბესელიელ და ელიაბ“ 170,15

კარაულ-ი ვირი, სახედარი: „...გიორგი
 მისცნა ყოველნი საქმარნი, ჳორები და
 კ ა რ ა უ ლ ე ბ ი“ 171,18

კაცობრივ-ი ადამიანური: „...კ ა ც ო ბ-
 რ ი ვ ი ს ა ენისა მიერ შეუძლებელ
 არს წარმოთქუმა“ 181,23

კაცრიელ-ი დასახლებული: „...წინაჲთ
 ჩუენსა არიან აღგილნი მცირედ
 კ ა ც რ ი ე ლ ნ ი“ 164,28

კეთილად ზზ. კარვად: „...კ ე თ ი ლ ა დ
 მიძლებელნი სწავლათა მისთანი“
 154,26; „...რომელმან ყოველივე ვი-
 თარცა ღმრთისამიერიითა ბრძანებითა
 კეთილად წარუმართა მათ“ 157,12

კეთილ-ი 1. ზედს. კარგი: „მგავალითთა
 კ ე თ ი ლ თ ა შთახედვიდეს...“ 154,22

2. უმჯობესი: „და იყო ვინმე მღდელ-
 თაგანი კაცი კ ე თ ი ლ ი თ ა სათნო-
 ებითა ბრწყინვალე“ 179,32

3. საპატიო: „...წილ კ ე თ ი ლ ხუედ-
 რებულ არს შენდა“ 179,35

კელარი-ი (ბერძნ.) მეკუქნავე: „...მოუ-
 წოდა მამამან მიქელ კ ე ლ ა რ ს ა“
 172,26

კერძო 1. ზოგი: „ხოლო სიმრავლე სას-
 წაულთა მისთამ ვერცა თუ გონება-
 თაგან მისაწუთომელ არს, გარნა
 კ ე რ ძ ო - რ ა მ ე“ 181,7

2. მხარეს: „...იწყეს სლვად პირსა
 მის მდინარისასა დასავალით კ ე რ ძ ო“
 162,21

კვლა მოკვლა: „...ურთიერთას მდევარნი
 საქმეთა უჭეროთანი, რომელნი
 კ ლ ვ ა დ ც ა მზა არიან თუთოეული-
 სა“ 164,12

კრებულ-ი 1. ხალხი: „...მყის კ რ ე ბ უ-
 ლ ი ღიდძალი შეკრბა აღგილსა მას“
 168,15

2. გუნდი: „და შემოკრბა კ რ ე ბ უ-
 ლ ი ღიდძალი ძმათაჲ“ 171,12

კუალად 1. ისევე: „ხოლო აჳა ეგულეზის
 სიტყუასა კ უ ა ლ ა დ ქვევაჲ სხუად
 მიმართ“ 176,18

2. მეორედ (აღმაშენებელი): „...მო-
 ნასტერი შეუნიერი შენ არს, რომ-
 ლისა-იგი იყენეს პირველნი აღმაშე-
 ნებელნი ამასჲო და ქურდია. ხოლო
 აწ კ უ ა ლ ა დ დაჲ გიორგისი“ 176,27

3. კიდეც: „...იხილო მისაგებელი კაცთა ამათ შერთის-მოყუარეთა და კუალად კაცთა მათ, რომელნი-იგი შესაკრებელსა მას წყალთასა წინა რბიოდეს“ 167,32

კუალად-ქცევა მობრუნება: „ხოლო შეუდგა სასწაული სასწაულსა, რომელსა ეგულებების თქუმა და კუალად-ქცევაჲ საზღვართავე თვსთასიტყვისათა“ 173,15

კუალ-ი ნაკვალევი: „...არა იყო ყოლად კუალი მგზავრობისაჲ და არცა გზაჲ“ 165,6

კურთხ-ი ჭოხი: „ღმერთმან, რომელმან უბრძანა მოსეს კურთხითა განებაჲ ზღვსაჲ“ 160,23

კურთხ-ი კუთხე: „და იცნობებიან ქვანი იგი ზოგს — რამეჲ კურთხთა“ 171,6
კუნჯულ-ი (ბერძნ.) ბერის ქული: „...მამინ უბრძანა მამასახლისმან..., რამათა მოიღონ სამკარი და კურთხული“ 182,21

კურთხევა დალოცვა: „...განხარა წმიდამან მან და მადლი მისცა ღმერთსა და აკურთხა კურთხეული იგი კაცი“ 172,22

კურთხეულ-ი დალოცვილი: „...გარდა-რამ-იყვალა ყოლად კურთხეულ-ი იგი გიორგი, ყოველივე... დასა მისსა შეპყვდრა“ 176,33

ლ

ლარნაჲ-ი ესე არს ფიციით შემზადებული მსგავსად კიდობნისა შთასას(ხ)-მელდ კაცთათვის, ხოლო ვიეთნი მკვლართათვისცა შეპზადებენ ქვათაგან (საბა): „...შეპზადე ლარნაჲ იქისა“ 184,36

ლექს-ი წყობა, მიმართულება: „ხოლო აქა სხუად იცვალეების ლექსი სიტყვისაჲ“ 171,28

ლიტანია საეედრებელი ლოცვა, ღამის თევა: „...ლიტანიით აღგილსა მას პირველ კსენებულსა ბორცუსა აღვედით“ 168,26

ლიტონ-ი უბრალო: „...მშობელთაგან ღირსთა და პატროსნებით და ლიტონად. ცხორებულთა“ 152,27

ლმობა ტყვილი: „...მრავლით ეამითგან ელმოდა თუალი მარჯუნე“ 185,20

ლოდ-ი ქვა: „...გამოაქანდაქანა ქუარნი ლოდთა რათმე ზედა დიდ-დიდთა“ 164,2

ლოლოან-ი ქვიანი: „...ვილოდეთ ქედთა რათმე მალათა, ტყიანთა და ლოლოანთა“ 163,33

ლოცვა თხოვნა, ვედრება, ხვეწნა: „თანა-გუაჲ მმთ-მოყუარებით, რამათა ყოველთა ულოცოთ“ 174,29

ლტოლვა გარდახვეწ(ნა) (საბა)

ლხინება მოტყეება, პატიება, შენდობა: „...ჰყო ლხინებაჲ შეცოდებათა ჩუენთაჲ“ 186,4

მ

მაგალით-ი მხატვართა სახელმძღვანელო, წიგნი [წ. ამირანაშვილი, ქართული კედლის მხატვრობის დასურათებული დედნის ფრაგმენტები, კრებული „არილი“, 1925, გვ. 25 — 47]: „...ვითარცა მაგალითთა კეთილთა შთახედვიდეს მსგავსად ქლოვანთა მხატვართა...“ 154,22

მადლ-ი 1. ღირსება: „და შემოკრბა კრებული დიდძალი მმათაჲ, რამეთუ მადლი სულისაჲ და სახელგანთქმულებუბაჲ კაცისა მის ღმრთისაჲ მოიზიდვიდა ყოველთა“ 171,13

2. ნიჭი: „...ვითართა მადლთა ღირს ქმნულ იყო დიდი იგი მამაჲ“ :77,14

3. შექმნობა: „...მადლითა მგა-
ლობელთათა და ვსხენით ლარნაკსა
შინა ახალსა“ 185,6

შამახლობის მონასტრის წინამძღვარი:
„...უბრძანა მამასახლისმან
მნეთა ეკლესიისათა, რათა მოიღოს
სამკარი“ 182,20

შამულ-ი 1. მიწის ფეოდალური საყუთ-
რების ფორმა: სამეკვიდრეო სამფ-
ლობელი: „...ნაწილ-უც მამულ-
სა თანა თქუენსა დასა ამას თქუენ-
სა“ 177,24

2. მეკვიდრეობით მიღებული უძ-
რავი საკუთრების აღმნიშვნელი ტერ-
მინი: „ხოლო უხუცესი იგი ძმად ...დამ-
პყრობელ ექმნა მამულსა სამკვდ-
რებელსა“ 154,10

შანანა საქმელი, რომელიც ბიბლიური
გადმოცემის მიხედვით (გამოსლვ. 16,
14) ეგვიპტიდან გამოსულ ებრაელებს
უდაბნოში მოგზაურობის დროს თით-
ქის ციდან უცვიოდათ ყოველ დი-
ლით 40 წლის განმავლობაში: „...და
მოღებასა საზრდელისასა უწყვა მა-
ნა ააბა ერსა“ 160,25

შანდილ-ი ზელსახოცი: „...განკისნეს
მანდილი, რომელსა შინა გამოყ-
რულ იქმნა“ 184,5

შანქანება ბორტგამზრახველობა: „...მი-
ქსნენ ჩუენ ლოცვითა შენითა ყო-
ველთაგან მტერისა მანქანებათა“
186,20

შარადის სულ, მუდამ, შარად: „...გიხა-
როდენ შარადის უფლისა მიერ“
150,26

შართალ-ი წრფელი, სწორი, ნამდვილი:
„...ქეშმარიტად მართალ და უბრა-
ლო“ 157,18

შარილ-ი: „...მოიღეს მცირედ პური და
მარილი და ყველი“ 163,29

შარხვა მარხულობა: „...მამათა ლოცვა
თქუეს საჭურველად, მარხვა
ზღუდელ“ 179,18

შარჩუე კარგი, შესაფერისი, მოხერხებუ-
ლი: „...არს აღგილი, რომელი მარ-
ჩუე არს“ 160,18

შალალ-ი ძლიერ მაღალი: „მთად ესე
მალალი არს“ 164,23

შალნარი-ი ხშირი ტყე: „...თავი არს ყო-
ველთა ამთ მალნართაჲ“ 164,25

შაშურალ-ი დაღლილი, დაქანცული, გარ-
ჯილი: „...კაცმან ნუფსით თავი ჳირთა
მისცეს და უკუანაჲსკნელ მოკიცხულ
და მაშურალ იპოს ცუდად?“
160,31

შაშურალობა დაღლილობა, დაქანცუ-
ლობა, გარჯილობა: „...გეუდრებში,
რათა მცირედ განისუენოთ მაშუ-
რალობისაგან მგზავრობისა
თქუენისა“ 166,4

შახლობელ, შახლობელად ახლოს: „...მ-
ახლობელ რად იქმნა სოფლით
წარსელისა... შოუწოდა კრებულსა“
178,30

შახლობელი-ი გალობის მოქმელი: „მამინ
განკვრებამან შეიპყრნა ყოველნი იგი
დასანი მგალობელთანი“ 174,19

შდაბალი-ი 1. თავმდაბალი: „...იყო წმი-
და იგი მდაბალ და აღუზუავე-
ბელ“ 174,3

2 არაამაყი: „ისწავეთ ჩემგან, რამე-
თუ მშვედ ვარ და მდაბალ გული-
თა“ 179,4

შდევარი-ი მდეველი, გამომდგომი, მიმ-
ყოლი: „...თამსა ამას აქა იხილვებიან
მდევარნი ნადირთანი“ 164,10

შდევარ ყოფნა დევნა: „...იყო რად
მდევარ“ 157,30

შდილრად უხვად: „...მდილრად მიე-
ცა ყოველივე უხუებით“ 177,8

შდილროდა მდილარი იყო: „...ქუეყა-
ნიერთა და ქუემეთრეთაგან მდილ-
როლოდა“ 157,16

შდინარი-ი მიმდინარე: „...წყალი აღმომ-
ცენარე, მდინარი და შუენიერი“
157,1

შდინარის-ი ედე მდინარის ნაპირი: „...ად-
გილისა მისგან მის მდინარის-ი-
დისა ...ბორცუსა აღვედით“ 168,25

შდულარე 1. მღელვარე, აბოზოქრებუ-
ლი: „და ვითარცა ესრეთ მდულარე
იყო კაცი იგი“ 182,19

2. მხურვალე: „...და მ დ უ ლ ა რ ი-
თა სულითა ეტყუადა“ 159,35

მდულარება ხულისა სწრაფთა: „...რამ-
-არს ესოდენი ესე მ დ უ ლ ა რ ე ბ ა ა
ს უ ლ ი ს ა თქუნისაჲ, რომელ ეს-
რეთ გაიძულა დადებად სული უღალ-
თა ამათ და უვალთა გზათა სლვად“
166,6 ნ. მდულარე

-მე კითხვის გამაძლიერებელი ნაწილა-
კი, მთიანობეა როგორც ისეთ კითხ-
ვითს წინადადებებში, რომლებშიც
კითხვითი სიტყვები არ გვხვდება, ისე
ისეთებშიც, რომლებშიც კითხვითი
სიტყვები არის: „...რამ-მე არიან საქ-
მენი“ 158,7

მეობება შეგწეობა: „...ნუცა გარე-უკუნ-
-აქცევ მეოხებად და ღუნად
გამზადებულსა პირსა შენსა“ 185,35

მერმე 1. უკანასკნელი: „...ზიარ-მევენ
მერმესა მას უკუნანასკნელსა ღღე-
სა“ 186,22

2. შეძლეგ: „...პირველად—სული იგი
და მადლი საღმრთოა, და მერმე—
მის მიერ აღძრულნი წმიდანი იგი
მამანი“ 153,28

მეუდახელო- მთქმელი, მოლაპარაკე:
„ხოლო ყოველთა ამთ საქმეთა სიმ-
რავლისათა მეტყუელი პირი და
ენაჲ ღიღსავე თანა გიორგის მაწყუ-
ერელსა იყო ნეტარიცა მამაჲ სერა-
პიონ“ 178,3

მეუდახელო განდგეილი, ბერი: „...იხი-
ლა ტალავარი იგი და კაცი შემო-
სილნი ხალენებითა უხეობათა მეუ-
დაბნოეთაჲთა“ 158,5

მეუფე უფალი: „...ცრემლით შესწირვი-
ღიან ვედრებათა, რაჲთა ამითუა ემსა
გავსენ თსსა მეუფესა“ 178,20

მეფხალმუნე ფხალმუნის გამომთქმელი:
„...ვითარცა მეფხალმუნე და-
სწერს“ 153,8 (იგულისხმება ებრაელ-
თა მეფე დავითი)

მეყსეულად უეცრად: „და მეყსეუ-
ლად სახილველად ყოველთა ასოსა
მას თესლმცნარესა წარსკევს ორნი
ქენი“ 181,14

მეშფოთე მემბობე: „...დაიპყრა ყოვე-
ლი მემული და ეკლესიანი პირველთა
მათ მეშფოთეთანი“ 177,33

მეცნაირ-ი 1. მცოდნე: „...გულსავსე-
ბით მეცნიერ იქმნეს“ 156,33

2. ნაცნობი: „...შთაშოვედით კაცისა
ამის, რამეთუ მეცნიერ იყო
ჩუენდა“ 167,23

მეძაგ-ი როსკიპი: „...ნუ გარე-მიიქცე
ალბასტრსა უღირსთა ბავთასა, ვი-
თარცა ქრისტემან მეძაგისა მის“
186,18

მვედრებელ-ი მახვეწარი: „...უშურვე-
ლად ფშვს მადლი ნაწილთა მისთაჲ
სარწმუნოებით მეედრებელთა-
თეს“ 181,28

მზა განზადებული, მომზადებული:
„...მზა არიან მონადირენი აღგილთა
ამათ“ 164,36

მზაკუარ-ი მატყუარი, ცბიერი: „უტყუ
იყავნ ენაჲ მზაკუარი მეტყუელი
მართლისათეს უსჯულოებასა“ 174,15

მზა-ყოფა მომზადება: „...უბრძანა, რაჲ-
თა მზა-ყენენ გზანი“ 159,24

მთავარანგელოზ-ი: „...ნიშნი და კურნე-
ბანი სნულთანი იქმნეოდეს საღმრ-
თოასაგან მადლისა წმიდათა მათ
მთავარანგელოზთაჲსა“ 162,
15

მთიებ-ი განთიადიხა-ჲ განთიადის ვარს-
კელაე: „...ვითარცა მთიებნი გან-
თიადისაჲ, ბრწყინვილა...“ 154,1

მიახლება მიახლოება

მიბაძეა მიმსგავსება

მიბაძევაჲ: „ხოლო მრავლთა იწყეს
მიბაძეებად მისა“ 171,23 ნ. მი-
ბაძეა

მიგება პასუხის გაცემა: „...არა უწყით
რაჲ მიგიგოთ“ 179,29

მიგებება შეგებება: „...მიეგება და
მოწლედ მოიკითხნა წმიდამან მან“
158,34

მიღრეკილ-ი გადახრილი: „...მწუხრარს
და მიღრეკილ ღღე“ 164,21

მიერ 1. -გან, გამო: „...წმიდამან მან გა-
ნაჩინნა წესნი და კანონნი საეკლესი-

ონი, რომლისა მიერ ირწყვებოდეს საღმრთოთა მადლითა“ 171,19

2. თანდებული მოქმედებით ბრუნვასთან: „...დიდმან თევდოსი ნაქმირთა მიერ მოიძია ადგილი, სადა აღაშენოს მონასტერი“ 169,29

3. იქიდან: „...მყის მიერ მოგუეგე-ბაკი ვინმე კეთილი“ 163,14

4. მხარეს: „ვინადაც ენება წმიდასა მას, რაათა ტბაჲ იგი მარჯუენით წარვლოთ და წარვიღეთ ღელეთა მიერ“ 164,31

მიერიოვან, მიერიდან იქიდან: „მიერიო-თგან ეწოდა სახელი შემსგავსებუ-ლი საქმეთა ადგილსა მას“ 169,14

მივლინებულ-ი გაგზავნილი: „და მივ-ლინებულნი იგი ჰკითხვიდა ვინა-ობასა“ 158,6

მიზეზ-ი ბრალი, საბაბი: „...მიზეზ ექმ-ნეთ ცხორებად საუკუნოდ...“ 155,31

მითულვა მიღება: „ხოლო ამისსა შემ-დგომად ბასილი მიითულა წინა-მძღურობაჲ“ 185,28

მითხრობა შეტყობინება, მბოზა: „...მი-თხრეს ღმერთ-შემოსილსა მამა-სა სერაპიონს სიკუდილი ღიღისა მის მთავრისა გიორგისი“ 176,19

მილიონ-ი მილი, 1000 ნაბიჯი: „...და მო-ვიდეს დასავალით მისსა, ვითარ ორ მილიონ“ 156,29

მიმახლებელ-ი: „...ლოცვაჲ მიმახ-ლებელი არს ღმრთისაჲ“ 179,15

ნ. მიახლება

მიმალლება ბოძება, მიცემა: „ხოლო დასარულსა ვითარცა ნიჰსა რასმე და გვრგვინსა ბრწყინვალესა წინა უყოფს და სასყიდლად შრომათა მიჰმად-ლებს“ 150,11

მიმართ -კენ: „ხოლო აქა ეგულებიხს სიტუყუასა კუალად ქცევად სხუად მი-მართ“ 176,18

მიმართება გაშურება: „...გუეყოდეს, რაათა დეაქადოთ სლვაჲ კერძოთა მათ, რომელთა მიგუეყმართა“ 164,35

მიმოგანხეულ-ი გაფანტული: „...თულ-ნი პატრიოსანნი მიმოგანხეულ

რაჲ იყენენ თანა-აღრევით მიწასა“ 160,33

მიმყვანებულ-ი მიმყვანი: „...მზა-ყენენ გზანი მიმყვანებელი ადგილსა მას“ 159,25

მიმყოვრება დაყოვნება: „...უფროჲს გა-მოხნდეს საკვრელი მისითა მით ერისკაცად მიმყოვრებითა“ 182,6

მირთუმა შეწირვა, მირთმევა, მიტანა: „და ესრეთ დღითი-დღე შესძინებდეს ტალანტსა, რაათა მიართუან აღ-ნადგინებითურთ განმყოფელსა მას მადლთასა“ 178,20

მიხაგებელ-ი სანაცლო, სამაგიერი: „...რამეთუ აღრე იხილო მისაგე-ბელი კაცთა მათ ბოროტთა“ 165,21

მისაწუთომელ-ი მისაღწეველი: „ხოლო სიმრავლე სასწაულთა მისთაჲ ვერცა თუ გონებათაგან მისაწუთომელ არს, გარნა კერძო-რაჲმე და მცირე-დი მოვიქსენოთ“ 181,7

მისთავანი-ი თავისთავანი: „...მამინ წარა-ვლინნა მიქელ ორნი მოწაფეთა მის-თაგანნი“ 172,4

მისხლა მისვლა: „...მიუწერა ებისტოლე სერაპიონსა და ძმასა მისსა იოვანეს მსწრაფლ მისლვად წინაშე მისსა“ 172,5

მისშიერი-ი იმისი: „...ვითარცა მავალით-თა კეთილთა შთახედვიდეს მსგავსად ქელოვანთა მხატვართა და მისმო-ერთა მადლთა მოღებითა აშენებდეს საფუძველსა ზედა სწავლათა მისთასა არა თივასა ღერწამსა“ 154,23

მიტყევა პატყევა: „ხოლო ყოველნი იგი შეუვრდეს წმიდასა მას, რაათა მიუტეოს ცოდვაჲ იგი“ 174,26

მიუთხრობელ-ი უთქმელი: „...რამეთუ ეწოდა ზარზმა ერთა მათგან, რომელ-ნი ზარითა და შიშითა მიუთხრო-ბელითა შეპყრობილ იყვნეს“ 169,16

მიუწუდომელ-ი მიუწვდომელი: „...მი-უწუდომელ არიან ნიშნი და ძალ-ნი მის მიერ აღსრულებულნი“ 181,21

მიქცევა 1. დაბრუნება: „...მრავალნი სენნი დაიქსნეს და განმხიარუ-

ლუბულნი მიიქცეოდეს“ 185,5
 2. მიბრუნება: „...შენდავე მიეაქ-
 ციოთ სიტყუა ჩუენი“ 185,31
 შიყრდნობა მიუღდება: „...ხისა მის, რო-
 მელი მიყრდნობითა დიდისა მო-
 წამისა ხარალამისითა განედღა“
 175,10
 მიცემა განჩინება: „და მისცა მას სას-
 წაული და ნიში, რომელსა ეველებო-
 და მისლუა იოვანეს“ 173,30
 მიცვალება აღსრულება: „...დღეადცა,
 ნათლად გამოყვანებელი მათი, მი-
 ცვალა“ 176,32
 მიძლუნება მიძლუნა: „ხოლო ჩუენ რაჲ
 შესხმა მიგიძლუანოთ“ 186,1
 მიწა 1. მტვერი: „...იყუნენ თანა-აღრე-
 ცით მიწასა“ 160,34
 2. მიწა: „ხოლო შემდგომად დაფლვი-
 სა მისისა და მიწად მიფარვისა...
 მიუწუდომელ არიან ნიშნი და ძალნი
 მის მიერ აღსრულებულნი“ 181,21
 მიწენა მიხლება, მისკლა: „...მი-
 რაჲ-იწი ა კაბუკი იგი წინაშე მთავ-
 რისა“ 168,9
 მიხედვა შეხედვა: „...წმიდამან მამამან...
 მიხედა ნეტარსა სერაპიონს და
 კრქუა“ 172,30
 მიხილვა მიხედვა: „კულად მიიხილა
 წმიდამან და იხილა აღმოსავალით
 კერძო ქედსა ზედა მას ტბაჲ“ 164,3
 მკადრე შემძლე: „...საქმე ესე ფრიალ
 შეუძნდა იოვანეს, გარნა ვერ მკად-
 რე იქმნა წინა-განწყობად ორთავე
 მათ ბრძანებასა“ 176,1
 მკვდრობა ბუნება: „...ეითარ მხი-
 არულთა ყოველთა მკვდრობაჲ
 შენდამი არს“ 150,18
 მკვდრ-ი მცხოვრები: „...რომელნი
 მკვდრ ჩინებულ ხართ ტალავარ-
 თა...“ 152,9
 მკვრცხლ-ი ქვეითი: „...წარავლინნა წი-
 ნათ მკვრცხლ მევალნი“ 159,29
 მკუდარ-ი: „...აჲ ესერა კაცი იგი იქმნა
 ვითარცა მკუდარი“ 181,14
 მკურნალ-ი ექიმი: „...უძლურთა მკურ-
 ნალო“ 186,7

მნათობი მანათობელი. ეარსკვლავი:
 „...წინამძღუართა დიდო მნათობო“
 186,10
 მოახლება მოახლოება, მოწვევა: „ხო-
 ლო მოეახლის რაჲ ცისკარი, გა-
 ნეშორინიან“ 178,17
 მოზამავე-ი მზამველი: „...ყოელითურთ
 მოზამავე მისსა იქმნეს“ 154,28
 მოგება 1. შეძენა: „...ნეტარ არს კაცი,
 რომელმან მოიგო გონიერებაჲ და
 მოკუდავმან, რომელმან პოვა მეცნიე-
 რებაჲ“ 150,24
 2. სამაგიეროს გადახდა, ზღვევა:
 „...ღმერთმან მოგავგოს ნაცვალი
 მგზავრობისა შენისაჲ, ძმაო!“ 165,20
 3. მიგება, პასუხის გაცემა: „ხოლო
 მან მომიგო“ 164,20
 4. გონს მოსვლა: „და მო-რაჲ-ე გ-
 ნეს თავთა თვისთა. მიუგეს ესრეთ“
 179,27
 მოგებება გამოგებება, მიგებება: „...მყის
 მიერ მოგუეგება კაცი ვინმე კე-
 თილი“ 163,15
 მოღრეკა დახრა: „...თავი მოიდრი-
 კა და დაღუმნა“ 161,6
 მოყარვე კარავში დამკვიდრებული
 მოყოთხვა 1. ამბორის-ყოფა, კოცნა:
 „...მოიკითხნეს წმიდანი იგი მა-
 მანი და წარვიდეს“ 175,24
 2. მშვიდობის გამოყოთხვა: „...წმიდა-
 ნი იგი მოიკითხნეს“ 159,19
 მოკიცხვა მოტყუება
 მოკიცხული-ი: „...კაციან ნეფსით თავი
 კირთა მისცეს და უუქუანასკნელ მო-
 კიცხულ და მამურალ იპოს ცუ-
 ლად? 160,31 მოტყუებული
 მოღტოლვილ-ი: „...შენდა მოლ-
 ტოლვილთა ნავთ-საყუდელო“
 186,11 ნ. ლტოლვა
 მომალდება ასრულება (ნატერისა):
 „...გვედრები, წმიდანო ღმრთისანო,
 რაჲთა ერთი მომმადლოთ მე“
 161,24
 მომზავებელი-ი შესაფერისი: „...არს აღ-
 გილი, რომელი მარჯუე არს და
 მომზავებელ ამათ საქმეთა“
 160,19

მომწაფება მოწაფედ გახდომა: „მო-
მოწაფენით ყოველნი წარმართ-
ნი“ 151,17

მომღებელი-ი შემოშტანი: „...მივიდეს
მღღენი... და თვთ კაცი იგი მომ-
ღებელი ევლოგიისაჲ მის“ 183,29

მონა: 1. „...დასლვასა მზისასა ღმერთმან
მოგიყვანა ცოდვილისა მონისა
თქუენისა“ 166,2

2. სოციალური ტერმინი მსახურის
აღსანიშნავად: „...მუის უბრძანა ერთსა
ვისმე მონათაგანსა“ 157,36

მონაგებ-ი ქონება, შენაძენი: „...ყოველი-
ვე, რაჲცა აქუნდა, და მამული და
ყოველნი ეკლესიანი და მონაგები
მისი დასა მისსა შეჰვედრა“ 176,35

მონაზონ-ი ბერი: „...მოეგებნეს კაცნი
ვინმე მონაზონნი“ 175,28

მოოქრება აობრება: „შემდგომად მცი-
რელისა მოოქრებასა და სრული-
ად უჩინო—ყოფასა ადგილისაგან მა-
თისა“ 163,4

მორჩილება 1. დამორჩილება: „...მამათა
ლოცვაჲ თქუეს საკურველად, მარხ-
ვაჲ ზღუდელ და წმიდანი ცრემლნი
საბანელად, ხოლო მორჩილებაჲ
წაშებად“ 179,18

2. შესმენა, გაგონება: „და ვითარ-
ცა ვერ შეუძლეს მორჩილებაჲ...
უთხრეს ესე უფალსა მისსა“ 182,26

მორჩილი-ი გამგონი, მსმენელი: „ხოლო
იგი, ვითარცა იყო ბრძანებასა მოძღუ-
რისასა მორჩილ, მსწრაფლ მოვი-
და“ 172,9

მოსავ-ი მოიხედე, იმედის მქონე:
„...სარწმუნოებაჲ მოსავთა მისთა
ძალ საქმეთა მამხილებელ არა ხი-
ლულთა, რამეთუ ამის შინა იწაშნეს
მოხუცებულნი“ 151,5

მოსლვა: „და ძმაცა მისი იოვანე ზე-
დაჲს-ზედა მოვალნი“ 178,15 მო-
დიოდა ხოლმე

მოსწავება ნიშნის მიცემა: „...ყოველი
ყოფადი წინაჲსწარ მოუსწავა“
173,33

მოსწრაფე: 1. „...აწ ვინაჲთგან მოსწ-
რაფე ხართ, რაჲთა ადგილსა მას

დროსსა მიხვდეთ, არა ჯერ-არს ყო-
ნებად“ 164,28 ნ. მოსწრაფება

2. გულმოდგინე: „სოფლებნიცა მის-
ცნა კაცმან მან ღმრთისამან გიორგი,
ვიდრემდის მოსწრაფე იყო, რაჲ-
თა ყოველივე ადგილისა მისთვის წა-
რავოს“ 171,22

მოსწრაფება სწრაფეა
მოტყუება მოწვევა, შემთხვევა, თავს და-
ტება: „...სარწმუნოებაჲ თქუენი სა-
მარადისოსა ნეტარებასა მოგატყუ-
ებს თქუენ“ 151,1

მოქალაქობა მოღვაწეობა: „სობრებაჲ
და მოქალაქობა ღმერთ-შემო-
სილისა ნეტარისა მამისა ჩუენისაჲ“
150,1

მოქმედ-ი შემოქმედლი: „...მისცეს ღი-
ლებაჲ ღმერთსა და მოქმედსა
საკურველებათასა“ 173,12

მოქმნა ქმნა, მოკეთება, გაკეთება:
„...მოქმნა ადგილი იგი და ველო-
ან იქმნა“ 168,27

მიღება მოტანა: „და არა იბოვა რაჲ-
თურთით ქება, და ჳირით და შრომით
მღინარისა მისგან მოიღებდეს“
170,32

მოუუარე მოყვასი, მეგობარი: „...ესრეთ
მზა არიან გვრგვნი მოუუარეთა-
თვს მისთა“ 179,1

მოშუნება მოწონება: „...და უკუეთუ
დიდად მოაშუნდეს სულსა
თქუენსა, აჰა ადგილნი“ 161,26

მოციქულ-ი 13 მოციქული, მივლინე-
ბული, მიგზავნილი კაცი: „...პირველად
მოციქულნი, მწყემსნი და მოძ-
ღურნი და მამანი დაეწესნეს“ 151,14

მოძიება მონახვა, ძებნა: „...გიორგი
დამთა მათ თანა და უბრძანა, რაჲთა
მოიძიონ ადგილი, სადა ჰნებავეს
აღშენებად ეკლესიაჲ“ 169,20

მოძღუარ-ი 1. წინამძღოლი, გზის მან-
ვენებელი: „...დიდი ესე მნათობი მა-
მად, მამათა მოძღუარი...“ 152,12

2. მასწავლებელი: „...ესე სასწაულ-
ნი იქმნეს წმიდისა მის მიერ ადგილ-
თა მათ, რომელთა აღზრდილ-ლა იყო,
და წინაშე მოძღურისა“ 175,20

მოძღვრება მოძღვრება. სწავლა: „...ტყევილი და შუენიერი დამწიფდა. ტყეანი მათისა მის მოძღვრებისა ნამუშავეთაჲ“ 153,24

მოღება 1. მიღება: „...მოღებასა საზრდელისასა უწვა მანანაჲერსა“ 160,24

2. აღება: „და მოილო წმიდამან მან ჭელითა თვისითა შეშაჲ“ 167,1.

3. მოტანა: „...არს ადგილი ერთი, სადა ეკლესიაჲ მისი დაცემულ არს ძრვისაჲან. აწ, უკუეთუ ჰბრძანოთ, აღვილ არს, რაჲთა იგი მოვილოთ“ 171,2

მოღუაწე მზრუნველი: „...ვინ იყო თანა-შემწე და მოღუაწე მათდა“ 172,16

მოღუაწება დახმარება, შეწევნა: „...მოღუაწებაჲ უცხოთა და გლახაკთაჲ“ 154,11

მოწამე 1. მოწმე: „...მოწამედ სიტყუათა მათთა იხილვებოდა მდინარე“ 167,24

2. მარტვილი: „...ღუაწლით შემოსილთა მოწამეთა თანა დაუთხვევლად სისხლთა გვრგვნოსან ჰყოფს კაცსა“ 179,19

მოწაფე მიმღევარი: „...მოძღვრებისა შენისა მოწაფედ წოდებულ ვართ“ 186,21

მოწვენა 1. შეხვედრება, თავს დატება: „ხოლო ესე სიხარული მოიწევის საღმრთოჲსა მისგან ნეტარებისა“ 150,18

2. მოსვლა: „...მოიწიენეს სანახებთა ქუეყანისა სამცხისთა“ 154,30

მოწვენულ-ი თავსდატებილი, მოსული: „...ყოველივე მათ ზედა მოწევენულ“ 172,18

მოწხე მონაზონი, ბერი: „...უნარჩევესი ყოველთა მოწესეთაჲ“ 184,30

მოწლედ მოწყალებით, სიყვარულით: „...მიეგება და მოწლედ მოიკითხნა წმიდამან მან“ 158,34

მოხელვა მოხილვა, მონახვა: „...ჲამთა ამათ მოხედვა-ყო ჩუენ ზედა“ 159,3

მოხილვა ნახვა, დათვალიერება: „...ყოველნი მიეგებნეს სიხარულით და მო-

იკითხეს სურვილით, და მოიხილნა იგინი და რაოდენი რაჲ ეშენა ახალსა მას ზურთ-მოძღურასა“ 176,15

მოხუმა მოტანა: „...არა თუ ნისლსა შევიდა და ფიცარნი ქვისანი. მოიხუნა“ 170,16

მოკდომა გულსა აზრად მოსვლა, ნდომა, მოსურვება: „და მოუქდა გულსა და ჰრქუა წმიდათა მათ“ 170,35

მოკხენება მოკნება: „ხოლო ჩუენ შემდგომად ამისა სხუადცა მოვიქსენოთ“ 184,27

მპყრობელ-ი მპყრელი: „...უფალ არს და მპყრობელ“ 158,17 ნ. მპყრობა.

მრავალჯის მრავალჯერ: „...მრავალჯის გუვეედრებოდა კაცი იგი“ 163,20.

მრავალ-ი ბეკრი: „...ჰმადლა „...აგარაკთაჲთა, რომლისა სიერკე საზღვართ-ერკელ და მრავალ იყო“ 157,15

მრავალფერი-ი ნაირ-ნაირი, ბევრნაირი: „...მდიდრად მიეცა ყოველივე უხუებით: აგარაკნი თავისუფლებით და საქონელი მრავალფერი და სიმრავლე საკედართა და მროწეულთაჲ“ 177,9

მროწეულ-ი ნახირი: „...მდიდრად მიეცა ყოველივე უხუებით: აგარაკნი თავისუფლებით და საქონელი მრავალფერი და სიმრავლე საკედართა და მროწეულთაჲ“ 177,10.

მრღვე მღვრიე: „...და წარვიდეს წყალნი იგი მრღვენი“ 167,21

მსახურება ხმარება, მოხმარება, მოპყრობა

მსახური: „...ღირსებით მსახურ საღმრთოჲსა საკურთხეველისა“ 154,15 ნ. მსახურება

მსგავსება მსგავს ყოფა, მიბაძვა: „...ცრემლით შესწირვიდიან ვედრებათა, რაჲთა ამითცა ემსგავსენ თვისსა მეუფესა“ 178,19

მსოფლიო საერო, არა სასულიერო: „ხოლო უხუტესი იგი მჰამ წესითა მსოფლიოჲთა დამპყრობელ ექმნა მამულსა“ 154,10

მხრობლ-ი შიკრიკი: „...იყო კაცი იგი საქმარ და მსრბოლ გზათა შორთა“ 182,28

მხრათლ სანქაროდ, მალე: „და წარვედ მსწრაფლ“ 157,36

მხრათლ-ი სწრაფი, სანქარო: „ნუუუუე მის მიერ მოიწია მსწრაფლი ესე მხილბაჲ“ 174,21

მხსუერამლ-ი შესაწირავი: „...შესწირვიდეს მას შინა მსხუერპლსა საუფლასა“ 185,10

მტილ-ი ბალი: „...მდიდრად აღმომდინარისა წყაროჲსა მრავალნი ირწყვებიან მტილნი და სამოთხენი“ 151,9

მუნ იქ: „...იყო მუნ სიმრავლე თხათა და სხუათა ნადირთა ველურთაჲ“ 157,23

მუშაკ-ი მუშა, მშრომელი: „...კეთილად მოხუდით, საღმრთონო მუშაკნო ქრისტეს ვენაქისანო“ 175,28

მღდელთ-მოძღუარ-ი მამათ-მთავარი: „...განაბრწყინეა ღმერთმან დიდი იგი მღდელთ-მოძღუარი გიორგი შუარტყელი“ 177,28

მყის მეყსეულად, მაშინვე, სანქაროდ: „...მყის უბრძანა ერთსა ვისმე მონათავანსა“ 157,35

მყოვარ უამ ხანგრძლივი, დიდხანს: „...მყოვარ უამ უკმოდ მღებარე იყო“ 155,13

მყუდრო-ღუმოლ-ი მშვიდი ღუმელი: „...მერმე შევეკედრნეთ ნავთ-საყუდელსა მყუდრო-ღუმელისასა“ 185,17

მყუდროება სიწყნარე, სიმშვიდე: „მყუდროებით და ცრემლით შესწირვიდიან ვედრებათა“ 178,18

მშკდობა: „...იყო დიდსა დაწყნარებასა და მშკდობასა შინა ადგილი იგი“ 177,18

მცირედ ცოტა: „...მოიდეს მცირედ პური და მარილი და ყველი“ 163,28

მცნება სწავლება, დარიგება: „...არათუ ნისლსა შევიდა და ფიცარნი ქვისანი მოიხუნა, რომელსა შჯუ-

ლი და მცნებანი წერილ იყვნეს“ 170,17

მძღავრება დაძალება, ძალმომრეობა: „...მოკლა ლაკლაკმან დისიძე თვისი, რამეთუ მძღავრებით ეტყოდა, ვითარმედ ნაწილ-უც მამულსა თანა თქუნესა დასა ამას თქუნესა“ 177,23

მწყხა მწყემსვა: „...თქუნენ იძით მამაჲ და წინამოდღუარი, რომელი შემძღებელი იყოს მწყხად თქუნდა“ 179,24 გადატ. მოვლა, პატრონობა

მწყრე ლაფი, ტლაპო: „...იხილა აღმოსავალით კერძო ჭედსა ზედა მას ტბაჲ აღრეული ლალითა, რომელი-იგი სახედ მწყრისა იხილვებოდა“ 164,5

მწუხარება წუხილი: „რამეთუ მახლობელ რაჲ იქმნა სოფლით წარსლვისა და მწუხარებისაგან სიხარულად მისლვისა, მოუწოდა კრებულსა“ 178,31

მწყობრ-ი გუნდი: „...კაცი იგი... ეგრეთცა შეუერდა მწყობრსა მას მამათასა“ 174,24

მწყობრ-მდგომობა გუნდ-გუნდად დგომა: „...ჰ პატიოსანო და საღმრთოო კრებულო და მწყობრ-მდგომობით მომსგავსებულნო ზეცისა დასთანო“ 152,8

მწუხრ-ი საღამო: მწუხრამდე საღამოდე: „...ხვალე განთიადითგან ვიდრე მწუხრამდე“ 161,33

მქედელი: „...ოქროთხულებით შეიწყვნენ კეთილთა მიერ მქედელთა“ 160,36

მხატვარ-ი დამხატველი: „...მაგალითთა კეთილთა შთახედვიდეს მსგავსად ქელოვანთა მხატვართა“ 154,23

მხილება საყვედურის თქმა: „ნუუუუე მის მიერ მოიწია მსწრაფლი ესე მხილებაჲ“ 174,22

მხილველ-ი მხედველი: „...მაშინ იხილოს თულბან მხილველთამან შუენიერებაჲ ადგილისა ამის“ 161,3

მქიცებრივ-ი: „...რამეთუ იყვნეს ყოვლითურთ მქიცებრივ“ 156,22

მკსნელ-ი. განმათვისებელი: „...დი-
დღე იგლოვა, ცრემლოდა ვითარცა
მკსნელი ლაზარეს ზედა დი უმე-
ტეს“ 176,22

მკოვან-ი კლაროსანი: „...მოგუეგება-
კაცი ვინმე კეთლი, მკოვანი“
163,15

5

ნადირ-ი: „...არს ესე შესაკრებელი ნა-
დირთა ველისათა“ 163,35

ნადირობა: „...უმრავლესთა ეამთა ინა-
დირობნი იგი“ 157,22

ნავთ-საუღელ-ი ნავთსდგური: „...მერ-
მე შევედრნეთ ნაეთ-საუღელ-
სა მუდრო-დუმლისასა“ 185,17

ნათელ-ი სინათლე: „...ელმოდა თული
მარჯუნე, რამეთუ ნათლისაგან
სრულიად დაკლებულ იყო“ 185,20

ნათლის-ცემა მონათელა: „...მოიმოწა-
ფენით ყოველნი წარმართნი და ნა-
თელ-სცემდით სახელითა მამი-
სადათა და ძისადათა და სულისა წმიდი-
სადათა“ 151,17

ნაკულღევანება. ნაკლებობა, სიღარიბე:
„...ღმერთმან გაჩუენა საკრველი ესე
დიდებული, რამეთუ იხილა ნაკულ-
ღევანება გონებისა შენისა“
170,6

ნამუშავე-ი ნამუშევარი, ნაღვაწი:
„...რომელნი მკვდრ ჩინებულ ხართ
ტალავართა ნამუშავეთა მის-
თა“ 152,9

ნაპრალ-ი ხერელი: „...რომელი მასვე.
მოსეს, ნაპრალსა კლდისასა დაფა-
რულსა ეტყოდა“ 170,19

ნატრა, ნატვრა: „ღმერთი ჩუენი ჰნატ-
რის“ 150,7 ნატრულობს.

ნაყოფიერება ნაყოფის მოცემა: „...ნა-
ყოფიერება არს ადგილისა მის“
173,1

ნაყოფიერი ნაყოფის მომტანი, ნაყოფი-
ანი, მსხმოიარე: „...რტომ ზადასადა
განქმელი ფურცლის-მშობლად გამო-
აჩინა მსგავსად... ხისა მის, რომელი...
მყის ნაყოფიერ იქმნა“ 175,11

ნაყოფთ-მცენარება შედგევი, ნაყოფი:
„...რამათა უმეტეს გამოჩნდეს კეთილ-

თა მათ ნერგთა ნაყოფთ-მცენარე-
ბადა“ 153,19

ნაშენებ-ი ნაგები, შენობა: „...არიან აღ-
გილნი მრავალნი და კეთილნი და ნა-
შენებთა ღონიერი“ 161,25

ნაცვალი-ი მაგიერი, სამაგიერო: „...ღმერ-
თმან მოგაგოს ნაცვალი მგზავრო-
ბისა შენისაჲ, ძმაო!“ 165,20

ნაძუ ნაძვი: „...ვიხილუ ეღმერთო ადმა-
ლებული ნაძუთამდე ლიბანისა-
თა“ 162,35

ნაწილ-ი წილი: „...ნაწილ-უც მამულ-
სა თანა თქუნესა დასა ამას თქუნესა“
177,24

ნებვა სურვილი, ნდობა: „...უცხოთა ვი-
ეთმე მონათონთა ჰნებავს ადგილსა.
მას აღმენებდ მონასტერი“ 156,21

ნებისაებრ სურვილისამებრ: „...თავი-
სუფლებით და ნებისაებრ აშე-
ნებენ მონასტერსა“ 161,36

ნეტარება ბედნიერება: „...წმიდათავს
განზადებულსა ნეტარებასა“
159,11

ნეტარი წმიდად მიჩნეულ პირთა ეპი-
თეტია: „ცხოვრება და მოქალაქობა
ღმერთ-შემობილისა ნეტარისა მა-
მისა ჩუენისაჲ სერაპიონისი“ 150,2

ნეფსით ნებით, თანხმად ნება-სურვი-
ლისა: „...რამათა კაცმან ნეფსით
თავი ჰირთა მისცეს“ 160,30

ნეშტი ნაშთი: „...ჩუენდა ჭერ-არს, რა-
თა ნეშტი თხრობისაჲ გულს-მოდ-
გინებით ვისმინოთ“ 154,29

ნიშებ-შემოხილ-ი: „ხოლო ადგილი იგი,
ზარზმად წოდებული, ეგო უძრავდ
ყოლადვე შეწვევითა ღმრთისადათა და
მდლითა სასწაულთა მერ ნიშებ-
შემობისა მამისა სერაპიონი-
სითა“ 177,35 ნ. ნიშ-ი.

დომ-ი სასწაულო: „...სასწაულთა და ნი-
შთა მოქმედი“ 153,35
 ნიქ-ი საჩუქარი: „ხოლო დასასრულ-
სა ვითარცა ნიქსა რასმე და გვრ-
გვნსა ბრწყინვალესა წინა უყოფს და
სასყიდლად შრომათა მოქმადლებს“
150,10
 ნუგეშინის-ცემა: „და მცირედ რამე
ნუგეშინის-ციციით საზრდე-
ლო, რომელი პოვა მათ თანა“ 166,35
 ცოტა კვამეთ

ნუ ოდეს ნურასდროს: „...შვილად შენ
და სახელ-დებულთა ნუ ოდეს და-
მივიწყებ“ 185,34
 ნურარა ნურაფერი: „...ნურარას
ზრუნავ წარსაგებელთათს“ 183,14
 ნუჯაუე ნუთუ: „ნუჯაუე მის მიერ
მოიწია მსწრაფლი ესე მხილება“
174,21
 ნუცა ნურც: „...ნუ ოდეს დამივიწყებ
და ნუცა გარე-უკუნ-აქცევ“ 185,35

მ

ოდენ მარტო, მხოლოდ: „...რომელი გე-
ტყოდა ჭუარისა ოდენ მარტოდ
ტრთვასა, იგივე გეტყვს“ 155,16
 ოდესმე როდისმე: „...რომელ ოდეს-
მე ეწიის ღამე, სადგურ ყვიან მას
შინა“ 157,24
 ოდესცა რაჟამს: „...გარნა მე ვერღა მი-
ხილო ოდესცა სოფელს ამას, რა-
მეთუ აღრე წარვალ ამიერ“ 173,24
 ოკდონებრი-ი: „...ოკდონებრსა ოც
და ცხრასა“ 185,12
 ორთოქ-ი ორპირი თოხი: „...წმიდამან
მან აღილო ქელითა თვისითა ორთო-
ქი რკინისა“ 164,1
 ორქერძოვე ორივე მხრიდან: „ორქე-
რძოვე მხიარულთა ვადილოთ
ღმერთი“ 185,14
 ორძ- ამოზრდა, გამრავლება: „...ვითარ
ადვილსა მას ორძის სიმრავლე
ძმათა“ 172,19

ოტება გაქცევა: „...და კაციცა იგი, რო-
მელ პირველ იოტა ძინძელ წოღ-
ბულისა მისგან ადგილისა. მოწლედ
შეუერღებოდა“ 168,31
 ოქროთხზულემა: „...თულნი პატროსან-
ნი... არა ესრეთ ბრწყინეენ წინაჲ
თულებსა ხილვის-მოყუარეთასა. ე-
თარ-იგი რაჟამს გამოიქურენენ და
განწმდენ და ოქროთხზულე-
ბით შეიწყვენენ“ 160,35 ნ. თხზვა
 ოქროსაკადულ-ი ოქრომოდინარე.
 „...მრავალი წარმოუთხრა წმიდამან
მან ოქროსაკადულით პირით
მისით მოწაფეთა თსთა“ 179,21
 ოცდაათულად 153,21 ოცდაათჯერ მეტი
 ოქერ უშეილო: „...გიორგი შეილთაგან
ოქერ და უქმ იყო“ 176,30
 ოქრა ხმა: „...იქმნა ძრვაჲ და ოხ-
რაჲ რამე“ 167,16

პ

პალატ-ი სასახლე: „...ვითარცა სამეუ-
ფოთა პალატთა, უპირველად ვი-
დოდეს“ 156,6
 პატევი-ი 1. პატევისცემა: „...მოეგებნეს
მათ მამანი და სურვილით მოწლედ
მოიკითხნეს და შემსგავსებული პა-
ტივი წინა-უყევს“ 174,1
 2. ჩინი, ხარისხი, თანამდებობა:
 „...პატივითა მდღელობისაჲთა
სრულ იქმნა...“ 154,14

პეროვა დუვის, ქათვის მოსვლა: „...და-
ეცა კაცი იგი უქმოდ მდებარე და გარ-
დამოვადო ენაჲ განსიყვებული. საში-
ნელთა პეროოდა და გორვიდა“
174,18
 პირველ თავიდანვე: „...ყოველნი ესე
სასწაულნი და საქმენი, რომელნი-
იგი პირველ ეპისკოპოსობისა და
უკუანაჲსკენელ ეხილენეს, მომითხრ-
ნეს“ 178,6

პირველ-ი პირველხსენებულო, ზემოხსენებულო: „...დაიყრა ყოველი მამული და ეკლესიანი პირველთა მათ მფოთეთანი“ 177,33

პირველითგან თავიდან: „...მყის წარმოუთხრა პირველითგან ვიდრე მუნ ეამამდე“ 158,19

პირველსავე: „...პირველსავე სიტყუასა აღვიდეთ“ 175,17 ხოლო ჩვენ ჩვენს თემას დაეუბრუნდეთ

პირი: 1. „...ხოლო ყოველთა ამათ საქმეთა სიმრავლისათა მეტყუელი პირი და ენაჲ დიდსავე თანა გიორგის მაწყუერელსა იყო ნეტარიცა მამაჲ სერაპიონ“ 178,3

2. პირისახე, სახე: „...მოუწოდა წმიდათა მათ და შეკმუნებულთა პირითა პრქუა სერაპიონს“ 155,6

3. პიროვნება: „...მომითხრნეს, პირმან მან უტყუველმან, გიორგის ვიტყვ მაწყუერელსა“ 178,7

პირი ზღვსა-ჲ ზღვის ნაპირი, ზღვის კიდე: „...გარე-უკუ-მოგუაქციენეს და

პირი იგი ზღვსაჲ მის დასავალით წილ-ვლეთ“ 165,4

პირმეტყუელი-ი მეტყველი, მოლაპარაკე: „...აღვაშენოთ შესაყრებელი ცხოვართა პირმეტყუელთაჲ“ 159,15
პირუტყუ პირუტყვი, უენო: „...უვალ არს კაცთა და პირუტყუთაგან“ 164,26

პოვნა 1. აღმოჩენა: „...და არა იპოვა ადგილი ველოანი“ 157,3 არ აღმოჩნდა
2. ყოფნა: „...რომელნი ვიპოვნით გარემოს ადგილისა მის, განვიზიზინეთ“ 167,21

3. დარჩენა: „...რამეთუ ეპგონებ, რომელ არცაღა თუ კული იპოოს ადგილისა მის“ 167,34

პური: „...მოიღეს მცირედ პური და მარილი და ყველი“ 163,29

პყრობა 1. დაქერა, (ხელის) მოკიდება: „...წმიდამან უპყრა ქელი, აღადგინა და ეტყოდა“ 155,13

2. დაცვა (კანონის, თანმიმდევრობის): „...ძალისაებრ ეიპყრათ წესი თხრობისაჲ“ 162,17

5

უამად დროებით: „ხოლო იგი აყენებდა უამად“ 182,5

უამი 1. დრო: „...ევკითხეთ კაცსა მას უამი დღისაჲ“ 164,20

2. საათი: „და წარვიდა და მიიწია ცხდრად უამსა მეექუსესა“ 180,20
უამითი-უამად დროდან დრომდე, დროგამოშვებით: „მოვიდოდა უამითი უამად ძმისა თვისსა თანა“ 176,8

6

რამეთუ 1. რომ: „...რამეთუ ბრმაჲცა თანა-წარჰკლების ოქროსა მის წინაშე მდებარესა“ 168,35

2. რადგანაც: „რამეთუ თავადი მეუფე და ღმერთი ჩუენი პნატრის მათ ბრძანებათა შინა სახარებისათა, იტყოდეს“ 150,6

რაჲ რა: „...იგი ჰკითხვიდა ვინაობასა ანუ რაჲ-მე არიან საქმენი მათნი“ 158,7

რამათურითთ სრულიად: „და არა იპოვა რაჲთურთით ქვაჲ, და ქირით და

შრომით მდინარისა მისგან მოიღებდეს“ 170,31

რაჲ-იგი რაც: „...რაჲ-იგი იხილა, ყოველი მიუთხრა დიდსა მას მთავარსა“ 158,24

რაჲ-მე რა არის რაღა: „და მივიღინებულო იგი ჰკითხვიდა ვინაობასა ანუ რაჲ-მე არიან საქმენი მათნი“ 158,7
იხ. -მე

რაოდენ რამდენად: „რაოდენ უფროჲს მრავალთა თანა შეკრებულთა ღმრთის-მსახურებისათჳს!“ 171,16

რაოდენ-ი რამდენი: „რაოდენი შემოწერიტ შემოვლონ, მიმიცემის მათ-ღა“ 161,33

რაოდენმე რამდენიმე: „...წარვედ აღ-გლთა ნამუშავეთა შენთა, რამეთუ შფოთნი რამე შემთხუვეად არიან ეამ რაოდენმე“ 173,23

რაუამს როცა: „...რა ეამს-ი გი უბრ-ძანებლით კაცსა მას“ 167,30

რბენა: „...იწყეს ყენებად ჩუენდა, და ვითარცა ცოფნი წინა რბიოდეს“ 162,33

-რე (ნაწილაკი) ოდნავ, ცოტა, მცირე: „ხოლო მოვიწიენით რაჲ სიტყუასა ამას, ჳერ-არს გულისკმის-ყოფით-რე სმენამ, თუ ვითართა მადლთა ღირს ქმნულ იყო ღიდი იგი მამაჲ“ 177,13
რევა წობნება: „...ღმრთის-მსახურებით ცხობებულთაცა ყოველთა ერეო-ღა“ 157,17

რისხვა გულის-წყრომა, გულმოსულობა: „...კბუცი იგი აყენებდა მათ და რის-ხვით უთქუმიდა“ 162,33

რიცხუ რაოდენობა: „...აღდგა წმიდაჲ იგი და მამა მისი იოვანე და ერთი ძმათა მათგანი, რომელთა რიცხუ ექუს იყო“ 162,19

რკინა: „...აღილო ქელითა თესითა ორ-თოკი რკინისაჲ“ 164,1

რომელ რომ, თუ: „...არეთა მათ ეშენა სახლი, რომელ ოდესმე ეწიის ღამე, სადგურ ყვიან მას შინა“ 157,24

რომლიხათვს რომლის გამო: „...აღაშენოს მონასტერი ბრძანებისაებრ წმი-ლისა მის, რომლისათვისცა საქმე ესე ფრად შეუძნდა იოვანეს“ 175,36

რტო: „...იყო კედელსა ეკლესიისასა რტოჲ ბაჲასაჲ“ 172,35

რტო-განრთხმით ტოტებგაშლილად, ტოტებგანრთხმით: „ამისსა შემდგო-მად კუალად არა ოდენ ასწილ, არამედ უმეტესცა რტო-განრთხ-მით გარდაფენილებაჲ ოცდაათუ-ღა“ 153,21

რტო-გარდაფენით რტო-გართხმით: „...განელდა და რტო-გარდა-ფენით ქადაგებდა დიდებულსა მას სასწაულსა“ 173,9

რქუმა თქმა: „...მივედ, ძმაო, და არ-ქუ წმიდათა მათ“ 161,14

რულ-ი ძილი: „ამისსა შემდგომად ვი-თარცა რულისაგან ღრმისა გან-ღვებულმან მიხედნა ნეტარსა სერა-პიონს“ 173,20

რწმენა დაჭერება: „...რამეთუ აღიდა ხატი პირისა თვისსაჲ ქრისტემან ღმერთმან, რაჲთა თქუენ გრწმე-ნეს“ 169,13

რწმუნება 1. რწმენა: „...რომელსა მე ვკრწმენე, უმეტესი ჩემსა ქმნეს“ 175,14 მირწმუნა, მომენლო

2. დაჭერება, დარწმუნება: „...და ვითარ ვერ არწმუნეს, მაშინ კბუ-ცი იგი, მოძლუარი ჩუენი, შეუერდა ძმასა მისსა იოვანეს“ 166,11

3. მინდობა: „და ყვეს კაცი იგი გან-მგებელ არა თუ ვალატოზთა, არა-მედ ძმათაცა იკონომოსობაჲ ძმათა-ცა ერწმუნა“ 184,8

რწმუნებულ-ი მინდობილი: „...დაორ-ძინენ ტალანტი რწმუნებულ-ი შენდა“ 186,6

ს

საბანელ-ი სანათლაკი: „...მამათა ღოც-ვაჲ თქუეს საქურველად, მარხვაჲ ზღუდედ და წმიდანი ცრემლნი სა-ბანელად“ 179,18

საბრძანებელ-ი სამფლობელო: „...აშე-ნებენ მონასტერსა საბრძანე-ბელსა შინა ჩუენსა“ 162,1

საგზალ-ი: „...ლოცვაჲ წმიდისაჲ საგ-ზალ თვისსა ყვეს“ 156,2

სადგურ-ი სავანე, საბანაკე, სადგომი, ბინა, ბუდე

სადგურის-ყოფა დასადგურება, ღამის გაათევება: „...რომელ ოდესმე ეწიის ღამე, სადგურ ყვიან მას შინა“ 157,25 ნ. სადგურ-ი

საეშმაკო სატანისა: „ამას რაჲ იტყოდა შურითა საეშმაკოთა აღსავეგი იგი“ 174,12 .

ს-ავ იმელი: „...ვესავე, რამეთუ ამიერიტგან მიმელის მე სიმართლისა იგი გვრვენი“ 178,34 იმელი მაქვს სავანის-ყოფა დადგომა, ბინის დადება: „...გუვედრებოდა კაცი იგი, რაჲთა ღამესა მას სავანე ვეყოთ სახლსა მისსა“ 163,21

საზრდელ-ი საზრო, საკვები, საქმელი: „...და მოღებასა საზრდელისასა უწემა მანანაჲ ერსა“ 160,24

საზღვართ-ვრცელ-ი დიდი, ვრცელი, ფართო, უსაზღვრო: „...ყოველთა კმატდა... ავარაკთათა, რომლისა სიერცე საზღვართ-ვრცელ და მრავალ იყო“ 157,15

სათნო სიკეთე, სიქველე: „...უკუეთუ სათნო არს, მამაო, წინაშე შენსა, ევედრე ღმერთსა ჩემთვის“ 156,23

სათნოება უაღრესი ზნეობრივი სიფაქიზე ქრისტიანული მორალის მიხედვით: თავმდაბლობა, გულწრფელობა, უბიწოება, ყოველგვარი ღირსება: „...წმიდაჲ იგი... იყო სხუათავე თანა სათნოებათა მეცნიერ სჯულთა საეკლესიოთა“ 174,6

სათხოველ-ი სათხოვარი: „...ნუ დაამძიმებთ ჩემ ზედა სათხოველსა“ 160,14

საკუთრება კუთვნილება: „...მამული და ყოველნი ეკლესიანი და მონაგები მისი დასა მისსა შეჰვედრა და შეიღთა მისთა საკუთრებით განუთვსა“ 176,36

საკვრველთ-მოქმედ-ი საკვირველების ჩამდენი, სასწაულთმოქმედი: „...რომელი იყო მოწაფე დიდისა შიოხისი საკვრველთ-მოქმედისაჲ“ 153,36

საკუთვეელ-ი საკმეველი: „...და მიტ თანა წარიყვანა ხუცესნიცა საცეცხურ-საკუთვეელებითა“ 159,28

სამარადიხოდ მარად: „...იქნენბდეს სიკუდულსა, რომელი-იგი სამარა-

დისოდ წინაშე თუალთა აქუნდა“ 180,37

სამარხო საფლავი: „...ველოვიაჲ იგი დაღვას დადილსა მას სამარხოსა მისისასა“ 182,19

სამება: „...სამებიცა წმიდისა სარწმუნოო მონაო“ 186,5 .

სამეაულ-ი შესამკობელი: „...მოლუწეთა სამეაულო“ 186,9; „და აღეშენა მონასტერი იგი ბრძანებისაებრ დიდისა მის მოძღვრისა და შეამკო ყოვლითა სამეაულითა“ 176,6 .

სამკვდრებელ-ი მემკვიდრეობა, სამემკვიდრეო ქონება: „...დაამკრობელ ექმნა მამულსა სამკვდრებელსა“ 154,11

სამკულრო სამკედრო: „დაესრეთსრულ ყვეს წესი იგი სამკულროჲ“ 181,2

სამოთხე ბალი (დეკორატიული მცენარეებით): „მრავალნი ირწყვებიანი მტილნი და სამოთხენი“ 151,9

იხილეს რაჲ უცხოთა სამოსლითა შემოსილი“ 182,25

სამოცულად სამოცქერ მკტი: „...გამოჩნდეს კეთილთა მათ ნერგთა ნაყოფთ-მცენარებაჲ, ...ამისსა შემდგომად კუალად არა ოდენ ასამოსელ-ი ტანისამოსი: „...განჰკრთეს, წილ, არამედ უმეტესცა რტო-განრთხმით გარდაფენილება ოცდაათეულად, სამოცეულად“ 153,21

სამეჟამ-ი სამი საათი: „...იყო ჟამი საქმიისაჲ“ 167,3

სამხახურ-ი: „...განმგებელ იყო ყოველთა საქირითა სამხახურთა მონასტრისათა“ 183,20

სამწყხო ფარა: „...შემდგომდ ჩემსა სამწყხოჲ ესე ქრისტესი... კეთილად დამწყსო“ 180,1

სამხარ-ი შუადღე: „...კანდელი იგი იოვანესი ბრწყინვიდა ვიღრე შუა სამხრამდე“ 169,36

სამხარით სამხრეთით: „...პირი სამხრით ვიქციეთ“ 162,30

სამპარ-ი 1. საბეჭური: „...უბრძანა მამასახლისმან მნეთა ეკლესიისათა, რაჲ-

თა მოიღონ სამქარი“ 182,21

2. (არქ.) კარის ჩარჩოს ზედა ძელი, კარის ზღუდარი: „და აღეშენა ვიდრე სამქურემდე მამობასა მიქელი-სსა“ 184,18

სანახებ-ი 1. მხარე, ქვეყანა: „...გარემო სანახებნი მათ არეთანი“ 168,14

2. შემოგარენი: „...რომლისა ტაძარი შენ იყენეს სანახებსა ჩორჩანისა და ზანაიისასა“ 157,21

ზარცხველ-ი სასირცხო: „...სისხლი წარსდიოდა სარცხველსა მისსა“ 181,12

ზარწუნო სანდო: „...სარწუნოთა კაცთა ფიცით მოგვხრნეს ჩუენ“ 181,25

ზარწუნოება რწმენა: „...სარწუნოებდა თქუენი სამარადისოსა ნეტარებასა მოგატყუებს თქუენ“ 151,1

ზასოება იმელი: „და სასოებით შეპველრა სული წმიდისა მის კაცისა“ 177,10

ზახტეება სისასტიკე: „...მოიწია კაცი ვინმე ყოლად განკმელი, რომელი ფრიად რამე სასტიკებით განიჭრებოდა ტყვილისა სამძაფრითა“ 181,11

ზახუფველი-ი სამეფო: „...ლოცვაჲ მიმანახლებელი არს ღმრთისა და ბჳესასუფეველისა“ 179,15

ზახუიდელ-ი გასამრჩელი: „...გიხილო მხიარული და ბრწყინვალე, ვითარცა რაჲ მუშაკი კეთილი, სასყიდლითა განმდიდრებული“ 173,27

ზატკრთავ-ი: „...ძიმე არს...დადებად ბჳეთა ჩემთა ტკრთი ძნიად სატკრთავი“ 180,4

ზაფახე განძი: „...აქა დაილია საფახე ჩემი“ 184,13

ზაფლავ-ი სამარბი: „...ხელის დღე მივიდენ საფლავად მისსა“ 176,24

ზაფუძველ-ი საძირკველი: „ვინაჲცა საფუძველით და ხარისხთაჲთგან ილუწოდა კაცი იგი“ 184,9

ზაქანელ-ი ნიაღვარი

ზაქმე ნაქმნარი, ნაქმნევი: „...ურთიერთას მღევარი სიქმეთა უჭერთათნი“ 164,11

ზაქონელ-ი ქონება, შენაძენი: „...მდიდრად მიეცა ყოველივე უხუებით: აგარანი თავისუფლებით და სიქონელი მრავალფერი და სიმრავლე საქედართა და მროწულთა“ 177,9

ზალმრთო ღვთიური, ღვთისა: „...წმიდამან მან განაჩინა წესნი და კანონნი საეკლესიონი, რომლისა მიერ ირწყვებოდეს საღმრთოთა მადლითა“ 171,21

ზაყდარ-ი ეკლესია: „...განაბრწყინვა ღმერთმან დიდი იგი მღვდელთ-მოძღუარი გიორგი შუარტყელი, რომელმან დაიპყრა საყდარი აწყურისა“ 177,29

ზაყოფელ-ი სამყოფელი: „...ვიყავ რაჲ უდაბნოსა ოპიზისასა, საყოფელსა წმიდისა წინამორბედისა ნათლის-მცემელისასა“ 172,1

ზაშინელ-ი შიშის მომგვრელი: „...დაეცა კაცი იგი ...აშინელთა პეროდა და გორვიდა“ 174,18

ზაშუალ შორის: „...საშუალ წყაროსა მას და ბორცუსა მოიქმნას ადგილი“ 157,4

ზაჩინო გამოჩენილი: „ხოლო მოგუთხრა ესე არა თუ უჩინოთა ვიეთმე მიერ კაცთა, არამედ ფრიადცა საჩინოთა“ 171,32

ზაცეცხური-ი ცეცხლჩასაყრელი ჳურჭელი: „...და მის თანა წარიყვანა ხუცესნიცა საცეცხურ—საყუმეველებითა“ 159,28

ზაწუმის-ი მატყლი: „...ვითარცა გედონ საწუმისი დაღვა გამოცდად საქმეთა... ეგრეთვე ამათ ნეტართა ყვეს“ 169,28

ზაწყალობელ-ი შესაბარალისი, შესაცოდებელი: „მიუტყვი, წმიდა ღმრთისაო, და შეიწყალე საწყალობელი ესე“ 174,32

ზაჭირველ-ი ძნელი: „...იოვა წინაშე ჩუენსა გზაჲ რამე, იწროჲ და ძნიად საქირველი“ 166,25

ზაჭირო ძნელი: „...განმგებელ იყო ყოველთა საქიროთა სამსახურთა მონატრისათა“ 183,20

ზაქიროება აუცილებლობა, მოთხოვნის-
ლება: „...არა ცუდ და ამო არს გზაა
იგი საჭიროებით სლვისა მათი-
საა“ 156,34

შაქურველ-ი იარაღი: „...მამათა ლოც-
ვამ თქუეს საჭურველად“ 179,17

შახარება წიგნი, რომელშიც მოთხრო-
ბილია ლეგენდა ქრისტეს ცხოვრები-
სა და მოღვაწეობის შესახებ. იგი
შედგება ოთხი თავისაგან (მათეს,
მარკოზის, ლუკასა და იოვანეს თავი-
საგან), ამიტომ მას სხვაწიარად ოთხ-
თავეს ეძახიან: „...მივიდეს მღვდელი
სახარებითა“ 183,28

სახე 1. ნიშანი: „და უჩუენებდა ნიშთა
რათმე და სახეთა, თუ რომელსა
მივიდენ ადგილსა“ 154,36

2. გამოსახულება: „...მამამან სერა-
პიონ სახე პატრიონისა ჭუარისაა
გამოსახა“ 159,6

3. ბუნება: „უინაა იხილა ვინმე იგი
ესევითარითა სახითა ზუაფმან დე
სილაღითა შეპყრობილთა, იწყო გმო-
ბად წმიდისა მის“ 174,8

ზახე-ბოროტება ბოროტგანზრახვა: „...ხო-
ლო სახელსა დედისა მისისასა უმე-
ცარ ვართ, არა თუ სახე ბორო-
ტებისა რამსათსემე...“ 152,34

სახედ 1. მსგავსად: „...ტბაა აღრეული
ლაღითა, რომელი-იგი სახედ მწვრი-
სა იხილებოდა“ 164,5

2. სახლისკენ: „...კაცი იგი ქსენებუ-
ლი მივიდოდა სახედ თვისად“
165,25

სახელ-დება დასახელება: „...კაცი იგი
და ვაჩუენებდა მცირესა რასმე დაბა-
სა და სახელს-დებდა კაცსა სა-
ხელოანსა“ 165,7

სახელ-დებულ-ი წოდებული: „...მოვი-
დეს ადგილსა რასმე ძინძედ სა-
ხელდებულსა“ 156,12

სახელ-ი: „და შეამყო ყოვლითა სამკაუ-
ლითა, ვითარცა შეკვანდა, და უწოდა
სახელი სეხნაა თვისა“ 176,6

სახელოან-ი სახელგანთქმული: „...და
სახელ-სდებდა კაცსა სახელოან-
სა“ 165,8

სახიდ სახლში: „...წარვიდა სახიდ
თვისა“ 159,23

სახილავე-ი დასანახავი: „...თუ რაა-მე
არს სახილავეი ესე“ 158,2

სახილველ-ი დასანახავი: „და მევესეუ-
ლად სახილველად ყოველთა
ასოსა მას თესლმცენარესა წარსცევს
ორნი ქვანი“ 181,14

საქედარ-ი საქლომი ცხოველი: „...მდილ-
რად მიეცა ყოველივე უხუებით: აგა-
რკანი თავისუფლებით და საქონელი
მრავალფერი და სიმრავლე საქე-
დართა და მროწეულთაა“ 177,9

საქმარ-ი საქირო, მოსახმარისი: „...აპა
ადგილი და შესავალი და ყოველი
საქმარის უხუებით“ 161,27

საქსენებელ-ი მოსახსენებელი: „ხოლო
განვაწესეთ საქსენებელი წმიდი-
სა ამის“ 185,11

სენა-ი ბერის საღვთო: „...ამისსა შემ-
დგომად სენაქებიცა იშენეს ძმა-
თა“ 171,12

სენ-ი ავადყოფობა: „...ქუეყანისანი
გუამისა მის წმიდისა შეხებითა სენ-
თა და საღვთობათგან ქსინილი მად-
ლობასა და თაყუანის-ცემასა შესწირ-
ვიდეს“ 180,33

სერ-ი ვახშამი: „...მოუწოდა მამამან მი-
ქაელ კელარსა და კრქუა, რაათა მზა-
ყოს სერი“ 172,27

სენა: „...და უწოდა სახელი სენნაა
თვისა“ 176,7

სივლახავე სიღარიბე: „...ალსა მას შინა
სივლახაკისასა...“ 153,16

სივრაგე: „...განყურნე ყრმამცა ესე,
რომელი შესცთა სივრაგითა
ეშმაქისადაა“ 175,3 ნ. ვერაგობა

სივრცე სიფართო, სივანე: „...ყოველთა
კმატდა სიმდიდრითა... და სიმრავლი-
თა... აგარაკთადათა, რომლისა სიერ-
ცე საზღვარ-თერცელ და მრავალ
ყო“ 157,14

სიზრქე სისქე: „...ქირით და შრომით
დაყოვნებულნი, ვითარცა სიზრ-
ქით აღმურისადათ“ 163,12

სიკუდილ-ი აღსრულება: „...მოუთბრეს
ღმერთ-შემოსილსა მამასა სერაპიონს

- სიკუდილი დიდისა მის მთავრისა გიორგისა“ 176,19
- ხილადე** სიამაყე, ამპარტავნობა: „ვინაჲ იხილა ვინმე იგი ესევეთარიითა სახითა ზუავემან და სილადითა შეპყრობილმან, იწყო გვობად წმიდისა მის“ 174,9
- ხიმაჩუე** მოხერხებულობა: „...თვთო-ეულნი უთხრობდეს წმიდათა მათ სიმარჯუესა სამონასტრეთა აღგილთასა“ 168,30
- ხიმაჩუელე** წრე, სფერო: „...ჩუენ გუენება, რაჲთა გარე-შეწერით შემოვლოთ სიმგრჯულე მათ აღგილთაჲ“ 162,30
- ხიმაჩუელე 1.** რაოდენობა, რიცხვი: „...სიმარჯულე ძმათა ხიმაჩუელედ დიდად აღწეულად... იხილა“ 176,16
- 2.** სიბევრე: „...ყოველთა ამათ საქმეთა სიმარჯულისათა მეტყუელი პირი და ენაჲ დიდსავე თანა გიორგის მაწყუერელისა იყო ნეტარიცა მამაჲ სერაპიონ“ 178,3
- 3.** ხალხი: „და შემოკრბა სიმარჯულე გარემოთა მონასტრეთა და სოფელთაჲ“ 180,24
- ხიმაჩუე** სიმწვავე: „...კაცი ვინმე... განიჭრებოდა ტყვიელისა სიმძაფრითა“ 181,11
- ხიტყვარ-ყოფელ-ი** მეტყველი: „...უსიტყუთა სიტყვერ-ყოფელისა და უძღურთა განმადლიერებელისა“ 152,24
- ხიტყვთ-გამოსახვა** თქმა: „...სათნობათა შენთა სიტყვთ გამოსახვანი უღირსთაგან ბაგეთა აღმოთქუმულნი“ 186,14
- ხიტყვს-გება** ცილობა: „...განმრავლდეს სიტყვს-გებანი ურთიერთას“ 177,25
- ხიტყუა-ა 1.** ლაპარაკი, თქმა, თხრობა: „...რომლისათვის აწ სიტყუაჲ წარმართებულ არს“ 152,2
- 2.** ამბავი: „ხოლო აჲა სხუად იცვალე-ბის ლექსი სიტყვსაჲ“ 171,28
- 3.** სათქმელი: „...შენდავე მივაქციოთ სიტყუაჲ ჩუენი“ 185,32
- 4.** ბრძანება: „...ხარ მონაჲ ღმრთიხა სიტყვსაჲ“ 186,16
- ხიქადულ-ი** სიამაყე: „...მამათა სიქადულო“ 186,10
- ხიჩჩოება** ჩვილობა, თოთოობა: „...ორნი შვილნი სიჩჩოებასავე შინა წასრულ იყვნეს“ 176,30
- ხიწმიდე** უბიწობა, სიწმინდე: „...რომლისათვის ჭერ-იჩინა სიწმიდემან თქუენმან მოსლვაჲ“ 159,5
- ხიქშო** სიხშირე: „...უვალობისა და სიქშოჲსა ტყეთასა“ 157,26
- ხმენა** შესმენა, გაგონება, ყურისგდება: „...არა იყო მათ თანა სმენაჲ“ 165,3
- ხმენილ-ი** გაგონილი: „...ყოველივე ხილული და სმენილი წარმოუთხრას“ 159,20
- ხმენის-მოყუარე:** „...საყუარელნო ძმანო და გულს-მოდგინედ სმენის-მოყუარენო მამანო“ 165,12 იხ. ხმენა
- ხნულ-ი** ავადმყოფი: „...მოიწია სიმრავლე თითო-სახეთა სნეულთაჲ“ 181,19
- ხოფელ-ი 1.** დაბა: „და შემოკრბა სიმრავლე გარემოთა მონასტრეთა და სოფელთაჲ“ 180,25
- 2.** საწუთრო: „...ამიერთგან არღარა მიხილოთ სოფელსა ამას“ 180,19; „...სოფელსა ამას წმიდისა მოძღურებისა შენისა მოწაფედ წოდებულ ვართ“ 186,21
- ხრბა-ა** მსვლელობა, სვლა: „...ხრბაჲ აღსრულებულ არს“ 178,33
- ხრულ-ქმნა 1.** დამთავრება: „ხოლო შემდგომად სამისა წლისა სრულ იქმნა ეკლესიაჲ“ 171,9
- 2.** აღსრულება: „...სიტყუაჲ წინაწარმეტყუელისაჲ სრულ იქმნა“ 174,14
- ხრულ-ყოფა 1.** შესრულება: „და ესრეთ სრულ ყვეს წესი იგი სამკუდროჲ“ 181,1
- 2.** დასრულება: „...ამან პავლე სრულყო ეკლესიაჲ“ 184,22

სულთ-თქუმა 1. ოხვრა, კენხა: „...წმი-
დამან მამამან სერაპიონ სახე პატროს-
ნისა ჭუარისაჲ გამოსახა და სულთ-
-თქუნა სიღრმით. სულისაჲთა“
159,7

სულთ-სამზარუნველო-მ სულის საზრუ-
ნავი: „...განხუდე ამიერ და აღაშენო
სულთ-სამზარუნველო“ 155,
11

ხულ-ი: 1. „...მადლი სულისაჲ და
სახელგანთქუმულებაჲ კაცისა მის
ღმრთისაჲ მოიზიდედა ყოველთა“
171,13

2. სუნი: „...გამოქდა სული სულ-
ნელებისაჲ“ 185,1

სულიერ-ი გლობა: „ხოლო განვაწესეთ
საქსენებელი წმიდისა ამის გლობითა
და შესხმითა სულიერიითა“ 185,11

სულნელება სურნელოვნება: „...გამო-
ქდა სული სულნელებისაჲ“
185,1

სურვიელ-ი მონატრული, მოწადინე:
„...სურვიელ იყო ხილვასა მათსა“
159,23

სურვიელ-ი წადილი, ნდობა: „...მსუ-
რი ის მე, რაჲთა მოციქულსაებრ
ვიტყვი“ 178,32

სურვილით ნდომით, წადილით, ნატე-
რით: „...მოუგებნეს მათ მამანი და

სურვილით მოწულედ მოიკითხნეს“
173,36

ხწავება ჩვენება: „ხოლო ძმაჲ შენი
იოვანე მივედნად ადგილსა სხუასა,
რომელი, ისწაოს რაჲ, შენებასა
მისსა მოსწრაფედ თანა-მზარუნველ
ექმნას კაცთა მათ“ 173,28

ხწავლა: „...ისწავლინ ყოველსა, რა-
-ჲცა აქლდა მის მიერ შენებულსა მის
მონასტრსა“ 178,15 სწავლობდა
ხოლმე

ხწორ-ი თანასწორი, ტოლი: „აღაესნეს
ორნი კანდელნი სწორითა ზეთი-
თა“ 169,30

ხწრაფა სისწრაფე: „...განგებულეზაჲ იყო
საღმრთოჲ, რაჲთა არა სწრაფით,
არამედ ფრიად შეუნიერად ეამსა თეს-
სა აღეშენოს საყდარი“ 170,2

ხხუა: 1. „...დღედაცა, ნათლად გამომყუა-
ნებელი მათი, მიიცვალა, და სხუესა
მეუღლისა შეერთებაჲ არღაოდეს
თავს-იღუა“ 176,32; „...ჩუენ ნუ ვინ
გუაძულეზს სხუად ცვალებად აღ-
-გისისა“ 169,2;

2. სხვაგვარად: „...ხოლო სხუად თა-
ნალობაჲ და შეწენაჲ ყოლად შეუძ-
ლებელ არს“ 161,8

ხჭულ-ი ნ. შჭულ-ი

ბ

ბალავარ-ი კარავი: „...რომელნი მკვდრ
ჩინებულ ხართ ბალავართა...“
152,9

ბალანტ-ი (ბერძნ.) ოქროს ან ვერცხლის
ფული: „და ესრეთ დღითი-დღე შეს-
ძინებდეს ბალანტსა“ 178,20 (აქ
გადატ.)

ბაძარ-ი სასახლე: „...ესე კაცი იყოფო-
და და მრავალთა ბაძართა და კა-
რავთა იქცეოდა“ 157,19

ბევა თავსება: „...არღარა იტევედეს
ადგილნი თესნი“ 167,25

ბევება გაშვება, წებვის რთვა: „...არა
გვტევენს“ რაჲთურთით წარსლვად
კერძოთა მათ“ 165,1

ბკვილ-ი: „...მოიწია კაცი ვნამე ყო-
ლად განქმელი, რომელი ფრიად რაჲ-
მე სასტიკებით განიჭებოდა ბკვი-
ვილისა სიმძაფრითა“ 181,11

ბკრთვა ზიდე: „...აჲ დაილია საფასე
ჩემი, სადა ესერა ამაგომარე ვარ და
მიტკრთავს ჭუარი ქრისტესი“
184,14

ბკრთ-ი: „...მძიმე არს... დადებად ბეკ-
თა ჩემთა ბკრთი ძნიად სატკრთავი“
180,3

ბკრთ-მძიმე მძიმე ტვირთის მზიდველი:
„...მოვედით ჩემდა ყოველნი მამურა-
ლნი და ბკრთ-მძიმენი“ 179,2

ბყუ ლაპარაკი, თქმა: „...პაუღე, პირი
ქრისტესი, ბტყუს“ 151,5 ამბობს

უბრალო უბიწო, უცოდველი, უდანაშაულო: „ქეშმარიტად მართალ და უბრალო“ 157,19

უგზო გზის არმქონე: „...რად გვექმს უგზოთა და უვალთა ადგილთა სლგაჲ“ 163,19

უგულეებელს-ყოფა არად ჩაგდება, გვერდის ავლა, გაცლა: „...არა უ გულეებელს-ყო უღირსებაჲ ჩუენი“ 159,36

უდაბნო 1. უწყლო ადგილი: „...დაკუალად უ დაბნოს კლდისაგან უღალისა აღმოცენებად წყალი“ 160,23

2. მონასტერი: „...ვიყავ რაჲ უ დაბნოსა ოპიზისასა... ალვედ დიდისა მამისა მიქაელისა“ 171,35

3. გაუშენებელი (დაუსასლებელი) ადგილი: „...რამეთუ უ დაბნო ...იყო“ 156,13

უდარეს-ი ნაკლები, უმცირესი: „...ამათ სასწულთა არარაჲთ უ დარეს არიან აწ აღსრულებულნი ესე წმიდისა სერაპიონის მიერ“ 175,12

უვალ-ი ფეხდაუდგამი: „...ადგილთა ყოლად ტყეთა და უვალთა კაცთა მიერ“ 156,30

უვალობა ფეხდაუდგამობა: „...უვალობისა და სიქმოასა ტყეთასა“ 157,26

უზეშთაეს-ი უდიდესი: „...უზეშთაეს კაცთა ბუნებისა არს ბრწყინვალეებით წარმატებაჲ ცხორებისა შენისაჲ“ 186,1

უკუანახსენელ შემდგომ: „...მოკითხა და ნუგუშინის-სეჲ დანა მისისა ლატავრის, რომელსა უკუანახსენელ თეკლად ეწოდა“ 177,4; „...ყოველნი ესე სასწაულნი და საქმენი, რომელნი-იგი პირველ ეპისკოპოსობისა და უკუანახსენელ ეხილვენეს, მომითხრნეს“ 178,6

უკუა 1. უკვე: „ფრიად უკუე შეუნიერისა და მრავალ-საწადელისა და საღმრთოასა ქებისა... ღირს არიან მოუკარენი ღმრთისანი“ 150,4

2. ამიერიდან: „...ვიტყვთ უკუე გიორგის ეპისკოპოსსა მაწუჟერელსა“ 171,32

უკუეთუმცა რომ, კიდევ რომ: „...უკუეთუმცა ანგელოზი მახარებდა, გარეშე მისსა, რომელი გუეხარა, არა გურწამს“ 161,28

უკუნიითი უკუნისამდე მუდამ, მარადის: „...აწ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე“ 186,32

უმაღლეს-ი უფრო მაღალი, უდიდესი: „და იხილეს რაჲმე ბორცვ მცირე, უმაღლესი სხუათა მათ ადგილთაჲ“ 156,35

უმეცარ-ი არ მცოდნე: „...ხოლო სახელსა ღედისა მისისასა უმეცარ ვართ...“ 152,34

უმჭობესად უკეთესად: „...თვთ უმჭობესად უწყის ყოველი“ 168,5

უნარჩევეს-ი უკანასკნელი: „...უნარჩევესი ყოველთა მოწესეთაჲ“ 184,30

უნაშოდ უდროოდ: „...არა ჯერ-არს ყოენებად, რაჲთა არა უკამოდ გეწიოს ღამე“ 164,29

ურთიერთას ერთმანეთი: „...ვითარცა იხილეს ურთიერთას დიდმან მიქაელ და სერაპიონ, განიშუეს“ 172,10

ურცხვრო ურცხვი, უსირცხვილო, უნამუსო: „...უკუეთუ ვინმე ეძიებს ნაღირთა, რად კადნიერ და ურცხვნო ქმნილ არს?“ 157,33

უსაკუთრესად განსაკუთრებით: „ხოლო აჲა სხუად იცვალეების ლექსი სიტყვსაჲ უსაკუთრესად თქუმაღ სასწაულთა“ 171,29

უსწავლელ-ი განუსწავლელი: „არამედ ჩუენ, გლახაკთა და უსწავლელთა, შენდავე მივაქციოთ სიტყუაჲ ჩუენი“ 185,31

უსჯულოება: „უტყუ იყავნ ენაჲ მზაკუარი მეტყუელი მართლისათვს უსჯულოებასა“ 174,16 ნ. უსჯულოება

უსტყუ დაღუებელი, არამეტყუელი, მუნჯი: „უტყუ იყავნ ენაჲ მზაკუარი მეტყუელი მართლისათვს უსჯულოებასა“ 174,15

უბრუნებელი უტრუო, უმეცარი, ქვეშა-
რბო: „...ყოველი ესე სასწაული და
საქმენი, რომელი-იგი პირველ ების-
კობოსობისა და უკუანაესენელ ებილუ-
ნეს, მომითხრნეს, პირმან მან უტყუ-
ველმან“ 178,7

უფალი 1. ღმერთი: „...ვადიდებდეთ მა-
მასა ზეცათასა, ვითარცა-იგი უფალი
იტყვს“ 152,14

2. პატრონი: „...ეუწყა რაჲ უფალ-
თა მის დაბისათა“ 156,20

უფლება მეუფება, ბატონობა: „...დაშთეს
სამნივე იგი ძენი მისნი, და წარემარ-
თა უფლებაჲ მათი“ 178,25

უფროჲს უფრო მეტად: „რაოდენ უფ-
როჲს მრავალთა თანა შეკრებულთა
ღმერთის-მსახურებისათვის!“ 171,16

უფროჲს-და უფრო მეტად: „...ყოველი
ყოფადი წინამსწარ მოუსწავა და წარ-
გზავნა კრებლითა აღსასენი და
უფროჲს-და“ 173,34

უქმ-ი უეარგისი: „...ყოვლითურთ უქმ
და უღუაწ არს ადგილი ესე“ 160,15

უქალი ძნელად სავალი: „...მივიწიენით
ქვესა რასმე ღრმასა და უღაღსა“
163,8

უღელვო: „...შენდა მოღტოლეილთა
ნათ-საყუდლო უღელვო“
186,11 ნ. ღელვა

უღირსება: „...რომელმან არა უგულებ-
ბელს-ყო უღირსებაჲ ჩუენი“
159,36

უღონო უძლური: „...უღონო რაჲ
იქმნეს მღვეარნი იგი“ 183,1

უღუაწ-ი მოუვლელი, ზრუნეამოკლებუ-
ლი: „...მოსლვაჲ უღუაწითა ამათ
და უვალთა ადგილთა“ 159,5

უუ-ი საფლობი, ტალახიანი ადგილი:
„...პირით და შრომით დაყოვნებულნი,
ვითარცა სიზრქით აღმურისაჲთ ანუ
სიღრმით უყისაჲთ აღმოშობილნი,
აღვედით“ 163,13

უსუერი 1. უშნო, უღამაზო, დაუმუშა-
ვებელი: „...ქვანი მათ ადგილთანი
ტყუთაგან დაფარულ იყვნეს, ვინაჲცა
წყლისაგან რაჲსმე ღონიერობდეს და

უსუერი სა რასმე ქვესა მუნთ გო-
მოიღებდეს“ 170,26.

2. უსიამოვნო: „...სისხლი წარსდიოდა
სარტყუნელსა მისსა და ქმობდა კმითა
უსუერი თა“ 181,12

უსურველ-ი დუზოგავი: „უსურვე-
ლად ფშვს მადლი ნაწილთა მის-
თაჲ“ 181,27

უსჯულუობა უკანონობა, უსამართლობა

უჩინო 1. დაკარგული: „...ადგილი იგი
წისქველ-სახლთაჲ კუალად წარღუნელ
და უჩინო“ 167,37

2. არავამოჩენილი: „ხოლო მოგუეთხ-
რა ესე არა თუ უჩინოთა ვიეთმე
მიერ კაცთა, არამედ ფრიალცა საჩი-
ნოთა“ 171,11

უჩინო-ყოფა გაქრობა: „...არამედ შემ-
დგომად მციერელისა მოტყუებასა და
სრულიად უჩინო-ყოფასა ადგი-
ლისაგან მათისა“ 163,4

უცნაურ-ი გამოუცნობი, გამოურკვევე-
ლი: „...განჰკრთეს, იხილეს რაჲ
უცხოჲთა სამოსლითა შემოსილი“
182,25

უცხო 1. უჩვეულო: „...განჰკრთეს, იხი-
ლეს რაჲ უცხოჲთა სამოსლითა
შემოსილი“ 182,25

2. სხვა ქვეყნისა: „...უცხოთა და
მოგზაურთა ნუგეშინის-მცემელი“
186,8

3. დაუსახლებელი: „...ვითარცა ადგი-
ლისა უკაცოჲსა და უცხოჲსანი“
162,26.

უძლური-ი უძალი: „სენთა და უძლურ-
თა განმდევნელად“ 155,20; „...უძ-
ლურთა მკურნალო“ 186,7

უძლურება უძალობა, სისუსტე: „...თანა-
ლმობილ იქმნეთ უძლურებისა
ჩემისა“ 152,22

უძრავ-ი დაუძვრელი, მყარი: „ხოლო ად-
გილი იგი, ზარზმად წოდებული, ეგო
უძრავად“ 177,34

უნებო-ა უსჯულო, უკანონო, ურიგო:
„...ბირებთთა ეშმაქისათა იქმნა უწყე-
სოჲ ამბოხი“ 177,22

უწესობა ურიგოდ ქცევა: „...დასცხრეს და დაღუწეს ყოველივე შფოთნი და უწესობანი“ 178,1

უწირავი ვინც წირვა არ იცის (ე. ი. არაქრისტიანი): „...რამეთუ იყვნეს ყოველითურთ მკეცებრივ, უწირავ და ბოროტ“ 156,23

უწყება 1. მაჩვენებელი „...ნიშნი და უწყებანი ადგილისა ამას უწამებენ“ 160,28

2. ბრძანება: „...ალაშენა უწყებითა საღმრთოთა მცირე ეგუბერი“ 153,31

3. ცნობა: „უწყოდეთ, შეილნო“ 155,31

უწყებულ-ი ცნობილი: „...ვითარ იქმნა შენება ზეცით უწყებულისა მის ადგილისა“ 172,7

უპირველად შეუწუხებლად, ადვილად: „უპირველად ვილოდეს, ვიღრემდის მოიწინეს მთასა მას“ 156,6

უხუება სიუხევე: „...ამა ადგილნი და შესაქალნი და ყოველი საქმარი უხუებით“ 161,27

უქმრად უსარგებლოდ, მოუხმარებლად: „ხოლო ცნეს რაჲ წმიდათა მათ, რამეთუ უქმრად მდებარე არს ეკლესია იგი, ბრძანეს“ 171,3

უჭერო უმსგავსი, ურიგო: „...ურთიერთას მღევარნი საქმეთა უჭეროთანი“ 164,12

ფ

ფართობით ფართოდ, თავისუფლად: „...არა იპოვა ადგილი ველოანი და ფართობით შემწყნარებელი მათი“ 157,3

ფარული-ი მალული: „...ვიხილე საფლავი მისი ადგილსა ფარულსა“ 184,34

ფერხივცვალემა საუფლო დღესასწაული (6 აგვისტო ძვ. სტ.): „...თანა-ეტკრთა ცხოველი ხატი ფერისცვალეობისაჲ“ 156,5

ფიც-ი: „...შეუძლებელ არს წარმოთქემაჲ და აღწერაჲ ყოველთა მათ სასწაულთაჲ, რომელნი იგი სარწმუნოთა კაცთა ფიცით მოგვთხრნეს ჩუენ“ 181,25

ფიცარი-ი: „...არა თუ ნისლსა შევიდა და ფიცარნი ქვისანი მოიხუნა“ 170,16

ფრთხილ-ი ფხიზელი: „...კუალად უბრძანა მთავარმან ორთა საკუთართა თვის-

თა და გონებითაჲ ფრთხილთა“ 158,31

ფხალმუნი ებრაელთა მეფის დავითის მიერ შეთხზული საგალობელი: „...წინაწარმეტყუელი დასაბამსა ფსალმუნთასა დასწერს“ 150,20

ფურცელ-ი ფოთოლი

ფურცლის-შშობელი-ი: „...რტოჲ ბაჲა-სსაჲ განქმელი ფურცლის-მშობელი და გამოაჩინა“ 175,7 იხ. ფურცელი

ფუფუნებულ-ი ჩვილი, თოთო: „...სიბერითა კეთილითა განზონეს და ფუფუნებულ და ჩჩვლ იქმნეს საღმრთოთაჲ ცნობითა“ 178,23

ფშუა გამოკრთობა: „...უშურეულად ფშუს მადლი ნაწილთა მისთაჲ“ 181,27

ჭ

ჭადაგება უწყება, დაღაღება: „...რტო-გარდაფენით ჭადაგებდა დიდებულსა მას სასწაულსა“ 173,9

ჭება: „...და იქოს მუშაი“ 161,1

ჭვის-სატყორცელ-ი განასროლი ჭვის

მანძილი: „...განეშორნიან ვითარ ქვის-სატყორცელ ოდენ“ 178,18

ჭმნილ-ი შექმნილი, დაბადებული: „...ქმნილთა ვადიდეთ ღმერთი“ 185,3

ქრისტეანე ქრისტეს მიმდევარი: „...სა-
სოდ ყოველთა ქრისტეანეთა“
156,5

ქუეშეთრევი-ი საქონელი: „არა თე ქუე-
ყანიერთა და ქუეშეთრევეთაგან
მდიდროდა“ 157,16

ქუეყანა 1. ქუეყანა: „...ქლოვნებით გან-
თქუმულსა კაცსა მოუწოდა მიქაელ
ქუეყანისაგან ბერძენთასა“
183,23

2. მხარე, კუთხე: „ესე ნეტარი და
ყოლად ქებული სერაპიონ აღმოსცენ-
და ქუეყანასა კლარჯეთისასა“
152,26

ქუეყანიერი-ი მიწიერი: „არა თუ ქუე-
ყანიერთა და ქუეშეთრევეთაგან
მდიდროდა“ 157,16

ქუეყანისა მიწიერი: „და ზეცისანი განმ-
ხიარულებულნი აღიღებდეს ღმერთისა,
ხოლო ქუეყანისანი გუამისა მის
წმიდისა შეხებითა... მადლობასა...
შესწირვიდეს“ 180,32

ქუეყანის-მოქმედება მიწის დამუშავება:
„...შრომით და ქუეყანის-მოქ-
მედებით იზარდებოდეს“ 152,28

ქურივი-ი ქერივი ქალი: „...მიემსგავსე
ქრისტესა მუფყესა, რომელმან-იგი
ქურივისა წულიონი მიითულანა“
186,17

ქცევა 1. ცხოვრება, მყოფება: „...ესე
კაცი იყოფოდა და მრავალთა ტაძარ-
თა და კარავთა იქცეოდა“ 157,19

2. მობრუნება: „...პირი სამხრით ვიქ-
ციეთ“ 162,30

ლ

ლა ჯერ კიდევ: „...ესე სასწაულნი იქმ-
ნნეს წმიდისა მის მიერ აღვილთა მათ,
რომელთა აღზრდილ-და იყო“ 175,19

ლელე ველი: „...იყო მცირე დედე სამ-
ხრით აღვილსა მას უმაღლესსა, და
კანდელი იოვანესი დადგა მუნ თვთ
იოვანე“ 169,32

ლეღვა-ვეუმულ-ი „ლეღვისაგან შეიწ-
რებული“ (საბა): „...დედე-გ-გ-გ-
მულთა ნათ-საყუდლო“ 186,7

ღირს-ყოფა ღირსად გახდომა: „...რო-
მელმან აწ ღირს-მყო“ 159,37

ღმერთ-შემოსილი-ი წმ. მამათა ეპითე-
ტია: ღვთისმოყვარე, ღვთისნიერი,
განღმრთობილი: „ცხოვრება და მოქა-
ლაობა და ღმერთ-შემოსილისა
ნეტარისა მამისა ჩუენისა სერაპიო-
ნისი“ 150,1

ღმრთისმიერი-ი საღვთო: „...ვინ იყო კა-
ცი იგი, რომელმან... ..ღმრთისა-

მიერი თა ბრძანებითა კეთილად
წარუმართა მათ“ 157,12

ღმრთის-მსახურება ღვთის მსახურება:
„...ღმრთის-მსახურებით ცხო-
რებულთაცა ყოველთა ერეოდა“
157,16

ღონიერი-ი მოხერხებული: „...არინ აღ-
ვილი მრავალნი და კეთილნი და ნა-
შენებითა ღონიერნი“ 161,25

ღონიერობა მოხერხება: „...წყლისაგან
რამემ ღონიერობდეს და უშუ-
ერსა რასმე ქვასა მუნით გამოიღებ-
დეს“ 170,26

ღუწა ზრუნვა: „...სიკუდილისაცა შემ-
დგომად ცხოველ არს და იღუწისა
სარწმუნოებით შევედრებულთა“

181,4; გვინაჲცა საფუძველით და ხა-
რისხთაითგან იღუწოდა კაცი იგო
ყოველთა მუშაკთა“ 184,10

შ

შანობირი-ი ყანა: „...ვიხილენით მცირენი
რამე ყანობირნი“ 163,14

შენება შეჩერება, დაქერა, დაკავება:
„...გვიხილნეს რამე კაცთა მის დაბა-

-წისქელისათა, იწყეს ყენებად
ჩუენდა“ 162,32

შველი: „...მოიღეს მცირედ პური და მა-
რილი და ყველი“ 163,29

ყოველი-ი 1. ყველა: „...განკვრებამან შეგპყრნა ყოველინი“ 167,26

2. მთელი: „და თანა ექცეოდა ყოველსა მას მუნ ყოფასა შინა მათსა“ 175,22

ყოვლითურთ ყოველ მხრივ: „...ყოველითურთ მობაძვე მისსა იქმნეს“ 154,27

ყოვნება დაგვიანება: „...პრქუეს არა ყოვნებად საღმრთოსა ბრძანებასა“ 160,10

ყოლად ყოვლად. სრულად: „და ყოლად ბრძნისა მამისა ყოლად ბრძენი ძე სოლომონ იტყვის“ 150,23

ყოლადვე ყოველნაირად: „...ესრეთ გუეტყოდა, რათა ყოლადვე უბრძანებდეთ, უკუეთუ რა გუენებოს მის მიერ“ 164,15

ყოფა „...ნუ იყოფინ, თუმცა ჩემ ძლით რაა შეჰმთხუეოდა ძმასა ამას“ 174,27 ნუ იქნება!

ყოფად-ი მოსახდენი: „...ყოველი ყოფად ი წინაგწარ მოუსწავა“ 173,33

ყრმა 1. ბავშვი: „და დაშეთს საშნივე იგი ყრმანი მსგავსად ბაბილოენისა ყრმათა...“ 153,15

2. სოციალური ტერმინი მსახურის აღსანიშნავად: „ხოლო წარვიდა მყის ყრმა იგი“ 158,3

3. ახალგაზრდა კაცი: „...მეუფეო უფალო ღმერთო, განკურნე ყრმა იცა ესე“ 175,1

ყუარება: „ამით ცნან ყოველთა, ვითარმედ მოწაფენი ჩემნი ხართ, უკუეთუ იყუარებოდით ურთიერთას“ 179,11 გეუყარებათ ერთმანეთი.

შ

შარავანდელი-ი მზის სხივი: „...ვერღარა ვიხილეთ ცაა ანუ მზისა შარავანდელი“ 163,11

შეგვანება შეშენება, შეფერება: „...სრულ იქმნა ეკლესია და შეიგყო ყოვლითა განგებითა, რომელი შეჰგვანდა და ეამსა მას“ 171,10

შედგომა მიყოლა, მიდევნება: „...შემდგომდ ჩემსა სამწყსოვ ესე ქრისტესი... დამწყსო, და შეუდგენ კმასა შენსა“ 180,1

შეერთება შერთვა: „...სხვისა მეუღლისა შეერთებაა არალოდეს თავსი-იღვა“ 176,32

შევიდრება 1. დატოვება: „...ყოველივე, რააცა აქუნდა, და მამული და ყოველნი ეკლესიანი და მონაგები მისი დასა მისსა შეჰვედრა“ 176,35

2. მიბარება, ჩაბარება: „და სასოებით შეჰვედრა სული წმიდისა მის კაცისა“ 177,10

შევედრებულ-ი მინდობილი: „...ყოველთა უწყოდთან, ვითარმედ სიუღილისა ცაა შემდგომად ცხოველ არს და იღუწის სარწმუნოებით შევედრებულთა“ 181,5

შევრდომა 1. ფეხებში ჩავარდნა: „შეუვრდა ცრემლით და მოწლედ შეიტკბნეს ურთიერთას წმიდათა მათ“ 155,35

2. დაჩოქება: „...შეუვრდა ხატსა მას ცხოველსა“ 159,32

შეზავება შეზატკბილება: „არამედ აქანეშეთ სიტყვისა წინაუკმო ვცვალებთ, რამეთუ შეეზავა სიტყუა სიტყუასა“ 176,10

შეთხუელ-ი ჩაყრილი: „...ალსა მას შინა სიგლახაქისასა შეთხუელნი“ 153,16

შეკაზმვა მოშადლება: „და შეჰკაზმეს ადგილი იგი“ 170,8

შეკრება შეყრა, შეგროვება: „...ეამსა ამას აქა იხილევებიან მღვდარნი ნადირთანი, შეკრებულნი თვითველთა სანახებთანი“ 164,10

შეკრვა შეკრა, შეფსკვნა: „...რომელნი საღმრთოთათა სიუყარულითა შეკრულ იყვნენ“ 155,9

შეშაერთებულ-ი: „...ლოცვაა მიმაახლებელი არს ღმრთისა და ბჟე სასუფეველისა, შეშაერთებელი ანგელოზთა“ 179,15

შემდგომად შემდეგ: „...შემდგომად მცირედისა მოკრებასა და სრულიად უჩინო-ყოფასა ადგილისაგან მათისა“ 163,3

შემდგომითი-შემდგომად 1. თანმიმდევრობით: „...ყოველგვარ წარმოუხზრა შემდგომითი-შემდგომად“ 168,10

2. შემდგომში: „...შენდავე მივქატიოთ სიტყუა... დიღო მოღუაწყო ყოველთაო, ვითარცა-იგი პირველ ჩუენსა, ეგრეთვე შემდგომითი-შემდგომად“ 185,33

შემთხვევა 1. მოხდენა: „...შფოთნი და განსაბთელნი შემთხვევად არიან ადგილსა მას“ 177,16

2. მოხვევა: „...მიიწია წმიდალ საკურთხეველად და შემთხვა წმიდასა ტრაპეზსა“ 180,14

3. შეხება, მოხვევა: „...ინებოს თუღმერთმან, შევემთხვო წმიდათა უერტთა თქუნეთა“ 166,20

შემკობა მორთვა: „და შეამკო ყოვლითა სამკაულთა“ 176,6

შემოკრება შეყრა: „და სხუანიცა მონაზონნი მრავალნი შემოკრბეს“ 168,25

შემოსილ-ი ჩაცმული: „...განჰკრთეს, იხილეს რაა უცხოობთა სამოსლითა შემოსილი“ 182,25

შემოწერა ირგვლივ შემოვლა: „...რაოდენი შემოწერით შემოვლონ, მიმიცემის მათლა“ 161,33

შემსგავსება შეფერება: „...ზარდა მამამან მისმან კჰპრიანე, ვითარცა შეკავეს მამასა შეიღო-მოყუარებასა“ 153,12 შეკფერის

შემსგავსებულ-ი შეფარდებულ-ი: „...მიერთიან ეწოდა სახელი შემსგავსებულ-ი საქმესა ადგილსა მას“ 169,14

შემფურვა ბალზამირება: „...შემფურვეს და დაღვეს საფლავსა“ 180,35

შემწუნარებელი-ი მიმღებელი: „...და არა იპოვა ადგილი ველოანი და ფართობით შემწუნარებელი მათი“ 157,3

შენდობაა დანდობა: „...ძმივე არს... დადებად ბეჭთა ჩემთა ტკრთი ძნიად სატკრთავი, და გვედრებო, რაათა შენდობაა ჰყო და არღარა მიბრძანო კუალადცა“ 180,4

შენდობილი-ი პატიბული: „...შენდობილი იყავნ პირველი ცთომამ შენი“ 169,1

შენება: „...იწყეს შენებად მცირე ტალავარი“ 156,17

შეპყრობა მოცვა: „ხოლო ივინი მთავრითურთ შეშმან და განკყრებამან შეიპყრნა“ 158,26

შეპყრობილი-ი მოცული: „...ივინი იყვენს შეპყრობილ შიშითა რაათმეღიღითა“ 167,7

შერბენა: „...შერბიოდა შინა კაცი იგი და კუალად გამოვიდა თანა მეუღლითურთ“ 166,9

შერთვა შეერთება: „...მაკურთხე... და შემრთე წმიდასა კრებულსა შენსა“ 182,4

შესავალ-ი შესასვლელი: „...უკუეთუღიდალ მოაშუნდეს სულსა თქუნესა, აჰა ადგილნი და შესავალნი“ 161,27

შესაკრებელი-ი 1. სამლოცველო: „...ადგილსა ამას აღვაშენოთ შესაკრებელი ცხოვართა პირმეტყუელთა“ 159,15

2. შეერთების, შეყრის ადგილი: „...მიიწინეს შესაკრებელსა ორთა მათ წყალთასა“ 162,23

შესაწირავ-ი ძღვენი: „...ძალისაგებრ აწუნებდეს შესაწირავსა ახლისა ამის კარებისას, რომელ არს ეკლესიაა ქრისტესი“ 171,26

შეხხმა ქება: „ხოლო ჩუენ რაა შეხხმა მივიძღუანოთ“ 186,1

შეტკობა 1. (ტკბილად) მიღება: „შეიტკბო ტალანტი...“ 154,11

2. შეწუნარება, გადახვევა, შემოხვევა: „...მოწოდ შეიტკბნეს ურთიერთას წმიდათა მათ“ 156,1

შეტყუება შედარება, შეფერება: „...რომელი შეეტყუებოდა კაცთა მათ

მეუღაბნოთა“ 159,26
შურაგება ხეწნა: „ხოლო ყოველნი იგი
შეუჯრდეს წმიდასა მას, რამთა
მიუტრის ცოდვამ იგი“ 174,25
შეუძლებელ-ი: „...შეუძლებელ არს
არა-მისლვამ ჩუენი“ 163,23
შეუძრველ-ი ხელუხლებელი: „...იოვამ
ყოლად შეუძრველად ბეჭედი“
183,34
ზეშა ძელი, ხე: „...მოიღო წმიდამან მან
ქელთა თვისთა შეშაჲ“ 167,1
შეცუთლ-ი მოცული, გარემოცული:
„...შეცეულ ტყეთა და კიეთა“
156,14
შეცოდება ცოდვა: „...ჰყო ლხინებაჲ
შეცოდებათა ჩუენთაჲ“ 186,4.
შეცინება შემატება: „...დღითი-დღე შე-
ეძინებოდა წარმატებაჲ მონასტ-
რისამ მის“ 178,13
შეწველა დახმარება, ხელის შეწყობა, მი-
შველება, ზრუნვა: „...სხუად თანალ-
მობამ და შეწვენამ ყოლად შეუ-
ძლებელ არს“ 161,9
შეწყალება შეწყნარება, შებრალება და-
ზოგვა: „მიუტრევე, წმიდაო ღმრთისაო,
და შეიწყალე საწყალობელი ესე“
174,31
შეწყობა გაწყობა „...ოქროთხულებით
შეიწყენენ კეთილთა მიერ მკე-
დელთა“ 160,36
შეკმუნებულ-ი დამწუხრებული, შეწყუ-
ხებული: „...შეკმუნებულთა
პირითა პრქუა“ 155,5
შეხება მიახლოება: „...აწ პირველსავე
შეეეხნეთ თქუმად“ 163,7
შთახავალ-ი ჩასავალი: „...მოვედით თა-
სა შთასავალთა მისა მის ქედისასა,
რომელ არა იყო ყოლად კუალი
მგზავრობისამ“ 165,5
შთასაქანელ-ი გადმოსავალი, გადმოაქა-
ნებელი: „...ვითარცა იგი განგუეშორა
და წარმოვიდა, ჩუენ შთამოვედით
შთასაქანელსა მას, ვითარცა
წყალთასა“ 165,24 იხ. ხაქანელი-ი
შთასლვა ჩასლვა: „...შთავედით
თრამდა და აღმავალნი კუალად გვხილნეს
ძმითა მათ“ 166,27

შინა 1. შორის: „და თანა ექცეოდა ყო-
ველსა მას მუნ ყოფასა შინა მათსა“
175,23
2.-ში: „და ამას შინა გარდაქდეს
წელინი“ 177,11
შრომა 1. ღვაწლი, ჯათვა: „...საყუარელო
ძმად ია, შრომა თავს-იდევ ღმრთი-
სათეს“ 163,27
2. წვალება, გაკვირება, ქანცაწყვე-
ტა: „და არა იოვამ რამთურ-
თით ქვამ, და კირით და შრომით
მდინარისა მისგან მოიღებდეს“ 170,32
შტო სტოა (ეკლესიის გვერდით სვეტებ-
ზე დაყრდნობილი ფრთა, გადმოხუ-
რული): „...აღეშენა შტო მათურთ
ვიდრე სარკუმელთამდის“ 184,11
შუა შორის: „...იყო მუნ წისკელი, სახ-
ლი რამემ შესაკრებელსა მას შუა წყა-
ლთასა“ 162,23
შუა-სამხარ-ი შუადღე: „...კანდელი იგი
იოვანისი ბრწყინვიდა ვიდრე შუა-
სამხარამღე“ 170,1
შუება ხარება: „ხოლო განეაწყესეთ
...შემდგომად ეამსა მის წირვისასა
სულიერსა თანა შუებად კორცი-
ელთა სანოვავეთა მიერ მდიდრად“
185,13
შურ-ი ბაძვა: „...საღმრთოჲსა შურისა
მასწავლელო“ 186,12
შუენიერი კარგი: „...წყალი აღმომცენა-
რე, მდინარი და შუენიერი“ 157,1
შფოთ-ი 1. არეულობა, მშფოთვარება:
„...დღედაჲ შფოთთა და ბრძოლა-
თაჲ“ 164,9.
2. უსიამოვნება: „...წარვედ აღგილთა
ნამუშაყვეთა შენთა, რამეთუ შფოთ-
ნი რამემ შემთხუევად არიან ეამ რა-
ოლენემ“ 173,22
შფოთის-მოყუარე: „...რამეთუ ადრე
იხილო მისაგებელი კაცთა მათ ბო-
როტთა და შფოთის-მოყუარე-
თაჲ“ 165,22 იხ. შფოთ-ი
შჟა შესიტყვება: „...წმიდასა მას ეშ-
ჟაო და ვითარცა ცხოველსა“ 182,16
შჟულ-ი 1. სარწმუნოება: „...ნეტარ არი-
ან უბიწონი გზასა მავალნი შჟულსა
უფლისასა“ 150,22

2. კანონი: „...არა თუ ნისლსა შევიდა და ფიცარნი ქვისანი მოიხუნა, რო-

მელსა შჯულთ და მცნებანი წერილ იყვნეს“ 170,17

ჩ

ჩინება წოდება: „...სარწმუნოებით რბი-
ოდეს გვრგვნსა მას ზეცისა ჩინე-
ბისასა“ 151,4; „...ყოვლითურთ
მსგავს იქმნა ამით წმიდათა მა-
მათა ყოლად ბრწყინვალე და ზეცისა
ჩინებისა ღირსი ყოლად წმიდაჲ
...სერაპიონ“ 152,4

ჩრდილო ჩრდილოეთი: „...რამათა წარგვ-
ძლუე ვიდრე მდინარემდე, რომელ არს
ჩრდილოეთ ჩუენსა“ 165,36

ჩუენება ჩუენება, მოჩუენება, ხილვა, ზმა-
ნება: „და ესე ჩუენებაჲ აქამომდე
იყაუნ“ 155,3

ჩჩვლი თოთი: „...სიბერითა კეთილითა
განაზნეს და ფუფუნებულ და ჩჩვლ
იქმნეს საღმრთოთა ცნობითა“ 178,23

ც

-ცა ც: „...ხოლო იქმნა რამე მუნ-ცა
ნაკულუევანებისა სრულ ყოფად გან-
გებულებით“ 175,26

ცთომა შეცდენა: „...მზა არიან მონადი-
რენი ადგილთა ამით, რამათა არა იქმ-
ნას ცთომამათი თქუენ მიერ“
165,1

ცვალება შეცვლა: „...ადგილი ესე სხუად
ვცვალეთ“ 160,28

ცთუნებულ-ი შეცდენილი, მოტყუებუ-
ლი: „...ვითარ ემშაკისა ბირებითა
ცთუნებული იგი ზუავი და ამპარ-
ტვანი ენაჲ განეკურნა“ 178,9

ცილობა კამათი, დავა: „...იქმნა ცი-
ლობაჲ შორის მათსა“ 169,27

ცისკარი განთიადი: „ხოლო მო-
ეახლის რამ ცისკარი, განეშორნი-
ან“ 178,17

ცნობა გაგება: „...და ზედამიწეენით ცან
ძალი საქმისაჲ ამის“ 158,1; „...რად
გიკმს ზედამიწეენით ცნობაჲ ჩუე-
ნისა ვითარებისაჲ“ 158,11

ცოდვა დანაშაული: „ხოლო ყოველნი
იგი შეუვრდეს წმიდასა მას, რამათა
მიუტეროს ცოდვაჲ იგი“ 174,26

ცოდვილ-ი ბრალის, დანაშაულის ჩამდე-
ნი: „...დალაცათუ ცოდვილ ვართ,
კაცნი ვართ ქრისტეანენი“ 159,9

ცოფ-ი გიჟი, სულილი: „...გვიხილნეს რამ
კაცთა მის დაბა-წისქვლისათა, იწყეს
16. ნ. ვაჩნაძე

ყენებალ ჩუენდა, და ვითარცა ცოფ-
ნი წინა რბიოდეს“ 162,32

ცრემლოვა აცრემლება, ცრემლის ღვრა:
„...გვხილნეს რამ ძმათა მუნ მყოფთა,
ცრემლოვდეს“ 166,33

ცხოვრება თავგადასავალი: „...ცხოვ-
რებაჲ ცაღმრთის-მსახურისა გი-
ორგისი უმეტეს გამოცხადნეს“ 171,20

ცუდად ამოოდ, ფუჭად, უქმად: „...კაც-
მან ნეფსით თავი ჳირთა მისცეს და
უკუანაჲსკენელ მოკიცხულ და მამუ-
რალ იპროს ცუდად?“ 160,31

ცხადა: „...ცხადად შევრდომილ იყო
სახილველად ყოველთა“ 183,7

ცხედარი-ი ლოგინი, საწოლი, ტახტი:
„...არა ჳერ-იყო ცხედარსა ქუე-
შე დაფარვაჲ სანთლისაჲ“ 177,30

ცხოველ-ი 1. ცოცხალი: „...წმიდასა მას
ემჯოდა ვითარცა ცხოველსა“
182,16

2. სიცოცხლის მომცემი, განმაცხოვე-
ლებელი: „...ცხოველი ხატი განკა-
ცებისა მისისაჲ იტვრო...“ 155,17

ცხოვნება ცოცხლება: „ილოცეთ ჩემ-
თვის... და ცხონდით“ 180,18

ცხოვრება კსნა: „...გურწამს ქრისტე
ღმერთი ჩუენისა ცხოვრებისათჳს
განკაცებული“ 159,10

ცხოვრებულ-ი მცხოვრები: „...ღმრთის-
მსახურებით ცხოვრებულთაჲ ცა
ყოველთა ერეოდა“ 157,17

ძალ-ი 1. ვცთარება: „...და ზედამიწევნით ცან ძალი საქმისაჲ ამის“ 158,1

2. სასწაული: „...ფრად ძლით შევედით მას შინა, ვინაჲცა სიკჳოჲსა მისგან მყოვარ ეჲმ ვერღარა ვიხილეთ ცაჲ“ 163,9

ძალ-ღება შეძლება: „...მიცვალებისაჲცა შემდგომად ძალ-უც წმიდასა მას ქნად, რაჲცა ენებოს“ 183,5

ძიება ძებნა: „უკუეთუ ვინმე ეძიებ ს ნადირთა, რად კადნიერ და ურცხვნო ქჳნილ არს?“ 157,33

ძმათ-მოყუარება: „თანა-გუჲც ძმათ-მოყუარებით, რაჲთა ყოველთა ულოცოთ“ 174,29

ძნ-ძნელად მიჩნევა, გაძნელება: „...საქმე ესე ფრად შეუძნდა“ 175,36

ძნელოვანი საძნელო: „...რომელმან ძნელოვანი აღვილ ყვეს“ 160,25

ძუელ-ი ხჯულ-ი ძველი აღთქმა: „...ამით...განმტკიცებულთა ძუელი-სა და ახლისა სჯულისა წმიდათა ისწავეს მოთმინებაჲ“ 151,2

ძრვა ძრწოლა, ძერა (მიწისა): „...იქმნა ძრვაჲ და ოხრაჲ რაჲმე“ 167,15

წ

წადიერი-ი მსურველი: „...ადგილსა ამას წადიერ არიან“ 161,34

წადილ-ი სურვილი, ნდობა: „...რომელი იგი გულსაგეს-ჰყოფდა წადილსა მას მგზავრობისასა“ 157,2

წამება 1. მოწმება: „...ნიშნი და უწყებანი ადგილსა ამას უწამებენ“ 160,29

2. მარტილობა: „...მამათა ლოცვაჲ თქუეს საქურველად... მორჩილებაჲ წამებად“ 179,19

წამებულ-ი ცნობილი, აღიარებული, მიღებული: „...დაიდგინა მონაცეალედ მისა პაულე ვინმე ხუცესი, კაცი წამებული ყოველისა მიერ ერისა“ 184,21

წარგება დახარჯვა: „...მიიღე მცირე ეულოგიაჲ და წარაგე საშენებელად მონასტრისა“ 182,8

წარდინება დინება: „...სისხლი წარსდიოდა სარცხვენელსა მისსა“ 181,12

წარდასა შემოვლა: „ვინაჲცა ენება წმიდასა მას, რაჲთა ტბაჲ იგი მარჯუენით წარველოთ“ 164,31

წარვლინება გაგზავნა, გაშვება, მივლინება: „...და წინაშე ხატსა წარავლინა“ 158,35

წართქუმა თქმა: „მერმე წართქუნეს განწესებულნი ფსალმუნნი“ 172,27

წარმართება 1. მიმართვა: „არამედ შენ ისმინე გულს-მოდინედ, საყუარელო, რომლისათეს აწ სიტყუაჲ წარმართებულ არს“ 152,2;

2. წარმართვა: „...წარემართნეს კბაბუსა მას თანა სამნი იგი“ 162,19
გაემართნენ; „ჩუენ აჲა წარემართოთ სიტყუაჲ“ 157,9

3. გამართვა: „...ვითარ იყო ადგილისა მის წარმართებაჲ“ 157,11

4. განგება: „...და დაშეთს სამნიეე იგი ძენი მისნი, და წარემართა უფლებაჲ მათი“ 178,25

წარმატება აღორძინება, წინსვლა: „...აორძნდებოდა და წარემატებოდა ადგილი იგი ფრად“ 177,11

წარმოდგომა წამოდგომა, აღდგომა: „...მრავალთა თანა შენ ძლით ცხოვნებულთა წარმოუღგე მეუფესა“ 155,34

წარმოთხრობა მოთხრობა: „...წარმოუთხრა პირველითგან ვიღრე მუნ ეჲამდე“ 158,19 მოუთხრობდნენ წარმომართება მომართება: „...და წარმო-რაჲ-ე მართნეს, კბაბუმან მან კრქუა წმიდათა მათ“ 166,18

წარმოტყუე: „...კაცი იგი კირისა მის-
გან განრომილნი თვთ წარმო-
ტყუოდ იან“ 168,22

წარმოჩენა ჩვენება, გამოჩენა: „...გან-
ცხადებულად წარმოუჩინოთ სი-
ყუარულსა თქუენსა“ 157,10

წარსლვა წასვლა: „და წარვედ,
მსწრაფლ“ 157,36

წარღება წართმევა: „...ენება, რაათა
შეიპყრან და წარუღონ, რაა იგი
აქუნდა“ 182,34

წარღუნილ-ი წალკილი: „...ადგილი იგი
ტბისაა იხილვების ველად ლოდო-
ნად, ხოლო ადგილი იგი წისქვლ-
სახლთაა კუალად წარღუნილ“
167,37

წარძლოა წინამძლოობა, წაძლოა:
„...თანამობით შეეწიე მგზავრობასა
ჩუენსა და რაათა წარგვძლუე
ვიდრე მდინარემდე“ 165,35

წარწყმედა-ა დაკარგვა: „...ვერ ეგების
მისი უშუერებით და უნდოდ წარ-
წყმედა...“ 153,2

წარცვენება წამოცენა: „და მეყსეულად
სახილველად ყოველთა ასოსა მას
თესლ-მცენარესა წარსცვენს ორნი
ქვანი“ 181,15

წარსულ-ი გარდაცელილი: „...ორნი
შეილნი სიჩოვებასავე შინა წას-
რულ იყვნეს“ 176,30

წაღვეა სხმა: „...დასხდეს სერობად, და
იწლიეს ღვნი“ 172,28

წვეა დაწვეა: „ვინაჲცა ღვენა-უყვეს
უკუნა მისსა, და შეწვენითა მის წმი-
დისაათა ვერ ეწინეს“ 182,32

წვენა მოწვენა, შეხვედრა, მოსწრება:
„...არა ჭერ-არს ყოენებად, რაათა
არა უეამოდ გეწითოს ღამე“
164,30

წერილ-ი დაწერილი: „და ვითარცა
იობისთვის წერილ არს“ 157,18

წეს-ი: „ხოლო ესე წესი დაუდევს
თავთა თვისთა ნეტართა მათ“ 178,16

წიალ-ვლა 1. შემოვლა: „...გარე-უკუ-
მოგუაქციენს და პირი იგი ზღსაა
მის დასავალით წიალ-ვლეთ“ 165,5

ზღვის პირს დასავლეთიდან შემოვე-
ართ

წიალ-მოვლა გადალაბვა: „და წი-
ალ-მოვლეს რაა მდინარე იგი“
156,28

წიალ-ხლვა გადახვევა: „ხოლო აქა ეგუ-
ლებსა სიტუასა მცირედ წიალ-
სლვაჲ სხუად მიმართ“ 153,18

წილ 1. ნაცვლად, მაგიერ: „...სიტყვსა
წილ ცრემლთა სიმრავლე. გარდა-
მოაღინა“ 155,22

2. ხვედრი: „...წილ კეთილ ხუედ-
რებულ არს შენდა“ 179,35

წილად -ჭერ, -გზის: „...ას წილად
აღაორჩინე ტალანტი რწმუნებული
შენდა“ 186,6

წინააღმდგომ-ი მოცილე, წინააღმდე-
გი: „...და არავინ წინააღმდე-
გომ ჩუენდა არს ადგილთა ამთ“
162,3

წინა-განწყობა დაპირისპირება, წინაღ-
მდეგობის გაწევა: „...ბრძანებასა საღ-
მართოსა წინა-განწყვენით“
160,27; „...საქმე ესე ფრიალ შეუძნდა
იოვანეს, გარნა ვერ მკადრე იქმნა
წინა-განწყობად ორთავე მათ
ბრძანებასა“ 176,1

წინამორბედ-ი წინამავალი (იგულისხმე-
ბა იოვანე ნათლისმცემელი:) „...იყავ
რაა უდაბნოსა ოპინისასა, საყოფელ-
სა წმიდისა. წინამორბედელისა
ნათლის-მცემელისასა, და მიერ აღვედ
ღიდისა მამისა მიქაელისა“ 172,1

წინამოდღუარ-ი წინ გამძლოლი, მეთაუ-
რი: „...თქუენ იძიეთ მამაჲ და წი-
ნამოდღუარი“ 179,24; „...მოგე-
ლით თქუენ, ვითარცა უწყებულნი,
რამეთუ აქაცა თქუენვე ხართ წინა-
მოდღუარი“ 175,32

წინაჲთ 1. პირველად, უწინარეს: „და
წარავლინნა წინაჲთ მკერცხლ მა-
ვალნი“ 159,28

2. წინ: „ხოლო წინაჲთ ჩუენსა
არიან ადგილნი მცირედ კაცრიელნი“
164,27

წინაუკმო ცვალება უკანას წინ გადა-
ნაცვლება: „არამედ აქა ნეშტი სიტყვ-

სამ წინაუკმო ეცვალეთ“
176,10

წინა-ყოფა 1. მირთმევა: „ხოლო დასას-
რულსა ვითარცა ნიქსა რასმე
და გვრგვნსა ბრწყინვალესა წინა
უყოფს“ 150,11 მირთმევეს

2. მიგება: „...შემგავსებული პატივი
წინა-უყოფს“ 174,1

წინაწარმეტყულება წინასწარმეტყვე-
ლება: „...რისხვით ეტყოდა წინა-
წარმეტყულებით“ 162,34

წმიდა წმინდა, უბიწო: „...საკვრველ
არს ღმერთი წმიდათა შორის მის-
თა“ 175,15

წუევა შეწვევა, მოწოდება: „...მოწოდდ
მოიკითხვიდა წმიდასა მას და აწუ-
ევდა“ 163,16

წულილი-ი წვლილი: „...მიემსგავსე ქრის-
ტესა მეუფესა, რომელმან-იგი ქური-
ვისა წულილნი მიითულნა“
186,17

წუება დაწყება, წამოწყება: „...გვხილნეს
რამ კაცთა მის დაბა-წისქვლისათა,
იწყეს ყენებად ჩუენდა“ 162,32

ხალენ-ი მატყლის ქსოვილი (მსხვილად
ნაქსოვი): „...იხილა ტალავარი იგი და
კაცი შემოსილნი ხალენებითა“
158,5

ხარისხ-ი საფუძველი, დასაყრდენი:
„ვინაჲცა საფუძველით და ხარისხ-
თაჲთ გან ილუწოდა კაცი იგი ყო-
ველთა მუშაკთა“ 184,9

ხატ-ი სახე, შესახებლობა: „...ხატითა
და სახითა მონაზონთაჲთა“ 158,28

ხენწი-ი ცული: „ვერ ჰელ-ეწიფების ხე-
სა კეთილსა ნაყოფისა ხენწისა
გამოლებად“ 153,3

ხვალე მეორე დღე, ხვალ: „...ხვალე
განთიადითგან ვიდრე მწუხრამდე რა-
ოდენი შემოწერით შემოვლონ, მიმი-
ცემიეს მათდა“ 161,33

ხილვა 1. ნახვა, შენიშვნა: „იხილეს,
რამეთუ უდაბნო იყო...“ 156,13

2. ჩვენება: „...ხილვაჲ ანგელთნი-
საჲ იხილა ღამესა ამას“ 162,8

წულულება ქრილობა, იარა: „...ხედავ
წულულებასა ფერტთა თქუენ-
თასა“ 166,3

წრაფით ასწრაფებით, აჩქარებით
კაბუა-ი ახალგაზრდა, ყმაწვილი: „მაშინ
გიორგი მოუწოდა ვისმე კაბუესა ასა-
კითა“ 161,31

ქეშმარიტად ნამდვილად: „ქეშმარი-
ტად მართალ და უბრალო“ 157,19

ქეშმარიტება სიმართლე, სისწორე:
„...არას ვიტყუთ გარეგან ქეშმა-
რიტებისა“ 159,12

ქეშმარიტ-ი სწორი, ნამდვილი, მართა-
ლი: „...ვცანთ ქეშმარიტი“ 167,35

ქირვება: „...ადგილთა ამათ თქუენ მიერ
აღუშენოს მონასტერი, რომელსა ჩუ-
ენცა ვიქირვით“ 175,30 რომელიც
ჩვენც გვქირდება

ქირვეული-ი გაქირვებული: „...ქირვე-
ულთა შემწეო“ 186,7

ქირ-ი უბედურება: „...კაცი იგი ქირ-
ისა მისგან განრომილნი თვთ წარმო-
იტყოლიან“ 168,22

ბ

3. შესახებლობა: „...კაცი იგი უცხო-
ნი ვითარცა მკუდარნი ხილვი-
თა“ 167,8

ხილული-ი ნანახი: „...ყოველივე ხილუ-
ლი და სმენილი წარმოუთხრას“
159,20

ხუედრებულ-ი რგებული: „...წილ ქე-
თილ ხუედრებულ არს შენდა“
179,35

ხურო მაშენებელი: „...იხილვებოდა
მღვთმარად ხუროთა თანა საეკლე-
სიოთა“ 174,5 [იგულისხმებიან წმინ-
და მამები]

ხუროთ-მოძღუარი: „...მოიხილნა იგინი
და რაოდენი რამ ეშენა ახალსა მას
ხუროთ-მოძღუარსა“ 176,15

ხუცხ-ი მღვდელი: „...პრქუა იკონო-
მოსსა და ხუცესთა და ძმათა ყო-
ველთა, რამათა ხვალის დღე მივიდენ
საფლავად მისსა“ 176,24

ხუცობა: „...წმიდა იგი... იყო სხუათა-
ვე თანა სათნოებათა მეცნიერ სჯულ-
თა საეკლესიოთა და ფრიალ შემეულ

წესითა ხ უ ც ო ბ ი ს ა ა თ ა მ 174,7
ნ. ხუცეს-ი

ქ

ქამ: „...ვის რად უქმს ცეცხლი?“
157,32 სკირღება, უნდა

ქივი-ი ხევი, ხეობა: „და ვითარცა შთა-
მოვიდეს დასასრულსა მას ქევი-
სასა, რომელ არს უტყუხა“ 156,11

ქელ-განაპრობით ხელაპრობით: „...ლო-
ცეასა ღამისასა ქ ე ლ - გ ა ნ ა პ რ ო -
ბ ი თ დგინ დასსა თანა მგალობელ-
თასა“ 178,16

ქელთ-ღება ხელთ-გდება: „და ქ ე ლ თ -
ი დ ე ა რ ა მ განგება სამცხისაჲ, და-
აწყუნარა ყოველი საბრძანებელი
თვისი“ 177,31

ქელთ-ხაქოცელ-ი ხელსახოცი: „...შეაგ-
ლო, რამ-იგი აქუნდა ქ ე ლ თ - ს ა ქ ო -
ც ე ლ ს ა შინა გამოკრულ“ 182,36

ქელ-ი 1. საქმიანობა: „...ტყილითა და
ღაშნითა ქ ე ლ ი თ ა იხილებოდა
მღვთმარად ხუროთა თანა საეკლესი-
ოთა“ 174,5

2. ხელი: „...რტოა ბაჟასაჲ განკმელი
ფურცლის-შობლად გამოაჩინა მსგავს-
სად განკმელისა მის ქ ე ლ ი ს ა, რ ო -
მელი-იგი განკურნა უფალმან“ 175,8

ქელი-აპრობა შეწვენა: „...ძალისაებრ-
სა მისცემდეს უღონოთა ქ ე ლ ი ს - ა პ -
ე რ ო ბ ა ს ა“ 152,30

ქელმწიფება-ა უფლება: „...წინაშე შენ-
სა არაჲ შეუძლებელ არს, რამეთუ
ქ ე ლ მ წ ი ფ ე ბ ა ა მოვიღებვის მთა-
თაცა ცვალებამდე“ 173,7

ქელივან-ი საქმის მცოდნე, ოსტატი,
სპეციალისტი: „...მაგალითთა კეთილ-
თა შთახედვიდეს მსგავსად ქ ე ლ ო -
ვ ა ნ თ ა მხატვართა“ 154,22

ქელოვნება ოსტატობა: „...ქ ე ლ ო ვ ნ ე -
ბ ი თ განთქმულსა კაცსა მოუწო-
და მიქელ“ 183,22

ქელ-ყოფა დაწყება, შედგომა: „...წმი-
დათა მათ... ბრძანეს, რათა სწრაფით
ქ ე ლ - ყ ო ნ საქმესა მას“ 171,4

ქელ-წიფება შეძლება: „უფოთა ამით
ჩუენთა არღარავის ქ ე ლ - ე წ ი ფ ე -
ბ ი ს მსგავსებაჲ პირველთა მამათაჲ...“
151,35 არავის შეუძლია, არ ძალუძს

ქმარება საჭიროება: „...იწყეს მოღებად
მეყსეულად რაოდენ ექმარებო-
და ეკლესიისა მისთვის“ 171,5 რამ-
დენიც ესაჭიროებოდა; „...ველოვიაჲ,
რომელ განგიზადებვის, ფრიალ რა-
მე ე ქ მ ა რ ო ს“ 182,10

ქმობა 1. ყვირილი: „...სისხლი წარსდი-
ოდა სარცხენელსა მისსა და ქ მ ო ბ -
და კმითა უშუერთა“ 181,12

2. თქმა: „ხოლო ოქროა ადონი ეკ-
ლესიისაჲ პავლე ქ მ ო ბ ს“ 150,26

ქორცი-ი სხული: „...ქ ო რ ც ი თ ა გამო-
სახული მქართა ზედა ეტრთა და
თაყუანის-საცემელად მორწმუნეთა
აღმართა“ 170,21

ქორციელ-ი: „ხოლო განეაწყესთ... სუ-
ლიერსა თანა შეუბად ქ ო რ ც ი ე ლ -
თ ა სანოვაგეთა მიერ მდიდრად“
185,13

ქნებულ-ი მოხსენიებული: „...აჲ ესე-
რა ზემო კაცი იგი ქ ს ე ნ ე ბ უ ლ ი
მივიღოდა სახედ თესად“ 165,25

ქუმევა ქმნა: „...ადილო ევლოვიაჲ იგი
და... სივლტოლაჲ ი ქ უ მ ი ა“ 182,31

ჯ

ჯირით 1. ჭერ: „... ნუ წარხულ ჭ ე -
რ ე თ, მხოლო, რამეთუ ჭაბუკი ესე
უმეცარ არს ადვილთა ამით“ 164,16

2. ჭერ კიდევ: „ჭ ე რ ე თ ცხედარსავე
აქუნდა მრავალ-მოღუაწე იგი გუპი
წმიდისა მის და აჲ ესერა მოიწია
კაცი ვინმე“ 181,9

ჭერისაებრ შესაფერისად, როგორც
შეკფერის, როგორც საპირთა: „...მე,
გლახაკსა, თანა-მაც, რაჟთა მე-ვე ვი-
ტყოდი ჭერისაებრ“ 179,31
ჭერ-ყოფა: „ხოლო ჭერ-არს ჩუენ-
და, ძმანო, რაჟთა ჩუენცა ძალისა-
ებრი ვაჩინოთ ბაძვაჲ დიდისა მის“
152,16

ჰ

ჰახაკ-ი წლოვანება: „...წარემართა ყო-
ლად ბრძენი სერაპიონ, რომელსა თა-
ნა-ჰყვა ძმაჲ მცირე ჰახაკითა“

ჭერ-ჩინება საპიროდ მიჩნევა: „რამეთუ
აჰა ესერა ჭერ-ჩინებითა ღმრთი-
საჟთა ეჲმთაცა ჩუენთა იხილენეს
ახალნი მნათობნი...“ 151,26
ჰმნა განშორება, გაცლა, გამოთხოვება:
„...ხოლო იჰმნეს წმიდათა მათ
ულაბნოჲსჲ მისგან“ 175,23

154,3

ბგონეს ნ. გონება

ს ა ძ ი ე ზ ლ ე ბ ი

ა) საკუთარ სახელთა

აბრამიანნი 177,5 სამნი ყრმანი—ანანია, აზარია და მისიელი, რომელნიც ცეცხლის ლუმელში ჩაყარა ნაბუქოდონოსორმა

აბრაჰამი 178, 26

აქრაკანტელი გრიგოლ ნ. გრიგოლ აქრაკანტელი

ამასპო 176, 27

ამონა 153,30

ანდრია 153,30

ანტონი დიდი 151,29; 154,7 გარდაიცვალა 356 წელს. წარმოშობით იყო წარჩინებული და მდიდარი ოჯახიდან. მისი ცხოვრება მიეწერება ათანასე ალექსანდრიელს (იხ. Migne, P. G., 26, გვ. 837—976). მოსახსენებელი დღეა 17 იანვარი

აპრონი 175,9

ბასილი 154,8

ბასილი წინამძღვარი 184,28; 184,30; 185,28

ბაპლაუნდი ბეშქენ ნ. ბეშქენ ბაპლაუნდი

ბესარიონ 166,16

1. ბეშქენ ბაპლაუნდი 176,28

2. ბეშქენ (ბაპლაუნდი) 176,36

გარბანელი 165,8; 165,18; 165,34; 166,25; 167,4; 167,11; 170,11; 170,29

გედეონ 169,27

გერასიმე იორდანელი 151,30 გარდაიცვალა 475 წელს. წარმოშობით ლიკიდიდან იყო. მოღვაწეობდა თებესა და პალესტინაში. მისი ცხოვრება უნდა დაწერილიყო VI საუკუნეში წმ. გე-

რასიმეს სახელობის ლავრაში ეპირილე სკევიტეპოლელის მიერ შექმნილ ცხოვრებათა მიზაქვით. მოსახსენებელი დღეა 4 მარტი

გიორგი მაწყუერელი 171,22; 177,29; 178,2; 178,4; 178,7; 180,26

გიორგი შუარტყელი 177,29. იხ. გიორგი მაწყუერელი

გიორგი ჩორჩანელი 157,20; 157,30;

158,12; 159,20; 161,31; 169,19;

170,33; 171,18; 171,22; 171,30;

172,18; 172,22; 176,20; 176,27;

176,29; 176,34; 177,6; 177,19; 178,24

გიორგი წინამძღვარი 179,33; 179,34;

180,2; 180,9; 183,1; 183,12; 183,13;

183,27; 183,33

გრიგოლ აქრაკანტელი 175,12 „ძველი აღთქმის ბიბლიურ წიგნთა შორის ქრისტიანულ მწერლობაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობდა „ეკლესიასტე“ სოლომონისა. ამით აიხსნება, რომ სხვადასხვა ავტორს დაუწერია მისი თარგმანება ან განმარტება. ერთ-ერთი ასეთი ავტორია გრიგოლ აქრაკანტელი“ (კ. კეკელიძე). გრიგოლ აქრაკანტელის ცხოვრება ბერძნულად დაიწერა VII საუკუნის დამლევს (668 წელს), ქართულად იგი თარგმნა დავით ტბელმა XI საუკუნის დამდეგს.

გრიგოლ ხაყრველთმოქმედი 169,6

დავით 150,16

ელია 151,28; 170,20

ელეაზ 170,16

ვეთუმი დიდი 151,29 გარდაიცვალა 479 წელს. წარჩინებული ოჯახიდან იყო. მისი ცხოვრება შეიქმნა VI საუკუნეში, გამოცემულია „Analecta Graeca, ediderunt monachi Benedictini, Parisiis, 1687, 1—99. მეტაფრასტული ცხოვრება გამოსცა Migne-მა [იხ. P.G., 114, 596—733]. მოსახსენებელი დღეა 20 იანვარი

ზაქე 186,19

თევდოსი 169,28

თეკლა 177,4; 177,21; 178,24

თა 163,25; 163,27; 163,31; 163,34; 164,7; 164,13; 164,17; 165,7; 165,17; 165,18

თაკობი 174,28; 178,26

თლარიონ 154,7

თობ 157,17

თოვანე 151,28;

თოვანე 154,36; 155,28; 162,19; 166,12; 169,25; 169,33; 169,36; 170,5; 170,24; 172,5; 173,27; 173,31; 175,36; 176,12; 178,14; 180,23; 181,32

თოვანე (ბაპლუნდი) 176,29

თოვანე მოციქული 183,30

თსუ ნავე 166,15

თჰპრიანე 152,33; 153,12

თაზარე 176,22

თაკლაკი (ბაპლუნდი) 176,36; 177,23

თატავრი 177,3

თაკარი 151,29; 154,7

თარკელაოზ 154,8

თაწყურელი გიორგი ნ. გიორგი მაწყურელი

თირიანი (ბაპლუნდი) 176,28

თიქელ წინამძღვარი 183,12; 183,20; 183,23; 183,27; 184,15; 184,18

თიქელ პარეხელი 153,34; 154,2; 154,4; 154,7; 154,14; 154,17; 154,32; 158,23; 159,13; 159,21; 172,2; 172,3; 172,10; 172,14; 172,26; 172,30; 172,36; 175,33; 177,15

თოსე 160,23; 169,4; 170,14; 170,18; 170,20; 171,24

თავე ნ. ისუ ნავე

თაველი მოციქული 150,26; 151,4; 151,12
თაველი თებელი 151,29 გარდაიცვალა 341 წელს.

თახელგანთქმული თებელი მეუღლანოე, რომლის რამდენიმე ცხოვრება გამოქვეყნებულია [იხ. Anal. Bull., II, 561—564, „Recue l de l'Université de Hand“, 1900, 2—32; 1905, 46—60; AASS, იანვარი, I, 602 და შემდგომ].

ცხოვრება დაწერილია ღმერთშემოსილისა იერონიმოსის მიერ. ამ ცხოვრებათა ურთიერთმიმართების საკითხი შეისწავლა F. Nam-მ [Anal. Bull., XX, 130—157]. იისი მოსახსენებელი დღეა 15 იანვარი. თაველი თებელის ცხოვრების უძველესი რედაქცია შეიქმნა 365—370 წლებს შორის.

თაველი წინამძღვარი 184,20; 184,22; 184,24

თეტრე 153,30

თაბა 151,30 დაიბადა 440 წელს, გარდაიცვალა 532 წელს. წარმოშობით იყო კაპადოქიიდან. თაბამ დააარსა მისივე სახელობის ლავრა პალესტინაში. მისი ცხოვრება დიწერა გარდაცვალებიდან 15—20 წლის შემდეგ, გამოსცა Coteler.us-მა [„Ecclesiae Graecae Monumenta, V. III]. მოსახსენებელი დღეა 5 დეკემბერი

თერაპიონი 150,2; 152,5; 152,26; 154,3; 154,8; 154,36; 155,6; 155,7; 158,18; 159,1; 159,6; 160,3; 161,27; 169,34; 169,35; 172,4; 172,11; 172,16; 172,31; 172,36; 173,21; 174,10; 175,13; 175,34; 176,2; 176,13; 176,19; 177,16; 177,35; 178,4; 183,14; 183,32; 184,1; 184,30; 186,25

თოლომონი 150,23; 168,6

თულა (ბაპლუნდი) 176,36

ქურდია 176,27

ჩორჩანელი გიორგი ნ. გიორგი ჩორჩანელი

შოი საკრეველმოქმედი 153,36

ხარალაშვი 175,10

შუარტყლელი 183,25 გალატოზი
შუარტყლელი გიორგი ნ. გიორგი შუარტყლელი

**ბ) ბეოგრაფიულ სახელთა
სამიუბალი**

არსიანი 175,25

სარეფთა: სარეფთელი 166,10

აწყური 177,29

სამშო 162,24

ბაბილონი 153,16

სომანი: სომანიტელი 166,10

ბაბგენ 165,16

ტბა სათაქუსა 167,31

ბაკთა 163,36

უმწაა 171,7

ბერას ჭუარი 156,8

უტყუსა ნ. კევი უტყუსა

ბერძენთა ქუეყანა ნ. ქუეყანა ბერძენთა

ქართლი ნ. ქუეყანა ქართლისა

ბესელია: ბესელიელი 170,15

ქუეყანა ბერძენთა 183,23

ბობლა 185,23 ნ. ბობზა

ქუეყანა კლარჯეთისა 152, 27

ბობზა 165,17 ნ. ბობლა

ქუეყანა სამცხისა 154,30; 154,31;
154,35

გოდერძი ნ. კევი გოდერძისა

ქუეყანა ქართლისა 154,1; 154,2

ჯანავი 157,21; 176,25

ყველი ნ. კევი ყველისა

ჯარზმა 169,15; 177,34

შეშის-თავი 164,25

თაბორი 170,20

შუარტყალი ნ. კევი შუარტყლისა

იოვანე-წმიდა 176,7 მონასტერი

ჩორჩანი 157,21

იორდანი 169,5

ცხროქა 157,23

ისრაჲლი 170,14

კლარჯეთი ნ. ქუეყანა კლარჯეთისა

ძარღუა 182,2

ლიბანი 162,35

ძინძე 156,12; 168,31

ლიზა 171,35; 172,1; 173,35

ზუფათი 183,24

პარები 153,33

ქევი გოდერძისა 163,9

ქევი უტყუსა 156,11

ხათაქუსა ნ. ტბა სათაქუსა

ქევი ყველისა 175,25

სამცხე ნ. ქუეყანა სამცხისა

ქევი შუარტყლისა 171,33

შ ი ნ ა პ რ ს ი

ავტორის აგან	3
სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების დათარიღებისათვის	5
სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების ცნობები სამცხის სოციალ-ეკონომიურ და პოლიტიკურ ისტორიაზე	31
1. ეკონომიკა	31
2. სოციალური ვითარება	51
ა) სოციალური ტერმინოლოგია	51
ბ) სოციალური მოძრაობა	73
3. პოლიტიკური ვითარება, ისტორიული პირები	92
4. ისტორიული გეოგრაფია	128
დასკვნა	147
ცხორებად და მოქალაქობად ღმერთ-შემოსილისა ნეტარისა შამისა ჩუენისად სერაპიონისი	150
სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება როგორც საისტორიო წყარო (რეზიუმე რუსულ ენაზე)	187
ლექსიკონი	203
საძიებლები	247
ა) საკუთარ სახელთა	247
ბ) გეოგრაფიულ სახელთა	249